

revista d'informació i estudis socials

Barcelona **societat** / 12

Dossier

Les dones de Barcelona i les polítiques de gènere

Polítiques per a la igualtat

La perspectiva de la vida quotidiana

Salut i gènere

Nivells educatius, un gran salt endavant

Nous indicadors de treball i gènere

L'ocupació femenina

Les diferències salarials

Les violències contra les dones

Les dones del Sud al sud d'Europa

Ajuntament de Barcelona

observatori **BARCELONA**

BARCELONA

Revista d'informació i estudis socials

Barcelona societat

12

Ajuntament de Barcelona

Sector Serveis Personals

observatori **BARCELONA**

ÍNDEX

PRESENTACIÓ

RADIOGRAFIA

Les condicions de vida de les dones de Barcelona

Elena Sintes

DOSSIER: LES DONES DE BARCELONA I LES POLÍTIQUES DE GÈNERE

Les dones a Barcelona. Situació sociodemogràfica

Pep Gómez

Les polítiques d'igualtat d'oportunitats a Espanya

Judith Astelarra

**L'impacte de les polítiques per a la igualtat d'oportunitats
en l'àmbit local**

Sara Berbel i Equip adagio

La perspectiva de la vida quotidiana en les polítiques públiques

Teresa Torns

Salut i gènere. La població de 25 a 65 anys a Barcelona

Lucía Aztarcoz , Imma Cortès, m. Isabel Pasarín i Carme Borrell

Els nivells educatius de les barcelonines, un gran salt endavant

Marina Subirats

Nous indicadors de treball i gènere: una proposta metodològica

Cristina Carrasco i Màrius Domínguez

L'ocupació femenina a Barcelona: tendències subjacents i perspectives de futur

Narcisa Salvador, Eduard Salvat i Àngels Santigosa

Les diferències salarials entre homes i dones: discriminació versus desigualtat

M. Jesús Calvo

Violències contra les dones. Violència de gènere

M. Isabel Cárdenas Jiménez

Dones del Sud al sud d'Europa, una domesticitat globalitzada?

Natàlia Ribas

Com es mouen les dones de Barcelona. Enquesta de mobilitat de Barcelona 2002

Anna Ferrer

L'accidentalitat per trànsit en les dones a Barcelona

Catherine Pérez, Carme Borrell, Eva Cirera, Isabel Ricart i Antoni Plasència

EXPERIÈNCIES

El Consell de les Dones de Barcelona: una experiència de democràcia participativa

Mercè Fernández Gesalí

El protagonisme de les dones en la història de la ciutat

Isabel Segura soriano

DOCUMENTS

El Programa municipal per a les dones (2001-2004)

Mercè Fernández Gesalí

REFERÈNCIES

Les polítiques públiques per a la igualtat: una bibliografia

Serafina Lavín Forcada

MONOGRAFIES

Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona (12-16 anys)

Departament d'Estudis i Avaluació de l'Institut Municipal d'Informàtica (IMI)

Obrint nous camins: de la investigació-acció participativa a la sociopraxi per a la creativitat social

Tomás R. Villasante

Obrint nous camins: la intervenció comunitària en els Serveis Personals de l'Ajuntament de Barcelona

Carmina Català i Margarita Sáiz

RESUMEN/SUMMARY

Resumen

Summary

PRESENTACIÓ

Difondre els resultats d'estudis, explotacions estadístiques i treballs sobre la realitat de Barcelona, i contribuir al coneixement de les condicions de vida de diferents sectors de població, ha estat des de 1993 l'objectiu principal de Barcelona Societat. Si bé a la revista s'havien publicat articles referents a diferents aspectes que afecten les condicions de vida de les ciutadanes, per primera vegada Barcelona Societat dedica un dossier monogràfic a analitzar la situació, els canvis i les diferents perspectives que afecten les dones de Barcelona.

A hores d'ara s'ha posat en funcionament l'Observatori Barcelona, amb l'objectiu de consolidar una estratègia de recerca i un sistema comú de dades i informacions diverses que possibiliti l'observació d'un sector de la població o de determinades temàtiques, amb la voluntat de convertir-se en una eina generadora i difusora de coneixements. Dins l'Observatori Barcelona, com a estructura global i integrada d'investigació i anàlisi, s'emmarquen diferents observatoris entre els quals el referit a les dones és el que, probablement, té més voluntat d'incidència transversal, de manera que la perspectiva de gènere estigui integrada i impregni els diferents productes sorgits de cada observatori incorporant la mirada de les dones.

La revista Barcelona Societat es configura com un dels principals elements de difusió del coneixement de l'Observatori Barcelona, en aquest cas concret en el número 12, sobre la situació i l'evolució de les condicions de vida de les dones i dels fenòmens i els processos socials que afecten la qualitat de vida de les ciutadanes.

El món canvia, la nostra ciutat és dinàmica i en aquest complex procés de transformació les dones hi tenen un paper protagonista. Compromeses amb la creació d'una nova cultura que tingui en compte les seves necessitats, interessos i expectatives, sovint les barcelonines es troben amb factors socials, formes de vida i costums que faciliten o obstaculitzen els seus propòsits.

Així, alguns dels canvis socials a què avui assistim tenen com a resultat la feminització de la vellesa, la feminització de la pobresa, el retard progressiu i una reducció significativa de la maternitat, una incorporació deficitària al món laboral, noves formes de convivència i relacions familiars, l'increment de les llars unipersonals i monoparentals que tenen com a referència les dones, i una representació important de la població femenina en la immigració estrangera. A més, les ciutadanes tenen problemes afegits de salut, sovint relacionats amb les seves condicions de vida i deguts a la sobrecàrrega que suposa fer compatible la vida personal, familiar i laboral.

Quan les dones tenen l'oportunitat de participar manifesten de forma clara i contundent quins són els seus interessos i quin és el model de ciutat que prefereixen. Les dones volen una ciutat més segura i amb cap tolerància a la violència de gènere; una ciutat en la qual es faciliti la convivència en igualtat de condicions, que faciliti l'accés al treball i la conciliació d'aquest amb la vida personal i familiar; volen barris equilibrats i amb recursos propers a l'habitatge i on es desenvolupa la vida quotidiana de les persones, amb espais públics adients per passejar, que propiciïn les trobades i la socialització. Una Barcelona que els reconegui un rol actiu, la participació de les dones en la construcció de la ciutat, que avanci en la

coresponsabilització del treball familiar domèstic i que es faci ressò de les seves propostes de canvi i de millora.

En aquest context, el paper de l'administració local és fonamental com a àmbit més proper a les necessitats de la població i constitueix un espai òptim per a l'actuació efectiva en matèria d'igualtat d'oportunitats. En aquest context, el Programa municipal per a les dones (2001-2004) és l'instrument que possibilita la planificació de les accions que cal dur a terme.

Els diferents estudis i anàlisis que es recullen en aquest número de Barcelona Societat aporten pensament, dades significatives i coneixements que possibiliten entendre què significa avançar cap una ciutat més igualitària i adaptada a les necessitats del conjunt de la ciutadania, incorporant la realitat, la perspectiva i les aportacions de les dones.

Il·lma. Sra. Núria Carrera i Comes

Cinquena tinenta d'alcalde.

Ajuntament de Barcelona

Il·lma. Sra. Lourdes Muñoz Santamaría

Regidora ponent de Política de la Dona.

Ajuntament de Barcelona

RADIOGRAFIA

Les condicions de vida de les dones de Barcelona

Elena Sintes Pascual. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona

¹ L'estudi Les condicions de vida de les dones de Barcelona ha estat elaborat per l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (IERMB) per encàrrec de l'Ajuntament de Barcelona. Les dades que s'hi presenten s'han extret de l'Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona, 2000, realitzada cada cinc anys des de 1985 per l'IERMB.

² L'any 1995 la submostra de Barcelona fou de 2.107 persones entrevistades, de les quals 1.157 eren dones i 950, homes. L'any 2000 es van entrevistar 2.032 barcelonins, dividits en 1.083 dones i 949 homes. En tots dos casos s'ha recollit informació de la població de 18 anys i més. El nivell d'error relatiu assumit es troba situat al voltant del $\pm 2\%$ per al conjunt de la ciutat i del $\pm 3\%$ per al subcol·lectiu femení.

Aquesta radiografia presenta els principals resultats de l'estudi Les condicions de vida de les dones de Barcelona de l'any 2000.¹ L'objectiu central de la investigació és conèixer i analitzar la situació social de la població femenina resident a Barcelona, per tal de comprendre quines són les seves necessitats, fins a quin punt s'està produint una convergència cap a la igualtat d'oportunitats entre els homes i les dones de la ciutat i en quina fase del procés de canvi dels rols de gènere es troba.

L'informe estudia set grans àmbits de la vida quotidiana: la família, els estudis, el mercat laboral, el treball domèstic, els ingressos, el lleure i les relacions socials. Per a cadascun d'aquest àmbits es descriu, en primer lloc, quina és la situació actual del col·lectiu de dones de Barcelona, a partir de l'estudi de les seves condicions de vida i hàbits en el moment en què es va realitzar la consulta a la població (l'any 2000), i quina ha estat l'evolució respecte a l'edició anterior de l'enquesta (1995).² En segon lloc es mesuren les diferències en el col·lectiu de dones segons la seva edat i la seva posició en l'estructura social en els diversos àmbits estudiats, partint de la hipòtesi que les dones són un col·lectiu heterogeni, en què conviuen generacions amb unes formes de vida i uns rols socials ben diferenciats. L'edat, el capital cultural, l'estatus social i la situació laboral són les principals variables que ajuden a explicar aquesta diversitat. En tercer lloc s'analitzen les seves característiques específiques en relació amb el conjunt de la població, en especial per mesurar el desequilibri entre dones i homes pel que fa a la igualtat d'oportunitats en els diferents àmbits de la vida social estudiats, posant especial atenció en aquells espais en què les condicions de les diferències de gènere són més acusades, com per exemple el mercat de treball, els ingressos o el treball domèstic.

L'àmbit familiar

La primera aproximació a l'àmbit familiar de les dones és el seu estat civil. La meitat de les barcelonines són casades, una de cada quatre és soltera, el 17,4% són vídues i poc més del 4% són divorciades o separades. L'estat civil presenta importants diferències segons el sexe, sobretot pel que fa a la viduïtat, molt més freqüent entre les dones que entre els homes. De fet, vuit de cada deu persones vídues són dones (taula 1). També es troben comportaments divergents després de les ruptures matrimonials, en què els homes es tornen a aparellar amb més freqüència que les dones, raó per la qual hi ha un nombre superior de dones separades o divorciades. L'evolució de l'estat civil de les dones en els últims

Taula 1.
Estat civil de la població de Barcelona segons el sexe. Evolució 1995-2000

	1995			2000		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
Solters/es	26,8	35,6	30,8	27,1	31,4	29,1
Casats/des	54,6	58,7	56,5	50,9	62,4	56,3
Vidus/vídues	13,6	3,6	9,1	17,4	3,5	10,9
Separats/des i divorciats/des	5,0	2,0	3,6	4,5	2,7	3,7
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(1.157)	(950)	(2.107)	(1.083)	(949)	(2.032)

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

cinc anys és de decrement del nombre de casades i, en menor mesura, de separades i divorciades, i d'augment de la solteria i la viduïtat.

Les formes familiars estan seguint un procés de canvi, caracteritzat per l'evolució de la família tradicional cap a unes formes més modernes. Els dos elements que dibuixen aquest canvi tenen la dona com a protagonista i són la reducció de la grandària de la llar i l'increment de la presència de noves

formes familiars. Pel que fa a la grandària de les llars, ha passat de ser de 3,3 membres de mitjana l'any 1995, a 3,1 l'any 2000. La poca grandària de les llars barcelonines té a veure, d'una banda amb la baixa natalitat, ja que el nombre de fills que viuen amb els pares és escàs i segueix una tendència decreixent. D'altra banda, la baixa grandària de les llars també té a veure amb l'envelliment de la població, atès que cada cop hi ha més persones grans que viuen soles. Pel que fa a les diferències segons el sexe, les llars encapçalades per dones són molt més petites que les que encapçalen els homes, bàsicament per la presència de vídues.

Quant a la composició familiar, la taula 2 constata l'hegemonia de la família nuclear (vuit de cada deu llars són d'aquest tipus), encara que segueix el procés de pèrdua de pes a canvi d'un increment de la presència de noves formes, sobretot de les llars unipersonals. Les famílies nuclears també estan experimentant canvis, de manera que disminueixen les parelles amb fills i augmenta el nombre de parelles sense fills. Les dones han desenvolupat un important paper en aquests canvis, i destaca la seva presència majoritària a les llars unipersonals i monoparentals.

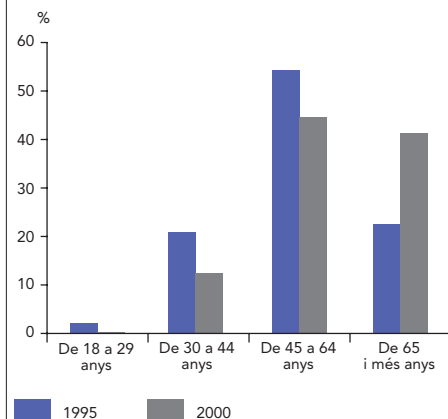
El 9,7% de les llars són unipersonals, situació cada cop més freqüent a la ciutat. En tres de cada quatre casos les llars unipersonals estan formades per dones, que es caracteritzen majoritàriament per ser grans i vídues. La tendència és d'envelliment progressiu d'aquest col·lectiu, ja que s'incrementa el nombre de dones de més de 64 anys que viuen soles. D'altra banda, el marc econòmic favorable del final de la dècada dels noranta i la consegüent millora del mercat laboral han afavorit l'emancipació residencial dels joves de 18 a 29 anys, especialment de les noies, entre les quals un 19,6% no viuen amb els pares. Les dones s'emancipen abans que els homes i en aquesta decisió influeixen el seu nivell d'estudis i la categoria socioeconòmica de la llar d'origen; en canvi, en el cas dels homes pesa més la seva situació laboral.

Taula 2.
Estructura de les llars de Barcelona.
Evolució 1995-2000

	1995	2000
Parella amb fills	60,2	54,2
Parella sense fills	17,3	21,3
Unipersonal	7,8	9,7
Monoparental	10,2	10,4
Llar sense nucli	1,8	2,3
Dos nuclis o més	2,7	2,1
Total	100,0	100,0
	(2.107)	(2.032)

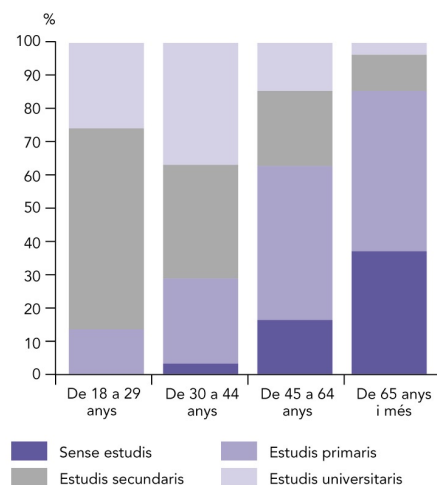
Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

Gràfic 1.
Edat de les mestresses de casa de Barcelona. 2000

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

Gràfic 2.
Nivell d'estudis finalitzats de les dones de Barcelona segons l'edat. 2000

L'altra tipologia familiar amb un paper femení important és la de les llars monoparentals, que han mantingut un nombre estable en aquests últims cinc anys. El 10,4% de les llars són d'aquest tipus, i en vuit de cada deu casos estan encapçalades per dones. Les dones formen aquest tipus de llar majoritàriament quan es queden vídues i, amb menys freqüència, quan es trenca el seu vincle matrimonial. La presència de mares solteres és molt escassa. Aquest col·lectiu també està força envellit, però menys que en les llars unipersonals.

L'enquesta també estudia l'estatus de la dona dins la seva família, mitjançant l'autoposicionament de les entrevistades en els rols de cap de família i de mestressa de casa. Poques dones es defineixen com a cap de família: tan sols el 20,1%, que, en la majoria de casos, es tracta de dones que viuen sense parella. L'escàs 2,9% de dones cap de família biparental es caracteritzen per tenir edats mitjanes, nivells d'estudis elevats i taxes d'ocupació importants. En els últims cinc anys, l'increment de les llars unipersonals ha fet créixer un 17% el nombre de dones que desenvolupen aquest rol.

El paper de mestressa de casa segueix un procés de disminució lent; si l'any 1995 el 32,6% de les dones entrevistades declaraven dedicar-se exclusivament a les tasques de la llar, l'any 2000 ho declaren el 26,2%. Aquesta reducció es deu en gran part al canvi d'escenari econòmic. La millora de l'activitat econòmica ha permès la incorporació de les dones al mercat laboral, que en molts casos ha passat directament de la inactivitat a l'ocupació. La majoria de mestresses de casa tenen més de 44 anys i són molt escasses les dones joves que es dediquen exclusivament a les tasques de la llar. Aquest fet té molt a veure amb el progressiu envelliment del col·lectiu, de manera que es redueix cada cop més el nombre de joves que es declaren mestresses de casa i augmenta el pes de les dones grans (gràfic 1). Pel que fa a la resta de característiques, el seu estatus socioeconòmic és més aviat baix, així com el seu nivell d'estudis.

El nivell d'estudis

El nivell d'estudis de les dones barcelonines es divideix a parts iguals entre les que com a màxim han finalitzat l'educació primària i les que tenen estudis secundaris i/o universitaris. En els últims anys ha augmentat considerablement l'estoc educatiu de la població femenina, amb el decrement progressiu dels nivells educatius baixos i l'increment de la presència de les dones a les aules universitàries. Tanmateix, el capital educatiu del conjunt de dones és encara inferior al dels homes, tot i que les diferències s'estan escurçant gràcies al creixement superior dels estocs educatius femenins.

La coexistència de dues generacions de dones amb capital educatiu diferent condiciona l'estoc global del conjunt de població femenina. Tal com s'observa al gràfic 2, les dones majors de 45 anys se situen en nivells educatius baixos, ben al contrari de les més joves, amb importants segments de titulades secundàries i universitàries. Les dones més grans tenen nivells educatius inferiors als dels homes de la seva generació, en canvi, les més joves estan superant els capitals educatius dels homes.

Taula 3.
Categoria socioprofessional de la població de Barcelona segons el nivell d'estudis i el sexe. 2000

	Dones				Homes			
	Sense estudis	Estudis primaris	Estudis secundaris	Estudis universitaris	Sense estudis	Estudis primaris	Estudis secundaris	Estudis universitaris
Categories altes	11,8	18,7	22,1	78,4	15,7	23,0	35,7	82,6
Categories mitjanes	30,7	38,4	48,4	16,9	53,8	48,8	41,6	12,3
Categories baixes	54,0	42,1	29,6	4,8	30,5	27,4	21,9	3,9
Altres treballadors	3,5	0,8	0,0	0,0	0,0	0,9	0,8	1,3
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(138)	(333)	(281)	(196)	(80)	(307)	(318)	(207)

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

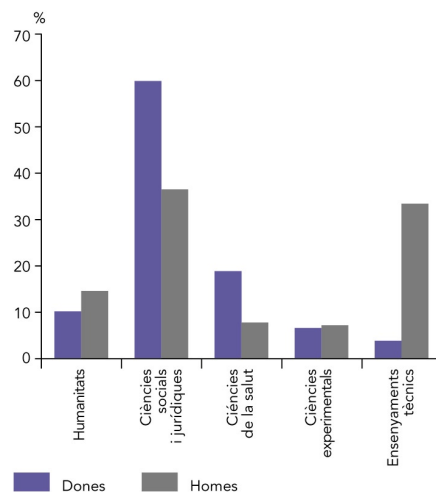
El creixement exponencial de la formació de les dones ha tingut com a resultat més immediat la feminització de la universitat. Actualment, en el segment de 18 a 29 anys, per cada noi jove amb titulació universitària hi ha dues noies. L'orientació de les dones cap a l'ensenyament universitari no és gratuïta, ja que tenir un nivell d'estudis elevat deriva en més oportunitats en el món laboral. A més a més, a mesura que s'incrementa el capital educatiu disminueixen les desigualtats envers els homes pel que fa a l'activitat laboral.

L'acumulació d'estocs educatius també significa millores qualitatives en la categoria socioprofessional. Les dones que tenen com a màxim estudis primaris se situen en categories baixes; en canvi, les que tenen formació secundària i/o universitària ocupen llocs de qualificació mitjana i alta. Ara bé, aquest aspecte és un dels que presenten més desigualtats de gènere, ja que les dones ocupen llocs de pitjor qualificació professional que els homes fins i tot quan compten amb el mateix nivell d'estudis, de manera que s'escurcen les diferències en els capitals educatius més elevats (taula 3).

L'estatus social de les famílies és un factor determinant a l'hora de decidir el futur dels fills un cop finalitzada l'educació primària (actualment l'educació secundària obligatòria). D'ells depèn que els fills i filles continuïn amb la seva formació o s'adrecin directament al món laboral. La universalització de l'ensenyament ha permès que les noves generacions accedeixen a nivells educatius iguals o superiors als dels seus pares. Ara bé, la formació dels progenitors té diferent influència sobre l'educació dels fills segons el sexe d'aquests, ja que les famílies amb estocs baixos donen més oportunitats de formació als fills de sexe masculí, i només quan els pares tenen formació secundària i/o universitària donen més oportunitats a les filles.

En el mateix sentit, la categoria socioprofessional dels pares també hi té influència: a les llars on el pare o la mare ocupa un lloc de categoria baixa les filles tenen estocs educatius molt menors que els fills.

Gràfic 3.
Titulacions universitàries de la població de Barcelona segons el sexe. 2000

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

Dins el món universitari també es troben situacions desiguals en la tipologia dels estudis. La majoria de dones universitàries disposen de titulació superior (llicenciatures), però amb menys freqüència que els homes. Respecte a les diferents carreres universitàries, hi ha una presència majoritària de dones en les titulacions en ciències socials i jurídiques i en ciències de la salut, mentre que són molt escasses als ensenyaments tècnics (gràfic 3). Aquesta especialització creixent origina futures desigualtats laborals a causa del menor prestigi i les taxes més altes d'atur associades als ensenyaments socials i jurídics, tot el contrari dels ensenyaments tècnics, uns dels més demandats en el mercat laboral i amb més perspectives de creixement.

En resum, les dones estan assolint els mateixos nivells educatius que els homes i, fins i tot, estan accedint més sovint al món universitari. Tanmateix, encara es donen algunes situacions de desigualtat en diversos àmbits associats a l'educació: pel que fa a l'accés a l'ensenyament, elles estan més condicionades que els homes per l'estatus de la llar d'origen; respecte al món laboral, l'acumulació d'estocs educatius significa millors oportunitats laborals, però sempre amb pitjors condicions que els homes; i en relació amb la universitat, es manté una escassa presència de les dones en les carreres tècniques.

El mercat laboral

L'activitat laboral femenina ha augmentat un 15% en el període 1995-2000; tot i això la seva participació en el mercat laboral segueix essent menor que la masculina. Les últimes dades de l'enquesta quantifiquen en un 64,4% el percentatge de barcelonines de 18 a 64 anys que són actives, que és d'un 81,6% en el cas dels homes, tal com es pot veure a la taula

Taula 4.
Taxa i indicador d'activitat i taxes d'ocupació i d'atur de la població de Barcelona segons el sexe. Evolució 1995-2000

	1995			2000		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
Taxa d'activitat*	43,9	63,0	52,5	45,3	65,6	54,8
Indicador d'activitat*	56,0	77,8	65,9	64,4	81,6	73,0
Taxa d'ocupació**	78,7	83,1	81,1	89,6	92,5	91,2
Taxa d'atur***	21,3	16,9	18,9	10,4	7,5	8,8

*Taxa d'activitat = [població activa (població ocupada + població aturada) / població de més de 18 anys (la de 16 i 17 anys no entra en l'univers de l'enquesta)] x 100.

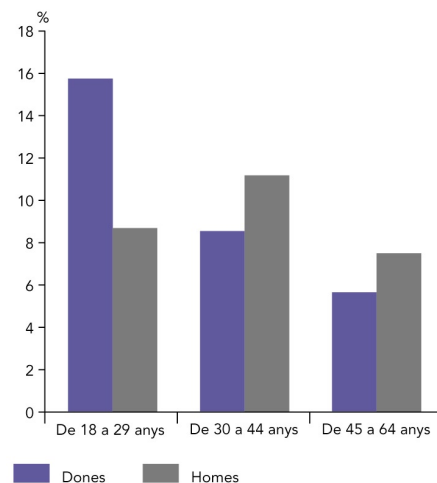
*Indicador d'activitat = [població activa (població ocupada + població aturada) / població potencialment activa (en el cas de l'enquesta aquesta població comprèn els entrevistats de 18 a 64 anys)] x 100.

**Taxa d'ocupació = (població ocupada / població activa) x 100.

***Taxa d'atur = (població aturada / població activa) x 100.

4. L'expansió de l'activitat femenina es deu en gran part a la nova incorporació de dones que durant el període de recessió econòmica estaven situades dins el col·lectiu d'inactives. Així, les dones que més han augmentat la seva participació en el món del treball són les situades entre els 45 i els 64 anys. En canvi, les més joves han disminuït la seva activitat, d'acord amb l'increment de la seva presència a la universitat i la consegüent ampliació del

Gràfic 4.
Taxa d'atur de la població de Barcelona
segons el sexe per grups d'edat. 2000

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

període educatiu. L'activitat laboral també varia en funció del capital cultural i de la categoria socioprofessional de les dones, de manera que a mesura que les dones tenen una formació i qualificació superiors, tenen més possibilitats d'inserir-se en el mercat laboral.

En aquest període també s'ha produït un increment del nivell d'ocupació femenina, gràcies a la reducció de la taxa d'atur del 21,3% al 10,4%. Tot i així, un cop són a dins el món laboral, les dones han de suportar unes taxes d'atur superiors a les dels homes, i les més joves són les més perjudicades, amb una taxa que arriba al 15,6% (gràfic 4). En resum, si bé les dones han augmentat la seva activitat laboral i l'ocupació, segueixen tenint una participació menor que els homes en el mercat de treball i estan afectades per una taxa d'atur més elevada. Les dones amb nivells formatius i categories socioprofessionals més elevades són les que s'aproximen més a la situació masculina.

Malgrat que l'economia catalana està evolucionant cap a un procés de terciarització, l'expansió econòmica dels últims anys ha dinamitzat el sector industrial, que ha estat el que ha experimentat un increment més gran d'ocupació femenina (una mica més d'un 15%). Tot i així, el sector de serveis és el que ocupa més dones treballadores; en concret el 84,8% de les barcelonines entrevistades treballen en el sector terciari. De fet, la terciarització afecta amb més intensitat les dones que els homes.

Les dones treballadores estan ocupades bàsicament en el sector privat, i en el període 1995-2000 ha augmentat l'ocupació en aquest sector, de manera que ha disminuït la seva participació en el sector públic. Tradicionalment les dones ocupaven llocs de treball en el sector públic en una proporció superior que els homes, diferència que s'ha reduït en aquests cinc anys per l'augment de la dinàmica econòmica de les empreses privades.

Taula 5.
Categoria professional de la població ocupada de Barcelona segons el sexe.
Evolució 1995-2000

	1995			2000		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
Categories altes	21,8	37,9	30,7	26,6	35,1	31,4
Categories mitjanes	56,2	31,3	42,4	42,9	25,3	32,9
Categories baixes	22,0	29,6	26,3	30,2	38,7	35,0
Altres categories	0,0	1,1	0,6	0,0	0,9	0,5
Ns/nc	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,1
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(400)	(497)	(897)	(440)	(576)	(1.016)

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

Pel que fa a les característiques de les treballadores, la majoria es concentren en les categories socioprofessionals mitjanes, a diferència dels homes, que se situen en major nombre en les categories extremes (taula 5). Però en els últims cinc anys les dones han apropiat les seves característiques professionals a les dels homes: així, ha disminuït el nombre de dones amb qualificacions mitjanes i han augmentant les dones de categories elevades (majoritàriament les joves, que s'introdueixen en el mer-

Taula 6.
Situació contractual de la població ocupada assalariada de Barcelona segons el sexe. Evolució 1995-2000

	1995			2000		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
Contracte estable	63,8	72,1	68,1	66,7	80,2	74,3
Contracte temporal	26,9	22,1	24,4	26,8	18,5	22,1
Sense contracte	8,2	4,9	6,5	5,4	1,3	3,1
Una altra relació	0,6	0,8	0,7	0,3	0,0	0,1
Ns/nc	0,5	0,0	0,3	0,8	0,0	0,3
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(349)	(383)	(732)	(354)	(455)	(809)

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

Taula 7.
Tipus de jornada en què treballa la població ocupada de Barcelona segons el sexe. Evolució 1995-2000

	1995			2000		
	Dones	Homes	Total	Dones	Homes	Total
Jornada completa	73,7	88,2	81,7	76,8	94,3	86,7
Jornada parcial o variable	26,3	11,8	18,3	22,2	5,3	12,6
Ns/nc	0,0	0,0	0,0	1,0	0,4	0,7
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(400)	(497)	(897)	(440)	(576)	(1.016)

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

treballa a jornada completa, seguint el procés general de decrement dels horaris reduïts (taula 7). Tanmateix, la parcialitat horària continua essent d'àmbit majoritàriament femení: tres de cada quatre persones treballadores a temps parcial són dones. A més, aquesta situació afecta sobretot les dones de 45 a 64 anys, és a dir, el col·lectiu amb uns nivells formatius i de qualificació mitjans més baixos, que compaginen el treball remunerat amb el treball domèstic. En canvi, les dones amb formació universitària han estat les més afavorides per l'increment de les jornades completes, fenomen relacionat amb l'increment dels ingressos d'aquest col·lectiu. Tot i així, segueixen tenint unes taxes de parcialitat superiors als homes.

La inactivitat laboral divideix les dones en dos grups: el de major volum és el de les dones potencialment actives

cat laboral amb uns nivells formatius alts) i les de categories baixes (les dones que eren mestresses de casa, amb capital educatiu baix).

La nova situació del mercat laboral no ha millorat gaire les condicions d'estabilitat/precarietat de l'ocupació femenina. Com s'observa a la taula 6, les dones segueixen treballant en condicions de més inestabilitat laboral que els homes, diferència que s'ha agreujat en el període 1995-2000, en el qual els homes han assolit nivells superiors d'estabilitat laboral que les dones. Tanmateix, la sensació d'inseguretat en el lloc de treball ha minvat: ara per ara el 15,5% de les treballadores consideren que la seva feina està en perill, percepció que era molt més estesa l'any 1995, en què un 26,5% de les treballadores temia pel seu lloc de treball. Malgrat tot, aquesta temença és superior en les dones que en els homes.

Pel que fa a la duració de la jornada diària, la majoria de dones

(mestresses de casa i estudiants) i la resta el componen les jubilades. Aquestes característiques les diferencien completament dels homes inactius, majoritàriament jubilats. L'evolució de la inactivitat femenina en el període 1995-2000 reflecteix el desig de treballar d'una part d'aquest col·lectiu, en què ha disminuït la presència de mestresses de casa, que davant la millora de les perspectives laborals han ingressat en el mercat laboral. Tot i així, encara hi ha una part d'elles que voldria treballar, sobretot les que tenen entre 30 i 44 anys.

El treball domèstic

En la redefinició dels rols de gènere, les dones han aconseguit iniciar un procés d'integració en el mercat laboral que les ha allunyat del rol de mestresses de casa. Malgrat tot, en l'àmbit domèstic no s'ha produït una reestructuració de la divisió del treball i les dones continuen essent les principals responsables de les tasques de la llar. A la taula 8 es pot veure que els homes només participen significativament en les decisions de caire econòmic i tenen el predomini de les reparacions domèstiques. L'evolució entre els anys 1995 i 2000 constata el manteniment de la divisió del treball, tot i que hi ha una lenta tendència cap a la coresponsabilització del treball domèstic. D'altra banda, cada cop hi ha més presència d'ajuda externa en tots els àmbits domèstics, fet associat a l'increment de participació de la dona en el mercat laboral i a l'evolució favorable de l'economia i l'estatus econòmic a la ciutat.

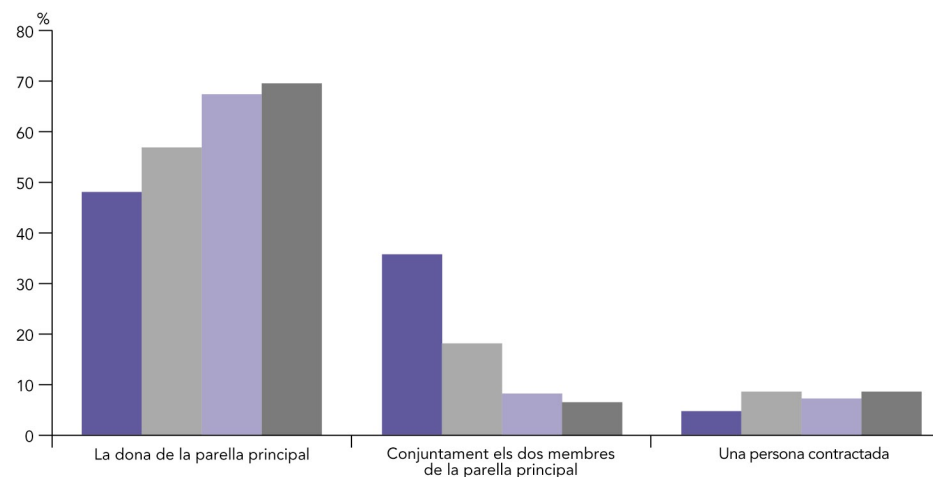
Els rols de la divisió del treball i la responsabilització femenina de les tasques domèstiques es mantenen en tots els estrats socials, malgrat que hi ha alguns sectors socials on els rols tradicionals estan començant a donar pas a un

Taula 8.
Distribució de les tasques domèstiques a les llars de la població de Barcelona. 2000

	Neteja de la llar	Neteja de la roba	Neteja de la cuina	Cuinar	Compra d'aliments	Reparacions	Adminis- tració dels diners	Cuidar malalts o discapacitats
Membre principal femení	58,4	72,3	62,3	71,7	57,5	9,8	48,3	49,9
Membre principal masculí	2,6	2,7	5,0	5,4	7,4	42,9	13,7	8,8
Ambdós conjuntament	11,4	7,1	12,5	10,4	22,2	4,5	31,2	14,9
Mare i filles	6,6	6,2	7,3	5,5	5,4	0,9	2,6	9,2
Membres masculins	0,5	0,4	0,9	0,4	0,7	3,7	0,6	0,0
Membres d'ambdós sexes	4,2	2,9	5,0	3,8	4,5	1,8	2,8	11,1
Professional	15,6	7,6	6,4	2,1	1,4	34,2	0,3	3,6
Altres persones	0,7	0,6	0,5	0,5	0,7	2,1	0,3	1,3
Ns/nc	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	1,2
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(2.032)	(2.032)	(2.032)	(2.032)	(2.032)	(2.032)	(2.032)	(236)

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

Gràfic 5.
Distribució del treball domèstic segons l'edat del cap de família. Barcelona, 2000

model més igualitari. Factors com l'edat, el nivell cultural i l'estatus social incideixen en la distribució del treball domèstic. Les persones més joves, les que tenen capitals educatius més elevats i les de més qualificació professional són les que tenen una conscienciació superior de coresponsabilitat en la realització de les tasques de la llar, tot i que també en aquests segments les dones són les principals responsables del treball domèstic (gràfic 5).

Tanmateix, el factor més discriminant és la situació laboral, ja que

les dones són en tots els casos qui realitza les tasques de la llar, malgrat que siguin ocupades, i tot i que en aquests casos hi ha una mica més de cooperació masculina.

La jornada domèstica ha seguit una evolució decreixent a mesura que la dona s'ha anat incorporant al mercat laboral i s'han introduït aparells que faciliten les tasques de la llar i redueixen el temps que se'ls dedica. La mitjana d'hores setmanals dedicades a les tasques domèstiques s'ha reduït en dues hores de mitjana en aquest quinquenni: d'aproximadament 17 hores l'any 1995 a poc més de 15 l'any 2000. A aquesta disminució la segueix paral·lelament una tendència —encara tènue— cap a un repartiment més equitatiu del treball domèstic, ja que mentre que les dones han reduït el nombre d'hores setmanals dedicades a aquestes tasques, els homes les han augmentat. La dedicació de les dones al treball domèstic depèn de la seva edat, les seves característiques culturals i d'estatus social, de la seva situació laboral i de l'estructura familiar. Les dones que dediquen més temps a les tasques de la llar són les de 45 a 64 anys, entre les quals hi ha la majoria de mestresses de casa. De fet, les dones amb capitals educatius i estatus baixos es dediquen més a les tasques domèstiques que les dones amb una formació acadèmica elevada i un posicionament social millor. Amb tot, l'ocupació femenina és el factor més rellevant a l'hora de mesurar les desigualtats de gènere en aquest àmbit: les dones que treballen dediquen moltes menys hores setmanals al treball domèstic que les inactives, i, tot i això, dediquen el doble d'hores que els homes a aquesta activitat, fins i tot quan treballen la jornada completa (taula 9). També

Taula 9.
Mitjana d'hores setmanals dedicades a les tasques domèstiques per part de la població de Barcelona segons el sexe i la situació laboral. Evolució 1995-2000

	1995		2000	
	Dones	Homes	Dones	Homes
Ocupats/des	17 h 29 m	4 h 40 m	16 h 18 m	6 h 4 m
Aturats/des	23 h 55 m	6 h 57 m	24 h 58 m	10 h 15 m
Mestresses de casa	39 h 14 m	–	34 h 30 m	–
Jubilats/des	26 h 41 m	6 h 38 m	26 h 10 m	8 h 46 m
Total	26 h 15 m (1.157)	5 h 36 m (950)	22 h 35 m (1.083)	6 h 51 m (949)

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

Taula 10.
Disponibilitat d'ingressos mensuals regulars per part de la població de Barcelona segons el sexe. Evolució 1994-1999

	1994		1999	
	Dones	Homes	Dones	Homes
Tenen ingressos	62,5	86,0	72,0	91,1
No tenen ingressos	37,5	14,0	28,0	8,9
Total	100,0 (1.157)	100,0 (950)	100,0 (1.083)	100,0 (949)

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

afecta al nombre d'hores de treball domèstic la presència de fills a la llar, de manera que a les llars on hi ha fills les dones treballen més hores que a les llars sense fills.

Un dels elements de més influència en la reducció de la jornada domèstica és l'increment de la dotació d'equipament domèstic a les llars. L'enquesta s'interessa pels aparells d'implantació més recent: el congelador independent, l'aspiradora i el microones són presents en dues de cada tres llars barcelonines. El rentaplats i l'assecadora tenen una menor presència i la cuina vitroceràmica és encara un bé minoritari. Tenir més o menys equipada la llar depèn de la posició social dels seus membres, de manera que les per-

sones amb un nivell superior formatiu, d'ingressos i de qualificació professional són les que inverteixen més en l'equipament domèstic.

El nivell d'ingressos

El 28,0% de les barcelonines entrevistades no han tingut ingressos regulars mensuals durant el 1999, col·lectiu que s'ha reduït un 25% en el període 1994-1999, tal com s'observa a la taula 10. Es poden diferenciar dos tipus de dones sense ingressos: les que estan en una situació estructural, bàsicament mestresses de casa i amb un perfil de 45 a 64 anys, amb un nivell d'estudis i baix i dependència econòmica del marit, i les que estan en una situació

Taula 11.**Nivell d'ingressos nets mensuals* de la població de Barcelona segons el sexe i per grups d'edat. 1999**

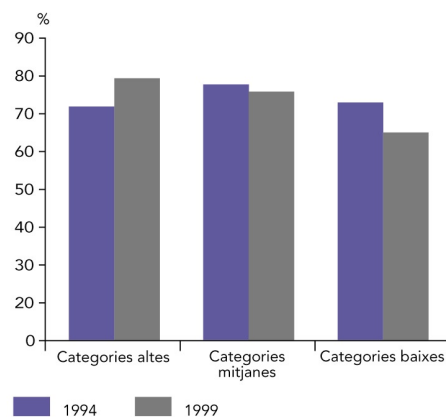
	Dones				Homes				Total		
	18-29 anys	30-44 anys	45-64 anys	65 anys i més	18-29 anys	30-44 anys	45-64 anys	65 anys i més	Dones	Homes	Total
Cap ingrés	20,7	19,2	38,0	19,1	19,7	1,7	2,3	0,0	24,6	5,5	15,7
Menys de 40.000	8,9	1,0	4,2	7,3	4,8	0,6	0,8	2,8	5,3	2,0	3,8
40.000-60.000	10,1	6,0	9,9	29,4	4,1	0,6	3,5	12,7	15,0	4,8	10,2
60.001-90.000	9,6	7,8	9,8	21,5	6,7	4,2	3,9	19,6	12,9	7,9	10,5
90.001-140.000	32,1	19,1	10,4	11,8	34,0	25,1	18,7	29,1	16,9	25,8	21,1
140.001-200.000	7,1	24,1	9,0	2,9	12,6	27,5	23,2	14,3	10,2	20,1	14,8
200.001-300.000	3,1	12,3	8,9	1,4	9,1	20,9	21,7	8,0	6,3	15,9	10,8
Més de 300.000	1,8	4,0	2,5	0,1	1,8	12,5	14,5	4,7	2,0	9,1	5,3
Ingrés no mensual	6,0	2,6	2,6	0,3	5,1	2,2	2,5	0,5	2,5	2,6	2,6
Ns/nc	0,7	3,9	4,9	6,3	2,3	4,7	8,9	8,3	4,3	6,3	5,23
Total	100,0 (206)	100,0 (249)	100,0 (297)	100,0 (330)	100,0 (207)	100,0 (235)	100,0 (308)	100,0 (198)	100,0 (1.083)	100,0 (949)	100,0 (2.032)

*Quantitat (en pessetes) ingressada mensualment l'any anterior a la realització de l'enquesta, sense comptar ingressos extres.

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

Gràfic 6.

Percentatge d'ingressos de les dones ocupades en relació amb els homes ocupats segons la categoria socioprofessional. Evolució 1994-1999

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

conjuntural, aturades i estudiants, que previsiblement s'integraran en el mercat laboral. Les dones sense ingressos tenen característiques diferenciades dels homes, ells són més escassos i estan gairebé tots en una situació transitòria: són aturats o estudiants, menors de 30 anys, amb nivells d'estudis mitjans i solters.

La disminució del nombre de dones sense ingressos a la ciutat implica que cada cop n'hi ha més que disposen d'ingressos propis. Es poden diferenciar dos tipus principals d'ingressos personals: les rendes de treball i les pensions. Ambdós tipus de renda han ampliat el seu nombre, la primera d'acord amb l'evolució favorable del mercat laboral, i la segona, seguint el procés d'envelliment de la població barcelonina. Així, a 1999, quatre de cada deu dones han ingressat rendes de treball i una de cada quatre ha percebut una pensió mensual.

El nivell d'ingressos de les dones se situa majoritàriament en trams mitjans i baixos, i sempre és inferior als ingressos masculins. De mitjana, les dones ingressen el 64,7% del que guanyen els homes. Així, el 20,3% de les barcelonines ingressen menys de 60.000 pessetes mensuals i només el 8,3% ingressa més de 200.000 pessetes. La distribució dels ingressos varia amb l'edat, la situació laboral, el nivell educatiu i el tipus d'ingrés. Així, les dones que assolixen nivells adquisitius més alts són les d'edat adulta, les que treballen i les que tenen un capital educatiu superior (com a exemple, vegeu la taula 11, que recull les variacions segons l'edat). Les diferències amb els homes s'escurcen precisament en aquests segments. L'evolució del nivell d'ingressos en els últims cinc anys ha estat favorable, però el marge respecte als homes s'ha ampliat a causa del menor augment de les pensions femenines.

Les desigualtats en el nivell d'ingressos es converteixen en un motiu de discriminació quan es tracta de rendes de treball. La discriminació salarial ho és en dos sentits: les dones guanyen menys que els homes per la seva diferent posició en el mercat laboral (per les seves característiques personals, per les condicions de treball i per la terciarització superior de la seva ocupació), però també cobren menys en igualtat de condicions educatives i professionals. Les dones ocupades ingressen per terme mitjà un 28,5% menys que els homes, diferència menor que la de l'any 1994. Però aquesta reducció no ha estat homogènia en tots els col·lectiu de treballadores: només les que tenen estudis i categories socioprofessionals elevats han reduït el seu diferencial respecte als homes; per a la resta s'ha ampliat el marge de discriminació (gràfic 6). Si bé en les anteriors edicions de l'enquesta els col·lectius més discriminats eren justament els de més qualificació educativa i professional, els canvis en l'estructura del mercat de treball han repercutit en les condicions de treball d'aquestes dones i en el seu nivell d'ingressos, que ha augmentat molt en relació amb la resta de dones i d'homes.

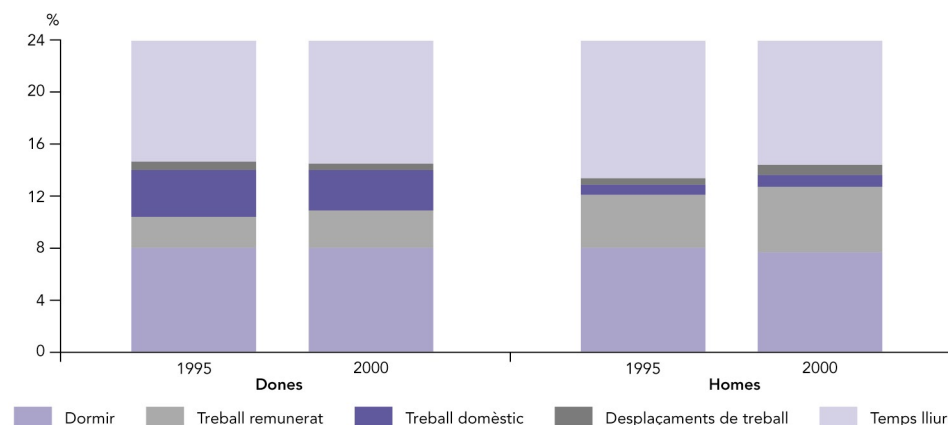
Així, i en resum, l'evolució dels ingressos en aquests cinc anys ha tingut elements positius i negatius per a l'equiparació amb l'autonomia econòmica dels homes. A favor hi ha la disminució del nombre de dones sense ingressos i l'increment de les rendes de treball per a les dones amb més qualificació formativa i professional, que redueix el diferencial respecte als homes. En contra hi ha la disminució del poder adquisitiu de les dones més grans en relació amb els homes, i de les dones treballadores amb estudis i categories professionals baixes. Ara es tracta de veure si aquest és

el resultat d'una situació temporal favorable per al treball femení o si realment és l'inici d'un canvi de tendència cap a la reducció efectiva de la discriminació.

El temps disponible i les activitats de lleure

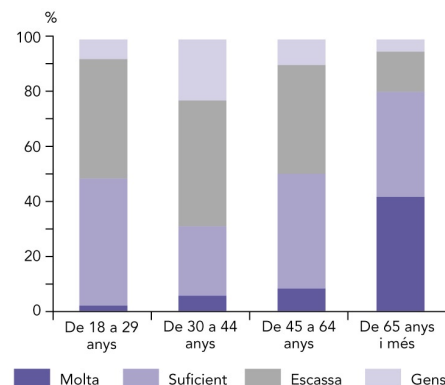
Les dones entrevistades disposen d'una mitjana de nou hores i mitja lliures al dia, una mitjana similar a 1995 malgrat l'augment de les hores de treball remunerat. Aquest increment s'ha vist compensat per

Gràfic 7.
Jornada de la població de Barcelona segons el sexe. Evolució 1995-2000

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

Gràfic 8.
Opinió de les dones de Barcelona sobre la seva disponibilitat de temps lliure segons l'edat. 2000

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

la reducció de la jornada de treball domèstic, activitat en què els homes han augmentat una mica la seva dedicació. Aquests dos processos han disminuït el diferencial en el temps disponible segons el sexe, que l'any 1995 era d'aproximadament una hora menys per a les dones i que l'any 2000 és de tan sols un quart d'hora menys (gràfic 7).

Tanmateix, disposar de més o menys temps lliure depèn més de factors com l'edat i la situació laboral. Les dones de 30 a 44 anys —les més inserides en el mercat laboral— són les que disposen de menys temps lliure i les que n'han patit una reducció més gran entre 1995 i 2000. L'anàlisi segons la situació laboral així ho constata: les dones ocupades disposen d'unes sis hores pròpies, mitja menys que els homes ocupats i tres menys que la mitjana del conjunt de dones. La disposició de temps lliure de les dones és força similar a la dels homes en tots els segments d'edat tret de la gent de més de 64 anys, segment en què els homes estan majoritàriament lliures de les obligacions de la llar, mentre que les dones continuen suportant pràcticament tot el pes de les tasques domèstiques.

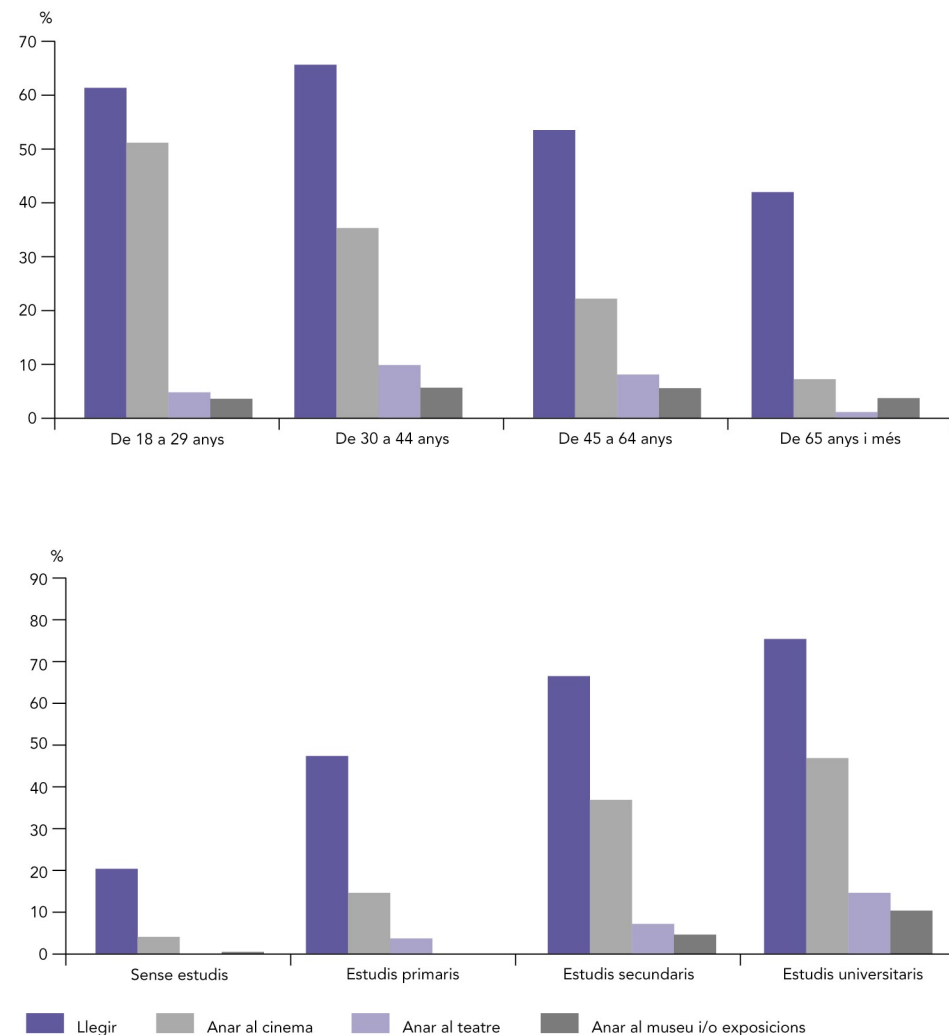
Les dones entrevistades perceben que disposen de prou temps lliure, encara que han augmentat les que el consideren escàs. La percepció de la disponibilitat horària confirma les dades quantitatives, tal com s'observa al gràfic 8: les dones de 30 a 44 anys són les que més sovint disposen d'escàs o gens de temps d'oci, i les dones majors de 64 anys, malgrat ser les que tenen més llibertat horària, disposen de menys temps que els homes de la mateixa edat. La situació laboral condiciona la disponibilitat de temps lliure, de manera que les dones ocupades són les que perceben que els manca més temps, mentre que les mestresses de casa i, principalment, les jubilades són les que consideren que disposen de més temps lliure.

En el període 1995-2000 ha augmentat tant la freqüència en les activitats de lleure de les dones com la quantitat de dones que realitzen més activitats. A més a més, com més joves són, més activitats de lleure realitzen. Les principals activitats de les dones es caracteritzen per la seva dimensió individual, és a dir, són activitats que impliquen poca interacció social. A dins de casa predominen veure la televisió i llegir, i a fora, passejar. En general no es donen gaires diferències de gènere en la tipologia d'activitats preferides per dones i homes, tret de fer labors —que és una activitat completament associada al rol femení, per bé que no té gaire acceptació entre les dones més joves—, una afició més gran de les dones d'anar al cinema i anar a fer compres, i que els homes prefereixen més l'esport. En les formes de lleure, l'edat i el capital educatiu tenen més significació explicativa. En conjunt, es poden diferenciar dos tipus de dones, d'una banda les que tenen un capital educatiu mitjà i alt, amb unes activitats de lleure més vinculades al consum cultural, i d'altra banda, les dones amb capitals educatius baixos, fàcilment identificables amb les dones més grans i amb les mestresses de casa, que es caracteritzen per tenir una escassa activitat cultural (gràfic 9).

Tanmateix, el consum cultural no és massa freqüent; gairebé el 40% de les barcelonines no van mai al cinema i més de la meitat no assisteixen mai al teatre ni visiten museus ni exposicions. A més, les que consumeixen amb assiduitat aquest tipus d'oferta cultural són escasses, només el 21,9% van sovint al cine i no arriben al 10% les consumidores habituals de teatre i de museus i exposicions. Tot i així, l'interès de la població barcelonina per aquest tipus de lleure ha anat augmentant a mesura que ho ha fet el seu nivell educatiu. Pel que fa a la lectura, una de cada dues entrevistades llegeix llibres i tres de cada cinc llegeixen diaris almenys un dia a la setmana. L'hàbit de llegir llibres és més comú entre les dones que entre els homes, just al contrari que amb la premsa, de la qual els homes són més lectors. Els dos tipus

Gràfic 9.

Taxes de pràctica d'activitats culturals per part de les dones de Barcelona segons l'edat i el nivell d'estudis. 2000

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

de lectura estan estretament lligats amb el capital cultural, i, a més, en la lectura de llibres també influeix l'edat, ja que a partir dels 45 anys es redueix l'afició per llegir llibres.

Tanmateix, la taxa esportiva de les dones segueix essent inferior a la dels homes, i també en difereix la tipologia: les dones prefereixen esports individuals i amb components relacionats amb la bellesa física, mentre que els homes tendeixen a preferir activitats d'equip i de competició. La pràctica de l'esport també depèn de factors culturals i d'estatus, i és superior entre la gent amb capitals educatius i categories socioprofessionals elevats.

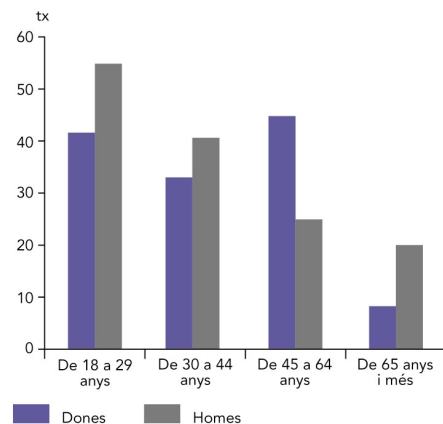
Les xarxes de relació

Les relacions socials de les dones de Barcelona se situen majoritàriament en l'entorn familiar: la meitat de les entrevistades tenen com a relació més freqüent el contacte amb algun familiar, i el 7,1%, amb el veïnat. El 33,0% de dones declaren com a habituals les relacions d'amistat, i el 2,7%, els contactes amb companys de feina o d'estudi (taula 12).

La tendència general en les pautes relacionals és de progres-

Gràfic 10.

Taxa de la pràctica esportiva de la població de Barcelona segons el sexe i l'edat. 2000

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

siva substitució de les formes de relació primària —vinculades a la família i el veïnat— per les formes de relació secundària —vinculades a l'amistat i l'activitat fora de la llar (estudis i feina)—, malgrat que a Barcelona aquest procés sembla haver-se desaccelerat en els últims anys. Amb tot, les dones segueixen desplaçant parcialment la seva pauta tradicional de relació per noves formes de relació vinculades a l'entorn secundari. Tot i això, la transformació està més associada a un canvi en la concepció mateixa del tipus de relació: el que augmenta són les relacions escollides —l'amistat— més que no pas les relacions derivades de coincidències en l'espai —el treball, els estudis.

La transformació de les formes de relació no afecta de la mateixa manera tot el col·lectiu femení. Entre les dones més joves tenen més pes les relacions secundàries i, tal i com es pot veure al gràfic 11, a mesura que augmenta l'edat hi ha més influència de les formes de relació primàries. La posició social de les dones permet diferenciar dos grups amb comportaments relacionals diferents: d'una banda, les dones amb millor estatus social i activitat laboral, que estan desenvolupant formes de relació secundàries; d'altra banda, les dones amb estatus social baix i vinculades a la llar, amb relacions majoritàriament situades en l'entorn familiar. Paral·lelament, les dones del primer grup mantenen relacions allunyades del seu entorn territorial amb més freqüència que les dones del segon grup.

La família segueix essent la institució bàsica a l'hora de donar suport en cas de dificultat. A la taula 13 s'observa que les relacions de solidaritat de les dones barcelonines les vinculen principalment a la família, sobretot en els casos en què es demana un grau de compromís més alt (problemes de salut i econòmics). L'únic àmbit on l'entorn familiar no pot oferir un suport suficient és el de la recerca de treball, en què les dones que s'hi troben acudeixen més a amistats. Tanmateix, l'ajuda familiar es limita als membres més propers: pares, parella i fills. L'edat i la situació familiar de cada persona configuren la seva xarxa de solidaritat: els joves recorren als pares; els adults, a la parella; i la gent gran, a altres familiars (bàsicament als fills). Les dones grans i les mestresses de casa i jubilades són les que menys recorren a altres persones per demanar ajuda.

Pel que fa a l'associacionisme, el 46,6% de les barcelonines estan afiliades a algun tipus d'associació, principalment

les dones adultes i amb estatus social més alt. Les entitats amb més atractiu associatiu són els clubs esportius (una de cada cinc entrevistades hi està inscrita) i les associacions professionals i sindicals. La participació de les dones està augmentant en gairebé tots els tipus d'associacions estudiats.

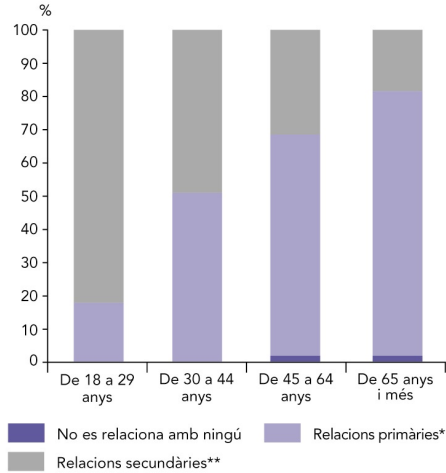
En resum, a mesura que les dones participen més de la vida social —incorporant-se al sistema educatiu i al mercat laboral— augmenten les seves xarxes de relació i les desplacen des d'un model de relacions primàries —vinculat a la llar— a un model de relacions

Taula 12. Relacions més freqüents fora de la llar de la població de Barcelona segons el sexe. Evolució 1995-2000

	1995		2000	
	Dones	Homes	Dones	Homes
No es relaciona amb ningú	0,5	1,6	0,9	1,2
Familiars	55,0	41,3	50,5	41,9
Veïnat	6,6	3,8	7,1	5,4
Companyes/es de feina o d'estudis	2,6	4,6	2,7	6,5
Amistats	30,3	40,6	33,0	37,2
Altres persones	5,1	8,1	5,6	7,1
Ns/nc	0,0	0,0	0,3	0,7
Total	100,0	100,0	100,0	100,0
	(1.157)	(950)	(1.083)	(949)

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

Gràfic 11.
Relacions més freqüents fora de la llar
de les dones de Barcelona segons l'edat.
2000

* Relacions primàries: familiars i veïnat.
**Relacions secundàries: companys/es de feina i d'estudis, amistats i altres persones.
Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

secundàries —vinculat a l'activitat pública—. Tot i així, la família segueix essent el principal nucli de relacions, amb especial importància quan es tracta d'ajudar algú amb dificultats.

Conclusions generals

Els principals trets de l'evolució de les formes de vida de les barcelonines s'emmarquen en un procés de canvi global en els rols que desenvolupen. Un dels objectius d'aquesta investigació ha estat esbrinar quina és la situació actual d'aquest procés i veure els avenços o estancaments que s'han donat en cada àmbit estudiat. En la interpretació de les dades cal diferenciar l'evolució efectiva de les condicions de vida de les dones com a procés històric, de les variacions conjunturals dependents de la situació social i econòmica específica de cada moment. En realitat, les formes de vida no han variat gaire en relació a fa cinc anys, tot i que es constata una continuïtat en els processos de canvi social: segueixen endavant els canvis en les formes familiars, creix el seu nivell educatiu, augmenta la integració de la dona en el mercat laboral i participen cada cop més de les activitats públiques. Les principals variacions en les dades provenen de la situació conjuntural en què s'ha elaborat l'enquesta: l'expansió de l'economia i del mercat laboral, que han afectat pràcticament tots els àmbits de la vida quotidiana de les dones.

En les diverses edicions de l'enquesta s'ha posat de manifest la coexistència de dos grups de dones a la ciutat de Barcelona, amb comportaments i posicions en l'estructura social diferents. Les dones de les generacions joves tenen un estatus social més proper al masculí que al de les dones grans: han assolit un nivell d'estudis elevat —les més joves fins i tot han superat el capital educatiu dels homes de la mateixa edat— i participen majoritàriament en mercat de treball. La combinació d'estudis elevats i obertura del mercat laboral els ha permès accedir al món del treball amb més facilitat que fa cinc anys, i hi han aconseguit llocs de treball millors i més ingressos. Amb tot, les més joves han de suportar taxes d'atur encara molt altes, i moltes de les que treballen ho fan amb contractes temporals. Malgrat ser un col·lectiu allunyat del rol de mestressa de casa, continuen suportant la majoria de tasques domèstiques, tot i que reben més ajuda

Taula 13.
Xarxes de solidaritat de la població de Barcelona davant de diferents dificultats segons el sexe. 2000

	Malaltia		Problemes econòmics		Problemes personals		Desavinences familiars		Recerca de feina	
	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes
Pares	23,6	29,4	37,0	47,6	11,4	10,2	9,6	11,6	15,4	16,1
Parella	35,5	48,7	11,4	9,5	24,8	40,9	21,8	31,9	14,2	8,0
Altres familiars	31,1	12,0	29,0	15,9	24,9	9,3	20,0	12,6	13,4	7,2
Amistats o companys/es de feina	2,6	1,5	3,3	3,9	21,2	21,6	23,4	16,7	29,4	30,7
Veïnat	1,8	0,4	0,4	0,2	1,1	0,4	0,4	1,0	1,3	0,8
Professionals	0,5	0,7	2,9	4,8	2,5	1,0	3,2	0,0	7,7	14,8
Ningú	4,3	6,8	15,1	17,2	12,9	15,6	19,3	23,7	15,8	20,5
Ns/nc	0,6	0,5	1,0	0,7	1,1	1,0	2,3	2,6	2,8	1,9
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(920)	(746)	(573)	(485)	(701)	(506)	(335)	(277)	(309)	(298)

Font: Enquesta sobre les condicions de vida i els hàbits de la població de la regió de Barcelona 2000.

dels seus companys que les dones grans. Les ocupades distribueixen la seva jornada diària entre les hores de treball remunerat i les de treball domèstic, i són les que disposen de menys temps lliure. Pel que fa a les seves formes de relació, se situen majoritàriament en l'àmbit primari (les relacions familiars), però cada cop guanyen més importància les relacions de caire secundari (laborals i d'amistat), especialment les segones.

Les generacions més grans de dones es caracteritzen per tenir uns rols més tradicionals i diferenciats dels rols masculins. En aquest grup predominen les mestresses de casa i són les dones que més hores dediquen a les tasques domèstiques. El seu nivell d'estudis és més aviat baix i la seva integració en el mercat laboral inferior al de les dones més joves. Són un col·lectiu amb una escassa independència econòmica, les seves formes de lleure segueixen els patrons tradicionals i les relacions socials que mantenen s'emmarquen en l'àmbit familiar. Un important nombre d'aquestes dones —sobretot de les majors de 64 anys— viuen soles, i en la majoria de casos disposen de recursos escassos. Amb tot, les dones de 45 a 64 anys han estat les que han transformat més el seu estatus, amb la incorporació d'algunes d'elles a l'activitat laboral i la reducció del percentatge de mestresses de casa. Tanmateix, l'ocupació d'aquestes dones difereix força de la de les joves, ja que han ocupat llocs de qualificació més baixa i pitjor remuneració, i treballen molt sovint amb horari reduït.

Evidentment, les fronteres entre aquests dos grups són confuses i malgrat que el punt d'inflexió s'assenyali al voltant dels 45 anys, hi ha moltes dones situades a l'entorn d'aquesta edat que participen parcialment en els dos mons acabats de descriure.

A tall de síntesi, si bé les dones han avançat en alguns aspectes pel que fa a la igualtat d'oportunitats en relació amb els homes, el mercat laboral, el nivell d'ingressos i l'entorn domèstic es mantenen com a àmbits de màxima discriminació. Encara que les dones han augmentat la seva activitat laboral i l'ocupació, segueixen tenint una participació menor que els homes en el mercat de treball, estan afectades per una taxa d'atur més elevada i les seves condicions de treball són pitjors. Quant a l'evolució dels ingressos en aquests cinc anys, ha tingut elements positius i negatius per a l'equiparació amb l'autonomia econòmica dels homes. A favor hi ha la disminució del nombre de dones sense ingressos i l'increment de les rendes de treball per a les dones amb més qualificació formativa i professional, que redueix el diferencial respecte als homes. En contra hi ha la disminució del poder adquisitiu de les dones més grans en relació amb els homes, i de les dones treballadores amb estudis i categories professionals baixes. Pel que fa a l'àmbit domèstic, les dones segueixen assumint la major part del treball de la llar, fins i tot quan estan ocupades, i encara que avança el nivell de cooperació masculina, ho fa d'una manera molt tímida.

DOSSIER

Les dones a Barcelona. Situació sociodemogràfica

Pep Gómez. Observatori Barcelona. Observatori de les Dones. Sector de Serveis Personals

Evolució demogràfica

Actualment a la ciutat de Barcelona hi ha 805.188 dones, que representen el 53,2 % de la població. Com es pot veure a la taula 1, aquesta proporció de població femenina s'ha anat incrementant gradualment al llarg dels darrers anys. La distribució de sexes per grups d'edat és molt heterogènia. Si considerem la població de 0 a 14 anys trobem

que hi ha 105 homes per cada 100 dones, en canvi en el grup de 65 anys i més hi ha 63 homes per cada 100 dones (taula 2).

El 61 % de les persones de 65 anys i més són dones. Les dones presenten un grau d'envelliment superior al dels homes: de cada cent dones de 65 anys i més 50 tenen més de 75 anys, en canvi de cada cent homes de 65 i més anys n'hi ha 40 que superen els 75 anys (taula 3).

Les dones de 65 anys i més representen el 25 % del total de dones de la ciutat (una de cada quatre dones de la ciutat té més de 65 anys) i aquesta és l'única franja de població que té previsió de créixer. Fa vint anys les dones de 65 anys i més eren el 19 % del total de població femenina.

Taula 1.
Evolució de la població per sexe. Barcelona, 2000

Anys	Homes		Dones	
	n	%	n	%
1981	832.119	47,48	920.508	52,52
1991	775.988	47,21	867.554	52,79
1996	704.985	46,72	803.820	53,28
1998	703.231	46,71	802.350	53,29
2001	707.783	46,78	805.188	53,22

Font: Censos i padrons. Per a l'any 2001, les dades fan referència al 31 de desembre de 2000.

Taula 2.
Població per sexe i grans grups d'edat. Barcelona, 2000

Edats	Total	Homes	Dones	Homes/dones
De 0 a 14 anys	175.541	89.984	85.557	105
De 15 a 24 anys	176.140	89.491	86.649	103
De 25 a 64 anys	829.625	400.445	429.180	93
De 65 anys i més	331.665	127.863	203.802	63
Total	1.512.971	707.783	805.188	88

Font: Padró actiu el 31 de desembre de 2000.

Taula 3.
Població de 65 anys i més per sexe. Barcelona, 2000

	Dones	%	Homes	%	Total
De 65 anys i més	203.802	61,4	127.863	38,6	331.665
De 75 anys i més	101.981	66,5	51.322	33,5	153.303
Sobreenvelliment	50,0	–	40,1	–	46,2

Font: Padró actiu el 31 de desembre de 2000.

Taula 4.
Esperança de vida en néixer d'homes i dones. Barcelona, 2000

	1900-1901	1980-1981	1991	2000
Total	31,6	76,5	76,8	79,1
Homes	29,8	73	73	75,3
Dones	33,4	79,4	80,2	82,6

Font: Institut Municipal de la Salut.

D'altra banda, l'esperança de vida a la nostra ciutat continua pujant (79,1 anys el 2000), i és una de les més altes d'Europa i del món. Cal considerar que la diferència entre homes i dones és de set anys (dones: 82,6 anys; homes: 75,3 anys) (taula 4).

Immigració i dona

El gener de 2002 a la ciutat hi ha 113.809 persones de nacionalitat estrangera que representen el 7,6 % de la població (taula 5). El 48 % de la població estrangera resident a la ciutat són dones, però la proporció de dones varia en funció del subcontinent

de procedència. Amèrica central, el Sud-est asiàtic i Amèrica del Sud tenen uns percentatges de població femenina molt superiors als dels homes: entre un 54 % i un 63 % de les persones procedents d'aquests territoris són dones. A l'altre extrem les dones procedents d'Àsia central, que no superen el 24 % de persones d'aquest col·lectiu (taula 6).

Natalitat i fecunditat

La natalitat a la ciutat de Barcelona ha sofert canvis importants i profunds. A començament de segle, la taxa de natalitat era del 23,7, es produïen prop de 24 naixements per cada mil habitants. L'any 1999 la taxa era del 17,0; el 1980 de l'11,1 i el 2001 del 8,3. A partir de l'any 2000 es produeix un lleuger increment tant del nombre absolut de naixements com de la taxa, tal com es pot observar a la taula 7.

Dels 12.573 naixements que es van produir a la ciutat a l'any 2000, 1.766 eren criatures de mare nascuda a l'estranger, xifra que representa un 14 % dels naixements. L'any 1990 els fills nascuts de mare estrangera representaven el 6 % del total de naixements (taula 8).

Taula 5.
Evolució de la població resident amb nacionalitat estrangera. Barcelona, 1996-2002

	Març de 1996	Març de 1997	Març de 2000	Gener de 2001	Gener de 2002	Taxa de creixement 1996-2002	Taxa de creixement 2001-2002
Total de la població estrangera	29.354	40.903	53.428	74.019	113.809	287,7	53,8
% sobre el total de la població	1,9	2,7	3,5	4,9	7,6	–	–

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

Taula 6.
Població estrangera per subcontinent i sexe. Barcelona, gener de 2002

	Total	% d'homes	% de dones
Orient mitjà	1.147	65,7	34,3
Àsia central	11.604	76,1	23,9
Sud-est asiàtic	4.302	42,9	57,1
Nord d'Àfrica i Magrib	11.291	64,9	35,1
Àfrica subsahariana	2.244	64,7	35,3
Àfrica central i meridional	358	55,3	44,7
Amèrica central	9.003	36,6	63,4
Amèrica del sud	48.528	45,2	54,8
Europa central i oriental	6.006	51,8	48,2
Resta de països*	19.326	52,9	47,1
Total	113.809	51,8	48,2

Font: Observatori de la Immigració.

*Inclou: Unió Europea, Andorra, Islàndia, Liechtenstein, Malta, Noruega, San Marino, Suïssa, Ciutat del Vaticà, Xipre, Estats Units, Canadà i Japó.

Taula 7.
Taxes de natalitat per mil habitants. Barcelona, 1900-2001

Any	Naixements	Taxa de natalitat
1900	12.734	23,7
1975	30.237	17,0
1980	20.311	11,1
1991	12.667	7,7
1996	11.945	7,9
1997	12.161	8,0
1998	11.659	7,8
1999	12.203	8,1
2000	12.572	8,3
2001	12.564	8,3

Font: Moviments demogràfics. Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

Les taxes de natalitat dels diferents districtes de la ciutat presenten certa variabilitat: Sarrià-Sant Gervasi és el que presenta uns valors més elevats, amb el 10,6 per a l'any 2000, i Nou Barris és el que presenta uns valors més baixos, 7,5 (taula 9).

La gran majoria de ciutats europees tenen unes taxes de natalitat més elevades que la ciutat de Barcelona (8,3), com és el cas de Copenhaguen (15,0), Amsterdam (14,1), Estocolm (11,7), Viena (9,4), Munic (9,5), Berlín (8,8),...

La variabilitat de les taxes de natalitat dels diferents territoris està influïda per les característiques socioculturals de les seves poblacions i sobretot per la composició de les estructures d'edats. La fecunditat és una altra manera d'aproximar-nos al fenomen reproductiu, ja que només es consideren les dones en edat fèrtil i no el conjunt de la població.

Taula 8.
Evolució dels naixements d'infants de mare nascuda a l'estranger. Barcelona, 1990-2000

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Naixements d'infants de mare nascuda a l'estranger	765	708	962	980	1.062	1.038	1.149	1.121	1.123	1.249	1.766
% sobre el total de naixements	6,0	5,6	7,2	7,7	8,5	8,6	9,6	9,2	9,6	10,2	14,0

Font: Observatori de la Immigració. Ajuntament de Barcelona.

Taula 9.
Naixements i taxes de natalitat per districte. Barcelona, 1998-2000

	Naixements			Taxes de natalitat		
	1998	1999	2000	1998	1999	2000
Ciutat Vella	663	704	717	7,9	8,4	8,6
Eixample	1.910	1.984	2.053	7,7	8,0	8,3
Sants-Montujic	1.278	1.320	1.393	7,7	7,9	8,3
Les Corts	607	589	628	7,4	7,2	7,7
Sarrià-Sant Gervasi	1.285	1.329	1.371	9,9	10,3	10,6
Gràcia	874	903	910	7,6	7,8	7,9
Horta-Guinardó	1.209	1.333	1.289	7,1	7,9	7,6
Nou Barris	1.220	1.289	1.279	7,2	7,6	7,5
Sant Andreu	978	1.060	1.087	7,2	7,8	8,0
Sant Martí	1.635	1.692	1.846	8,0	8,3	9,0
Total	11.659	12.203	12.573	7,8	8,1	8,3

Font: Moviments demogràfics. Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

Taula 10.
Altres indicadors de natalitat. Barcelona, 1960-2001

Any	Taxa de fecunditat	Edat mitjana de la mare	ISF
1960	56,3	28,8	1,9
1970	67,2	28,3	2,3
1981	48,2	27,5	1,6
1986	37,0	28,7	1,2
1991	31,0	29,7	1,1
1996	31,9	31,0	1,1
1997*	32,4	31,2	1,1
1998*	31,2	31,4	1,0
1999*	32,7	31,5	1,1
2000*	34,2	31,6	1,1
2001*	34,2	31,7	1,1

ISF: Índex sintètic de fecunditat o nombre d'infants per cada dona en edat fèrtil. Dades estimades.

Font: Moviments demogràfics. Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

La ciutat té una taxa de fecunditat de 34,2 l'any 2001, és a dir, aquest darrer any es van produir 34,2 naixements per cada mil dones en edat fèrtil; quaranta anys abans la taxa de fecunditat era de 56,3 (taula 10). L'edat mitjana de la mare en el moment del naixement de fills i filles també ha anat augmentant progressivament: fa vint anys l'edat mitjana era de 27,5 i ara és de 31,7.

Al llarg del període 1986-2001 s'ha produït un canvi substancial en el comportament reproductiu dels diferents grups d'edat. Dos grups d'edat quinquennal han incrementat la seva taxa de fecunditat, el de 30 a 34 anys i el de 35 a 39 anys, aquest últim de manera molt espectacular, un 99 %. La resta de grups han minvat la seva taxa, especialment les dones de 25 a 29 anys, que han sofert un descens del 55 % (taula 11).

Taula 11.
Taxes de fecunditat per grup d'edat. Barcelona, 1986-2001

	1986	1991	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Variació 1986 - 2001
De 15 a 19 anys	6,86	3,6	2,9	3,4	3	3,6	4,9	6,5	-5,7
De 20 a 24 anys	34,39	20,7	12,3	12,2	11,4	11,7	15,7	16,9	-50,9
De 25 a 29 anys	96,74	75	59,4	55,5	48	47,8	45	43,5	-55,1
De 30 a 34 anys	70,69	79,8	95,1	93,9	93,7	95,3	95,3	91,5	29,5
De 35 a 39 anys	26,28	28,2	39,6	43,6	44,8	49	49,9	52,3	99,2
De 40 a 44 anys	—	4,6	6	6,6	6,2	8,4	8,6	9,1	—
De 45 a 49 anys	—	0,4	0,1	0,3	0,2	0,4	0,4	0,7	—

Font: Moviments demogràfics. Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona.

L'any 2000 a la ciutat es van produir 4.313 interrupcions voluntàries de l'embaràs (taula 12). D'aquestes, 501 eren de dones d'entre 15 i 19 anys. Les interrupcions d'embaràs entre dones de 15 a 19 anys han experimentat un creixement del 35,4 % en els darrers set anys (taula 13).

Evolució de l'estructura de les llars

La família continua sent el nucli bàsic de convivència i relació en la nostra societat, tot i que ha anat adquirint uns trets diferents en la seva estructura, la qual cosa fa que ja no puguem parlar de família, sinó de "famílies" si volem fer visible les diferents estructures de llars que existeixen a la nostra societat (nuclears tradicionals amb o sense criatures, monoparentals, plurinuclears...).

En el període 1991-1996, les llars formades per parelles amb infants han tingut un decrement del 16,5 % en passar de 231.103 a 192.963 (taula 14).

Les llars monoparentals representen el 9,8 % del total de llars. El 79 % d'aquest tipus de llars estan compostes per una mare sola amb els seus descendents, però cal destacar que les llars monoparentals compostes per pares sols amb els seus infants s'han incrementat un 61 % en el període 1991-1996 mentre que el nombre de mares soles ha crescut un 5,57 % en aquest mateix període.

Les llars unipersonals representaven l'any 1996 el 23 % de les llars de la ciutat. El 2001 hi ha a la ciutat 78.919

Taula 12.
Interrupcions voluntàries de l'embaràs. Barcelona, 1994-2000

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Residents a Barcelona	3.224	3.622	2.859	3.325	3.607	3.921	4.313
Residents a Catalunya	9.474	10.483	10.527	9.993	10.508	11.738	13.066

Font: Departament de Sanitat i Seguretat Social. Generalitat de Catalunya.

Taula 13.
Interrupcions voluntàries de l'embaràs en dones de 15 a 19 anys residents a Barcelona, 1994-2000

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Dones de 15 a 19 anys	370	415	363	437	456	469	501
Increment	–	12,16	–12,53	20,39	4,35	2,85	6,82

Font: Departament de Sanitat i Seguretat Social. Generalitat de Catalunya.

persones de 65 anys i més que viuen soles, de les quals el 82 % són dones (taula 15).

Nivell d'instrucció per sexes

Els nivells educatius de les dones de Barcelona són, en conjunt, inferiors als dels homes. Aquesta diferència es deu sobretot als desequilibris educatius entre sexes en les generacions grans. L'any 1996, el 38 % dels homes de la ciutat no tenien cap titulació (aquest grup comprèn les persones analfabetes, les que no tenen titulació

i les que tenen la primària incompleta); en el cas de les dones aquest percentatge era del 48 %.

L'any 1996 el percentatge de dones que tenien algun tipus d'estudi superior s'aproximava al dels homes, i era superior en el cas dels estudis universitaris mitjans. Actualment la tendència s'està invertint i, fins i tot, el nombre de noies que estudien a la universitat és força superior al dels nois. Només en cinc anys (1991-1996) el nombre de dones amb estudis universitaris superiors es va incrementar en un 50 %, que és un ritme que dobla el dels homes (taula 16).

L'activitat de les dones de Barcelona. El treball assalariat i el treball no remunerat

Els trets més significatius en relació amb l'activitat de les barcelonines són els següents:

La **taxa d'activitat femenina** s'equipara a la d'Europa. La participació de les dones en el mercat de treball manté una tendència ascendent al llarg dels darrers anys. De cada 100 dones en edat de treballar, el segon trimestre del 2002 prop de 63 treballen o tenen intenció de fer-ho, en canvi 80 de cada 100 homes d'aquest mateix grup d'edat treballen o tenen intenció de fer-ho. També cal destacar les diferències pel que fa a la taxa d'atur: en les dones és cinc punts superior que en els homes (taula 17).

Taula 14.
Estructura de les llars. Barcelona, 1991-1996

Indicadors	1991		1996		Increment 1991-1995
	n	%	n	%	
Total de llars	577.193	100,0	577.904	100,0	0,12
Llars unipersonals	104.466	18,1	134.050	23,2	28,32
Llars sense nucli	24.393	4,2	29.982	5,2	22,91
Famílies nuclears					
Parelles sense fills/filles	109.271	18,9	109.683	19,0	0,38
Parelles amb fills/filles	231.103	40,0	192.963	33,4	-16,50
Mares soles amb fills/filles	42.213	7,3	44.564	7,7	5,57
Pares sols amb fills/filles	7.420	1,3	11.935	2,1	60,85
Famílies extenses					
Parella sense fills/filles amb altres persones	12.179	2,1	11.499	2,0	-5,58
Parella amb fills/filles i altres persones	27.244	4,7	25.435	4,4	-6,64
Mares soles amb fills/filles i altres persones	7.330	1,3	6.192	1,1	-15,53
Pares sols amb fills/filles i altres persones	1.443	0,3	1.414	0,2	-2,01
Plurinuclear	10.101	1,8	10.187	1,8	0,85

Font: Web de l'Institut d'Estadística de Catalunya. Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona.

La **taxa d'ocupació**, que explica la relació existent entre la població ocupada i la potencialment activa, ens indica que a la ciutat hi ha 54 dones que treballen per cada cent dones de 15 a 64 anys; tot i així, encara hi ha una diferència de 19 punts entre la taxa d'ocupació d'homes i dones.

L'**atur femení** es continua reduint a Barcelona, encara que a un ritme inferior que en anys anteriors, tot i que a mitjan 2002 ha sofert un lleuger increment. A l'agost de 2002 hi havia 26.017 dones aturades, 4.341 menys que a començament de l'any 1988 però 2.556 més que al gener de 2001 (taula 18).

Si considerem el percentatge de dones i homes aturats, veurem que excepte en els grups de 15 a 19 anys i de 55 anys i més, a la resta de grups d'edat hi ha un percentatge d'atur femení superior al masculí. Aquesta diferència és més acusada a la franja de 30 a 40 anys, que coincideix amb l'edat en què les dones tenen una taxa de fecunditat més elevada (taula 19).

De les 47.311 persones aturades a l'agost de 2002, el 45 % són homes i el 55 % dones. Si considerem les persones aturades per nivell d'estudis i sexe, trobem que les diferències més acusades es troben en les titulacions superiors, on prop del 60 % de les persones aturades són dones i el 40 % homes (la diferència és de 18,3 punts), en les titulacions de grau mitjà (la diferència és de 27 punts) i en la formació professional (amb 21 punts de diferència). En canvi, en els grups inferiors (estudis primaris i certificat d'escolaritat), la distància entre homes i dones no arriba als tres punts a favor dels primers (taula 20).

La situació laboral de les dones determina la quantitat d'hores dedicades a les tasques de la llar ja que

Taula 15.**Índex de solitud. Població de 65 anys i més, i població de 75 anys i més. Barcelona, 1991-2000**

Grups de població	1991			1996			2000		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Població de 65 anys i més	107.676	177.805	285.481	119.512	192.299	311.811	127.863	203.802	331.665
Població de 65 anys i més que viu sola	8.622	45.432	54.054	11.113	55.057	66.170	14.450	64.469	78.919
Índex de solitud de persones de 65 anys i més	8,0	25,6	18,9	9,3	28,6	21,2	11,3	31,6	23,8
Població de 75 anys i més	39.432	80.639	120.071	43.087	88.175	131.262	51.322	101.981	153.303
Població de 75 anys i més que viu sola	4.104	22.417	26.521	5.252	29.678	34.930	7.369	39.615	46.984
Índex de solitud de persones de 75 anys i més	10,4	27,8	22,1	12,2	33,7	26,6	14,4	38,8	30,6

Font: Censos i padrons. Per a l'any 2001, les dades fan referència al 31 de desembre de 2000.

Taula 16.**Nivell d'instrucció per sexe. Barcelona, 1991-1996**

Nivell d'estudis	% de dones			% d'homes		
	1991	1996	Variació	1991	1996	Variació
Sense titulació	22,8	19,0	-16,5	14,5	12,0	-17,2
Primaris no complets	29,2	29,0	-0,8	26,2	26,0	-0,8
Primaris complets	12,6	13,4	6,3	13,1	14,0	6,9
Superiors	5,5	8,3	50,1	9,5	11,8	24,2

Font. Cens i padró d'habitants.

les dones que duen a terme treball de mercat dediquen moltes menys hores setmanals al treball domèstic que les inactives laboralment. La comparació de la dedicació a les tasques de la llar de les dones i els homes ocupats constata la desigualtat en el repartiment, ja que elles treballen a casa més del doble d'hores que ells. Les dades disponibles dels darrers cinc

anys mostren en general un lleuger increment de la

dedicació masculina a les feines de la llar i un descens de la dedicació femenina (taula 21).

L'Enquesta Metropolitana de Barcelona 2000 ens indica que en un 47,7 % dels casos és la dona sola qui es fa càrrec dels menors de deu anys; l'home ho fa sol en un 1,7 % dels casos i ambdós progenitors conjuntament en un 35,9 % de les situacions (taula 22).

En relació amb el 1995, si sumem la dedicació de pares i mares, el percentatge ha passat del 60,4 % al 49,4 %.

Salut

Segons les dades procedents de l'Enquesta de Salut 2000 realitzada per l'Àrea de Salut Pública de l'Ajuntament de Barcelona, podem destacar el següent:

Taula 17.
Dades específiques d'activitat, educació i atur per sexe.
Barcelona, segon trimestre de 2000

	Taxa d'activitat	Taxa d'ocupació	Taxa d'atur
Total	71,2	63,3	11,2
Homes	80,5	73,4	8,9
Dones	62,6	53,9	13,9
Diferència entre homes i dones	17,9	19,5	-5,0

Font: Enquesta de població activa, INE. Les taxes específiques fan referència a la població de 16 a 64 anys.

Taula 19.
Percentatge de persones aturades per edat i sexe. Barcelona, agost de 2002

	% d'homes	% de dones	Diferència
Menys de 20 anys	2,02	1,47	0,55
De 20 a 24 anys	3,05	3,29	-0,24
De 25 a 29 anys	4,53	5,87	-1,34
De 30 a 34 anys	4,37	6,38	-2,00
De 35 a 39 anys	3,83	5,54	-1,71
De 40 a 44 anys	3,73	4,95	-1,21
De 45 a 49 anys	3,64	5,23	-1,60
De 50 a 54 anys	4,85	6,02	-1,17
De 55 a 60 anys	7,87	6,69	1,18
De 60 i més	5,84	3,37	2,48
Total	4,35	5,04	-0,70

Font: Atur registrat l'agost de 2002. Departament de Treball. Generalitat de Catalunya.
La població de referència és la de 31 de febrer de 2000.

Taula 18.
Evolució de l'atur per sexe.
Barcelona, 1988-2002

Període	Total	Homes	Dones
Gener de 1988	58.312	27.954	30.358
Gener de 1999	50.140	22.929	27.211
Gener de 2000	45.127	20.594	24.533
Gener de 2001	41.972	18.511	23.461
Gener de 2002	44.873	20.641	24.232
Març de 2002	45.584	21.085	24.499
Agost de 2002	47.311	21.294	26.017

Font: Departament de Treball. Generalitat de Catalunya.

- De la població major de 14 anys, un 80 % dels homes i un 72 % de les dones declaren el seu estat de salut com a molt bo o bo. Els percentatges disminueixen amb l'augment de l'edat; així, en el grup de 65 anys i més només un 54 % dels homes i un 41 % de les dones declaren un estat de salut bo o molt bo.

- Si comparem les dones que tenen un treball remunerat amb les mestresses de casa, en les primeres hi ha un 83 % que declaren bon estat

de salut percebut i en les segones només un 65,5 %.

- Dels menors de 14 anys, un 30,3 % dels nens i un 23,6 % de les nenes declaren tenir trastorns crònics; en canvi, en les persones majors de 65 anys, un 87,1 % dels homes i un 93 % de les dones declaren patir algun trastorn crònic.
- Un 17,1 % dels homes i un 19,1 % de les dones van declarar haver patit un accident que hagués provocat restricció de l'activitat habitual o que hagués requerit assistència sanitària durant l'any anterior a l'entrevista.
- De la població de 14 anys i més, un 34 % dels homes i un 24 % de les dones declaren ser fumadors.

Taula 20.
Aturats segons el nivell d'estudis i el sexe. Barcelona, agost de 2002

Nivell d'estudis	% d'homes	% de dones	Diferència
Sense estudis	58,3	41,7	16,67
Estudis primaris	49,1	50,9	-1,74
Certificat d'escolaritat	48,5	51,5	-3,05
Formació professional	39,5	60,5	-21,08
EGB	44,8	55,2	-10,32
BUP	48,0	52,0	-3,97
Titulació de grau mitjà	36,2	63,8	-27,67
Titulació de grau superior	40,9	59,1	-18,27
Total	45,0	55,0	-9,98

Font: Departament de Treball. Generalitat de Catalunya.

Taula 21.
Mitjana d'hores setmanals dedicades a tasques domèstiques per part de la població segons el sexe i la situació laboral. Barcelona, 1995-2000

	1995		2000	
	Dones	Homes	Dones	Homes
Ocupats/des	17,3	4,4	16,2	6,4
Aturats/des	23,6	6,6	24,6	10,2
Mestresses de casa	39,1	—	34,3	—
Jubilats/des	26,4	6,4	26,1	8,5
Total	26,2	5,4	22,4	6,5

Font: Enquesta metropolitana de Barcelona 1995 i 2000.

Taula 22.
Persona que es fa càrrec principalment dels infants menors de deu anys a les llars. Barcelona, 1995 i 2000

	1995 (%)	2000 (%)
Mare	56,7	47,7
Pare	3,7	1,7
Ambdós conjuntament	33,2	35,9
Altres familiars de la llar	5	3,1
Altres familiars de fora de la llar	—	5,2
Ns/nc	1	6,3

Font: Enquesta metropolitana de Barcelona 1995 i 2000.

Taula 23.
Conductes relacionades amb la salut en la població de més de 14 anys. Hàbits de la població. Barcelona, 2000

	% d'homes	% de dones	% total
Consum de tabac			
Fumador/a	34,3	24,2	29,3
Exfumador/a	31,1	13,5	22,4
No fumador/a	34,6	62,2	48,3
Activitat física habitual			
Intensa	9,9	4,6	7,2
Moderada	37,9	39,3	38,6
Lleugera	15,5	20,1	17,8
Inactiu/va	36,7	36,0	36,3
Amb excés de pes	22,3	20,5	21,4

Font: Enquesta de salut de Catalunya 2000.

- Un 47,8 % dels homes i un 43,9 % de les dones declaren realitzar activitats físiques intenses o moderades. El percentatge d'inactivitat és similar entre homes i dones (el 36 %).

DOSSIER

Les polítiques d'igualtat d'oportunitats a Espanya

Judith Astellarra. Departament de Sociologia. Universitat Autònoma de Barcelona

Les polítiques de gènere

Hi ha diversos tipus d'estratègies polítiques per impulsar polítiques públiques contra les desigualtats de gènere. L'estratègia que s'ha generalitzat més a escala internacional i que ha estat la impulsada a Espanya els darrers quinze anys és la d'igualtat d'oportunitats. La concepció de la igualtat entre els sexes com a tema important va sorgir amb bastant retard en el pensament polític democràtic en comparació amb altres nocions, com ara la de drets i obligacions, llibertat i justícia o estabilitat política. Però, un cop legitimada la igualtat de gènere, per aconseguir-la s'aplica l'estratègia general d'igualtat d'oportunitats. La igualtat d'oportunitats en la tradició política liberal clàssica implica que tots els individus han de tenir la mateixa oportunitat, i que les desigualtats (es parla de diferències però en realitat es tracta de desigualtats) que es produeixen es deuen als diferents mèrits que tenen les persones. És a dir, tots han pogut utilitzar les mateixes oportunitats, però com que són diferents (aquí sí que apareix el concepte de diferència), alguns són més capaços que d'altres, aleshores finalment són desiguals. Hi ha, per tant, desigualtats injustes que cal corregir quan no s'han tingut en el punt de partida les mateixes oportunitats, i desigualtats que només expressen les diferències meritocràtiques i que són legítimes.

La igualtat d'oportunitats ha estat, per tant, la primera aproximació de les polítiques públiques per combatre la discriminació de les dones. Cal donar les mateixes oportunitats a les dones que als homes perquè no hi hagi discriminació a favor d'uns i en contra de les altres. En quines actuacions s'expressa aquesta estratègia? El primer que es fa és revisar els marcs legals i tota la legislació existent, perquè efectivament persistien moltes desigualtats a la llei mateixa. Alhora s'impulsen certes mesures perquè la llei s'apliqui. En canvi, quan es fan les primeres avaluacions als Estats Units, pioner en aquesta matèria, i a molts països europeus, es constata que la igualtat d'oportunitats no produeix igualtat en els resultats. Les reformes legals i les actuacions públiques no produeixen a continuació els canvis necessaris de la realitat social de les dones, de manera que es pugui afirmar que la discriminació ha desaparegut.

L'anàlisi de les dades i les avaluacions que es fan de les repercussions d'aquestes polítiques mostren que el problema rau en el fet que el punt de partida entre homes i dones per a la participació en el món públic no és igual. Les primeres polítiques d'igualtat d'oportunitats en l'ocupació mostren que hi ha una segregació per sexe en el mercat de treball i que les dones no tenen les mateixes possibilitats de participació. Hi ha traves als llocs a què se les intenta fer accedir, que es deuen

als prejudicis culturals o d'altra mena. És a dir, els ocupadors no volen contractar dones perquè pensen que no són bones treballadores per una sèrie de prejudicis.

Davant d'aquesta limitació de les polítiques d'igualtat d'oportunitats apareix una primera resposta: si les dones no són iguals en el punt de partida, cal corregir el punt de partida, i això implica fer un paquet de polítiques relativament diferents per corregir-lo. El primer tipus de modificació de l'estratègia d'igualtat d'oportunitats és l'acció positiva. L'acció positiva consisteix en un mecanisme per corregir el desavantatge inicial de les dones: en igualtat de condicions, primar una dona sobre un home. Hi ha molts tipus de polítiques que utilitzen formes d'acció positiva. Se'n poden esmentar alguns exemples: sistema de quotes, en què s'equilibra numèricament la proporció de cada un dels dos sexes que participen en certes activitats; altres factors de suport a les organitzacions de qualsevol tipus que treballin per la igualtat d'oportunitats, per exemple, línies de crèdit especial per als empresaris que contracten dones; iniciatives judicials per part de l'Administració per garantir que no es discrimini les dones, etc.

Si bé l'acció positiva és un primer mecanisme per superar la limitació de les polítiques d'igualtat d'oportunitats, continuen subsistint problemes, malgrat l'acció positiva, que han començat a mostrar que s'ha d'intentar abordar el fons del problema. La discriminació no desapareix perquè, com els estudis mostren sistemàticament, la incorporació de les dones al món públic no transforma el seu rol de mestressa de casa. Les dones continuen sent les responsables totals o parcials de l'àmbit domèstic, independentment de qualsevol altra activitat que desenvolupin. És el que es defineix com la doble jornada de les dones. Les polítiques d'igualtat d'oportunitats intenten corregir l'absència de les dones en aquells llocs públics en què són presents els homes. Per exemple, el percentatge de dones econòmicament actives és baix; la quantitat de dones als partits polítics és molt baixa; hi ha molt poques dones als sindicats; l'absència més important es produeix als llocs de poder, de qualsevol tipus, en què hi ha molt poques dones; etc.

Aquesta lògica de corregir les absències socials de les dones sembla partir del supòsit que les dones no feien res. Era un col·lectiu que era per allà, en la família i "no treballava". Estaven discriminades perquè no eren als llocs on s'havia d'estar. Per tant, el que calia fer era simplement eliminar les barreres legals, econòmiques, socials, culturals i de poder, perquè poguessin accedir a aquests llocs socials. Quan es comença a intentar aconseguir aquest objectiu a través de les diferents polítiques d'igualtat d'oportunitats és quan es descobreix que la contrapartida d'aquesta absència és la presència de les dones. Les dones no eren on s'havia de ser no perquè no fessin res, sinó perquè estaven ocupades en altres àmbits d'activitat social. Es tractava de l'àmbit privat, la institució principal del qual és la família, que és una unitat de producció de béns i serveis vinculada a la reproducció humana i al manteniment quotidià de les persones.

És a dir, l'aplicació de les polítiques d'igualtat d'oportunitats, que són polítiques perquè les dones accedeixin al món públic, quan comencen a produir resultats quant a aquesta incorporació, mostra immediatament el tema de l'àmbit privat i la seva incidència en les activitats amb les dones. La igualtat d'oportunitats s'ha referit tradicionalment a compartir les oportunitats en

les activitats del món públic. Però és l'estructura familiar i el rol de les dones en ella allò que fa que les dones no aconseguixin una posició igual amb els homes ni a la feina, ni en la política ni en la vida social. Per això els nous drets que s'han atorgat a les dones tendeixen a ser formals i no substantius. Al desavantatge familiar cal afegir altres elements, ideològics o de poder, que fan que es doni a les dones un rang secundari en les activitats públiques a les quals han tingut accés.

A partir d'aquesta anàlisi, en els darrers temps s'ha buscat acompanyar les mesures d'igualtat d'oportunitats en l'àmbit públic amb mesures que permetin una redistribució del treball domèstic entre dones i homes. Per exemple, els permisos parentals. Aquestes polítiques encara tenen un èxit escàs, fins i tot als països que han avançat més en les polítiques contra la discriminació. Però fins i tot aquestes mesures han mostrat que són limitades. L'obstacle principal radica en el fet que no són només els rols individuals (els de les dones i els homes) el que s'ha de modificar, sinó que també és necessari canviar l'organització social que els sustenta. L'àmbit domèstic i el públic s'han estructurat, com hem assenyalat, com dues àrees diferenciades en les quals participen dos col·lectius amb lògiques diferents d'organització del treball, de distribució del temps i de separació entre treball i oci.

El que passa és que aquest altre àmbit no té el mateix valor i prestigi que el públic. En canvi, resulta que és tan important en si mateix que si el bandegem simplement la societat no funciona. Imaginem que les dones decidissin no dur a terme cap de les activitats domèstiques de les quals són les responsables principals, treballant individualment o amb l'ajuda de la resta dels membres de la família o de personal extern: es produiria una paràlisi social important. En aquesta línia el descens de les taxes de natalitat és un bon exemple. Quan les dones decideixen no tenir fills per la dificultat de combinar la maternitat amb l'activitat laboral, cosa que s'ha esdevingut en les societats amb un increment important de l'activitat laboral femenina, baixa la natalitat. És aleshores, per tots els problemes que ha comportat el descens molt elevat de la natalitat, que es descobreix la importància que té l'àmbit privat del que és domèstic i el treball que hi fan les dones.

Aquesta realitat indica que si bé l'acció positiva és un primer pas important per ampliar l'estratègia d'igualtat d'oportunitats, la solució és més complexa. El que haurien de fer les polítiques en contra de la discriminació de les dones és també abordar la presència de les dones. El primer que es fa en aquesta línia és assumir que també s'ha d'analitzar l'absència d'homes en els llocs on hi ha presència de les dones. És a dir, la política no pot anar només en un sentit de posar les dones on eren absents. Mentre es presumia que no feien res no hi havia problemes, però quan es descobreix que en realitat feien moltes coses, es constata que cal tenir en compte també la seva presència social i preguntar-se qui l'ha de realitzar. És a dir, cal plantejar-se també el problema de l'absència dels homes de determinades activitats. Aquesta anàlisi és la que condueix a noves propostes de polítiques antidiscriminatòries, com ara els permisos de paternitat.

La conclusió, per tant, és que si es vol resoldre realment la discriminació de les dones, cal canviar l'organització social que li serveix de base i la dicotomia entre les activitats públiques i les privades. Això suposa polítiques públiques de més envergadura i amb objectius més amplis que la mera recerca d'igualtat d'oportunitats entre les dones i els homes en l'àmbit

públic. Suposa, d'una banda, modificar les característiques i la relació entre món públic o món privat que ha caracteritzat la nostra societat moderna. D'altra banda, proposa eliminar la base cultural i política que ha sostingut la jerarquia entre el que és masculí i el que és femení, cosa que es remunta a diversos mil·lennis i que ha permeat gairebé tots els tipus d'organització social que coneixem. Aquesta profunda tasca de canvi de tot tipus no és possible que es produeixi solament amb la implementació de polítiques públiques; suposa una veritable revolució de la societat i de les persones. La societat ha d'organitzar la seva base privada, en especial els serveis produïts a la família, d'una altra manera. Les persones han de modificar radicalment, pel que fa al gènere, les seves idees, les seves formes d'actuar i els seus valors.

En aquest context, els àmbits locals adquireixen una gran importància perquè són l'escenari concret dels canvis socials. La ciutat va consolidar en el seu espai físic la divisió públic/privat. El desafiament del futur és com construir una ciutat més humana, capaç d'assumir col·lectivament els infants i la gent gran, els afectes tant com la racionalitat i l'eficiència. Això no necessàriament vol dir que l'Administració local assumeixi directament aquestes tasques, contractant per a això dones, que acostuma a col·locar als llocs més baixos de l'escalafó, i burocratitzant els serveis. Aquesta solució finalment és insatisfactòria per a tots. El que caldria discutir és com la societat incorpora a les seves activitats necessàries les tasques tradicionalment femenines i convertint-les en una activitat de tots. Perquè el futur de les dones a la ciutat sigui veritablement democràtic, igualitari i lliure caldrà pensar en la forma que aquests canvis hauran de ser abordats i buscar els mitjans necessaris perquè tinguin èxit.

Cal afegir, a més, que les funcions de les dones no es compleixen només a la llar. Les dones posen moltes hores de participació col·lectiva, però en un altre tipus d'organitzacions que no són les organitzacions econòmiques, socials i polítiques clàssiques. Les dones participen en una sèrie d'organitzacions lligades a necessitats socials de la col·lectivitat: cura dels grups més desfavorits, treball en l'àmbit veïnal i local; participació en la millora de les condicions de vida quotidiana. Aquesta participació es fa de forma voluntària, però té una gran transcendència, i se suma al treball desenvolupat per les dones a la llar. En general, les organitzacions voluntàries femenines no són tan valorades com ho són, per exemple, els partits o els sindicats, però en molts casos tenen tanta rellevància i importància com aquestes. El nou problema de la participació social, econòmica i política de les dones, aleshores, és fer visible un treball que fins ara les dones han fet de forma gratuïta (no solament en el sentit material) i que forma part de la seva "invisibilitat".

¿Les limitacions de l'estratègia d'igualtat d'oportunitats la converteixen en una estratègia que no és correcta? Si fem una avaluació d'aquesta estratègia d'intervenció podríem assenyalar que hi ha dues perspectives. Primer, la podríem mirar com una absoluta limitació per aconseguir el que les feministes demanàvem els anys seixanta i setanta. Segon, les podríem considerar, altrament, com el punt de partida per poder desenvolupar més tard, implementar un altre tipus de polítiques. Cal començar sostraint les dones de la seva presència exclusiva en l'àmbit domèstic i fent que prenguin consciència del seu dret a participar en el món públic. Es pot tenir per tant una visió crítica o una visió optimista de la igualtat d'oportunitats. L'anàlisi de la seva implementació i les diverses avaluacions que s'han fet permeten afirmar la perspectiva optimista.

Quan els poders públics s'han compromès seriosament amb la igualtat d'oportunitats, el problema de l'organització social de base apareix immediatament. En aquell moment, una de dues, o s'abandona el discurs de la igualtat d'oportunitats reivindicant la dona a casa, la desigualtat, etc., o necessàriament cal plantejar-se quins són els passos per anar més enllà. Abans o després, si es vol corregir la discriminació de les dones i no només incorporar-les a l'àmbit públic, cal afrontar com s'impulsen els canvis en el mateix sistema de gènere. Però els canvis complexos que són necessaris per canviar la societat patriarcal no es produeixen en períodes breus de temps; requereixen processos més llargs. El que cal, per tant, és abordar una estratègia de reformes en profunditat avaluant si efectivament cada etapa ens condueix a l'etapa següent.

Les polítiques d'igualtat a Espanya

Els plans d'igualtat d'oportunitats

Des del començament de la transició democràtica es va assumir la necessitat d'impulsar polítiques que garantissin drets iguals per a les dones. Primer es va crear la Subdirecció de la Dona al Ministeri de Cultura, i a partir de 1983 es va crear l'Institut de la Dona, organisme autònom amb rang de direcció general que ha depès primer del Ministeri de Cultura, després del d'Afers Socials i actualment del Ministeri del Treball i Afers Socials. Des del primer moment, l'Institut de la Dona va assumir que les polítiques públiques per l'equitat de gènere haurien de ser impulsades per tot el govern. L'òrgan superior de l'Institut, el seu Consell Rector, format per representants d'alt nivell de dotze ministeris i per sis dones, elegides per la direcció de l'Institut per la seva aportació a la causa de les dones, va tenir al seu càrrec impulsar i implementar polítiques d'igualtat d'oportunitats.

La incorporació d'Espanya a la Comunitat Europea va donar més suport a les activitats de l'Institut de la Dona ja que els seus plans generals van ser assumits pel Govern espanyol. Així mateix, seguint el model europeu, el Consell Rector va decidir organitzar el treball de l'Administració pública espanyola en un Pla d'igualtat d'oportunitats. Així s'han aprovat en el Consell Rector tres plans d'igualtat d'oportunitats per als anys 1988-1990, 1993-1995 i 1997-2000. Els plans han obtingut l'aprovació del Consell de Ministres del Govern i estableixen àrees d'actuació, objectius i accions i indiquen quins són els organismes del Govern que els hauran d'executar.

A les disset comunitats autònomes també s'han creat Instituts de la Dona que han elaborat els seus respectius plans d'igualtat d'oportunitats. Alhora, l'Administració local espanyola també s'ha incorporat al desenvolupament de polítiques d'igualtat d'oportunitats i a molts ajuntaments espanyols també hi ha plans d'igualtat d'oportunitats. També en les altres institucions de l'Estat s'han creat instàncies d'actuació a favor dels drets de les dones. Hi ha comissions específiques al Congrés dels diputats, al Senat espanyol i als parlaments autonòmics.

Al llarg dels anys vuitanta i noranta es va impulsar per tant des dels diferents nivells de l'executiu polítiques públiques

d'igualtat d'oportunitats. En alguns casos (Institut Basc de la Dona) aquestes polítiques van ser un pas més enllà i es va potenciar la incorporació de l'acció positiva com una forma d'actuació. En aquest context sembla interessant analitzar quin és el rol que han tingut els plans d'igualtat d'oportunitats. Tres semblen ser les característiques més importants del context en què aquests plans es van elaborar i s'haurien d'implementar:

1) No hi havia tradició a l'Administració ni als parlaments central i autonòmics d'implementació d'aquest tipus de polítiques públiques.

2) Pel tipus d'objectius que es proposaven aquests organismes, la seva actuació havia de ser global, ja que la discriminació de les dones que buscaven combatre i eliminar requereix impulsar accions en totes les àrees de l'actuació pública.

3) Canviar la situació de les dones comporta el compromís dels mateixos agents socials. Això és, la societat en el seu conjunt ha d'acceptar que hi ha discriminació de les dones, que això s'ha d'eliminar i que per a això cal modificar formes de conducta i una organització social i econòmica que és la que genera i manté aquesta situació.

Aquests tres trets del context polític i social en els quals es va dur a terme expliquen les característiques mateixes dels plans que es van elaborar i impulsar als governs central i autonòmics. En efecte, els plans no solament responien a una necessitat instrumental, és a dir, organitzar l'actuació en aquesta temàtica, sinó que era necessari començar per explicitar en què consistien les polítiques públiques d'igualtat d'oportunitats i d'acció positiva. En aquesta mesura, els plans eren útils per afrontar la falta de tradició en actuacions d'aquesta mena en aquestes institucions i per mostrar el caràcter de globalitat que necessàriament havien de tenir les polítiques públiques en aquest tema. Això és el que podríem anomenar "posar el tema en l'agenda pública".

Pel que fa al compromís de la societat en la consecució dels canvis necessaris per eliminar la discriminació, aquest és un procés que requereix molt més temps. En canvi, s'ha de començar per legitimar el tema, és a dir, que sigui conegut, que se sàpiga quins són els seus orígens i que es creï consens quant al fet que es tracta d'una situació que cal modificar. El moviment feminista dels anys setanta i vuitanta va plantejar l'eliminació de la subordinació femenina com una reivindicació pròpia. Perquè es convertís en una reivindicació assumida per totes les dones i també pels homes, es requeria la seva acceptació per part de tota la societat. Això suposava que es creés consciència que calia emprendre accions socials, polítiques i culturals, tant governamentals com no governamentals, per complir aquest objectiu. Els plans d'igualtat d'oportunitats establien com un dels seus objectius la creació d'una opinió pública favorable a la seva proposta i la recerca d'aquest compromís social davant dels canvis requerits. La globalitat amb què s'abordava la problemàtica permetia també sensibilitzar la societat sobre la seva complexitat.

Cal dir que aquests plans no són estrictament plans, ja que un pla implica asse-nyalar no solament objectius, com fan aquests, sinó especificar els resultats que s'espera obtenir en el període de temps de la seva execució i els recursos que s'hi assignaran. En aquest cas, fins i tot les accions que es proposen tot i que són molt concretes no estan quantificades. Per

exemple, una acció pot proposar que s'hagi de millorar la detecció i el tractament del càncer de mama. Si no s'especifica a quin percentatge de les dones ha d'arribar aquesta acció, només pel fet que en un parell d'hospitals s'hagués millorat l'atenció ja s'hauria acomplert l'acció. És a dir, no són plans en el sentit que no està clarament especificat en quin període de temps, a quin sector de la població i quins recursos s'hi destinaran. Això també dificulta l'avaluació sobre l'impacte que aquestes mesures han tingut i sobre el seu abast real.

Aquest aspecte reforça la hipòtesi que els plans han estat, almenys en la primera etapa, sobretot un instrument d'incorporació de la temàtica de la discriminació de les dones a l'Estat. Les primeres avaluacions que es fan al Govern central mostren aquest fet. El que es fa són memòries d'activitats. L'avaluació consisteix a dir quines d'aquelles accions proposades al pla han estat desenvolupades, on i per qui. És a dir, avaluen en quina mesura l'Estat està començant a adequar la seva actuació per garantir el principi constitucional de no-discriminació per raó de sexe. Des d'aquesta perspectiva l'objectiu d'incorporar el tema de la discriminació a l'agenda pública és important. La discriminació de les dones no és un problema sectorial, precisament perquè el sistema de gènere és global i determina espais i conductes socials tant masculines com femenines. Si el que afecta la meitat de la població, la femenina, és sectorial, aleshores també ho seria tot allò que afecta l'altra meitat, és a dir els homes. Així, la dimensió de gènere s'ha d'incorporar com una activitat normal de totes les polítiques públiques que s'implementen.

Vint anys de polítiques d'igualtat d'oportunitats

En un estudi Delphi¹ que abordava l'accés de les dones a l'ocupació i la combinació amb el treball assalariat, les entrevistades van considerar que el major èmfasi havia estat en la seva incorporació al mercat de treball. Per a les expertes, aquests canvis en part van ser gràcies a les polítiques d'igualtat d'oportunitats que es van impulsar a Espanya a través de plans. Consideren que van tenir aspectes positius, però també han deixat problemes sense resoldre que hauran de ser abordats en el futur. Entre els aspectes positius destaquen:

- 1) La creació d'un nou marc legal, en especial les lleis en contra de la discriminació.
- 2) El fet que la discriminació de les dones ja forma part clarament de l'agenda pública. Independentment del partit que governi, s'ha assumit que l'Estat ha d'actuar en contra de la discriminació.
- 3) S'ha contribuït a crear una opinió pública que està a favor de la igualtat entre les dones i els homes i a sensibilitzar la població sobre els problemes que afecten les dones.

Entre els problemes que no s'han resolt destaquen els següents:

- 1) Hi ha encara factors en el mercat de treball que condueixen a la discriminació de les dones. Per exemple en les taxes de desocupació o en el fet que se les continua ubicant en les professions "femenines" (secretàries o dependents de comerç) independentment de la seva educació.

¹ Aquestes conclusions s'han obtingut d'un estudi Delphi fet a un conjunt d'expertes. Va formar part de l'informe espanyol que he dut a terme per a la xarxa europea "Polítiques per conciliar el treball assalariat i el domèstic", coordinat per la Universitat de Tilburg (Judith Astelarra, *The evaluation of policies in relation to the division of paid and unpaid work in Spain*, European Network on Policies and the Division of Unpaid and Paid Work, WORC, Tilburg University, The Netherlands, 2001).

² Categories elaborades per a l'avaluació del Primer Pla d'Acció Positiva d'Emakunde, Govern Basc, que posteriorment he utilitzat en l'anàlisi del model del Pla d'igualtat d'oportunitats impulsat a Espanya a través de la categorització de les mesures proposades als plans d'igualtat d'oportunitats.

2) No s'han fet polítiques per proveir de serveis que substitueixin la feina domèstica i s'està molt lluny dels països del nord d'Europa en aquest aspecte.

3) S'ha ignorat la família i no s'ha desenvolupat una política que faci compatible la igualtat d'oportunitats per a les dones amb el necessari canvi en les famílies que això comporta. Només el 1999 s'ha aprovat una llei per permetre conciliar família i ocupació.

4) No hi ha canvis estructurals de més profunditat com per exemple la flexibilització dels horaris laborals perquè homes i dones puguin conciliar l'activitat laboral amb la familiar.

L'opinió de les expertes es confirma si s'analitzen les mesures que han estat impulsades des dels plans d'igualtat d'oportunitats. Les polítiques d'igualtat d'oportunitats poden ser classificades des de diferents categoritzacions. A partir d'altres estudis,² les mesures proposades als plans d'igualtat d'oportunitats es poden classificar en termes de quina és la seva estratègia general d'actuació. Des d'aquesta perspectiva es poden establir diferents nivells. En primer lloc, tindríem els tres nivells generals següents:

- 1) Actuar sobre el coneixement, informant, sensibilitzant i formant les persones.
- 2) Actuar directament en contra de la discriminació i a favor de la igualtat real entre dones i homes.
- 3) Crear organitzacions i estructures per abordar les polítiques antidiscriminatòries: institucions públiques i organitzacions privades.

Tot i que els tres nivells són importants, el que aborda amb més profunditat i de manera més directa la construcció d'una societat més igualitària entre dones i homes és el segon. Aquestes accions possibiliten una igualtat d'oportunitats real i pretenen eliminar les situacions de discriminació que es produeixen cap a les dones, cosa que implica dur a terme transformacions radicals tant en el comportament individual com en l'organització social.

Efectivament, el primer nivell d'activitats busca transformar el nivell ideològic, de manera que la desigualtat entre dones i homes sigui considerada com a negativa en la cultura democràtica. El tercer nivell fa referència a la necessitat que hi hagi organitzacions especialitzades, tant en l'Administració com en la societat, la finalitat de les quals sigui actuar en contra de la discriminació. Per tant, tant el primer com el tercer poden ser considerats prerequisits per desenvolupar polítiques directes de segon nivell.

A la taula 1 es mostra la distribució de totes les mesures proposades en tots els plans d'igualtat d'oportunitats (tant del Govern central com de les comunitats autònomes).

Aquests tres nivells han estat desagregats en diferents categories.

El primer es va dividir en tres categories:

- Les mesures que tenien l'objectiu d'ampliar la cultura de les dones, la informació sobre els seus drets o aspectes específics de la seva discriminació, i les que buscaven sensibilitzar les dones o la societat en general sobre la discriminació de les dones.
- Les mesures que buscaven treure les dones de la invisibilitat contribuint a conèixer la dimensió de gènere de la societat.

Taula 1.
Distribució de les mesures proposades en els plans d'igualtat d'oportunitats del Govern central i les comunitats autònomes

	Freqüències	Percentatge
Coneixement, informació, sensibilització i formació	2.587	63,7
Actuacions directes contra la discriminació	774	19,0
Institucions polítiques, organitzacions privades i cooperació internacional	702	17,3
Total	4.063	100,0

Font: Astelarra, J. "The evolution of policies in relation to the division of paid and unpaid work in Spain". Països Baixos, 2001.

- Les mesures destinades a la formació i l'educació de les dones. Es va excloure la formació directament destinada a incorporar-les al mercat de treball (que es va considerar acció directa).

En segon lloc, l'acció directa en contra de la discriminació es va dividir en tres tipus:

- Acció directa individual que busca donar un suport personalitzat a les dones que tenen alguna forma de discriminació. Aquí es va incloure la formació ocupacional o l'assistència

legal.

- Acció directa assistencial que busca ajudar una dona discriminada des del punt de vista assistencial, per exemple les cases d'acollida de les dones maltractades.
- Acció directa estructural que busca canviar les estructures que generen discriminació. Aquí es va incloure la legislació antidiscriminatòria, les mesures d'acció positiva, etc.

La taula 2 mostra una distribució d'aquestes categories (agrupant l'acció directa individual i l'acció directa assistencial) en tots els plans.

Les dues taules mostren que la major part de les accions s'han donat en el terreny de l'educació, la informació i la sensibilització de les dones sobre els seus drets a incorporar-se al món públic i en la sensibilització de la població en general. També s'han creat les estructures d'actuació. En canvi, hi ha hagut molta menys acció directa i aquesta s'ha concentrat en la legislació i en la formació ocupacional. La comparació entre els plans del Govern central o de les comunitats autònomes no mostra diferències significatives en aquesta distribució, com tampoc si se'ls compara agrupant-los segons el partit polític que governava en establir-los. Això indica que el model que s'ha aplicat és un típic model d'igualtat d'oportunitats. S'ha canviat les dones pel que fa al que podríem anomenar de manera àmplia la seva cultura ciutadana: de considerar-se mestressa de casa ha passat a considerar-se com una ciutadana més al món públic.

Polítiques d'igualtat i canvis en la situació social de les dones

En aquests anys de vigència dels plans s'han produït canvis profunds en la situació social de les dones. Això es constata en utilitzar indicadors socials que mesuren la posició de les dones en l'educació, l'ocupació, l'opinió pública a favor de la igual-

Taula 2.
Desagregació de les mesures proposades en els plans d'igualtat d'oportunitats del Govern central i les comunitats autònomes en diferents categories

	Freqüències	Percentatge
Cultura, informació i sensibilització	1.761	43,3
Creació de coneixement de gènere	419	10,3
Formació	323	7,9
Acció estructural	405	10
Acció individual, assistencial i formació ocupacional	692	17
Associacions de dones, institucions públiques i cooperació internacional	463	11,4

Font: Astelarra, J. "The evolution of policies in relation to the division of paid and unpaid work in Spain". Països Baixos, 2001.

tat i altres variables. És difícil avaluar l'impacte que les polítiques d'igualtat d'oportunitats han tingut en aquests canvis perquè això exigiria dissenys quasi experimentals d'investigació que són impossibles de desenvolupar per a variables de tant abast. En canvi, es pot afirmar que les polítiques impulsades expliquen, encara que sigui parcialment, els canvis que s'han produït els últims vint anys en la situació de les dones espanyoles. Això formava part d'un enfocament general de les polí-

tiques públiques d'incorporar les dones espanyoles al món públic tant a l'economia com a la política, la cultura i l'activitat social.

El punt de partida a Espanya quan va començar la transició a la democràcia era molt baix en aquests aspectes. La dictadura franquista havia estat extremadament patriarcal, havia prohibit a les dones l'accés al món públic, alhora que les obligava al rol de mestresses de casa i establia una autoritat absoluta del pare de família sobre l'esposa i els fills. Les dones espanyoles van exigir igualtat de drets i van participar àmpliament en les mobilitzacions que van conduir a la transició democràtica. Vint anys després de l'aprovació de la Constitució que prohibia la discriminació per raó de sexe, la situació de les dones espanyoles ha canviat notablement. Els canvis es poden analitzar comparant la situació de les dones a través del temps o comparant homes i dones. Una altra forma de fer-ho és comparar les diferents generacions de dones. Aquest és el criteri que assumiré d'ara endavant.

L'anàlisi de les estadístiques que comparen totes les dones a través del temps o les dones respecte als homes crec que no mostren un factor important i és que els canvis s'han produït sobretot en les generacions més joves. Des d'aquesta perspectiva, he partit de la hipòtesi que aquests canvis van sorgir com una part del procés de la transició. Així he distingit tres generacions de dones espanyoles, la generació pretransició (educada i que va viure part de la seva vida sota el franquisme); la generació de la transició (la que va ser educada en el franquisme però que hi trenca) i la generació posttransició (que era molt jove o va néixer després de la democràcia).³

Si s'analitzen les diferències entre les tres generacions es poden observar algunes característiques interessants.

³ Per a això es va prendre l'edat l'any 1977: generació pretransició la que tenia 35 anys i més; generació de la transició, entre 15 i 34 anys, i generació posttransició, menys de 14 anys. Les dades que s'han analitzat per als noranta transfereixen aquests grups d'edat a l'any 1997, cosa que fa que l'edat dels tres grups sigui: 55 anys i més, de 35 a 45 anys i de 14 a 34 anys. Les dades que es fan servir provenen de fonts diferents, entre 1995 i 1999.

1) Hi ha hagut un canvi espectacular en els nivells educatius que afecta homes i dones. La diferència més gran es produeix en el cas de l'educació superior: mentre que les dones de la pretransició amb títols universitaris són la meitat que els homes, en la generació posttransició els superen en un 5% (taula 3).

2) Aquesta canvi també s'ha produït en l'accés a mercat de treball (taula 4). En el terreny de les idees, també la generació jove mostra que ja no creu en la ideologia tradicional sobre la divisió sexual del treball, és a dir, l'home responsable del sustent i la dona, de la llar. En un estudi realitzat per als països de l'OCDE es va preguntar als enquestats sobre la seva opinió entorn de la *Breadwinner ideology* ('ideologia de l'home que porta el sou'). Les respostes es mostren a la taula 5.

4) Aquests canvis en relació amb la idea que les dones s'han d'educar i entrar en el treball assalariat no s'han produït en el mercat de treball. En primer lloc es continua considerant que l'home té prioritat en l'ocupació, la qual cosa produeix més desocupació femenina. No només això, sinó que la taula mostra que les dones tenen el doble de desocupació en les carreres universitàries feminitzades, però tres vegades més en les masculinitzades, i en el cas de les enginyeries arriba a ser quatre vegades més gran. Això mostra que tot i que s'intenta que les carreres masculines deixin de ser-ho, el mercat de treball no ha canviat la concepció, i després de l'esforç perquè les dones s'incorporin a aquestes carreres les penalitzen més que en les femenines (taula 6).

L'estudi d'altres factors com el tipus d'ocupacions o les diferències salarials també mostra que la igualtat de les dones amb els homes al mercat de treball és lluny de ser aconseguida.

5) Finalment, també es pot assenyalar que els canvis no s'han produït entre les tres generacions quant a l'àmbit domèstic i la família. Diversos estudis sobre el temps que utilitzen homes i dones en aquest àmbit així com sobre les activitats que desenvolupen uns i altres mostren que, independentment de l'edat, la responsabilitat continua sent de les dones. Com a mostra, vegeu la taula 7.

Taula 3.
Estudis complets per sexe i grup d'edat. Espanya, octubre-desembre de 1999

	Dones			Homes		
	De 16 a 34 anys	De 35 a 54 anys	De 55 anys i més	De 16 a 34 anys	De 35 a 54 anys	De 55 anys i més
Analfabets/es	0,38	1,38	10,04	0,55	0,79	4,27
Sense estudis	1,36	8,24	35,54	1,70	6,45	30,46
Estudis primaris	8,21	35,29	42,73	10,99	32,72	45,04
Estudis secundaris	62,89	38,02	7,89	64,75	38,88	11,39
Estudis superiors	27,16	17,07	3,80	22,01	21,16	8,84
Total	100	100	100	100	100	100

Font: Enquesta de la població activa. Institut Nacional d'Estadística. Ministeri d'Economia

Es tracta d'una primera aproximació a l'anàlisi, i les dades presentades s'haurien de complementar amb moltes altres. En canvi, sembla que confirmen allò que diversos estudis han assenyalat. Hi ha una gran diferència quant a l'accés al món públic entre les dones joves i les grans. Com hem vist, la discriminació continua al món públic al qual s'incorporen, i hi ha hagut pocs canvis pel que fa a les seves activitats familiars. És a

Taula 4.
Taxa d'activitat per grup d'edat. Espanya, octubre-desembre de 1999

	De 16 a 34 anys	De 35 a 54 anys	De 55 anys i més +
Dones	56,72	54,27	21,65
Homes	68,72	93,05	57,65

Font: Enquesta de la població activa. Institut Nacional d'Estadística. Ministeri d'Economia

Taula 5.
Actituds davant la *Breadwinner ideology*: el deure d'un home és portar el sou; el d'una dona és tenir cura de la casa i la família

	De 18 a 34 anys		De 35 a 54 anys		De 55 anys i més		Total	
	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes
Totalment d'acord / D'acord	10,9	17,3	29,7	37,6	63,9	66,9	34,5	38,2
Ni d'acord ni en desacord	4,2	7,7	9,9	9,7	11,7	10,4	8,5	9,1
En desacord	83,5	73	57,7	49,1	21,4	18,4	54,6	49,5
Ns/nc	1,3	1,9	2,7	3,7	3	4,3	2,3	3,2
Total	100 (448)	100 (467)	100 (414)	100 (383)	100 (429)	100 (347)	100 (1.291)	100 (1.197)

Font: CIS, España para IISP 1994 – Family and Changing Gender Roles II.

dir, hem corregit l'absència de les dones del món públic, però sense canviar-lo. I continua el problema de com resoldre les seves presències. Això darrer suposa que hi ha una absència dels homes en l'àmbit domèstic que cal corregir, però sense que hi hagi una demanda masculina per a això. Cal passar a una nova etapa en què l'èmfasi es posi en el fet de corregir la discriminació en el mateix món públic a través de mesures de més calat, com ara polítiques d'acció positiva. Però també cal canviar l'estructura bàsica entre l'àmbit públic i el privat que és el que ha condicionat en la societat moderna els rols dels gèneres. Aquest és el gran tema que hi ha avui a l'agenda europea i espanyola: la conciliació entre la producció i la reproducció.

Per analitzar aquest tema amb

més profunditat es va fer servir l'estudi Delphi⁴ i es va preguntar sobre les polítiques de conciliació de la vida familiar i la vida laboral. Les respostes de les expertes van ser les següents:

1) Desenvolupament de polítiques

- Algunes mesures han permès evitar la “penalització” de les dones que treballen tot i que no es pot dir que hagin permès la conciliació: permisos de maternitat i paternitat; contractes a temps parcial i les pràctiques d'ocupació flexible.

- La Llei de 1999 sobre conciliació de la vida familiar i laboral, especialment la modificació relativa als permisos, excedències i reduccions de jornada; la reducció de les cotitzacions a la Seguretat Social en la contractació per interinitat derivada de la substitució per maternitat.

2) Altres factors que han contribuït a la conciliació

- Utilització d'ajuda externa que és de dos tipus: 1) remunerada per part de les dones de classe mitjana i alta; 2)

⁴ Estudi Delphi part de l'informe a la xarxa europea que ha estat esmentat anteriorment.

Taula 6.
Taxes d'atur i educació, Espanya 2000

	Total	Homes	Dones
Total	15,86	11,14	23,02
Nivell d'estudis			
Analfabets i sense estudis	20,14	17,98	23,69
Primaris	14,48	11,11	21,69
Secundaris	17,15	11,64	25,85
Tecnicoprofessionals (de grau mitjà i superior)	16,90	10,18	25,86
Estudis superiors			
Enginyeria i tecnologia	6,99	5,23	20,50
Ciències de la salut	8,75	4,43	11,40
Humanitats	15,37	9,62	18,85
Ciències socials i jurídiques	14,40	9,79	17,77
Ciències experimentals	13,15	8,43	20,17
Altres estudis superiors	17,23	12,99	21,29
Tercer cicle (doctors)	1,74	0,88	3,39

Font: España en cifras, 2000. Institut Nacional d'Estadística. Ministeri d'Economia.

d'altres dones de la família, en especial les àvies.

- La reducció de la natalitat que equival a la disminució en la demanda de serveis no remunerats. Les estadístiques sobre els índexs de natalitat mostren que les responsabilitats domèstiques (maternals) i les laborals es fan difícilment compatibles per a les dones.

3) Mancances i dèficits

- *Polítiques de serveis.* Hi ha una mancança estructural de serveis d'atenció a les persones (infants i gent gran). Falten: 1) guarderies; 2) serveis de proximitat; 3) mesures de cofinançament públic dels serveis; 4) instruments

innovadors d'ajuda mútua en el camp de la conciliació de la vida laboral i familiar.

- *Polítiques sectorials.* 1) No hi ha polítiques que estimulin i aportin criteris innovadors al desenvolupament de les economies dels nous serveis com a sectors considerats emergents i clau per a la generació d'ocupació i benestar. 2) No es promou amb eficàcia l'accés de les dones al coneixement i la utilització de les tecnologies de la informació i la comunicació, i l'analfabetisme digital podria ser una nova barrera en la possibilitat de combinar el treball assalariat i el domèstic. 3) Falta una ampliació de les xarxes de transport públic que tenen una incidència molt significativa en la millora de la conciliació, ja que afecta l'organització dels temps vitals. 4) També hi ha dèficits en àmbits més "sofisticats" com la possibilitat "real" de reordenació de la vida laboral segons la trajectòria de vida.

- *Polítiques d'ordre legal.* 1) El marc legal no possibilita ni estimula sistemes de treball flexible, inclosa la reestructuració d'horaris i el teletreball a casa o en àrees pròximes al lloc de residència. 2) Tampoc permet la reducció de jornada laboral per la guarda legal de menors o per persones grans o malalts a càrrec del treballador/a.

- *Polítiques organitzatives.* 1) Els models d'organització en les empreses es continuen basant en criteris de plena disponibilitat i, independentment de les necessitats objectives de producció la disponibilitat requerida no només no disminueix, sinó que augmenta i es genera un clima de gran pressió entre els i les professionals. Aquesta pressió és més forta com

Taula 7.
Persona que es fa càrrec de decidir què es menjarà l'endemà. Espanya

	De 18 a 34 anys		De 35 a 54 anys		De 55 anys i més		Total	
	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes
Sempre/habitualment la dona	74,6	58,8	87	75,4	88,1	82,9	84,3	75,2
Més o menys per igual	21,9	31,5	11,3	22,2	9,3	14,7	13,2	21
Sempre/habitualment l'home	0,5	4,2	0,3	0,9	1,1	1	0,6	1,6
Una tercera persona	1	0,7	0,8	0,3	1,1	–	1	0,3
Depèn	1	2,8	0,3	0,3	–	0,7	0,4	0,9
NS/NC	1	2,1	0,3	0,9	0,4	0,7	0,5	1,1
Total	100	100	100	100	100	100	100	100
	(201)	(143)	(353)	(325)	(269)	(293)	(823)	(761)

Font: CIS, España para IISP 1994 – Family and Changing Gender Roles II

més jove s'és, és a dir, precisament en el moment en què pertoca constituir una família. 2) En l'àmbit de l'empresa, de l'economia i en l'àmbit dels directius sembla inexistent la presència femenina. No es normalitza el fet que la vida professional és compartida per homes i dones i que la vida familiar i l'entorn domèstic també ha de ser percebut de la mateixa manera.

• *Polítiques culturals.* 1) Les polítiques vigents no “prestigien” humanament i socialment el rol d'homes i dones a la família i la llar, sinó que assumeixen que l'únic prestigi emana del rol profes-

sional. El lema és: “qualitat total en la professió, serveis mínims a la llar”. 2) Hi ha un dèficit en la pluralitat d'imatge en l'economia i les empreses que en no mostrar la presència femenina no normalitzen la necessitat que homes i dones comparteixin el treball familiar com comparteixen el laboral.

4) Demandes socials de polítiques per a la conciliació

- Hi ha una demanda social generalitzada però que no s'expressa adequadament.
- Les dones només veuen les necessitats quan es troben en determinades situacions. Quan estan treballant i es plantegen tenir una criatura; quan es veuen en la necessitat de tenir cura del pare o la mare malalts i treballen fora; quan se separen o es divorcien, queden amb infants al seu càrrec i necessiten accedir al treball.
- Les demandes de conciliació són erràtiques i heterogènies, cosa que es deu principalment al predomini de dinàmiques “familistes” en l'intent de cobrir les necessitats de conciliació i al manteniment, en termes de bucle funcionalista, de la premissa cultural que cal tenir cura de les criatures menors de tres anys i, cada cop més de les persones grans, dins del nucli familiar i preferentment per part de la mare.
- Aquest és un tema que s'ha situat fora de l'agenda pública, la qual cosa l'ha silenciat. Encara perdura una visió de la família com a espai privat amb problemes que cal resoldre privadament o bé recorrent a la solidaritat familiar o bé comprant serveis privats. Això es deriva de la situació de canvi complexa i molt plural de les famílies espanyoles.
- Falta organització de la demanda, excepte en petits grups organitzats i sensibilitzats de dones. Això es deu a la tradicional

dificultat de les dones per a la queixa organitzada, entre altres coses, perquè disposen de molt poc temps per a reunions.

- El missatge social assumit és que ja no hi ha discriminacions, les dones poden estudiar el que vulguin tal com fan els homes, les dones poden treballar en el que vulguin igual que els homes. S'han suprimit les discriminacions directes o evidents i això ha creat un miratge que, d'una banda, desmobilitza les dones i, de l'altra, culpabilitza les mateixes dones. La idea que circula és: si no treballes és perquè no vols i lliurement has triat quedar-te a casa renunciant a la teva independència econòmica.

- Les demandes dels grups organitzats es refereixen a les de permisos de maternitat i guarderies. També en termes generals hi ha una certa demanda de “no-penalització” per càrregues familiars. Però aquesta demanda és menor, o almenys més segmentada i circumscrita a determinats col·lectius de dones, respecte a qüestions més “creatives”: reorganització complexa dels temps de treball (productiu) o dels temps socials en general.

- S'ha de potenciar la demanda latent. 1) Cal col·locar-la amb creativitat als titulars d'una nova agenda social en la qual les dones han de fer-se escoltar amb idees, propostes, il·lusions, compromisos i respostes. 2) L'Estat ha de tenir un paper actiu i promotor de polítiques i atès que les dones en gran mesura estan encara molt condicionades a aconseguir un equilibri entre el treball domèstic i l'assalariat s'han d'incorporar serveis, programes, polítiques i campanyes de divulgació que modifiquin la situació actual. 3) És desaconsellable el disseny i el desenvolupament de polítiques unitàries i amb un fort component normativitzador en aquest àmbit. Més aviat s'haurien d'implementar polítiques facilitadores de la negociació i de la innovació.

Podem concloure, aleshores, quant a l'impacte de les polítiques d'igualtat d'oportunitats que s'han desenvolupat a Espanya en aquests vint anys que alguna relació es pot establir entre els canvis i les polítiques. De l'anàlisi que s'ha fet dels plans d'igualtat d'oportunitats es pot concloure que el seu èmfasi principal s'ha posat en el fet que les dones entraran al món públic i la major part de les mesures proposades han estat en la direcció de conscienciar les dones sobre els seus drets, informant i sensibilitzant sobre la igualtat d'oportunitats; també traient les dones de la invisibilitat a través de la realització d'estudis. En aquesta àrea, com hem mostrat, hi ha grans canvis entre les tres generacions de dones.

Però no hi ha hagut gaire actuació sobre aquest món públic perquè realment doni cabuda a les dones, i en aquest sentit es produeixen els canvis necessaris en les seves estructures de gènere. I, com hem mostrat tant en l'àmbit domèstic com en la situació de discriminació en el món públic, els canvis han estat relativament petits. Aquest és el gran desafiament del futur, no només per raons de justícia, sinó perquè els canvis que s'han produït fins ara, com mostren moltes experiències, poden ser reversibles. Caldrà passar a una nova etapa de polítiques de gènere que incideixin més a corregir directament la discriminació i canviar l'estructura social que l'ha generat.

DOSSIER

L'impacte de les polítiques per a la igualtat d'oportunitats en l'àmbit local

Sara Berbel SÁnchez. Comissionada de l'Alcaldia per a les Polítiques d'Igualtat d'Oportunitats.

Ajuntament de Barcelona

Equip ADAGIO. Diputació de Barcelona

Cap a un model de política local centrada en les persones

Els municipis són el marc propi de la vida ciutadana. L'Administració local es configura, per tant, com la institució pública que és més a prop de les necessitats, les inquietuds i els interessos de les persones que hi viuen. Aquest és el motiu pel qual pensem que el desenvolupament local ha de ser un dels eixos bàsics per a la incorporació de la perspectiva de gènere a la nostra societat.

Aquesta perspectiva parteix de la consideració que el desenvolupament local ha d'estar centrat en les persones i, conseqüentment, ha de tenir en compte la diversitat d'interessos de la població. És obvi que hi ha diferències entre les persones degudes a factors sociodemogràfics com l'edat, la procedència física i social, el nivell acadèmic, els col·lectius de pertinença... Una de les més significatives és la que diferencia dones i homes en funció de la seva adscripció de gènere. La divisió que configura el gènere no és neutra, com veurem més endavant, i és necessari emfasitzar com aquestes diferències provoquen discriminació vers les dones quant a l'accés a recursos materials i simbòlics, l'accés i l'exercici del poder, així com als beneficis del desenvolupament. No és per casualitat que cada cop es parla més de la feminització de la pobresa, ja que més del 60% dels pobres són dones. Al mateix temps, aquesta diferència imposada socialment entre homes i dones impedeix que el saber de les dones, el seu treball —remunerat o no— i les seves aportacions en l'àmbit científic, artístic o cultural no estiguin prou reconegudes. Això provoca que tampoc la societat pugui enriquir-se amb elles.

Aquest és el motiu pel qual els ajuntaments (i també la resta d'administracions, naturalment) han de crear les condicions i propiciar les oportunitats específiques per tal que les dones es trobin en situacions d'igualtat de partida respecte als homes.

La visió que presentem del desenvolupament local considera també que la participació i la decisió de les dones sobre el disseny i la construcció del seu entorn, incloent-hi els conceptes de vida quotidiana i espais de relació, és vital per a la gestió democràtica com un exercici de ciutadania. Això suposa certament feminitzar la política, donant cabuda al lideratge de les dones i prioritzant temes de gènere en les agendes públiques i d'acció local.

Gènere i polítiques d'igualtat d'oportunitats: un repte dels ajuntaments

Amb certa freqüència llegim estudis que posen de manifest la dificultat per part dels ajuntaments d'assumir les polítiques d'igualtat d'oportunitats com a part fonamental de la seva política global. S'asse-nyala que el principi d'igualtat i l'intervencionisme contra les desigualtats han estat incorporats pels ajuntaments més per imperatiu de les lleis comunitàries i estatals que no pas per la seva pròpia cultura política tradicional. Pensem que això es deu en part a un desconeixement del significat de les polítiques de gènere, de les situacions que les fan necessàries, així com al pes de la tradició, que ha silenciat molt profundament les veus de les dones.

Una primera confusió és la que es produeix entre gènere i sexe. El sexe ve determinat per naturalesa, una persona neix sent home o dona. En canvi, el gènere s'aprèn i pot ser educat, canviat i manipulat. D'acord amb la doctora Victòria Sau (1996), una primera funció implícita en el gènere és la de fer patent que dones i homes són més diferents que similars, per això la societat humana en general ha establert l'existència d'aquests dos gèneres, de manera que aquest és un fenomen universal. S'entén per gènere la construcció social i cultural que defineix les diferents característiques emocionals, afectives, intel·lectuals i els comportaments que cada societat assigna com a propis i naturals a dones i homes. Exemples d'aquesta adscripció de característiques a la nostra societat són el fet de pensar que les dones són parladores, carinyoses, febles i organitzades, i que els homes són actius, forts i emprenedors. Podem dir, en resum, que el gènere és la construcció psicosocial del sexe.

El gènere es configura per tant com una categoria conceptual que explica com la construcció social de la nostra cultura ha transformat les diferències entre els sexes en desigualtats socials, econòmiques i polítiques. El concepte de gènere no només designa el que en cada societat s'atribueix a cada un dels sexes, sinó que evidencia aquesta conversió cultural de la diferència en desigualtat. Cap raó objectiva explica que la diferència s'hagi de convertir en desigualtat. Un dels problemes és que sovint s'ha identificat "gènere" amb "dona" i no amb relacions socials de gènere. Per això no s'ha d'oblidar que quan es parla de gènere ens estem referint a les relacions entre dones i homes i a les construccions socials que es fan de la feminitat i la masculinitat. Aquest és el motiu que el gènere sigui tant una categoria relacional com una categoria política, ja que les atribucions de gènere són opressives i rígides tant per a homes com per a dones, encara que les dones hagin estat les que han ocupat el lloc de subordinades.

Les polítiques per la igualtat d'oportunitats, per tant, han de partir de la base que el gènere compromet a tothom, homes i dones, i partir de la reflexió des de l'experiència. Des d'aquesta perspectiva, la igualtat de gènere és també una categoria relacional, una categoria que permet tractar totes les persones com a iguals, en el sentit de tenir el mateix valor, independentment del sexe. No es tracta de considerar la igualtat de gènere com "igualtat respecte a" els homes, ja que això significaria posar els homes com a mesura del que és desitjable, sinó com a "igualtat entre" diferents persones de diferent sexe.

Aquesta perspectiva orienta el disseny de les polítiques de gènere basant-se en el valor del coneixement i les experiències que dones i homes aporten a la societat, no des de l'enfocament de "suplir les carències" de les dones en relació amb els homes. El tractament, tant en el nivell polític com el pedagògic o educacional, ha de ser, per tant, necessàriament holístic.

Per arribar a aquest plantejament global de les polítiques de gènere, encara falta superar alguns obstacles amb què sovint es troben les corporacions locals:

- La dificultat de superar en la pràctica enfocaments de tipus assistencial i d'intervencions puntuals en el temps. Moltes vegades les polítiques de gènere se centren fonamentalment a pal·liar situacions de precarietat social o personal greu amb intervencions restringides a la superació del moment crític. Aquestes polítiques són limitades perquè afecten un percentatge minoritari de la població femenina i només treballen amb situacions d'urgència.

- El fet que l'èmfasi es posi en l'atenció a casos de necessitat social fa que sovint les polítiques de dones es dissenyin o depenguin només de l'àrea de serveis socials, fins i tot la promoció cultural o l'educativa, i que manqui, per tant, una mirada transversal dintre de la política global local.

- L'escassetat de recursos econòmics i tècnics fa que, especialment en ajuntaments petits, la política d'igualtat d'oportunitats es basi en actuacions puntuals o conjunturals que es tradueixin en l'organització esporàdica de xerrades, seminaris o activitats ludicofestives en relació amb el Dia Internacional de les Dones. Aquest aspecte es relaciona sovint amb una manca de coneixement o sensibilització respecte al tema que condueix a una priorització determinada d'utilització dels recursos que no preveuen les polítiques de gènere.

- La confusió que comentàvem respecte al concepte "igualtat de gènere" fa que, altres vegades, la iniciativa de fer cursos de formació per a dones es concreti en cursets més o menys tradicionals de costura, bricolatge, educació infantil, salut o similars. Això és conseqüència de l'assumpció del model masculí com a referent en el disseny d'activitats, les quals es pensen d'acord amb l'estereotip dominant.

- Es detecta una manca de cultura de treball transversal. Encara es troba a faltar sovint una coordinació més estreta en polítiques de gènere entre les diverses ad-ministracions públiques (locals, autonòmiques i estatals), i també entre diverses àrees de gestió dels mateixos ajuntaments en aquesta matèria.

Malgrat aquestes limitacions observades, amb les quals conviu amb més o menys fortuna la majoria d'administracions locals, cal dir que s'està fent un esforç important, tant en ajuntaments grans com en petits, per consolidar unes mínimes estructures tècniques d'atenció específica a les dones i en la realització de programes estables orientats a la igualtat d'oportunitats.

Aquest article vol mostrar precisament exemples de com a la ciutat de Barcelona i a la seva província, les corporacions locals estan treballant per aconseguir la transversalitat en les polítiques de gènere i un seguit d'intervencions que superi la visió de "dones amb mancances" en pro d'una de més rica que inclogui i valori el reconeixement del saber de les dones i els homes de cada localitat.

Proposta d'un model de política local per a la igualtat d'oportunitats

La qüestió fonamental radica segurament en quin és el model d'inserció d'una política local d'igualtat d'oportunitats en l'estructura organitzativa dels ajuntaments.

S'haurien de tenir en compte com a mínim tres nivells:

- 1) Polític: regidories de política de les dones / coordinació amb altres àrees: transversalitat orgànica i funcional
- 2) Tècnic: centres d'atenció específics per a dones on el personal tingui visió de gènere (perfil d'agents per a la igualtat d'oportunitats)
- 3) Participatiu: consells de les dones de la ciutat

D'acord amb aquests nivells, alguns dels principis que haurien de considerar les accions dutes a terme des d'aquests àmbits serien:

Transversalitat. Aquest principi s'ha d'entendre en dos sentits: d'una banda, com a necessitat que s'incorpori la perspectiva de gènere a totes les polítiques i actuacions municipals que es duguin a terme; de l'altra, que es promoguin mesures específiques de gènere per a la igualtat d'oportunitats des de totes les àrees de l'ajuntament (no només des de les regidories de la Dona).

Integració. Les polítiques i actuacions de gènere que es duguin a terme des de diferents àrees municipals han de respondre a una línia d'actuació comuna, coherent i definida per tal de no realitzar accions específiques de gènere aïllades, inconnexes o que puguin donar sensació de confusió.

Prevenició. Les polítiques d'igualtat d'oportunitats s'han de treballar no només des d'un enfocament assistencial, sinó bàsicament des de l'impuls d'iniciatives preventives de les relacions de sexisme, violència i discriminació vers les dones.

Participació. És important que la ciutadania, i molt especialment les dones, cooperi amb les actuacions municipals des de diversos àmbits de participació. L'ajuntament, per tant, ha d'afavorir els espais de participació així com fomentar l'associacionisme com a vehicle per promoure les polítiques de gènere.

Innovació. La pràctica política ha d'estar sempre atenta i receptiva a nous paràmetres o canvis socials que es puguin esdevenir. Només una actitud oberta afavorirà línies de treball innovadores que responguin a les dinàmiques socials, sempre canviants.

Avaluació. És fonamental establir mecanismes d'avaluació contínua, tant de les accions que es duguin a terme com dels processos que es produeixen per a la consecució dels programes dissenyats. Només així es podrà valorar l'impacte real de les polítiques d'igualtat d'oportunitats en el canvi d'actituds de la població.

Experiència I: Programa municipal per a les dones 2001-2004, de l'Ajuntament de Barcelona

Des de la Regidoria de Política de la Dona i l'Àrea de Benestar Social de l'Ajuntament de Barcelona s'estan desenvolupant una sèrie d'iniciatives per promoure la igualtat d'oportunitats a la ciutat que responen al model de desenvolupament local centrat en les persones, les polítiques de gènere enteses com d'igualtat d'oportunitats per a éssers humans diferents, i els principis de transversalitat, integració, prevenció, participació, innovació i avaluació que anomenàvem més amunt.

Cada un d'aquests punts requereix per si mateix una descripció àmplia que no farem en aquest capítol. Sí que volem asse-nyalar, no obstant això, quines són les línies bàsiques d'aquest model de l'Ajuntament de Barcelona de polítiques per a la igualtat d'oportunitats:

Integració

Desenvolupament del Programa municipal per a les dones 2001-2004.¹ Defineix la política municipal per a les dones fins al 2004, establint una sèrie de línies de treball específiques que preveuen la incorporació de la perspectiva de gènere en la presa de decisió municipal amb especial èmfasi en l'educació, l'ocupació, la cultura, l'espai urbà, la participació, la informació, etc., però també les propostes per a la participació i la complicitat de la població a qui s'adreça.

Una de les conseqüències principals d'aquest programa ha estat el desenvolupament del Pla operatiu contra la violència vers les dones.² La Regidoria de Política de la Dona considera prioritari impulsar polítiques amb un abordatge integral que aconseguixin la prevenció i detecció adequades, així com l'eradicació final de les situacions de violència contra les dones de la ciutat. Aquesta perspectiva inclou la prevenció i el tractament de tots els tipus de violència: l'estructural, la psicològica, la física, la sexual i la violència domèstica o familiar, alhora que es treballa paral·lelament en la implicació del teixit associatiu local. Es pretén dotar la ciutat de Punts d'Informació i Atenció a les Dones, situats a diferents districtes, on les interessades puguin disposar de recursos que potenciïn la seva autonomia personal alhora que adquireixin consciència vers les situacions de violència quotidianes en tots els àmbits socials.

Transversalitat

Creació d'una Comissió Interdepartamental política i tècnica per a la Igualtat d'Oportunitats que inclogui representants de totes les àrees de l'Ajuntament. Les funcions d'aquesta Comissió són incorporar la visió de gènere en totes les polítiques de l'Ajuntament, definir les polítiques d'igualtat d'oportunitats que han d'impulsar els diferents sectors municipals i coordinar les accions que s'impulsin des de diferents àrees. Així mateix, s'encarregarà de vetllar i contribuir a l'acompliment dels principis i accions del Programa municipal per a les dones.

Enguany s'està treballant des d'aquesta Comissió per tal de donar resposta municipal a les propostes sorgides del

¹ La descripció d'aquest programa forma part d'un altre capítol d'aquesta publicació.

² La descripció d'aquest pla forma part d'un altre capítol d'aquesta publicació

El Congrés de les Dones de Barcelona celebrat el 1999. Les àrees implicades són les de Presidència i Hisenda, Educació i Cultura, Seguretat i Mobilitat, Promoció Econòmica, Ocupació i Turisme, Serveis Generals, Serveis Personals, Urbanisme i les regidories de districtes de la ciutat. També s'establiran les línies de treball en polítiques per a la igualtat corresponents als programes de l'any vinent per a cada àmbit.

Participació

Foment de la participació ciutadana i especialment de les dones mitjançant el suport al Consell de les Dones de Barcelona i el suport a les diverses entitats de dones de la ciutat.

El Consell de les Dones de Barcelona, creat l'any 1994, és un òrgan consultiu i de participació de l'Ajuntament de Barcelona que pretén impulsar i potenciar aquelles competències i funcions que suposin una millora del benestar i la qualitat de vida de les dones i que són pròpies del municipi.

D'altra banda, l'Ajuntament disposa del Centre d'Informació i Recursos per a les Dones, que ofereix suport en forma d'informació, documentació, xarxes i d'altres recursos a les entitats de dones de la ciutat.

Prevenició

Implicació social de les polítiques de gènere a partir de l'adhesió a pactes ciutadans en temes específics. En concret, s'està treballant des de la Regidoria de Política de la Dona per aconseguir el "Pacte social per una ciutat lliure de violència". Es tracta d'aconseguir un acord entre diverses entitats del moviment associatiu local i l'Ajuntament que rebutgi la violència i visibilitzi models alternatius de convivència, en el marc d'una cultura per a la pau.

En la línia de prevenir situacions de violència, s'ha signat un protocol interinstitucional per a la creació del "Circuit Barcelona contra la violència vers les dones" com a marc de col·laboració, coordinació i actuació en casos de violència de gènere. L'objectiu és treballar des dels diferents sectors implicats en estratègies comunes de prevenció, detecció i atenció.

També amb l'objectiu de promoure estratègies educatives preventives i de sensibilització encaminades a aconseguir la nul·la tolerància a la violència de gènere a la ciutat, s'han dissenyat unes accions formatives per a joves adolescents consistents en tallers de prevenció de les relacions abusives. En coordinació amb l'Institut Municipal d'Educació i el Consell de la Joventut de Barcelona, aquesta formació s'impartirà en diversos instituts d'ensenyament secundari de la ciutat.

Així mateix s'està elaborant un Pacte amb empreses de la ciutat per promoure la igualtat d'oportunitats al món laboral i prevenir situacions de discriminació al treball. Es tracta de sensibilitzar les empreses envers l'establiment de plans d'igualtat d'oportunitats a les seves organitzacions. Això repercutirà en un benefici intern per a les empreses i extern per a la ciutat pel fet que disminuirà l'encara freqüent situació de discriminació de les dones en aquest àmbit.

³ Jornades “Transformant la vida quotidiana. Experiència, fer i saber de les barcelonines”. Palau de Congressos de Barcelona. 28 de febrer i 1 de març de 2003.

Innovació

Desenvolupament de projectes que visibilitzin nous aspectes de l’aportació de les dones a la ciutat, com ara les Jornades sobre la vida quotidiana celebrades al 2003.³ Es pretén recollir el conjunt de propostes i recomanacions sorgides del I Congrés de les Dones de Barcelona en relació amb l’adaptació de la ciutat a les necessitats de la vida quotidiana, tot analitzant la situació actual i les perspectives de futur. S’intentarà donar visibilitat a les bones pràctiques que s’han dut a terme a la ciutat de Barcelona i en altres àmbits fora de Catalunya, alhora que s’exposarà una experiència pilot d’adaptació de la ciutat a les necessitats de la vida quotidiana (en relació amb els serveis, el disseny urbà, la mobilitat, la participació, etc.) realitzada al Districte de Sant Andreu.

També el Programa de plans d’igualtat a les empreses (explicat en el punt anterior), basat en la norma SA 8000⁴ per a la igualtat d’oportunitats al si de les organitzacions, és una mostra d’iniciatives que es pretén que siguin innovadores.

Paral·lelament es promourà la participació en aquells esdeveniments que, per la seva rellevància o el seu interès social, requereixin la inclusió de la mirada de gènere com ara el Fòrum Universal de les Cultures 2004.

Avaluació

Seguiment dels processos i implementació dels programes municipals de polítiques per a dones.

L’Ajuntament s’ha dotat d’un instrument per fer seguiment i prospecció respecte a les polítiques de dones, l’Observatori de les Dones, inclòs en el marc general de l’Observatori de la ciutat. Es tracta d’un espai de recerca i recull de dades que permetrà orientar les accions municipals d’acord amb les necessitats reals de les dones de la ciutat, alhora que permetrà visibilitzar altres aspectes de la vida sovint protagonitzats per dones i que han estat tradicionalment poc rellevants en els estudis de població.

Implantació i desenvolupament de programes municipals: un exemple d’aplicació

El model proposat és el marc en què s’inscriuen els programes duts a terme per l’Ajuntament de Barcelona, en concret per la Regidoria de Política de la Dona i el Sector de Serveis Personals. Els principis descrits participen del disseny de tots els programes i esdevenen centrals en més o menys mesura en funció de les característiques dels projectes en qüestió. Un dels programes que s’ha començat a desenvolupar i que assumeix els principis d’integració, transversalitat, prevenció, innovació i avaluació és el que hem anomenat “Plans d’igualtat a les empreses de la ciutat de Barcelona”.

Una línia fonamental del Programa Municipal per a les Dones 2001-2003 és impulsar mesures per assolir la igualtat en el mercat de treball. Encara hi ha una diferència important entre homes i dones en relació amb la taxa d’atur, les condicions laborals i contractuals, i la presència de dones als llocs de decisió empresarial. Aquesta situació mostra que és necessari

treballar per un canvi progressiu de valors al món empresarial amb l'objectiu que les organitzacions s'adonin que només podran optimitzar els seus recursos si aconseguixen incorporar dones a tots els àmbits laborals i de decisió. Responent a aquestes necessitats, la Regidoria de Política de la Dona proposa un projecte nou que consideri un acord global respecte a l'accés al treball, la formació, la promoció i la retribució de les dones a les empreses.

Marc d'actuació

Als països desenvolupats, que concentren el nivell més alt de consum de béns del món, hi ha una preocupació creixent pels aspectes ètics en la gestió quotidiana de les empreses que els generen. Partint de les Convencions de l'OIT, la Convenció de les Nacions Unides sobre els Drets dels Infants i la Declaració Universal de Drets Humans, s'ha desenvolupat una norma reconeguda internacionalment, la norma de Responsabilitat Social 8000.

Es tracta del resultat d'un procés d'investigació de tres anys consensuat per un equip assessor internacional compost per persones expertes del món empresarial, els sindicats i les ONG. Pretén ser un instrument de gestió per ajudar la CEE a desenvolupar els estàndards socials que pretén per a la Unió Europea. De fet, és part d'un "paquet ètic empresarial" amb l'objectiu d'incrementar l'ètica al món dels negocis, tal com ho han estat per als estàndards de qualitat i medi ambient les normes ISO 9000 i ISO 14000, respectivament.

Aquesta norma se centra en nou aspectes clau per a la política, els procediments i les pràctiques de les empreses en relació amb la seva responsabilitat social. Una de les més destacades és la que fa referència a evitar tot tipus de discriminació i assetjament al si de les organitzacions implicades.

Amb l'objectiu de desenvolupar pràctiques socials que permetin una ciutat lliure de discriminacions, l'Ajuntament de Barcelona vol avançar-se a la implantació d'aquesta norma al nostre país desenvolupant un dels aspectes que considera més rellevants, d'acord amb el pla d'actuació municipal: la igualtat d'oportunitats a les empreses de la ciutat. Aquest objectiu implica l'elaboració d'un protocol al qual es puguin adherir les empreses de la nostra ciutat, liderades per l'Ajuntament mateix, amb el compromís de complir-lo en un termini de temps raonable d'acord amb les especificitats de cada organització.

Objectius del projecte

Els principals objectius d'aquest projecte són els següents:

- Millorar les condicions de treball de les dones a la ciutat de Barcelona.
- Promoure i consolidar la idea de Barcelona com una ciutat capdavantera en desenvolupament econòmic alhora que model en la igualtat entre dones i homes. Encunyar un eslògan que mostri la imatge de Barcelona com una ciutat emprenedora en la igualtat.

- Crear models d'igualtat d'oportunitats a Barcelona que puguin tenir en el futur un efecte multiplicador en altres empreses de la ciutat.
- Aconseguir acords de l'àmbit privat (empreses) amb el públic (Ajuntament) per tal de generar canvis socials.
- Reconèixer i valorar les capacitats de les dones en l'àmbit laboral i, com a conseqüència, millorar la conciliació entre la vida personal i professional dels ciutadans i ciutadanes.

Desenvolupament del projecte

El projecte consta d'una sèrie de fa-ses que es poden resumir en els punts següents:

- Elaborar un protocol per a la igualtat d'oportunitats que impulsi l'assoliment d'estàndards respecte a la no discriminació de gènere a les empreses.
- Informar les empreses de la ciutat d'aquest projecte, de manera que puguin adherir-se a la iniciativa per millorar les condicions de treball a les seves organitzacions.
- Signar un pacte d'adhesió al protocol entre totes les empreses i el mateix Ajuntament, fent especial èmfasi en el fet que s'hi puguin adherir totes les empreses implicades en el projecte del 22@.
- Establir les mesures i els recursos per desenvolupar aquest protocol a cada una de les empreses adherides, incloent-hi l'Ajuntament de Barcelona com a empresa impulsora del projecte.
 - Mesures d'accés a llocs de treball de forma igualitària
 - Mesures de promoció i reconeixement de les dones a l'organització
 - Visibilització del treball realitzat per les dones a l'organització
 - Mesures de detecció de situacions d'assetjament i/o discriminació per raó de gènere
 - Mesures de compatibilitat de la vida familiar i laboral
- Realitzar una Jornada de contrast metodològic amb empreses d'àmbit internacional que ja hagin dut a terme programes similars o estiguin en procés d'implementar-los.
- Oferir suport tècnic per al desenvolupament i la implementació de les indicacions del protocol en el cas que les empreses adherides ho sol·licitin.
- Garantir la presentació pública i la promoció d'empreses exemplars, amb jornades i anuncis conjunts Ajuntament-empreses.

Metodologia

El disseny del projecte s'ha dut a terme d'acord amb els principis d'integració i transversalitat. Ha estat un treball de col·laboració entre la Regidoria de Política de la Dona, l'àrea de Promoció Econòmica i Ocupació i l'àrea de Presidència i Hisenda. Aquesta tasca

de treball conjunt s'ha coordinat des de la Comissió Interdepartamental per a les Polítiques d'Igualtat d'Oportunitats, instrument creat per l'Ajuntament precisament per al desenvolupament d'aquest tipus de projectes intersectorials, entre altres funcions.

Pensem que aquest pot ser un exemple certament innovador, tant pel contingut de l'acció, el marc teòric i pràctic en què es desenvolupa, com pel procés de disseny i implantació, participatiu i transversal a l'estructura municipal.

Experiència II: Programa ADAGIO (2000 -2002) de la Diputació de Barcelona

Des de l'Oficina Tècnica del Pla per la Igualtat (OTPI) de la Diputació de Barcelona (creada el 1997) es duen a terme actuacions i programes destinats a donar suport a la realització de polítiques de gènere i igualtat d'oportunitats als ajuntaments de la província i a la mateixa Diputació de Barcelona, seguint el principi d'allò que la Unió Europea anomena *Gender mainstreaming*.

Una d'aquestes actuacions és el Programa ADAGIO. L'incloem aquí com a exemple descriptiu d'un model innovador i transversal d'inclusió de les polítiques de gènere en la pràctica municipal.

El Programa es va iniciar el maig de 2000 amb l'objectiu d'introduir transversalment la perspectiva de gènere en les polítiques municipals (*Gender mainstreaming*), a través de la creació d'agents d'assessorament en aquesta matèria.

El Programa va destinat a municipis petits i mitjans de la província. És a dir, a aquells ajuntaments amb més dificultats per capacitar o contractar personal específic per a la introducció d'aquestes polítiques. S'ha intervingut en 30 municipis, el més petit dels quals, l'Estany, té 396 habitants, i el més gran, Igualada, 33.000. La mitjana d'habitants se situa en 8.500-9.000.

Per tant, les agents d'assessorament en gènere i igualtat d'oportunitats (ADAGIO) havien de ser una eina per introduir aquestes polítiques, per donar suport i dinamitzar un procés que, a poc a poc, pogués ser assumit per cada ajuntament amb els recursos i capacitats propis, per tal d'evitar que el desenvolupament d'aquestes polítiques hagi de dependre sempre del suport que doni a cada moment alguna institució supramunicipal.

L'Oficina Tècnica del Pla per la igualtat parteix de la necessitat de basar-se en el coneixement —avaluació de la realitat a l'hora de proposar actuacions polítiques o tècniques—, per tant el programa gira entorn de dues fases de treball. Es parteix de la realització d'una anàlisi diagnòstica amb una metodologia d'investigació-acció, dirigida cap a una segona fase de planificació.

Però l'anàlisi i la planificació, a més de ser les eines utilitzades per al coneixement i l'ordenació de l'actuació sobre la realitat, havien de tenir una altra funció essencial: havien de convertir-se en vehicles per a la sensibilització i la dinamització. I és que la sensibilització i la capacitat de les persones que intervenen en les polítiques municipals és bàsica per introduir en el treball diari municipal la perspectiva de gènere. No es pot conèixer i valorar el programa sense tenir present que les eines utilitzades, així com les mateixes agents d'assessorament, tenien també aquesta funció central. I, de fet, aquesta ha estat una de les claus dels bons resultats que s'han pogut assolir.

Integració i transversalitat: del coneixement integral de la realitat a l'actuació transversal per canviar-la

Per recollir la diversitat de col·lectius i persones que componen la ciutadania, amb les seves situacions, necessitats i condicions específiques, tant l'anàlisi com la planificació tenen un plantejament transversal. Es tracta que l'aplicació del *Gender mainstreaming* faciliti un treball global i articulat, que pugui aproximar les polítiques a la complexitat i diversitat de les nostres vides multidimensionals i articulades.

El Pla ha de ser, encara que amb diferències segons els municipis, una eina de treball que permeti tenir una línia discursiva, actuar sobre la base d'un marc de referència, una guia d'actuació global i vàlida del curt al llarg termini, que doni coherència a les polítiques en matèria d'igualtat d'oportunitats, més enllà del manteniment d'unes actuacions polítiques fraccionades, d'una gestió municipal que sovint corre el risc de tornar-se rutinària i perdre una visió global i d'objectius.

Així, per exemple, les línies d'actuació que es plantegen als plans, partint dels àmbits d'estudi de l'anàlisi, són les següents:

- Construcció d'una cultura de treball a l'Ajuntament per al desenvolupament de polítiques sensibles al gènere.
- Per una ordenació territorial, ambiental i urbanística sostenible.
- Prevenció i atenció de les situacions de violència, exclusió social i feminització de la pobresa.
- La coeducació, eina per al desenvolupament integral de les persones.
- Igualtat d'oportunitats en el treball, coresponsabilitat i conciliació dels temps personals, familiars i professionals.
- Apoderament i participació social i cultural de les dones.
- Salut integral: gestió de la pròpia salut i adequació del sistema sanitari.

Es tracta també d'integrar i complementar, en les actuacions municipals polítiques per a la revisió de les relacions de gènere, polítiques específiques per a les dones i polítiques de prevenció i atenció a col·lectius de dones especialment subordinats. És important tenir en compte aquestes tres dimensions, i fer-ho de manera integrada. Altrament, les desigualtats de gènere continuaran existint, perquè obeeixen a factors estructurals que no canvien per si sols.

Prevenció

La sensibilització en general i, en particular, la capacitat de les persones que intervenen en les polítiques públiques, és un element clau per remoure els obstacles que impedeixen la igualtat d'oportunitats de les dones, és a dir, per *re-moure* una estructura social excloent i discriminatòria. Aquests "obstacles", evidentment, no canviaran sense l'acció de les persones.

D'acord amb això, d'una banda, el paper tant de les agents d'assessorament com del procés i els resultats de l'anàlisi com a sensibilitzadores ha estat fonamental i, d'altra banda, en les propostes de la planificació, les actuacions preventives tenen un paper molt important; i en aquest sentit, especialment la capacitat i sensibilització de les persones que han

de dissenyar i dur a terme les polítiques municipals. Sense això, en un camp tan arrelat en les nostres identitats com és el gènere, les planificacions poden ser paper mullat, o les iniciatives que es duuguin a terme dependran de la voluntat i les ganes de persones concretes i no d'una veritable assimilació i assumpció per part de l'estructura tècnica i política municipal.

Participació

La participació és un element fonamental en la construcció d'una societat més democràtica, però la millora i ampliació de la participació no serà possible, entre altres coses, mentre no es diversifiqui i s'ampliï el concepte de ciutadania.

L'aplicació de l'anàlisi de gènere en aquest àmbit suposa necessàriament revisar el que entenem per ciutadania i el que entenem per ciutadania activa, per participació: Quin model de ciutadà/na projectem en les polítiques? A qui destinem les actuacions municipals? Quins són els mecanismes que utilitzem habitualment per canalitzar la participació? A què responen? Qui en queda fora? Per què? Com fer que més persones hi participin? O és que no estem reconeixent que, de *fet*, hi estan participant *d'alguna manera*?

La vida local es construeix, es transforma, es manté, més enllà dels espais de producció, més enllà de les associacions, més enllà de les organitzacions polítiques i sindicals tradicionals. Es construeix també a les cases, a les places dels barris, a les passejades o berenars dels grups d'amigues, a cafeteries i bars. En els treballs de la llar, les compres, la neteja, el menjar, etc., que fan possible el nostre dia a dia.

El Programa ADAGIO ha intentat incorporar en la mirada projectada sobre la realitat i en la planificació aquests elements que (també) sostenen i fan possible la vida amb qualitat de les comunitats. Si les polítiques municipals no *miren* i valoren aquests espais, els espais de la nostra vida quotidiana, no podran recollir i representar de manera més completa la ciutadania, per formar una ciutat inclusiva ni, al seu torn, assolir que aquesta s'impliqui per a una democràcia participativa.

Innovació

La tasca de les agents d'assessorament ha estat definida com un repensar, reformular, deconstruir i construir. Partir de l'experiència prèvia, dels estudis i actuacions ja existents i recollir-la (sistematitzar-la), intentant adaptar-nos a les possibilitats i voluntats existents. *Mostrar com una simple mirada canvia tota la comprensió de la realitat.*

Des d'aquest plantejament, des de la decidida incorporació de les aportacions del moviment feminista i els estudis de gènere, des de l'assumpció del principi del *Gender mainstreaming*, des del treball en municipis petits, l'experiència ADAGIO ha estat una experiència fortament innovadora i pionera.

Avaluació

L'avaluació és un instrument essencial per a la qualitat de les polítiques públiques, malgrat que és potser un dels elements menys desenvolupats fins ara del Programa ADAGIO. I l'ha de marcar una característica: tenir presents els resultats, però sobretot, les metodologies, els processos per arribar a aquests resultats. Posar l'èmfasi en el procés, el camí, el mètode, té, a la llarga, un efecte multiplicador dels resultats i de la seva qualitat.

Finalment, s'ha de remarcar que, com ja s'ha dit, el gènere és un camp arrelat en les nostres identitats. La introducció a les polítiques de la perspectiva de gènere pot ser molt variable en funció de la disponibilitat a posar-nos en qüestió: nosaltres mateixes, el nostre entorn, i la mateixa institució.

Per tant, tots els elements exposats canvien molt segons la implicació, els recursos, el context de cada municipi, de cada ajuntament, segons l'actuació de cada tècnica ADAGIO.

El treball de les agents d'assessorament ha estat com una taca d'oli. Començà en un ajuntament concret, en un departament, amb una persona determinada i, segons quins han estat els elements del context i de les persones implicades, la perspectiva de gènere s'ha estès (i s'està estenent) més o menys, amb més o menys rapidesa. Es pot dir, i això és molt important, que, en general, *ha passat a existir*.

La teoria política ens diu que una qüestió no és objecte d'actuacions fins que no s'incorpora en l'agenda. Però res no s'incorpora en l'agenda si no existeix, si no ens és visible, si no ho *re-coneixem*. Aquesta ha estat una part important de la tasca en el marc del Programa ADAGIO.

En l'actualitat, el Programa ADAGIO, en tant que experiència pilot, i atesos els bons resultats assolits, està en un procés de reestructuració per donar-li continuïtat com a servei als ajuntaments.

Conclusions

Com a síntesi final a partir del model exposat i de les dues experiències descrites d'inclusió de polítiques de gènere a la pràctica municipal, podem extreure les conclusions bàsiques següents:

- Un model de política local centrada en les persones ha de crear les condicions i propiciar les oportunitats específiques per tal que les dones es trobin en situacions d'igualtat de partida respecte als homes.
- El desenvolupament local es podrà considerar més ric quan incorpori la participació i la decisió de les dones en el disseny i la construcció del seu entorn. Els conceptes de vida quotidiana i espais de relació esdevenen clau per a aquesta nova visió política.
- L'aplicació de l'anàlisi de gènere al concepte de ciutadania fa que aquest s'ampliï i es diversifiqui, i doni així un veritable valor a la democràcia participativa.
- Les agendes públiques i d'acció local han de "feminitzar-se", donant cabuda al lideratge de les dones i prioritzant

temes de gènere. Com s'ha dit en aquest article, només si es fa visible la perspectiva de gènere aquesta es pot concretar en actuacions polítiques prioritàries.

- Les polítiques d'igualtat d'oportunitats han de partir de la premissa que el gènere compromet a tothom, homes i dones, i han d'incorporar les experiències individuals i col·lectives com un valor que cal tenir en compte en la pràctica local. En aquest sentit, esdevé fonamental la capacitat i sensibilització de les persones que han de dissenyar i implantar les polítiques municipals de gènere.

- L'enfocament adequat no és aquell que "supleix les carències" de les dones en relació amb els homes, sinó que es basa en el valor del coneixement i l'experiència que dones i homes aporten a la societat.

- La creació de figures específiques com ara els agents d'assessorament en gènere i igualtat d'oportunitats esdevé una eina essencial per introduir, donar suport i dinamitzar el procés d'assumpció d'aquestes polítiques per part dels ajuntaments. També la creació de comissions interdepartamentals que garanteixin la transversalitat de les polítiques de gènere facilita la consecució dels objectius plantejats.

Aquest és el repte que tenim les persones que treballem a l'àmbit local en polítiques de gènere. Estem convençudes que una implicació coherent i conscient en el disseny i desenvolupament d'aquestes pràctiques aconseguirà una vida més justa i enriquidora als nostres municipis, que és en definitiva el que totes i tots desitgem.

Bibliografia recomanada

Comissió Europea. *Guía para la evaluación del impacto según el género*. Direcció General de Treball, Relacions Industrials i Afers Socials, 1997

Jayne, M.; Sau, V. *Psicología diferencial del sexo y el género*. Barcelona: Icària, 1996

Leijenaar, M. *Cómo conseguir una participación igualitaria de mujeres y hombres en la adopción de decisiones políticas*. Luxemburg: Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, 1997

Pérez, C. «Las mujeres en la política local». En *Sí, tú puedes. Formación política de mujeres*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2001

Valiente, C. *Guía práctica para la elaboración de planes y políticas de igualdad municipales*. Madrid: Federación Española de Municipios y Provincias, 1998

Diversos autors. *Manual para la integración de la perspectiva de género en el desarrollo local y regional*. Bilbao: Emakunde, 1997

DOSSIER

La perspectiva de la vida quotidiana en les polítiques públiques

Teresa Torns. Departament de Sociologia. Universitat Autònoma de Barcelona

Introducció

Parlar de vida quotidiana és una qüestió senzilla i alhora complexa. És senzilla perquè són moltes les veus, tant les col·loquials com les especialitzades, que fan servir el terme tot i no tenir sempre una idea clara i fixada del concepte. Generalment es fa servir vida quotidiana com a sinònim de vida diària, de rutina, de tasques o activitats sense massa importància. I és complexa perquè són pocs els acords, moltes les veus i escàs el pensament que fan de la vida quotidiana un territori de coneixement i saber consolidat.

Des d'aquesta tessitura, pot semblar si més no sorprenent relacionar la idea de vida quotidiana amb la de polítiques públiques, un afer, aquest sí, que mou recursos, interessos, anàlisis i sabers a bastament reconeguts i provats en els actuals estats de benestar europeus. Seguint el fil de l'argumentació, pot semblar fins i tot retòrica la pregunta següent: hi ha alguna possibilitat que existeixi una política pública que no afecti la vida quotidiana de les persones? La resposta òbvia és no. Aleshores, quines són les raons o les necessitats que sustenten la relació esmentada? Les respostes provenen, en bona mesura, de les insatisfaccions generades per les polítiques de gènere¹ en el món occidental. Unes insatisfaccions que la visió de la vida quotidiana des de la perspectiva de gènere pot ajudar a pal·liar, tal com es planteja en aquest escrit.

Les argumentacions que donen suport a la inclusió de la vida quotidiana en les polítiques de gènere s'orienten, en primer lloc, a fer paleses algunes de les insatisfaccions citades. Per assolir aquesta fita es presenta un breu balanç de les polítiques de gènere que, en el context europeu, compten gairebé vint anys d'existència. Aquesta mínima avaluació, que Gelambí (2001) resumeix per a Catalunya de manera encertada, porta a una visió agredolça dels resultats obtinguts. Aquesta és una característica que també afecta les polítiques que s'han dut i es duen a terme a Espanya, segons indiquen Sensat-Varella (1998), i que pot fer-se extensiva al conjunt de la Unió Europea (Lewis, 1993) malgrat l'alta variabilitat dels èxits obtinguts segons els països.

A continuació pretenem aclarir què s'entén per vida quotidiana des de la perspectiva de gènere. Això vol dir que es destaquen les principals idees i autores que avalen la perspectiva, se'n delimita el contingut teòric i es fa un breu esbós de les vies que n'han de permetre la visibilització. Es té sempre present que l'objectiu prioritari és posar de manifest la dimensió pública i la importància de la vida quotidiana, i que la finalitat última de tot plegat és aconseguir un canvi d'orientació de les polítiques públiques en general, i de les de gènere en particular.

¹ Les polítiques de gènere es van iniciar, a Europa, amb els programes d'acció comunitària, que han estat el model de referència de la majoria de les actuacions dels governs estatals, autonòmics i municipals. El primer va néixer el 1982 sota el lema "Igualtat d'oportunitats". Posteriorment, aquest lema es va substituir per "Acció positiva" per tal de pal·liar les limitacions de les actuacions anteriors. Avui dia, aquestes polítiques públiques són reconegudes sota el lema "Polítiques de gènere". Malgrat les variacions, es podria dir que comparteixen l'objectiu de canviar les situacions de subordinació i desigualtat que afecten les dones.

Com a apunt final, l'estudi explora el camí de les propostes. Es fa un breu repàs d'algunes iniciatives ja existents, promogudes per l'Ajuntament de Barcelona, que poden servir d'exemple, i es clou amb una sèrie de reflexions destinades a fer visible la importància de tenir present la vida quotidiana, des de la perspectiva de gènere, en l'àmbit de les polítiques públiques.

El caire agredolç de les polítiques de gènere

Malgrat que a hores d'ara no hi ha moltes avaluacions fetes sobre les polítiques de gènere, en l'entorn espanyol i català, tot condueix a pensar que els resultats obtinguts presenten un caire agredolç.

La part dolça, o si es vol el principal èxit de les actuacions, es deriva gairebé sempre de l'existència de les mateixes polítiques. És a dir, tal com demostren els especialistes en avaluació de polítiques, cal considerar un èxit el fet que una determinada política existeixi. Se sap que, com a mínim, això suposa el reconeixement públic del tema en qüestió, i aquest és el cas de les desigualtats que afecten les dones en relació amb els homes. Unes desigualtats que avui dia, malgrat el avenços aconseguits, persisteixen en el món públic i romanen gairebé intactes en l'anomenat món privat.

Com a indicadors del primer cas només cal donar un cop d'ull a l'augment de la segregació ocupacional, de les discriminacions indirectes i de la precarietat en el món laboral espanyol i català, i també a la poca presència o a l'escàs relleu que tenen les dones en el món de la política i en els mitjans de comunicació. Pel que fa a l'altre món, el món privat, que moltes vegades es confon amb el de la vida quotidiana, només s'ha de veure com la doble presència és majoritàriament femenina, la qual cosa vol dir que les tasques familiars i domèstiques les realitzen les dones, i que són elles també les que tenen menys temps lliure, tal com posen de manifest els estudis sobre els usos socials del temps (Torns, 2001); i també que el retall o la inexistència de les polítiques de l'estat de benestar recauen majoritàriament sobre el col·lectiu femení, com bé mostren Carrasco i altres (1998) per al cas espanyol.

Tot i així, el caire dolç es pot mantenir perquè el fet que les polítiques de gènere hagin entrat en l'agenda de les polítiques públiques ha suposat el següent: un clima d'opinió favorable a la igualtat d'oportunitats, tan present entre les joves; l'existència de programes i actuacions impulsats a escala europea,² estatal, autonòmica i local, i el fet, no menor, que, per exemple, s'hagin destinat 515 milions d'euros per promoure l'ocupació femenina (només per a Espanya i a partir del 2000) procedents del Fons Social Europeu.

Però al costat d'aquesta part dolça, la part agra també fa acte de presència en les polítiques de gènere. La sospita és que l'agror hi és des de l'origen, malgrat que sigui més visible a través de l'avaluació dels èxits obtinguts. Per veure la cara no gaire airosa d'aquests èxits només cal resseguir els minsos resultats obtinguts en relació amb el volum de recursos esmerçats. I el pitjor és que l'agror es manté, no pel ritme, sempre lent, amb el qual les persones jutgem els esdeveniments

² Les conclusions del Consell Informal celebrat a Suècia el 2001 pels representants de la UE van proposar que els estats membres tinguessin com a objectius, entre altres punts, aconseguir el 60% de l'ocupació femenina i revisar els sistemes fiscals i de la Seguretat Social. En aquesta mateixa línia, el Parlament europeu ha proposat directives destinades a combatre la discriminació laboral femenina, especialment la discriminació salarial i l'assetjament sexual.

que ens són contemporanis, sinó pel fet de pensar que l'orientació de les polítiques de gènere no ha estat ni és la millor o la més adequada.

Aquesta sospita es fonamenta en el fet que l'orientació i els objectius reals de les polítiques públiques continuen estant poc contaminades per les demandes de gènere, malgrat les crides a la necessària transversalitat (el famós *gender mainstreaming*),³ i també en el fet que aquestes polítiques són estrictament productivistes i estan orientades a moure exclusivament les dones. Una situació que es dona tant en les polítiques pretesament neutres i universals com en les específiques de gènere. Aquesta lògica productivista és especialment visible en les polítiques de gènere, on gairebé tots els esforços es concentren a portar les dones al mercat de treball i a considerar com a treball només l'activitat laboral, una activitat que passa a ser l'eix prioritari sobre el qual cal construir el projecte de vida, oblidant o menystenint tot l'àmbit de la reproducció social i de la vida de les persones. Compon aquest últim àmbit el conjunt d'activitats, energies, recursos, pautes i valors socials protagonitzats gairebé sempre pel col·lectiu femení, en situacions de subordinació en relació amb l'àmbit de la producció i del col·lectiu masculí.

La lògica productivista es completa aconseguint que l'activitat laboral sigui el centre de l'organització temporal que regeix la vida en societat. Aquest és un fet que arriba a fer-se invisible, tot i la importància que té en la vida quotidiana de les persones, i entorn del qual giren les pautes i els valors dominants que configuren les maneres de ser i d'estar en el món, si més no en aquesta part del món on tots els indicadors diuen que es viu millor.

En el context europeu, aquest escenari no fa sinó reflectir les bases sobre les quals s'ha bastit l'estat de benestar actual, el model *Male breadwinner*. En aquest model, els homes són vistos com a caps de família i, per tant, com a principals proveïdors d'ingressos, a canvi dels quals mantenen la família i obtenen protecció social per a ells i els seus. Les dones, en aquest model, tenen assegurada aquesta protecció més pel fet de ser esposes i filles d'aquest cap de família (i per tant de ser les responsables del treball domèstic familiar) que no pas pel fet de tenir una ocupació. És un contracte sexual, com ens recorda Pateman (1994), i és en l'àmplia acceptació social d'aquest model que la sospita sobre l'orientació productivista de les polítiques de gènere troba la raó de ser de la seva persistència.

Cal tenir present, a més, un altre indicatiu sobre la correcció d'aquesta sospita. Darrerament hem vist l'augment del discurs i de les actuacions entorn de les polítiques familiars i les polítiques denominades de conciliació. Algunes veus consideren aquestes últimes actuacions com una mena d'hibrid a mig camí entre les polítiques familiars i les de gènere. Convé destacar el fet de que, un cop més, són polítiques que estan pensades i dissenyades com si fossin d'interès exclusiu per a les dones. Dit d'una altra manera, com si només les dones tinguessin família o haguessin de conciliar, tot i que sabem, des de la VI Conferència de Pequín sobre les Dones de 1995, que la realitat de les relacions entre els gèneres fa que sigui bona la dita "El treball és masculí i la fatiga femenina". Una situació que no desapareix ni en els països on el model *Breadwinner* té menys força.⁴

³ *Gender mainstreaming* ('transversalització de gènere'): acció d'introduir la dimensió de gènere i d'integrar la igualtat d'oportunitats entre homes i dones en el conjunt de les polítiques i accions d'un govern.

⁴ Les estudioses de l'estat de benestar reconeixen que els països escandinaus tenen unes polítiques més individualitzadores i per tant més favorables a les dones que els països centreeuropeus, on el model *Breadwinner* és el sustentador de les polítiques socials. En els països del sud d'Europa és on aquest model pren més força atesa l'existència d'una gran tradició familista i una forta mancança de serveis de cura de les persones, especialment de la gent gran.

L'orientació productivista i la utilització de la família i de la conciliació com a eufemismes per ocultar el treball domèstic i familiar són clars exemples de com les polítiques de gènere necessiten tenir altres maneres, altres escenaris materials i simbòlics i altres pautes de referència a les vigents actualment. I, en aquest punt, la vida quotidiana ha de ser i pot ser un dels elements diferenciadors que cal tenir en compte. Fa més de quinze anys, algunes dones que reflexionaven sobre aquestes qüestions ens feien arribar la seva veu tant des del nord (les sueques) com des del sud (les italianes). Elles afirmaven que només si es tenia en compte la vida quotidiana s'aconseguirien unes polítiques públiques més amigables amb les dones i de retruc més amigables amb tothom. La pregunta és, ara, per què no els fem cas?

La vida quotidiana des de la perspectiva de gènere

La visió que aquí es té sobre la vida quotidiana és aquella que van defensar algunes científiques socials, a mitjan de la dècada dels vuitanta del segle xx. La seva intenció era explicar la problemàtica de la vida de les dones adultes en les societats urbanes del món occidental. Abans d'aquestes dates, la vida quotidiana era principalment un referent teòric dins de les ciències socials, per al corrent fenomenològic, per a alguns autors propers al marxisme dels anys seixanta, per a l'etnometodologia i també per a alguns psicòlegs socials.⁵ El sociòleg Norbert Elias (1995) va evidenciar la manca d'acord i la polisèmia que envoltaven el concepte en les diverses propostes teòriques, i va apuntar, com a principal error, el fet que el concepte de vida quotidiana adquirís un caràcter universal i abstracte, buit de contingut concret.

A partir d'aquesta constatació, entre algunes científiques socials va prendre cos l'interès per analitzar l'estructura sexuada de la vida quotidiana, i per destacar que aquesta característica és un eix primordial per comprendre l'estructura social de les societats occidentals. D'aquesta manera s'evidenciava la perspectiva de gènere que gairebé cap dels autors i dels corrents teòrics citats havien considerat, i es pal·liava una absència que era fruit de l'androcentrisme, tan vigent i habitual en el coneixement científic, si bé es pot justificar amablement per la ucronia de les dates.

Saraceno (1986) i Balbo (1987, 1991) són les autores que des d'una visió més propera, i no només geogràfica, ens van fer arribar les propostes més interessants pel que fa a la presència de la vida quotidiana i a les seves repercussions en les polítiques públiques. Balbo, en el seu *Time to care* (1987), es feia ressò de les insatisfaccions que les dones del nord d'Europa (Hernes, 1990) plantejaven davant de l'estat de benestar i de les limitacions que, per a les dones, suposaven les polítiques que portava a terme aquest estat. Un cop detectades les insatisfaccions, la mateixa autora, uns anys més tard (Balbo, 1991), plantejava tot un seguit de propostes que tenien la vindicació del temps de vida com a fil conductor. De fet van servir com a rerefons teòric en el debat que va concloure amb l'avantprojecte conegut com a "Llei del temps", el 1990.

Balbo, en la seva anàlisi de les insatisfaccions produïdes per l'estat de benestar en relació amb les dones, formulava dues qüestions fonamentals per definir aquestes carències: el temps i les tasques de cura. Dues qüestions que resultaven

⁵ En el primer cas podem trobar-hi Alfred Schutz (1974). Entre els marxistes, Henri Lefebvre (1972) i Agnès Heller (1977) són els autors més reconeguts. E. Goffman (1971) és la veu més autoritzada des de l'etnometodologia, i T. Ibáñez (1988) és un dels millors representants espanyols des de la psicologia social. Vegeu també "Treball i vida quotidiana" (1998), on el Grup d'Estudis sobre el Treball i la Vida Quotidiana (QUIT), del Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, planteja els resultats d'una investigació sobre la incidència del treball en la vida quotidiana, a l'àrea metropolitana de Barcelona.

fonamentals per definir el nou escenari: la vida quotidiana. A partir d'aleshores, aquest nou escenari tenia a veure amb les presències, activitats, espais, temps i imaginaris protagonitzats per les dones, en concret, per les dones adultes que vivien quotidianament en règim de doble presència en les societats occidentals. Aquest nou escenari configurava una situació que romania invisible o poc valorada als ulls del que era considerat com a rellevant en el món públic. I aquesta situació d'invisibilitat és la que provocava i provoca que la vida quotidiana resti oculta o fora del territori de les polítiques públiques.

Les raons que expliquen la qüestió són diverses. En primer lloc, cal reconèixer que les polítiques públiques, encara a hores d'ara, no actuen sobre els eixos clau que serveixen per delimitar la vida quotidiana: la sincronia temporal de la doble presència i la materialitat del treball domèstic i familiar. En segon lloc, aquestes polítiques, quan són considerades d'orientació general, reforcen l'ocultació de la vida quotidiana perquè tenen, com ja s'ha dit, un caire universal o pretesament neutre que nega o dificulta les actuacions sobre temes o col·lectius no centrats en el món públic, un món eminentment masculí. I, finalment, quan aquestes polítiques són específiques de gènere no acostumen a fer cap altra cosa que moure les dones vers el món públic, la qual cosa vol dir que s'oblida o s'infravalora tot el que està relacionat amb allò que es viu i es fa en el món categoritzat com a privat. Un món on, no per casualitat, té lloc la reproducció de la vida humana i està majoritàriament protagonitzat per dones o identificat amb tasques i valors femenins.

En aquest punt és bo recordar que Saraceno (1986) va ser la primera a defensar l'estructura sexuada de la vida quotidiana. Les primeres intuïcions d'aquesta sociòloga italiana eren que homes i dones es posicionaven de manera distinta i desigual en aquesta estructura. El seu objectiu era mostrar com aquesta ubicació es posava de manifest en l'anàlisi de les relacions socials que dones i homes mantenen en el dia a dia, en un escenari que restava generalment invisible, la vida quotidiana, i que només es feia visible quan aquest tipus de vida esdevenia problemàtica. L'exemple més clar n'era la vida quotidiana de les dones adultes a les societats occidentals. La finalitat última d'aquest plantejament va ser introduir la vida quotidiana en el món públic i, per tant, promoure actuacions públiques favorables a aconseguir unes societats més amigables amb les dones i, de retruc, més amigables amb tothom, com tantes vegades s'ha dit des d'aleshores.

La visibilització de la vida quotidiana

Saraceno proposava fer visible la vida quotidiana a través de l'anàlisi de la divisió sexual del treball a la societat. De primer calia veure com aquesta divisió s'originava i es reproduïa en l'interior de la llar/família, on quedava gairebé sempre invisible als ulls d'allò que era i és considerat socialment i econòmicament rellevant. L'altre front d'aquesta divisió era fer sortir a la llum pública les desigualtats de gènere que travessaven el mercat de treball. El darrer factor de l'anàlisi de la vida quotidiana era mostrar les percepcions distintes que homes i dones tenien sobre aquestes qüestions concretes en particular i sobre la vida quotidiana en general.

Quinze anys després, els estudis i les anàlisis s'han fet, especialment els que tenen a veure amb l'àmbit del mercat de treball. Sabem que persisteix la segregació ocupacional, que no desapareixen les discriminacions indirectes; que l'atur, a Espanya, és majoritàriament femení i afecta més les noies joves. Tenim prou notícia que la presència de les dones en el món públic, allà on es prenen les decisions de poder, és encara poc nombrosa o hi ha massa dones que han de masculinitzar el seu projecte de vida per arribar-hi. I sabem que, en les societats occidentals, allà on es viu millor, hi ha una càrrega total de treball encara distribuïda desigualment que perjudica les dones, tot i que no totes en pateixen de la mateixa manera.

El temps ha resultat un element clau per aconseguir aquest saber sobre la vida i el treball de les dones. Reivindicar el temps de cura, primer, i tenir com a horitzó el temps de la vida ha permès assolir bona part d'aquest coneixement. I, el que és més important, ha permès que les dones fessin propostes en què la vida quotidiana ocupés un lloc important, malgrat que molts cops no fos ni anomenada. Els estudis sobre l'ús social del temps han permès conèixer com l'ús de l'horari quotidià és un bon indicador per veure les desigualtats que afecten les dones en relació amb els homes. Aquest mateix ús horari ha facilitat el coneixement d'unes tasques domèstiques familiars invisibles, especialment aquelles que tenen a veure amb l'organització i la gestió de la llar/família i que conformen el nucli dur de la doble presència. També l'estudi del temps ha permès veure com homes i dones no només el viuen de manera distinta i desigual, sinó que el perceben de manera distinta. La diacronia és la clau que regeix la lògica temporal de l'activitat laboral i el món de la producció, mentre que la sincronia és a la base de la combinació del treball remunerat i el treball domèstic familiar que pateixen la majoria de dones adultes a les nostres societats.

És per aquesta raó que totes aquestes comptabilitats del temps porten al mateix resultat: les dones tenen més càrrega total de treball, menys temps lliure que els homes i, a més, reivindiquen un nou temps, el temps per a si mateixes. Un temps que reivindiquen en la seva dimensió quotidiana i en clau no productivista. Gràcies a aquesta visió del temps, algunes dones hem après que la qüestió no és conciliar la vida laboral i la vida familiar oblidant la vida personal i el temps de vida com si no existissin, sinó que la qüestió és fer desaparèixer l'activitat laboral o professional com a centre del projecte de vida, en l'horitzó de la vida de tothom; perquè només així podrà desaparèixer el prestigi que avui dia té la disponibilitat laboral absoluta en el món de les empreses i en les nostres societats, i perquè només així els altres temps i tots els treballs necessaris seran factibles. Una altra cosa és com aconseguir-ho sense reforçar o generar més desigualtats socials.

El camí de les propostes

En aquest punt apareix de ple la importància de la vida quotidiana. Una vida quotidiana que tenia, en els seus inicis, el treball de cura i el temps com a primers elements definidors. Sembla, a més, arribada l'hora de trobar-hi dos escenaris nous: la família i la ciutat, especialment quan les polítiques de gènere ja estan fent el seu curs i poques vegades les qüestionen, i les polítiques de conciliació han irromput amb força i són presentades com a panacea.

D'entrada, cal recordar que aquests dos escenaris, la família i la ciutat, han estat fins ara definits, pensats i encapçalats materialment i simbòlicament per homes i per la lògica productiva; però, en realitat, el treball i el suport que també els fan possibles quotidianament han estat i són duts a terme majoritàriament per dones.

Aquests són els dos escenaris privilegiats per repensar polítiques públiques on tinguin cabuda els elements clau de la vida quotidiana: el treball de cura i el temps. En el primer cas, perquè l'envelliment de la població i la desaparició de les dones de generacions contigües⁶ fan inviable que la família (en realitat, les dones) es pugui fer càrrec de tot el treball de cura necessari. En el segon cas, perquè l'organització temporal dominant, avui dia, fa que les nostres vides i les nostres ciutats siguin cada cop més invivibles. D'aquests fets, especialment dels relacionats amb el temps, en vam ser conscients, primer, algunes dones adultes, les ara anomenades "generació sandvitx", i avui dia en tenen consciència totes aquelles persones que tenen una ocupació sotmesa de manera creixent a la flexibilitat horària. Una condició laboral que ve imposada per la lògica de la producció i de les empreses, però que també queda reforçada pel miratge que el benestar personal depèn centralment de tenir una disponibilitat laboral absoluta.

És hora, doncs, de canviar l'escenari. La vida quotidiana ha de tenir dimensió pública i s'han de poder dissenyar actuacions en què la millora de la qualitat de vida i el benestar siguin factibles. Els nivells d'actuació han de ser lògicament distints i no cal partir de zero. Si es tracta de pensar en polítiques de temps que tinguin a veure amb la ciutat, algunes ciutats italianes poden ser-ne l'exemple. Les bases per definir aquestes polítiques de temps també es poden extreure de les recomanacions, ara encara inèdites, d'estudis que han estat emparats pel mateix Ajuntament de Barcelona. En concret, de l'estudi realitzat pel grup QUIT del Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona (Torns-Miguélez, 2000) per encàrrec del Consell Econòmic i Social de Barcelona. L'estudi conté una breu compilació de les actuals línies d'actuació general existents a Europa, sobre les polítiques de temps (la reducció de la jornada laboral, la llei francesa de les 35 hores, el 6x6 finlandès, els bancs de temps, etc.), i mostra alguns indicis sobre la importància creixent que el temps té en la vida quotidiana dels qui viuen, usen, treballen i s'estan a la ciutat de Barcelona. Bona part d'aquests indicis surten com a resultat de les entrevistes fetes a alguns dels que poden fer polítiques per a la ciutat (responsables d'habitatge, comerç, transports, benestar social, empresaris, sindicats, etc.), però cal dir que els indicis més interessants surten de l'exploració de les percepcions que dones i homes tenen del temps i de la impossible conciliació entre la vida laboral, familiar i personal.

Sense sortir de les iniciatives impulsades o tutelades per l'Ajuntament de Barcelona, cal recordar i destacar que el Consell de Benestar Social compta amb polítiques per canviar la vida quotidiana de les dones, i de tothom, des dels seus inicis, al final de la dècada dels anys vuitanta. Entre les primeres actuacions que es van portar a terme cal ressenyar les experiències pilot, al barri de Sants, que van permetre ampliar els serveis municipals orientats a afavorir la conciliació de la vida laboral i familiar, de les quals òbviament gaudeixen majoritàriament les dones. Posteriorment s'han impulsat i tutelat les experiències del banc de temps⁷ que es van iniciar al districte d'Horta-Guinardó i que s'està ampliant a molts altres districtes.

⁶ Vegeu el que es coneix com a "Llibre blanc de la Unió Europea", impulsat per J. Delors: Comisión Europea: *Iniciativas locales de desarrollo y empleo. Encuesta en la UE. Documento de los servicios*, març de 1995.

⁷ Vegeu T. Torns: "¿Para qué un banco de tiempo?" (*Mientras Tanto*, núm. 82, 2001) on hi ha una explicació breu de quins són els supòsits i objectius d'aquesta experiència impulsora de canvis a la vida quotidiana.

⁸ El programa “COMPARTIR: Promoviendo el reparto de los tiempos entre mujeres y hombres” va ser cofinançat pel IV Programa d'Igualtat d'Oportunitats de la Comissió Europea i impulsat des de l'Ajuntament de Barcelona a través de l'Associació Salut i Família, presidida per Elvira Méndez. L'informe final té data de juliol de 1998 i es pot considerar com un dels referents de la Llei de conciliació que va promoure el govern espanyol el novembre de 1999, sense que això el faci responsable de les limitacions i els inconvenients que presenta aquesta llei.

Seguint aquesta mateixa línia, l'Ajuntament de Barcelona va impulsar i tutelar iniciatives com les desenvolupades en el programa Compartir,⁸ que van facilitar el camí per fer viable l'actual llei espanyola de conciliació. Aquestes i altres actuacions, que ací no s'esmenten, van tenir el seu punt àlgid en el Primer Congrés de les Dones de la Ciutat, celebrat el gener de 1999. Les seves conclusions contenen un seguit de demandes que, tot i que no s'han dut a terme encara en la seva totalitat, són impulsades per l'actual Programa Municipal per a les Dones (2001-2004). Aquestes demandes, així com les actuacions dissenyades en l'actualitat, són, un cop més, un marc de referència per dur a terme polítiques públiques que tinguin en compte la vida quotidiana des de la perspectiva de gènere. Només requereixen, com tantes altres polítiques públiques, més recursos humans i materials i, fonamentalment, més voluntat política. Les politòlogues ens recorden que requereixen, a més, més presència de dones en els llocs de decisió. Especialment, cal afegir, d'aquelles dones que tinguin clar que tenir present la importància de la vida quotidiana és un dels nusos desllorigadors de les qüestions que cal resoldre.

Apunts finals

Mentre la “bona vida”, tal com ara reclamen les dones nòrdiques, no arriba, serà bo que una dona (generació sandvitx) del sud (només del sud d'aquest nord) recordi, com a síntesi d'aquest escrit, algunes qüestions.

En primer lloc, el temps i el treball de cura poden ser els marges de delimitació de la vida quotidiana. En segon lloc, la família i la ciutat poden ser els escenaris per aconseguir el canvi de les actuacions de les polítiques públiques que incloguin la vida quotidiana des de la perspectiva de gènere. En aquest context, la conciliació tal com avui està pensada, dissenyada i promoguda no és un camí acceptable. En tercer lloc, aquest canvi ha de redefinir i reorientar les teories i pràctiques vigents sobre el temps, el treball de cura, la família i la ciutat. I, per descomptat, això vol el canvi de l'organització temporal vigent i la redistribució actual de la càrrega total de treball.

Tot plegat suposa, a curt termini i com a objectiu immediat, exigir l'augment de la demanda, i per descomptat de la insuficient oferta, d'uns serveis d'atenció a la vida diària (SAD) de qualitat. Sabem que són serveis bàsics per atendre l'envelliment de la població i que l'àmbit local és el territori clau per desenvolupar-los. Sabem també que, tal com ens avisen un cop més algunes dones del nord (Hufton-Kravaritou, 1999), aquests serveis constitueixen un dels punts clau per renegociar el contracte social entre els gèneres.

Finalment, algunes dones tenim el convenciment que només si mostrem la importància pública d'aquests serveis de cura i n'exigim la seva universalització obtindrem un concepte de ciutadania on càpiga una vida quotidiana distinta. Cal, a més, com tants cops hem repetit, que la lògica productivista s'acabi i es revisi l'organització temporal vigent. Una bona manera és aconseguir una reducció general de la jornada laboral i una pèrdua de centralitat del treball remunerat en el projecte de vida. La reducció de la jornada laboral ha de ser sincrònica i quotidiana. Això vol dir que no serveix la setmana

laboral de quatre dies, perquè el treball de cura necessari és d'atenció diària. La pèrdua de centralitat del treball remunerat ha de venir de la revisió del prestigi actual de la disponibilitat laboral absoluta, fet que implica la revalorització d'allò que és socialment vist com a femení i la infravaloració d'allò que es considerat masculí. Un horitzó que, lluny d'essencialismes, cal reconèixer que afecta els homes però també moltes dones.

És fàcil adonar-se que aquesta mena de carta als reis toca de ple qüestions fins ara no esmentades, com la societat de consum actual i la revisió de les necessitats que la sustenten. És en aquest sentit que abans s'ha fet esment al risc que aquestes demandes de més benestar quotidià, des de la perspectiva de gènere, tenen davant l'aprofundiment o la creació de desigualtats socials. Ser conscients d'aquests riscos no ha d'impedir les actuacions demandades, ans al contrari, ha d'obligar a fer-les més curoses. En aquest punt es fa imprescindible escoltar les veus i obtenir la participació de les persones joves i de les grans, especialment de les dones, perquè per motius diversos no viuen quotidianament la realitat ací esmentada. També cal tenir presents totes aquelles persones que volen i exigeixen, en aquest moment, viure quotidianament de manera diferent, i que procurin no acceptar que, un cop més, les diferències esdevinguin desigualtats. Probablement aquests consells siguin poc pragmàtics i no serveixin com a receptes a l'hora de dissenyar polítiques públiques. Però també, probablement, segur que no fan cap nosa.

Bibliografia

BALBO, L. «La doppia presenza». *Inchiesta*, núm. 32, (1979)[traducció castellana a: Borderías, C.; Carrasco, C.; Alemany, C. *Las mujeres y el trabajo: rupturas conceptuales*. Barcelona-Madrid: FUHEM-Icària, 1994].

BALBO, L. *Time to Care. Politiche del tempo e diritti quotidiani*. Milà: Franco Angeli, 1987.

BALBO, L. *Tempi di vita*. Milà: Feltrinelli, 1991.

BALBO, L.; MAY, M.P.; MICHELI, G.A. *Vincoli e strategie nella vita quotidiana*. Milà: Franco Angeli, 1990.

BELLONI, M.C.; BIMBI, F. *Microfisica della cittadinanza. Città, genere, politiche dei tempi*. Milà: Franco Angeli, 1998.

CARRASCO, C.; ALABART, A.; MAYORDOMO, M.; MONTAGUT, T. *Las mujeres y el Estado del Bienestar: Una aproximación al caso español*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1998.

CARRASQUER, P.; TORNIS, T.; TEJERO, E.; ROMERO, A. «El trabajo reproductivo». *Papers*, núm. 55 (1998).

COLECTIVO IOE. *Tiempo social contra reloj. Las mujeres y la transformación en los usos del tiempo*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1996.

DURAN, M.A.(coord.). *The future of work in Europe (Gendered patterns of time distribution)*. Comissió Europea. UnitV/D.5, 1998 (mimeo).

ELIAS, N. «Sur le concept de vie quotidienne». *Cahiers Internationaux de Sociologie*, núm. 99 (1995).

GARCIA RAMON, D.; CANOVAS, G.; PRATS, M. *Les dones i l'ús del temps a Barcelona. El cas del barri de Sants*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1995.

- GELAMBÍ, M. «Polítiques públiques i relacions de gènere: les polítiques d'igualtat entre homes i dones a Catalunya». A: Gomà, R.; Subirats, J. (coord.). *Govern i polítiques públiques a Catalunya (1980-2000). Autonomia i Benestar*. Barcelona: Ed. Universitat de Barcelona i Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2001.
- GOFFMAN, E. *La presentación de la persona en la vida cotidiana*, Buenos Aires: Amorrortu, 1971.
- HELLER, A. *Sociología de la vida cotidiana*. Barcelona: Península, 1977.
- HERNES, H. *El poder de las mujeres y el Estado del Bienestar*. Madrid: Vindicación, 1990.
- HUFTON, O.; KRAVARITOU, Y. *Gender and the use of time*. L'Haia: Kluwer Law Int., 1999.
- IBÁÑEZ, T. (coord.) *Ideologías de la vida cotidiana*. Barcelona: Sendai, 1988.
- «Jornades sobre les dones i el temps». Direcció de Planificació, Recerca i Desenvolupament. Serveis Personals. Ajuntament de Barcelona, maig de 1995 (fotocòpies).
- LEFEBVRE, H. *La vida cotidiana en el mundo moderno*. Madrid: Alianza, 1972.
- LEWIS, J. *Women and Social Policies in Europe*. Londres: E. Elgar, 1993.
- MURILLO, S. *El mito de la vida privada. De la entrega al tiempo propio*. Madrid: Siglo XXI, 1996.
- PATEMAN, C. *El contrato sexual*. Barcelona: Anthropos, 1994.
- Programa *COMPARTIR: promoviendo el reparto de los tiempos entre hombres y mujeres*. Barcelona: Associació Salut i Família, 1998.
- Programa Municipal per a les Dones (2001-2004). Direcció de Planificació. Serveis Personals. Ajuntament de Barcelona, 2002.
- SARACENO, C. «Uomini e donne nella vita quotidiana. Ovvero, per una analisi delle strutture di sesso della vita quotidiana». A: F. Bimbi; Capecchi. V. *Strutture e strategie della vita quotidiana*. Milà: Franco Angeli, 1986.
- SENSAT, N.; VARELLA, R. «Las políticas dirigidas a las mujeres: la acción pública para la igualdad entre los sexos». A: Gomà, R.; Subirats (ed.). *Políticas públicas en España: contenidos, redes de actores y niveles de gobierno*. Barcelona: Ariel, 1998.
- SCHUTZ, A. *El problema de la realidad social*. Buenos Aires: Amorrortu, 1974.
- TORNS, T. «El tiempo de trabajo de las mujeres: entre la invisibilidad y la necesidad». A: Carrasco, C. (dir.). *Tiempos, trabajos y género*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2001.
- TORNS, T.; MIGUÉLEZ, M. (coord.) *Temps i ciutat*, Barcelona: Consell Econòmic i Social de Barcelona, 2000.
- «Treball i vida quotidiana». *Papers*, núm. 55 (monogràfic) (1998).

¹ Rohlf I, Borrell C, Fonseca M do C. Género, desigualdades y salud pública: conocimientos y desconocimientos. *Gac Sanit* 2000; 14 (supl. 3): 60-71.

² Lahelma E, Arber S. Health inequalities among men and women in contrasting welfare states. Britain and three Nordic countries compared. *European J Public Health* 1994; 4: 213-226.

³ Arber S, Lahelma E. Inequalities in women's and men's ill health: Britain and Finland compared. *Soc Sci Med* 1993; 37: 1055-1068.

⁴ Popay J, Bartley M, Owen C. Gender inequalities in health: social position, affective disorders and minor morbidity. *Soc Sci Med* 1993; 36: 21-32.

⁵ Lennon MC. Work conditions as explanations for the relation between socioeconomic status, gender, and psychological disorders. *Epidemiol Rev* 1995: 120-127.

⁶ Waldron I, Jacobs JA. Effects of labor free participation on women's health: New evidence from a longitudinal study. *J Occup Med* 1988; 977-983

⁷ Nathanson CA. Social roles and health status among women: The significance of employment. *Soc Sci Med* 1980; 14: 463-471.

⁸ Verbrugge LM. Multiple roles and physical health of women and men. *J Health Soc Behav* 1983; 24: 16-30.

⁹ Rosenfield S. Sex differences in depression: Do women always have higher rates? *J Health Soc Behav* 1980; 21: 33-42.

¹⁰ Hall EM, Johnson JV. Depression in unemployed Swedish women. *Soc Sci Med* 1988; 27: 1349-1355.

¹¹ Mc Donough P, Walters V, Strohschein L. Chronic stress and the social patterning of women's health in Canada. *Soc Sci Med* 2002; 54: 767-782.

DOSSIER

Salut i gènere. La població de 25 a 64 anys de Barcelona

Lucía Artazcoz, Imma Cortés, M. Isabel Pasarín i Carme Borrell. Institut Municipal de Salut Pública de Barcelona

Introducció

Examinar les desigualtats de gènere en salut significa anar més enllà de les diferències biològiques entre els dos sexes —que òbviament expliquen diferències en salut— i identificar els condicionants socials estretament associats amb el sexe, com ara la situació laboral, els rols familiars o la classe social, que són responsables de les diferències entre homes i dones en l'estat de salut,¹ i determinants de la paradoxa de la superior longevitat de les dones i el seu pitjor estat de salut en relació amb els homes.

Fins fa aproximadament vint-i-cinc anys, la recerca sobre la salut de les dones era pràcticament inexistent. S'assumia que, a excepció dels trastorns de salut relacionats amb la reproducció, els problemes de salut de les dones, les seves necessitats i solucions eren essencialment els mateixos que els dels homes. Estudis realitzats en les tres últimes dècades evidencien, però, com les diferents posicions socials d'homes i dones determinen en gran mesura el pitjor estat de salut d'aquestes.^{2,3,4} Malgrat que en ocasions s'ha atribuït aquest fet a les diferències biològiques entre ambdós sexes, el diferent comportament en l'ús de serveis sanitaris o en la verbalització dels problemes de salut, cada vegada és més clar que el pitjor estat de salut de les dones s'explica en bona part per uns rols socials determinats pel sexe, més desfavorables per a elles.⁵

Quan fa tres dècades es van començar a analitzar els determinants socials de la salut de les dones, els estudis se centraven en la comparació de l'estat de salut entre mestresses de casa i dones ocupades. Tot i la preocupació inicial pels riscos potencials per a la salut derivats de l'exposició a les condicions de treball, la majoria dels estudis troben un estat de salut millor en les dones ocupades que en les mestresses de casa.^{6,7,8,9,10} Això és així malgrat els nivells superiors d'estrès en la vida social, el fet que treballen més hores i que la combinació de la vida laboral i familiar representa una sobrecàrrega de treball i conflictes entre les dues esferes.¹¹ I és que el treball domèstic és aïllat, monòton i exigent, sovint de baix estatus i poc reconegut. Per contra, el treball pagat és una font de reconeixement social, de suport social i de control i poder en la unitat familiar, cosa que explicaria el seu efecte positiu sobre la salut de les dones.¹²

Davant d'aquestes primeres fases de la recerca sobre el paper del treball remunerat en la salut de les dones, més recent-

¹² Griffin JM, Fuhrer R, Stansfeld SA, Marmot M. The importance of low control at work and home on depression and anxiety: do these effects vary by gender and social class? *Soc Sci Med* 2002; 54: 783-798.

¹³ Hall EM. Double exposure: The combined impact of the home and work environments on psychosomatic strain in Swedish men and women. *Int J Health Serv* 1992; 22: 239-260.

¹⁴ Bartley M, Popay J, Plewis I. Domestic conditions, paid employment and women's experience of ill-health. *Sociology of Health and Illness* 1992; 14: 313-343.

¹⁵ Walters V, Denton R, French S, et al. Paid work, unpaid work and social support: a study of the health of male and female nurses. *Soc Sci Med* 1996; 43: 1627-1636.

¹⁶ Fernández E, Schiaffino A, Martí M. Influencia del trabajo doméstico sobre la salud y la utilización de servicios sanitarios en mujeres con trabajo remunerado y amas de casa. *Gac Sanit* 2000; 14: 287-290.

¹⁷ Artazcoz L, Borrell C, Benach J. Gender inequalities in health among workers: the relation with family demands. *J Epidemiol Comm Health* 2001; 55: 639-647.

¹⁸ Artazcoz L, Borrell C, Rohlfs I, Beni C, Moncada A, Benach J. Trabajo doméstico, género y salud en población ocupada. *Gac Sanit* 2001; 15: 150-153.

¹⁹ Griffiths S. Men's health: Unhealthy lifestyles and an unwillingness to seek medical help. *BMJ* 1996; 312: 69-70.

ment sorgeixen veus crítiques que emfasitzen les dificultats de combinar la vida laboral i familiar per a les dones ocupades i els seus possibles efectes negatius sobre la salut. I és que sembla raonable pensar que perquè les dones es trobin bé cal alguna cosa més que simplement donar-los alguna cosa més per fer. La sobrecàrrega derivada de l'anomenada "doble jornada" o "doble presència" s'ha mostrat associada a mal estat de salut en diferents estudis,^{13,14,15} també en l'entorn de Catalunya.^{16,17,18}

Fins ara s'havia prestat poca atenció a l'impacte del gènere en l'estat de salut dels homes, però la situació està canviant a mesura que creix l'evidència de la relació entre la masculinitat i l'estat de salut. A través de les cultures, la identitat masculina es caracteritza per la presa de riscos. Per exemple, en el mercat laboral actual els homes treballen en les ocupacions amb més risc d'accidents. Però a més dels riscos associats a l'activitat laboral, les normes de comportament masculí impliquen riscos per a la salut. Els homes tenen taxes més altes de mortalitat per accidents de trànsit o esportius i, si bé els patrons de gènere estan canviant, en la majoria de les societats els homes fumen i beuen més alcohol que les dones, i això incrementa el seu risc de patir trastorns cardíacs o càncers que poden conduir-los a una mort prematura.

A més, les implicacions de la masculinitat en la salut mental estan rebent atenció creixent. La necessitat de ser "dur", per exemple, fa que molts homes no desenvolupin el seu potencial emocional o es neguin a reconèixer les seves debilitats, cosa que es pot traduir en no usar els serveis sanitaris quan els necessiten o no prestar atenció als missatges de promoció de la salut.¹⁹

Examinem seguidament aquests aspectes a Barcelona. Les dades procedeixen de l'Enquesta de salut de Barcelona de l'any 2000 (ESB-2000). L'ESB-2000 és una enquesta basada en entrevistes fetes a una mostra representativa de la població no institucionalitzada de la ciutat de Barcelona. Es van entrevistar 10.000 persones, 1.000 per a cada districte, la qual cosa permet conèixer la situació en aquest nivell geogràfic.

Analitzem les diferències i desigualtats de gènere derivades de les diferents condicions de vida en les dues esferes en què es divideix la vida social: el treball pagat i la vida familiar. L'anàlisi està sempre controlada per l'edat i per la posició socioeconòmica.²⁰ Aquestes dues variables són dos dels principals determinants de l'estat de salut. És sabut que les persones de classes socials més desfavorides, tant homes com dones, presenten pitjor estat de salut i que l'estatus socioeconòmic de les dones, també a Barcelona, és inferior al dels homes. Conegut això, aquí es vol aprofundir en dues variables importants més de les quals tenim menys informació sobre el seu efecte en la salut, el treball remunerat i les característiques de la unitat familiar, amb diferent significat en la vida dels homes i de les dones, i amb un impacte també diferent sobre el seu estat de salut. Centrem aquesta anàlisi en la població de 25 a 64 anys, aquella que està en plena edat productiva i reproductiva.

²⁰ Això significa que quan al text s'atribueixen diferències a l'estat civil, la situació laboral o les característiques familiars, per exemple, aquestes són independents de l'edat i de la classe social.

²¹ S'ha mesurat la classe social a través de l'ocupació mitjançant l'adaptació espanyola de la classificació del British Registrar General i s'ha assignat segons l'ocupació actual de la persona enquestada. La classe social així obtinguda té cinc categories i és un indicador dels recursos materials i socials de les persones, però en el cas de la població ocupada, quan es mesura a partir de la mateixa ocupació, com és el cas aquí, ho és també de la qualificació del treball, més alta en la classe social i (directius/ves de l'administració i d'empreses amb més de 10 persones assalariades i professions associades a titulacions de segon i tercer cicle) i més baixa en la v (treballadors/es no qualificats).

Característiques generals de la població de 25 a 64 anys

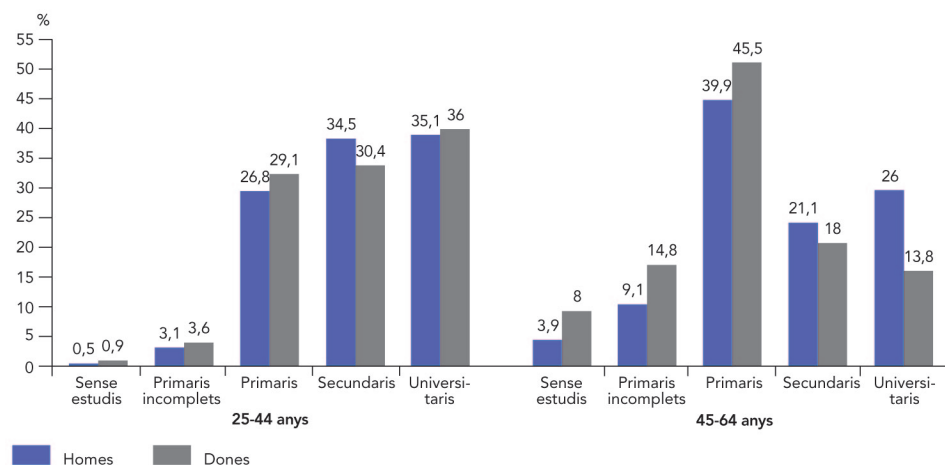
Les condicions de vida i de treball

La població que té entre 25 i 64 anys representa aproximadament la meitat del total de Barcelona; el 26% restant té menys de 25 anys i el 21% més de 64. A partir d'ara els resultats es refereixen a les persones d'entre 25 i 64 anys, el 52% de les quals són dones. Es descriuen en primer lloc les diferències de gènere en el nivell d'estudis, la classe social²¹ i la situació laboral, i se separa l'anàlisi segons els grups d'edat: persones de 25 a 44 anys i de 45 a 64 anys.

A grans trets, el nivell d'estudis i la classe social són més baixos entre les dones, però les diferències de gènere són significativament més altes entre els més grans (gràfic 1). Entre les persones de 45 a 64 anys, la proporció de dones sense estudis duplica la dels homes, mentre que la d'universitàries és la meitat que en el sexe masculí.

També hi ha diferències en la situació laboral, amb més homes en el mercat laboral (en el grup de 25 a 44 anys el 91% dels homes i el 75% de les dones realitzen un treball pagat; en el de 45 a 64 anys els percentatges corresponents són del 80% i el 45% respectivament) i més dones mestresses de casa (no hi ha homes en aquesta situació; entre les dones la proporció de mestresses de casa és del 15% entre les més joves i el 45% entre les més grans). De la mateixa manera, les diferències són més accentuades entre les persones més grans.

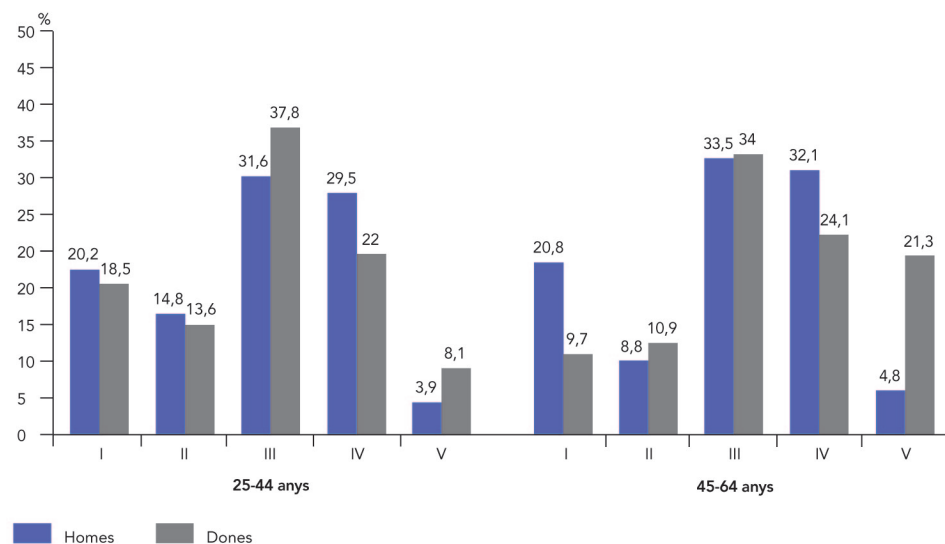
Gràfic 1.
Nivell d'estudis segons el sexe i el grup d'edat en la població de 25 a 64 anys.
Barcelona, 2000

En la població treballadora, les dones ocupen llocs de treball menys qualificats que els homes, però, com passa amb altres indicadors, les desigualtats de gènere són més pronunciades entre els treballadors més grans. Tot i que també entre les persones de 25 a 44 anys, les dones estan més representades que els homes en les feines menys qualificades de la classe social v, destaca que entre les persones de 45 a 64 anys la quarta part de les dones treballa en aquestes ocupacions, proporció quatre vegades superior a la dels homes. Si entre els més joves la proporció d'homes i de dones en les ocupacions de classe social i són similars, entre els grups de més edat el percentatge de dones de classe social i (10%) és la meitat que el d'homes (gràfic 2).

Hi ha diferències de gènere en l'estat civil o de convivència, amb més homes solters entre els joves i més dones separades divorciades o vídues. Entre les persones de 25 a 44 anys, la proporció de separats o divorciats és del 2% en els homes i del 5% en les dones; pugen al 4% i al 8% respectivament entre els de 45 a 64 anys. Un 8% de les dones de 45 a 64 anys són

Gràfic 2.
Classe social, sexe i grup d'edat en la població ocupada de 25 a 64 anys.
Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

vídues, mentre que el percentatge en homes és només del 2%. El 61% dels homes i el 44% de les dones de 25 a 64 anys han de compaginar la seva feina remunerada amb responsabilitats principals a la llar. La majoria afronten aquesta situació en parella, però el 4% dels homes i el 16% de les dones són separats, divorciats o vidus.

El 4% de les persones de 25 a 64 anys són responsables de llars monoparentals, cosa més freqüent entre les dones (el 8% davant de l'1% dels homes) i encara ho és més entre les dones de 45 a 64 anys: la proporció de dones d'aquesta edat responsables d'una llar monoparental (10%) duplica la del grup d'edat més jove (5%). Només el 8% de les dones responsables de llars monoparentals són solteres, cosa més freqüent entre les menors de 45 anys (11%). El 6% de les persones responsables de llars monoparentals viuen amb algú dels seus pares o sogres, sense diferències de gènere. Finalment, el 6% dels barcelonins d'entre 25 i 64 anys viuen sols, el 4% d'entre els de 25 a 44 anys i el 7% d'entre els més grans, sense diferències de gènere.

L'estat de salut

A Barcelona, l'estat de salut és pitjor entre les dones. A la taula 1 es mostra la prevalença de diversos trastorns de salut segons el sexe. Tot i que la majoria són més freqüents entre les dones, els homes presenten prevalences més altes de trastorns cardiovasculars (angina de pit o infart, embòlia o atac de feridura i hipertensió arterial) i d'úlceres gastroduodenals. D'altra banda, les dones tenen amb molta més freqüència problemes musculoesquelètics (artrosi o reumatisme, lumbàlgia o cervicàlgia), psicossomàtics (com ara migranyes) o de salut mental. Aquests resultats confirmen el diferent patró d'emmalaltir dels homes i de les dones i apunten també a una causalitat diferent: els trastorns d'ells s'associen més amb els estils de vida (consum de tabac, alcohol o dietes més insaludables); els d'elles, en gran mesura, amb condicions de la vida quotidiana més desfavorables, que analitzem al llarg d'aquest capítol.

No s'observen diferències de gènere en la incidència d'accidents en l'últim any, però sí que n'hi ha en els accidents de treball, més freqüents, tal com s'esperava, en els homes.

Identifiquem seguidament la relació de dos indicadors de salut clàssics, l'estat de salut percebut²² i l'estat de salut

Taula 1.
Trastorns de salut i visites mèdiques segons el sexe en la població de 25 a 64 anys. Enquesta de salut de Barcelona, 2000

	Homes (%)	Dones (%)
Mal estat de salut percebut	14,5	20,4
Mal estat de salut mental	10,6	16,5
Limitació crònica de l'activitat	12,4	16,3
Al·lèrgies	13,6	16,7
Artrosi o reumatisme	9,3	20,1
Bronquitis crònica	4,8	4,0
Asma	3,6	3,7
Diabetis	3,3	2,9
Migranya	5,4	15,9
Trastorns de pròstata	3,6	—
Mal d'esquena (lumbar) crònic	16,1	27,7
Dolor cervical	14,5	31,1
Mala circulació	6,8	25,1
Trastorns cardíacs	3,3	3,0
Morenes	5,5	8,9
Embòlia / atac de feridura	1,0	0,5
Varices a les cames	5,0	22,1
Cataracta	1,9	1,8
Angina de pit / infart	1,4	0,5
Hipertensió arterial	9,9	8,8
Úlcera d'estómac o duodè	3,6	2,7
Restrenyiment crònic	2,5	10,8
Problemes de visió	15,7	16,7
Problemes d'audició	6,0	4,2
Altres trastorns crònics	14,1	17,4
Accidents en els últims 12 mesos	13,7	14,5
Accidents de treball en els últims 12 mesos	6,4	3,3
Visites mèdiques en els últims 15 dies	16,4	24,1

Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

²² L'estat de salut percebut és un indicador d'estat de salut general, relacionat amb el benestar, i ha demostrat que és un bon indicador de mortalitat, millor fins i tot que el diagnòstic mèdic.

²³ L'estat de salut mental es mesura amb el qüestionari GHQ-12, un instrument àmpliament utilitzat per a la detecció de trastorns psiquiàtrics menors.

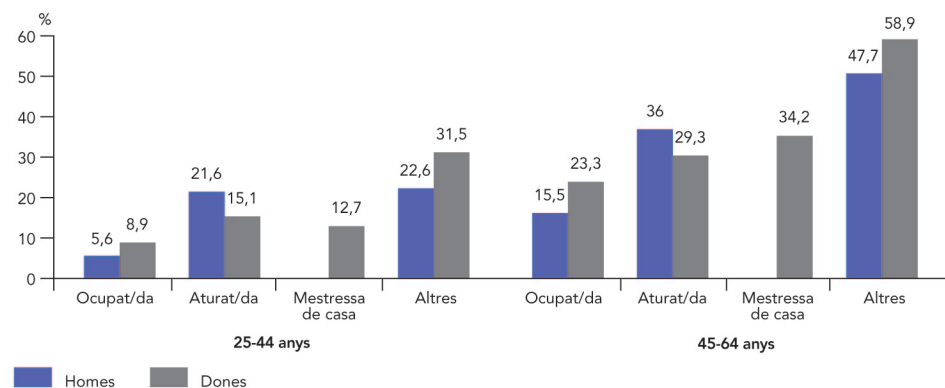
mental,²³ amb els rols laborals i familiars, i examinem les possibles diferències de gènere.

L'estat de salut percebut és pitjor entre les persones més grans i en les classes socials més desfavorides. No s'associa a l'estat civil ni en homes ni en dones, però en ambdós sexes es relaciona amb la situació laboral. És pitjor en la categoria de situació laboral "Altres", que inclou les persones amb incapacitat o invalidesa permanent, i destaca el pitjor estat de salut en els homes en situació d'atur (gràfic 3).

L'estat de salut mental no s'associa a l'edat, però sí a la classe social: tant en els homes com en les dones és pitjor entre les classes socials més desfavorides. En ambdós sexes, l'estat de salut mental s'associa amb la situació

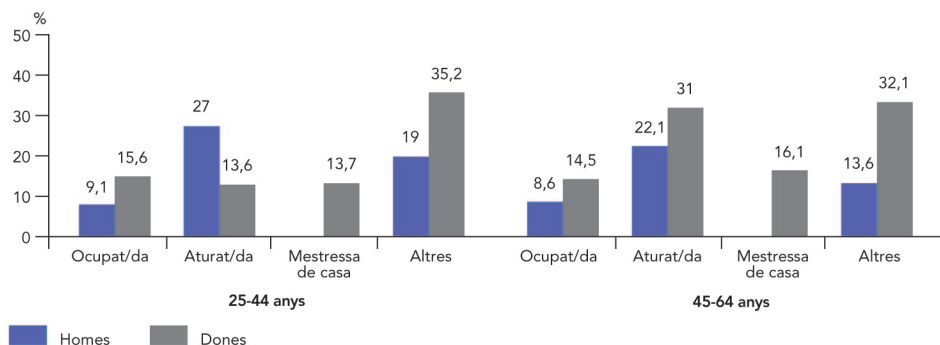
laboral i amb l'estat civil: és millor entre les persones casades i pitjor en la categoria de situació laboral "Altres". A més, en els homes destaca el pitjor estat de salut mental dels aturats, associació que no s'observa en les dones (gràfic 4). Encara que hi ha pocs estudis sobre les possibles diferències de gènere en l'impacte de l'atur sobre la salut mental, alguns han suggerit que l'efecte negatiu podria ser superior per als homes, cosa que s'explicaria per la centralitat del treball remunerat en les seves vides, així com pel fet que en la majoria dels casos continuen sent els principals —sovint els únics— proveïdors de recursos econòmics a la unitat familiar.

Gràfic 3.
Prevalença de mal estat de salut percebut segons el sexe, la situació laboral i el grup d'edat en la població de 25 a 64 anys. Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

Gràfic 4.
Prevalença de mal estat de salut mental segons el sexe, la situació laboral i el grup d'edat en la població de 25 a 64 anys. Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

En ambdós sexes les persones casades o que viuen en parella tenen millor estat de salut mental. Destaquen les diferències de gènere en l'estat de salut mental de les persones solteres: si en els homes no hi ha diferències respecte als casats o que viuen en parella, en les dones, les solteres presenten pitjor estat de salut mental, sobretot en el col·lectiu de més edat (gràfic 5).

Els comportaments relacionats amb la salut

Com s'observa a la taula 2, la prevalença de tabaquisme és inferior en les dones; contràriament, elles fan menys exercici físic i prenen més tranquil·litzants. No hi ha diferències de gènere en el sobrepès però destaca l'alta prevalença de baix pes en les dones més joves (21%).

Hi ha diferències segons la situació laboral i l'estat civil o de convivència en tots els comportaments relacionats amb la salut que es descriuen a continuació.

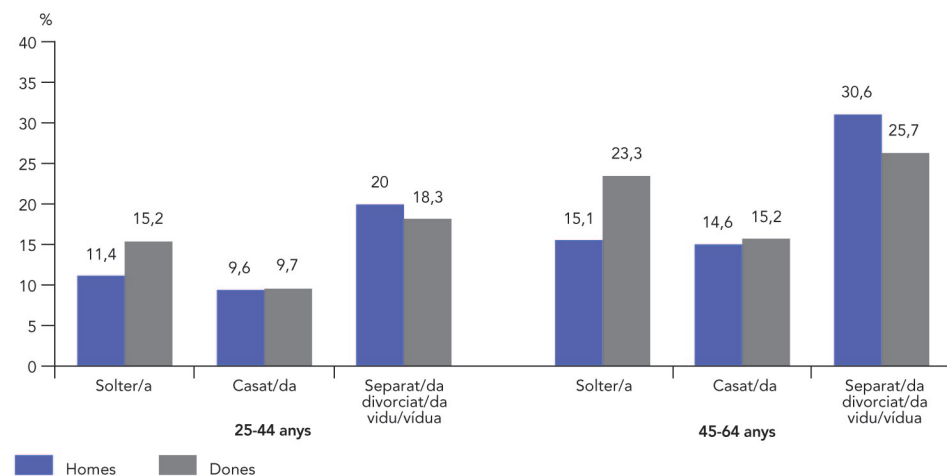
El tabac

En relació amb la situació laboral cal destacar en els homes l'alta prevalença de tabaquisme entre els aturats, i en les dones el diferent patró en les mestresses de casa segons el grup d'edat: si en les més joves fumar no s'associa a la situació laboral, en les més grans la prevalença de tabaquisme és significativament més baixa entre les mestresses de casa (gràfic 6).

En ambdós sexes, fumar és més freqüent entre les persones separades, divorciades i vídues, amb diferències més marcades en els homes joves (gràfic 7). El fet que fumar sigui més habitual en situacions vitals estressants com ara

les que es produeixen arran de l'atur o de separació, divorci o viduïtat suggereix la possible utilització del tabac com a element

Gràfic 5.
Prevalença de mal estat de salut mental segons el sexe, l'estat civil o de convivència i el grup d'edat en la població de 25 a 64 anys. Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

Taula 2.
Comportaments relacionats amb la salut segons el sexe i el grup d'edat en la població de 25 a 64 anys. Barcelona, 2002

	Homes (%)		Dones (%)	
	25-44 anys	45-64 anys	25-44 anys	45-64 anys
Tabaquisme	43,5	34,8	39,6	15,1
Exercici físic	43,8	26,4	25,2	21,1
Pes baix	4,4	1,8	20,7	6,2
Sobrepès	17,3	30,4	12,9	30,8
Consum de tranquil·litzants	6,4	9,2	10,0	17,5

Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

per afrontar l'estrès, cosa que s'hauria de tenir en compte en els programes de prevenció del tabaquisme.

L'exercici físic

Com s'aprecia al gràfic 8, mentre que entre els homes la pràctica d'exercici físic és molt més habitual en els joves, en les dones pràcticament no s'observen diferències segons els grups d'edat. Així, les diferències de gènere en aquest comportament saludable són més accentuades en els joves (gràfic 9).

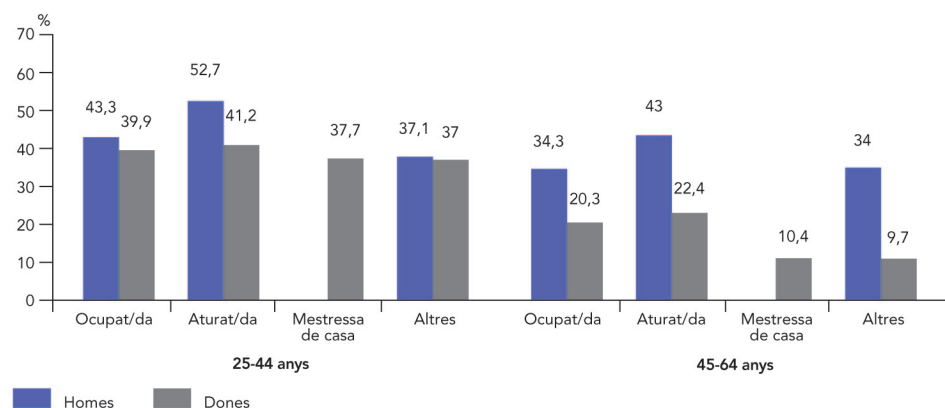
Quant a l'estat civil o de convivència, entre els més joves d'ambdós sexes, les persones casades o que viuen en parella fan menys exercici físic. Ressalta sobretot la baixa proporció de dones joves en aquesta situació que practiquen exercici, cosa que probablement es deriva en gran mesura de les dificultats per compaginar la vida laboral i familiar (gràfic 9).

El pes corporal

Un dels problemes de salut pública que rep atenció creixent és l'anorèxia, que afecta sobretot dones joves. Tot i que l'ESB-2000 no recull estrictament informació sobre anorèxia, la prevalença de baix pes que afecta el 21% de les dones joves

Gràfic 6.

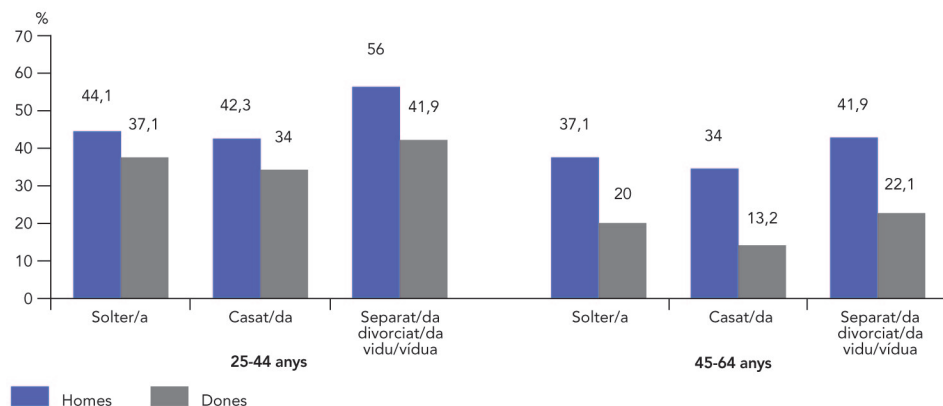
Tabaquisme segons el sexe, la situació laboral i el grup d'edat en la població de 25 a 64 anys. Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

Gràfic 7.

Tabaquisme segons el sexe, l'estat civil o de convivència i el grup d'edat en la població de 25 a 64 anys. Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

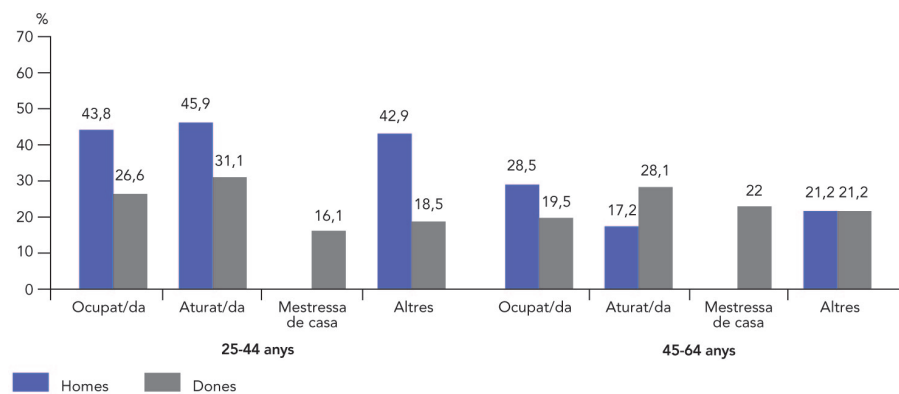
ens permet aproximar-nos al problema. El risc de baix pes és superior entre les dones de més nivell d'estudis (gràfic 10). A més, entre les més joves és més freqüent entre les ocupades (el 23% davant del 12% en les aturades i el 10% en les mestresses de casa), cosa que fa reflexionar sobre fins a quin punt estar prima és una exigència, més o menys explícita, del mercat laboral a les dones joves. Entre les dones més grans, el baix pes és més freqüent en les aturades (el 19% davant del 9% entre les ocupades i el 4% en les mestresses de casa). El baix pes no s'associa amb l'estat civil o de convivència.

El sobrepès s'associa a la situació laboral amb algunes diferències segons el sexe i el grup d'edat. Independentment del sexe i del grup d'edat és més freqüent en la categoria "Altres" de situació laboral. Entre les persones més joves, en les dones la prevalença és significativament més baixa entre les ocupades; en les més grans és molt més alta en les mestresses de casa (gràfic 11).

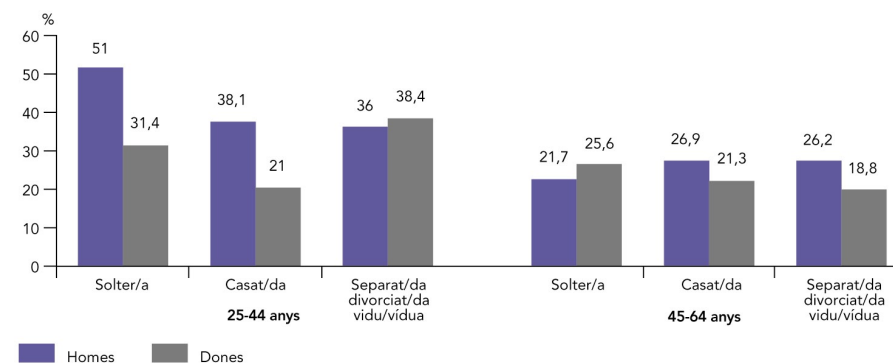
El risc de sobrepès és superior a mesura que augmenta l'edat i entre les persones amb menor nivell d'estudis. La relació entre el sobrepès i l'estat civil o de convivència és diferent segons el sexe i el grup d'edat (gràfic 12). Entre els homes més joves, els casats o que viuen en parella presenten les prevalences més altes; en les dones del mateix grup d'edat afecta sobretot les separades, divorciades o vídues. Entre els més grans, en ambdós sexes, el sobrepès és més prevalent en les persones casades o que viuen en parella.

Consum de tranquil·litzants

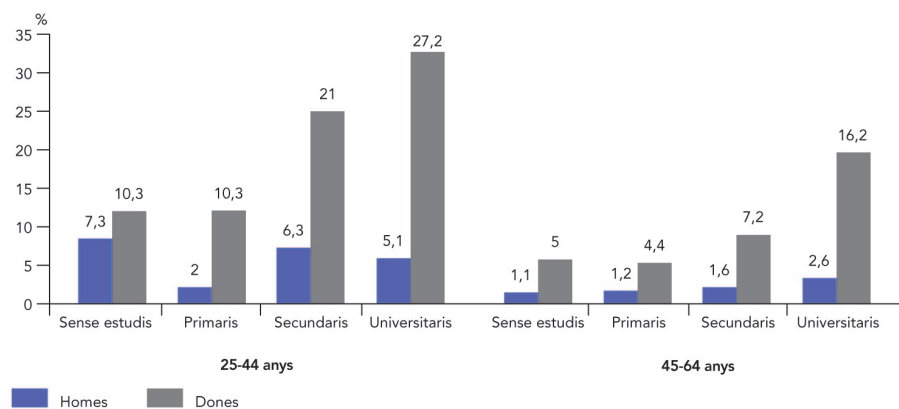
La relació del consum de tranquil·litzants amb la situació laboral depèn del sexe i del grup d'edat. Mentre que entre els homes ressalten les altes

Gràfic 8.
Pràctica d'exercici físic segons el sexe, la situació laboral i el grup d'edat en la població de 25 a 64 anys. Barcelona, 2000

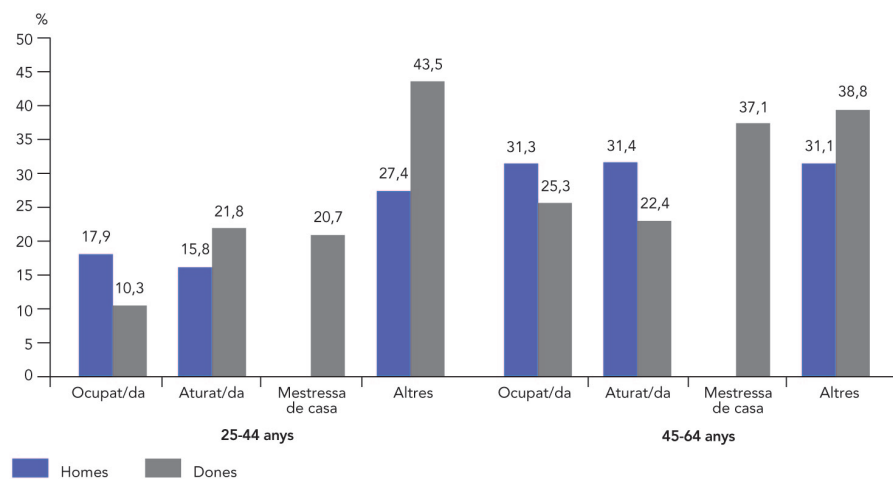
Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

Gràfic 9.
Pràctica d'exercici físic segons el sexe, l'estat civil i el grup d'edat en la població de 25 a 64 anys. Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

Gràfic 10.
Baix pes segons el sexe, el nivell d'estudis i el grup d'edat en la població de 25 a 64 anys. Barcelona, 2000

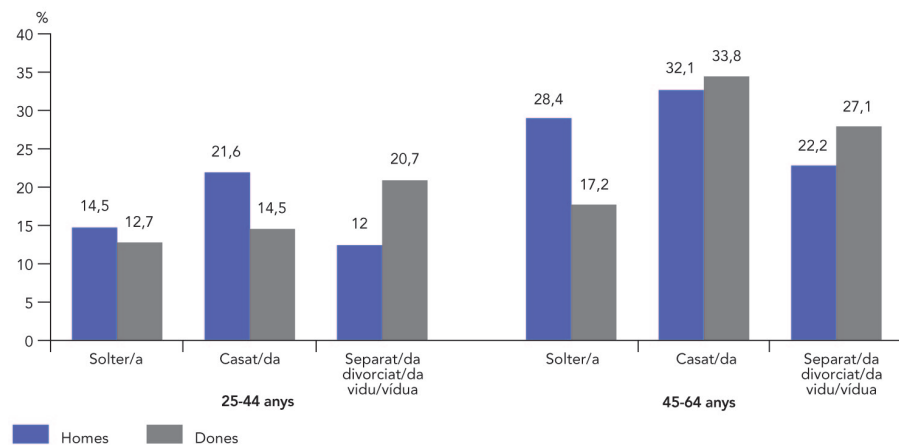
Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

Gràfic 11.
Sobrepès segons el sexe, la situació laboral i el grup d'edat en la població de 25 a 64 anys. Barcelona, 2000

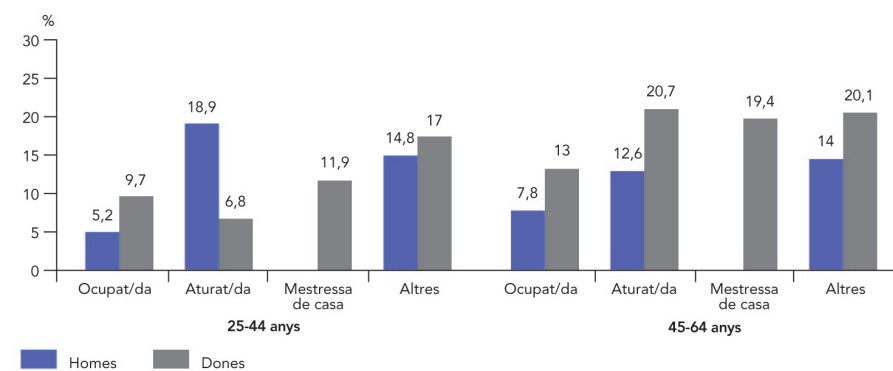
Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

Gràfic 12.

Sobrepès segons el sexe, l'estat civil o de convivència i el grup d'edat en la població de 25 a 64 anys. Barcelona, 2000

Gràfic 13.

Persones que han consumit tranquil·litzants en l'últim mes segons el sexe, la situació laboral i el grup d'edat en la població de 25 a 64 anys. Barcelona, 2000

xifres dels aturats, independentment del grup d'edat, en les dones joves les aturades són les que presenten consums més baixos i destaca el grup d'ocupades amb un menor consum de fàrmacs d'aquest tipus, sobretot entre les més grans (gràfic 13).

El consum de tranquil·litzants és més baix entre les persones casades o que viuen en parella. Entre les més grans destaca l'alt percentatge de dones solteres que en prenen (gràfic 14).

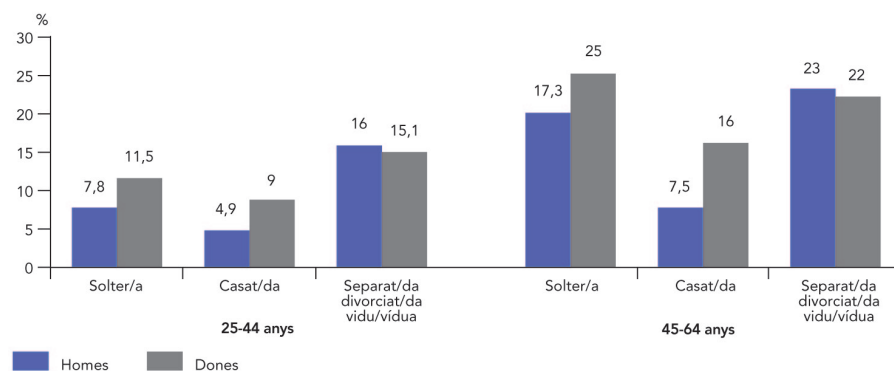
La combinació de la vida laboral i familiar en persones que viuen en parella

En els últims anys ha crescut la preocupació per les dificultats de les dones per combinar la vida laboral i familiar, però se sap poc sobre els possibles efectes de la sobrecàrrega de treball, el conflicte entre els dos dominis i la manca de temps propi sobre l'estat de salut. Aquest és l'objectiu d'aquesta secció. Analitzem la situació de les persones amb un treball remunerat que estan casades o viuen en parella (el 58% dels homes i el 37% de les dones entre el grup de 25 a 64 anys).

La cura de les persones de la llar recau en les dones. El 36% afirma ser l'única responsable de la cura dels menors de 15 anys, mentre que el percentatge corresponent en homes és de l'1%. La meitat de les persones declaren que la cura

Gràfic 14.

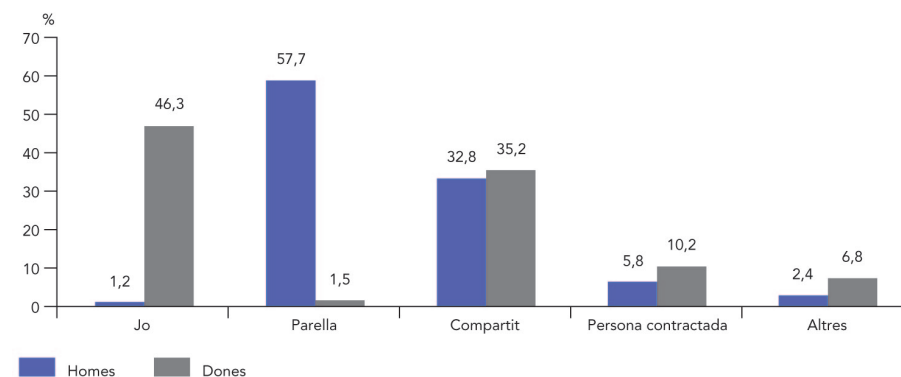
Persones que ha consumit tranquil·litzants en l'últim mes segons el sexe, l'estat civil i el grup d'edat en la població de 25 a 64 anys. Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

Gràfic 15.

Persones que s'ocupen principalment de feines com netejar, planxar, cuinar, etc. segons el sexe en la població treballadora de 25 a 64 anys casada o que viu en parella. Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

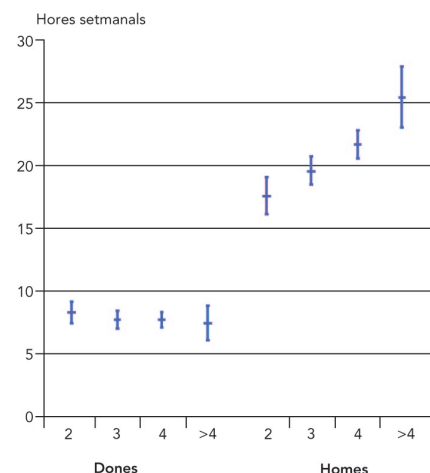
dels menors és una responsabilitat compartida pels dos membres de la parella, sense diferències de sexe. La majoria dels entrevistats i entrevistades que viuen amb persones grans diuen que aquestes són capaces de tenir cura d'elles per si soles (ho afirmen el 53% dels treballadors i el 74% de les treballadores). Un 16% de dones, però, s'ha de fer càrrec d'aquesta cura sola, mentre que no hi ha homes en aquesta situació. També la cura dels discapacitats continua sent fonamentalment responsabilitat de les dones. El 24% de les treballadores que conviuen amb alguna persona discapacitada afirmen ser les úniques responsables de la seva cura. Cap home es troba en aquesta situació. La tercera part dels treballadors comparteix la cura de les persones amb discapacitat amb la seva parella, tant en homes com en dones.

Altres feines de la llar menys gratificants, com ara netejar, planxar o cuinar compten amb menys implicació per part dels homes. Només la tercera part declara compartir aquestes tasques, mentre el 46% de les dones afirmen ocupar-se'n soles (gràfic 15).

Els homes dediquen a les tasques domèstiques una mitjana de 8 hores setmanals (D.E. = 7,7), mentre que les dones hi dediquen més del doble (20,6 hores; D.E. = 10,9). La dedicació a la llar ve determinada fonamentalment pel sexe —superior en dones— i per la classe social —més alta en les classes socials més desfavorides. Les treballadores manuals (classes IV i V) dediquen al treball de la casa al voltant de 25 hores setmanals. S'ha de tenir en compte que aquest grup de treballadores constitueix la tercera part de les ocupades casades o que viuen en parella. En les dones, la dedicació al treball de casa és proporcional al nombre de persones a la llar, mentre que en els homes és absolutament independent. Les dones que viuen

Gràfic 16.

Hores setmanals de treball domèstic segons el sexe i el nombre de persones a la llar en la població treballadora de 25 a 64 anys casada o que viu en parella (mitjana i interval de confiança del 95%). Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

en llars de quatre persones (el 40% de les treballadores casades o que viuen en parella) treballen a casa més de 20 hores setmanals, mentre que les que ho fan en llars de més de cinc persones (l'11% del total) fan més de 25 hores setmanals de treball a casa (gràfic 16).

Les desigualtats derivades de l'asimetria de gènere en la distribució de les responsabilitats familiars i del treball domèstic són font de mal estat de salut entre les dones. Si entre els homes no s'observa cap relació amb les exigències familiars, en les dones de 45 a 64 anys, independentment de l'edat i de la classe social, la prevalença de mal estat de salut és superior entre les que viuen en llars de més de quatre persones (el 37% davant del 21% en les que viuen només amb la seva parella), entre les que viuen amb persones discapacitades (el 50% davant del 22%), les que viuen amb persones grans (el 35% davant del 22%) i en les que no disposen d'una persona contractada per a les feines de la llar (el 30% davant del 7%).

Les dones ocupades i les mestresses de casa

Entre les dones de 25 a 64 anys, la tercera part es defineixen com a mestresses de casa. L'edat mitjana d'aquestes (50,7 anys; D.E.=10,0) és deu anys superior a la de les dones ocupades (40,6 anys; D.E.=10,3). Com ja s'ha comentat abans, més del 90% de les mestresses de casa són casades o viuen en parella, mentre que entre les dones ocupades el percentatge és molt més baix (el 62%). S'ha assenyalat també que les mestresses de casa tenen un estat de salut percebut pitjor que les dones ocupades, sobretot entre les més grans. Tanmateix, examinar si la posició com a mestressa de casa és més o menys favorable per a l'estat de salut de les dones que fan una feina remunerada exigeix comparar grups de dones similars quant a la seva posició en la família, és a dir, restringir l'anàlisi a les dones casades o que viuen en parella.

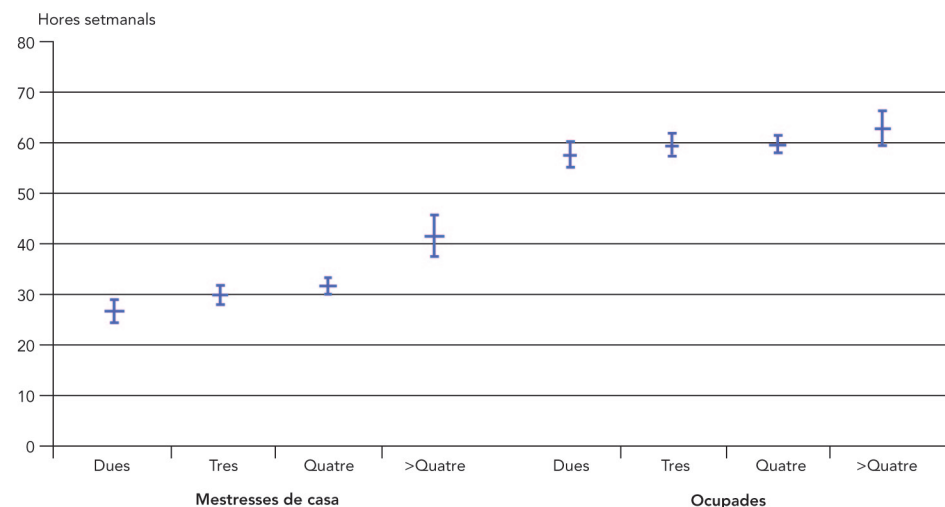
En contra del que s'esperava, en aquest grup no hi ha diferències significatives en l'estat de salut general ni en l'estat de salut mental entre les dones ocupades i les mestresses de casa. Tampoc n'hi ha en la pràctica d'exercici físic ni de tabaquisme en les més joves. Entre les més grans, però, fumen més les dones ocupades (el 18% davant del 10% en les mestresses de casa). El sobrepès és més freqüent entre les mestresses de casa (el 20% davant de l'11% en les ocupades en el col·lectiu de 25 a 44 anys i el 38% davant del 29% entre les de 45 a 64 anys). Estar per sota del pes adequat és més habitual entre les dones ocupades, sobretot en les més joves (el 19% davant de l'11% en mestresses de casa en el grup de 25 a 44 anys, i el 7% davant del 4% en mestresses en les més grans).

Tot i que no hi ha diferències en l'estat de salut mental entre mestresses de casa i dones ocupades, entre les més grans les mestresses de casa consumeixen més tranquil·litzants (el 18% davant del 12%).

Aquests resultats qüestionen la universalitat de l'efecte positiu del treball remunerat sobre les dones. I és que compaginar la vida laboral i familiar, quan no existeix la coresponsabilitat de la parella en el treball de casa, i els recursos públics per a la cura de les criatures, les persones grans o les discapacitades són escassos, representa per a moltes dones ocupades

Gràfic 17.

Hores setmanals de treball total segons la situació laboral i el nombre de persones a la llar en dones de 25 a 64 anys casades o que viuen en parella (mitjana i interval de confiança del 95%). Barcelona, 2000

Font: Enquesta de salut de Barcelona 2000.

un risc per a la seva salut. Sembla que hi hagi un llindar a partir del qual el treball remunerat deixa de tenir un efecte positiu sobre la salut de les dones. El gràfic 17, en el qual es presenta el nombre d'hores de treball total —remunerat i domèstic— en les dones de 25 a 64 anys segons la situació laboral, il·lustra la càrrega que suposa per a les treballadores la combinació de la vida laboral i familiar: treballar 60 hores o més és la norma.

Conclusió

Els homes i les dones de Barcelona viuen de forma diferent i desigual, la qual cosa es tradueix en diferències i desigualtats en el seu estat de salut. Les dones, amb una posició social més desfavorable —més en el rol poc valorat de mestresses de casa, ocupant llocs de treball menys qualificats i exposades a la “doble jornada”— presenten xifres més elevades per a la majoria dels trastorns de salut. Ells, per contra, tenen prevalences més altes de trastorns de salut com els de naturalesa cardiovasculars o les úlceres digestives, relacionats amb estils de vida més insaludables.

Si les polítiques de salut volen atendre amb èxit les necessitats de salut dels homes i de les dones, hauran de tenir en compte no només les diferències de sexe en la planificació i la provisió de serveis socio-sanitaris,

sinó també les diferències de gènere que expliquen les diferents formes d'emmalaltir dels homes i de les dones. Això implica la coordinació de polítiques d'àmbits diversos com ara treball, dona, habitatge, gent gran, joves i salut pública. 🔑

DOSSIER

Els nivells educatius de les barcelonines, un gran salt endavant

Marina Subirats. Regidora presidenta de la Comissió d'Educació i Cultura, i presidenta de l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona

El primer que cal dir del nivell educatiu de les barcelonines és: felicitats, noies, ho esteu fent d'allò més bé! I no ho dic gratuïtament: de seguida veurem, a través de les xifres, el perquè d'aquesta felicitació. En efecte, allò que crida més l'atenció, en veure l'evolució dels nivells d'estudis de les diverses generacions de dones de Barcelona, és que en molt pocs anys s'ha passat d'una terrible precarietat, amb uns nivells esfereïdors d'analfabetisme, i de primària incompleta, que vol dir saber amb prou feines llegir i escriure, a uns nivells altíssims de titulacions universitàries i a la pràctica desaparició de l'analfabetisme en les generacions joves. Són generacions en les quals les noies han superat els nois en estudis universitaris, i avancen a una velocitat que, si es manté, deixarà molt enrere els nivells educatius dels seus companys.

Això vol dir que en el terreny educatiu s'ha assolit ja la igualtat d'oportunitats? Sí i no, depèn de com es miri. Aquesta és una qüestió complexa, en la qual cal anar amb compte i introduir una colla de matisos. De manera que anirem a pams i mirarem d'esbrinar els diferents aspectes que cal considerar per tal de no avançar unes conclusions precipitades. Cal que quedi constància, però, d'aquest gran salt endavant que han acomplert les dones joves de Barcelona, que indubtablement es deu a unes circumstàncies molt més favorables que en el passat, però que, alhora, quan el comparem amb l'evolució dels estudis masculins, ens mostra també l'esforç, la voluntat i la capacitat de les barcelonines per sortir de la marginació del coneixement en què estàvem immerses i per situar-nos en una posició molt més favorable pel que fa a l'adquisició de cultura i coneixements.

1. El nivell educatiu de les dones de Barcelona

Començarem analitzant els nivells educatius de les dones de Barcelona, per comparació amb els homes. Les dades obtingudes a partir de l'Enquesta Metropolitana per a la població de 18 anys i més —en edats inferiors té poc sentit aquesta comparació, atès que la majoria de la població encara no ha completat la seva educació— ens mostren l'evolució en els darrers anys, de 1995 a 2000 (taula 1).

Si tenim en compte totes les generacions adultes juntes, encara l'any 2000, el nivell educatiu de les barcelonines era inferior al dels barcelonins. Queden ja poques dones analfabetes, però la proporció és superior a la dels homes, com també ho és la de les dones que han assolit únicament el nivell de primària completa o incompleta. A l'altre extrem, hi ha una menor proporció de dones amb estudis de batxillerat i sobretot amb estudis universitaris: el 18,9% del total de dones, per a aquest últim nivell, enfront del 21,9% d'homes. L'evolució entre les dues dates ens indica ja que hi ha una progressió de les

Taula 1.
Nivell d'estudis finalitzats de la població de 18 anys i més, per sexe. Barcelona, evolució 1995-2000

	Dones		Homes	
	1995	2000	1995	2000
Analfabets	2,7	2,7	0,6	0,5
Primària incompleta	16,3	13,5	11,0	8,0
Primària completa, EGB	36,0	36,0	29,4	32,3
FP, cicles formatius	14,8	11,9	17,8	16,9
BUP, ESO	6,4	4,8	8,6	6,7
COU, batxillerat	9,2	12,3	15,5	13,6
Escola universitària	7,0	7,6	5,8	6,3
Facultat, escola tècnica superior	7,6	11,3	11,2	15,6
Total	100,0	100,0	100,0	100,0
	(1.157)	(1.083)	(950)	(949)

Font: taula extreta de *Les condicions de vida de les dones de Barcelona*, capítol 2 ("El nivell d'estudis"). Monogràfic de l'Enquesta de la Regió de Barcelona 2000. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.

Taula 2.
Nivells educatius de la població de 18 anys i més segons el sexe i l'edat. Barcelona, 2000

	18-25 anys	26-35 anys	36-45 anys	46-55 anys	56-65 anys	66 anys i més
Dones (%)						
Sense estudis	0,8	1,2	3,3	9,6	25,2	37,2
Estudis primaris	13,6	15,2	30,9	42,3	52,4	48,5
Estudis secundaris	69,7	37,2	34,8	24,4	18,2	11,3
Estudis universitaris	15,9	46,3	30,9	23,7	4,2	2,9
Homes (%)						
Sense estudis	0,7	1,9	1,3	2,0	9,9	30,8
Estudis primaris	15,0	14,3	30,4	40,5	55,9	35,7
Estudis secundaris	75,0	52,2	38,6	29,7	18,0	17,6
Estudis universitaris	9,3	31,7	29,7	27,7	16,1	15,9

Font: *Les condicions de vida de les dones de Barcelona*, capítol 2 ("El nivell d'estudis"), Monogràfic de l'Enquesta de la Regió de Barcelona 2000. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, i elaboració pròpia.

dones, però també dels homes: la millora dels nivells d'estudis es produeix per a ambdós sexes, però la posició global de les dones segueix sent inferior.

Si l'anàlisi s'aturés aquí, conclouríem que el nivell educatiu de les dones és inferior al dels homes, i aquesta conclusió fóra correcta. Ara bé, per entendre les situacions socials sol ser més important veure la dinàmica d'un fenomen que la seva posició puntual, estàtica, en un moment donat. És per això que cal tenir present què és el que succeeix en les diverses generacions, coneixent, com coneixem, les grans diferències generacionals que s'han produït al nostre país, i que afecten molt especialment l'àmbit de l'educació.

Per tal de simplificar la lectura de les xifres, la taula 2 ens dóna els nivells d'estudis agrupats per grans apartats. La informació que ens ofereix és realment interessant perquè ens permet de constatar la gran progressió que hem apuntat al principi d'aquest article. Vegem, sintèticament, allò que posa de manifest:

1. Si comparem, en primer lloc, els nivells educatius d'homes i dones en

les generacions més velles, apareix el baixíssim nivell educatiu de tota la població: un terç no té estudis, és a dir, o és analfabeta o amb prou feines sap llegir, i la gran majoria no ha anat més enllà dels estudis primaris; però a més, les dones es troben encara

¹ Cal tenir present que les diferències de dècimes en els resultats no es poden prendre en compte: l'Enquesta Metropolitana treballa amb un marge d'error proper al 2%, i per tant el valor dels percentatges es mou dins aquest marge d'error. Aquest marge augmenta lleument quan es treballa amb un fragment de la mostra, com succeeix quan analitzem únicament els resultats de Barcelona ciutat. Ara bé, l'haver treballat durant anys amb aquesta mostra m'ha convençut de l'elevat grau d'afinament que aconsegueix, per un seguit de raons que no puc exposar aquí. Per tant, sense poder raonar amb diferències de percentatge inferiors al 2%, podem pensar que fins i tot les petites variacions ens estan

molt per sota dels homes: el 85% de les dones no superen el nivell d'estudis primaris, enfront del 65% dels homes. I, sobretot, les universitàries són gairebé inexistent: només tres de cada cent dones van aconseguir un títol universitari. No és exagerat dir, doncs, que partim d'uns nivells esfereïdors d'analfabetisme i d'una indigència cultural extremadament penosa, i això malgrat l'esforç que han fet les generacions velles per accedir a l'ensenyament en edats relativament avançades.

2. Un primer salt es fa visible ja per a la generació que l'any 2000 tenia entre 55 i 65 anys: els nivells d'analfabetisme es redueixen, els d'ensenyament mitjà i universitari augmenten, tot i ser encara molt febles. Les diferències entre els nivells masculins i femenins són encara enormes, però tendeixen a reduir-se; però no és fins a la generació que l'any 2000 tenia entre 36 i 45 anys, és a dir, l'educada a partir dels anys seixanta, que els nivells d'homes i dones esdevenen ja comparables, encara que el percentatge de dones sense estudis segueixi sent més del doble que el dels homes.

3. Si seguim desplaçant-nos cap a l'esquerra de la taula 2, és a dir, si considerem les generacions més joves, aquesta evolució es fa cada vegada més patent. La generació següent, que l'any 2000 tenia entre 26 i 35 anys, és la que permet de comparar millor el que passa. En efecte, en aquest tram d'edat la majoria de la població ha completat ja els seus estudis, i el retrat que n'obtenim és per tant gairebé definitiu. El percentatge d'homes i dones sense estudis gairebé s'ha igualat¹ però les dones han fet un salt considerable en els estudis universitaris, de manera que l'any 2000 un 46% d'aquesta generació havia assolit una titulació superior, superant en 14 punts els seus companys de la mateixa edat. Sabem, per altres estudis, que els homes tarden més a acabar les carreres universitàries, i també que hi ha més dones que fan estudis superiors de cicle més curt; és possible, doncs, que les titulacions finals d'unes i altres estiguin més anivellades, però de moment queda ben clar l'avantatge femení en els estudis superiors.

4. I en la generació més jove, la tendència es manté: fins als 25 anys, més noies han completat estudis universitaris. Molts nois i noies segueixen encara estudiant, i només d'aquí a uns anys podrem constatar si es manté l'avantatge comparatiu; però de moment tot fa pensar que efectivament les noies segueixen anant molt per davant dels nois en l'obtenció de titulacions superiors i en l'adquisició d'alts nivells d'estudis.

Hi ha encara una altra pregunta que cal que ens fem: aquests nivells educatius tan elevats de les dones joves de Barcelona són específics de la ciutat o bé segueixen una trajectòria comuna respecte del territori que ens envolta? La taula 3 ens dóna elements per respondre aquest interrogant.

Doncs bé, la comparació entre el nivell educatiu de les dones joves de la ciutat de Barcelona i de la resta de la província ens mostra a bastament l'avantatge de la ciutat: si bé l'analfabetisme gairebé ha desaparegut a tot arreu, fora de la ciutat de Barcelona es manté un percentatge molt més elevat de dones que només han fet estudis primaris i, en canvi, el de les que han obtingut títols universitaris cau a menys de la meitat! Així doncs, malgrat que els nivells educatius femenins han millorat enormement a tot arreu, en comparació amb el passat l'empenta que mostren a la ciutat de Barcelona és excepcional en relació amb el seu entorn. Això es deu a la composició per classes socials dels diversos territoris, és a dir, a la concentració

Taula 3.
Nivells educatius de les dones
de 26 a 35 anys. Barcelona i resta
de la província, 2000

	Barcelona (%)	Rest a de la província(%)
Sense estudis	1,2	1,7
Estudis primaris	15,2	36,7
Estudis secundaris	37,2	41,1
Estudis universitaris	46,3	20,5

Font: Enquesta de la Regió de Barcelona 2000. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, i elaboració pròpia.

de la nova classe mitjana, la que té nivells educatius més elevats, a la ciutat, i probablement també a una modernització, més avançada en el temps, de les mentalitats a la ciutat de Barcelona, en comparació amb la resta del territori. És possible que, en el futur, aquestes característiques es vagin modificant, si tenim present que l'enquesta mateixa ens mostra tendències centrífugues dels grups més cultes i benestants en relació amb el centre urbà d'aquesta regió metropolitana. De moment, però, tot tendeix a indicar que és sobretot a la ciutat de Barcelona on s'ha produït un augment dels nivells educatius de les dones que no dubtaria a qualificar d'espectacular.

Així doncs, l'embranzida de les barcelonines es fa ben visible: des de posicions molt inferiors quant als nivells d'estudis, han començat a estudiar, han agafat empenta, han igualat les seves posicions en comparació amb els homes i els han passat al davant netament. I això ha passat per moltes raons, entre les quals destacaria que l'educació s'ha presentat com la possibilitat més clara d'obtenir una feina, uns ingressos, una autonomia personal que les dones joves estan vivint com una condició indispensable.

Ara bé: què estudien les noies? Quines són les seves eleccions? Quin és el valor econòmic que es dona als seus estudis? Fins a on el món educatiu té en compte les necessitats, els gustos, els valors, les aportacions de les dones? Heus aquí encara un conjunt de qüestions que ens cal esbrinar, per tal d'obtenir un retrat complet de la situació actual.

2. L'accés als estudis i les opcions de nois i noies

A Barcelona, l'accés als estudis ja no presenta cap dificultat per a les noies. Les xifres de la matrícula per al curs 2000-2001 ens mostren els percentatges d'alumnat d'un i altre sexe a cada nivell educatiu; les diferències que s'estableixen són prou

interessants i val la pena que ens hi aturem. A l'educació infantil, primària i secundària s'observa una petita diferència a favor dels nois, que no prové de cap discriminació, sinó del fet, prou conegut, del major nombre de nens que neixen (taula 4).

A partir del batxillerat i els cicles formatius, en canvi, comencen a aparèixer diferències que tenen un

Taula 4.
Alumnat matriculat. Barcelona, curs 2000-2001

	Noies		Nois		Total	
	n	%	n	%	n	%
Educació infantil	23.096	48	24.705	52	47.801	100
Educació primària	35.378	49	37.382	51	72.760	100
Educació secundària obligatòria	26.796	48	28.466	52	55.262	100
Batxillerat	15.558	53	13.938	47	29.496	100
Cicles formatius de grau mitjà	2.455	35	4.524	65	6.979	100
Cicles formatius de grau superior	5.670	45	7.071	55	12.741	100

Font: Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Curs 2000-2001.

Taula 5.
Alumnat avaluat i aprovat en les diverses modalitats del batxillerat. Barcelona,
curs 1999-2000

	Noies		Nois		Total	
Arts						
Avaluats/des	247	4 %	87	2 %	334	3 %
	(74 %)		(26 %)		(100 %)	
Aprovats/des	167	4 %	56	2 %	223	3 %
	(75 %)		(25 %)		(100 %)	
Ciències de la Natura i de la Salut						
Avaluats/des	2.219	35 %	1.570	29 %	3.789	32 %
	(59 %)		(41 %)		(100 %)	
Aprovats/des	1.663	36 %	1.090	30 %	2.753	33 %
	(60 %)		(40 %)		(100 %)	
Humanitats i Ciències Socials						
Avaluats/des	3.434	55 %	2.028	37 %	5.462	47 %
	(63 %)		(37 %)		(100 %)	
Aprovats/des	2.563	55 %	1.380	38 %	3.943	47 %
	(65 %)		(35 %)		(100 %)	
Tecnologia						
Avaluats/des	377	6 %	1.729	32 %	2.106	18 %
	(18 %)		(82 %)		(100 %)	
Aprovats/des	280	6 %	1.154	31 %	1.434	17 %
	(20 %)		(80 %)		(100 %)	
TOTAL						
Avaluats/des	6.277	100 %	5.414	100 %	11.691	100 %
	(54 %)		(46 %)		(100 %)	
Aprovats/des	4.673	100 %	3.680	100 %	8.353	100 %
	(56 %)		(44 %)		(100 %)	

Font: Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Curs 2000-2001.

altre sentit: les eleccions d'estudis de nois i noies no són ben bé les mateixes. Les noies es dirigeixen més al batxillerat, i dins del batxillerat, són més nombroses a les modalitats d'Arts, Ciències de la natura i la salut i Humanitats. Els nois, en canvi, són més proclius a fer els cicles formatius, especialment els de grau mitjà, i són més nombrosos que les noies en el batxillerat tecnològic (taula 5).

Però és sobretot en l'elecció d'estudis professionals on podem observar encara un fort biaix de gènere. En efecte, apareix aquí una divisió molt marcada entre famílies professionals femenines i masculines, seguint uns models encara força tradicionals: els estudis professionals d'imatge personal i de sanitat són majoritàriament femenins, en percentatges molt elevats; els de manteniment de vehicles autopropulsats, electricitat i electrònica, fabricació

mecànica, fusta i mobles, manteniment i serveis a la producció, activitats agràries, són, tant en el nivell mitjà com superior, aclaparadorament masculins. És a dir, es manté la vella divisió del treball: tot allò que té un caràcter més tècnic és percebut encara com a impropï per a les noies, que queden en certa manera relegades a unes poques especialitats professionals, sovint amb escasses sortides al mercat de treball (taules 6 i 7).

Evidentment, la tria d'estudis correspon a eleccions personals, i si les noies no escullen estudis tècnics és probablement perquè no els interessen prou. Aquí tenim també la raó de la seva anada molt més massiva cap a la univer-

Taula 6.
Alumnat matriculat als cicles formatius de grau mitjà, per famílies professionals i sexe. Barcelona, curs 2000-2001

	Noies		Nois		Total	
Activitats marítimopesqueres	0		0		0	
Administració	645 (60 %)	26 %	432 (40 %)	10 %	1.077 (100 %)	15 %
Arts gràfiques	51 (27 %)	2 %	135 (73 %)	3 %	186 (100 %)	3 %
Manteniment de vehicles autopropulsats	21 (2 %)	1 %	928 (98 %)	21 %	949 (100 %)	14 %
Comerç i màrqueting	137 (45 %)	6 %	170 (55 %)	4 %	307 (100 %)	4 %
Edificació i obra civil	0		0		0	
Electricitat i electrònica	30 (2 %)	1 %	1.214 (98 %)	27 %	1.244 (100 %)	18 %
Fabricació mecànica	20 (5 %)	1 %	363 (95 %)	8 %	383 (100 %)	5 %
Fusta i moble	12 (7 %)	0 %	151 (93 %)	3 %	163 (100 %)	2 %
Hoteleria i turisme	163 (29 %)	7 %	400 (71 %)	9 %	563 (100 %)	8 %
Imatge personal	378 (97 %)	15 %	11 (3 %)	0 %	389 (100 %)	6 %
Indústries alimentàries	4 (33 %)	0 %	8 (67 %)	0 %	12 (100 %)	0 %
Manteniment i serveis a la producció	0 (0 %)	0 %	317 (100 %)	7 %	317 (100 %)	5 %
Química	49 (54 %)	2 %	42 (46 %)	1 %	91 (100 %)	1 %
Sanitat	824 (87 %)	34 %	128 (13 %)	3 %	952 (100 %)	14 %
Tèxtil, confecció i pell	14 (100 %)	1 %	0	0 %	14 (100 %)	0 %
Activitats agràries	39 (26 %)	2 %	110 (74 %)	2 %	149 (100 %)	2 %
Activitats físiques i esportives	15 (34 %)	1 %	29 (66 %)	1 %	44 (100 %)	1 %
Comunicació, imatge i so	53 (38 %)	2 %	86 (62 %)	2 %	139 (100 %)	2 %
Total	2.455 (35 %)	100 %	4.524 (65 %)	100 %	6.979 (100 %)	100 %

Font: Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Curs 2000-2001.

sitat, opció que aparentment els dona un nivell més elevat però que alhora reflecteix la manca d'adequació de la formació professional als seus interessos. Però sobretot, allò que posen de manifest aquestes dades és que culturalment encara no està obert el camí de la tècnica per a les dones; el fet que les noies no es dirigeixin cap a aquestes opcions mostra que, malgrat alguns intents que s'han fet per eliminar l'antinòmia tradicional entre feminitat i tècnica, aquesta segueix vigent: ni l'escola ha estat capaç d'apropar la tècnica a les nenes sota una forma que els sigui adient,² ni la societat ha evolucionat prou per deixar de transmetre els estereotips de gènere, i per tant la inadequació de determinades professions als individus d'un o altre sexe.

Aquesta transmissió d'estereotips segueix actuant de forma negativa per a les noves generacions, però sobretot per a les noies, que, sense ser-ne conscients, es tanquen algunes de les possibilitats més prometedores del mercat de treball. De fet, l'atur femení segueix sent més elevat que el masculí i els salaris percebuts per les dones, inferiors als masculins. Entre les diverses

² Els intents per destruir la imatge masculina de la tècnica es van iniciar ja a l'Anglaterra dels anys vuitanta a través d'un conjunt de programes que establien diverses estratègies de canvi, entre els quals hi havia les tutories a l'hora d'elecció d'estudis. També s'ha intentat alguna cosa semblant al nostre país, especialment a la Universitat Politècnica de Catalunya, que fa anys disposa d'un programa en aquest sentit. Indubtablement aquests programes han tingut efectes, sobretot en l'àmbit universitari, però, com mostren les xifres, som encara molt lluny d'una normalitat en l'accés de les noies a les professions tècniques.

causes d'aquests fenòmens cal citar el tipus d'eleccions professionals de les noies, que sovint les condueixen cap a estudis poc valorats al mercat de treball i cap a opcions tradicionalment femenines que sempre han rebut remuneracions baixes.

3. L'educació, transmissora d'una cultura androcèntrica

Hem considerat, fins aquí, les transformacions de l'educació que han permès l'accés de les dones, en un nombre creixent, als estudis mitjans i superiors, i, en conseqüència, a tenir moltes més possibilitats que en el passat d'arribar a llocs de treball ben remunerats i a desenvolupar activitats de relleu dins de la societat. Cal tenir present, però, que el valor de l'educació no és únicament de facilitar l'entrada al mercat de treball, és a dir, d'arribar a tenir un títol i uns coneixements que porten a poder actuar en la vida professional. L'educació és també el procés de transmissió de cultura, i, per tant, d'aquelles normes, hàbits, actituds, ideologies, coneixements, etc., que van modelant la personalitat dels éssers humans i els van creant una forma d'estar en el món i de prendre-hi posicions.

En aquest sentit, els continguts i valors transmesos en el procés educatiu tenen gran importància, i actuen en les persones joves de forma que potencien la cultura adquirida a través de la família o la neguen, que confereixen autoestima i seguretat en un mateix o la neguen. A través del procés educatiu, cada nova generació aprèn allò que la societat espera d'ella i allò que ella espera de la societat i, per tant, es posiciona en relació amb el seu propi futur.

I en aquest aspecte, tot i que es pot dir que el sistema educatiu ha canviat una mica, encara no n'hi ha prou. El sistema educatiu transmet cultura, i la cultura en la qual ens han educat ha estat profundament androcèntrica, és a dir, centrada en la figura masculina i en la importància del que fan els homes. Aquest tret suposa, paral·lelament, la negació, marginalitat i ocultació de la figura femenina i de les accions que a cada societat són considerades com a pròpies de les dones. Atesa aquesta característica, la cultura androcèntrica tendeix a potenciar, valorar i posar en primer terme tot allò que és masculí, mentre que allò que és femení passa desapercbut o és ridiculitzat.

El mateix sistema educatiu va ser concebut des d'una mentalitat androcèntrica, que és encara visible en les seves versions més actuals. Els llibres de text silencien les figures femenines, les aportacions de les dones a la cultura, els àmbits de treball familiar que aquestes han ocupat tradicionalment. El tracte a nois i noies, per part del professorat, no és el mateix: a les nenes se'ls parla menys, es valoren menys els seus èxits, etc. Hi ha una literatura molt ampla, tant al nostre país com internacionalment, sobre aquestes característiques de la cultura escolar, i per això no m'hi referiré aquí en detall. Cal només insistir en el fet que el caràcter androcèntric de la cultura no és conscient per als individus, sinó que apareix com la normalitat mateixa. Per tant, no es pot considerar que la transmissió de l'androcentrisme correspongui a una voluntat sexista: homes i dones hi són proclius si no duen a terme una anàlisi detallada de la manera com parlen, d'allò que diuen i, en el cas de l'escola, dels materials que fan servir, etc. Allò que fem és transmetre una cultura heretada, i és impossible que cada persona sotmeti a

Taula 7.
Alumnat matriculat als cicles formatius de grau superior, per famílies profession-
als i sexe. Barcelona, curs 2000-2001

	Noies		Nois		Total	
Activitats maritimopesqueres	0		0		0	
Administració	1.114	20 %	547	8 %	1.661	13 %
	(67 %)		(33 %)		(100 %)	
Arts gràfiques	70	1 %	51	1 %	121	1 %
	(58 %)		(42 %)		(100 %)	
Manteniment de vehicles autopropulsats	3	0 %	373	5 %	376	3 %
	(1 %)		(99 %)		(100 %)	
Comerç i màrqueting	343	6 %	278	4 %	621	5 %
	(55 %)		(45 %)		(100 %)	
Comunicació, imatge i so	351	6 %	653	9 %	1.004	8 %
	(35 %)		(65 %)		(100 %)	
Edificació i obra civil	106	2 %	319	5 %	425	3 %
	(25 %)		(75 %)		(100 %)	
Electricitat i electrònica	135	2 %	1.489	21 %	1.624	13 %
	(8 %)		(92 %)		(100 %)	
Fabricació mecànica	59	1 %	406	6 %	465	4 %
	(13 %)		(87 %)		(100 %)	
Fusta i moble	6	0 %	25	0 %	31	0 %
	(19 %)		(81 %)		(100 %)	
Hoteleria i turisme	334	6 %	153	2 %	487	4 %
	(69 %)		(31 %)		(100 %)	
Imatge personal	158	3 %	11	0 %	169	1 %
	(93 %)		(7 %)		(100 %)	
Indústries alimentàries	31	1 %	24	0 %	55	0 %
	(56 %)		(44 %)		(100 %)	
Informàtica	330	6 %	1.730	24 %	2.060	16 %
	(16 %)		(84 %)		(100 %)	
Manteniment i serveis a la producció	3	0 %	170	2 %	173	1 %
	(2 %)		(98 %)		(100 %)	
Química	168	3 %	144	2 %	312	2 %
	(54 %)		(46 %)		(100 %)	
Sanitat	980	17 %	309	4 %	1.289	10 %
	(76 %)		(24 %)		(100 %)	
Tèxtil, confecció i pell	0		0		0	
Activitats agràries	0		0		0	
Serveis socioculturals	1.366	24 %	150	2 %	1.516	12 %
	(90 %)		(10 %)		(100 %)	
Activitats físiques i esportives	113	2 %	239	3 %	352	3 %
	(32 %)		(68 %)		(100 %)	
Total	5.670	100 %	7.071	100 %	12.741	100 %
	(45 %)		(55 %)		(100 %)	

Font: Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Curs 2000-2001.

crítica tots els fonaments d'aquesta cultura per tal de modificar-los.

Cal admetre, doncs, que el canvi cultural, l'eliminació dels aspectes androcèntrics, que per definició són també sexistes, de la pràctica escolar, no és gens fàcil. Al nostre país s'ha treballat bastant per crear instruments de canvi i per aconseguir una escola coeducativa, entesa com una escola en la qual no solament convisquin noies i nois, sinó que hagi eliminat també la transmissió dels estereotips de gènere. La realitat és que, malgrat que fa uns vint anys que es va iniciar aquest moviment, s'ha avançat ben poc.

Així doncs, no podem pas pensar que ens trobem ja en un sistema educatiu que ha eliminat el sexisme i que ofereix a nois i noies les mateixes oportunitats, o que serveix de la mateixa manera per a la transmissió dels elements culturals tradicionalment masculins o femenins. Coneixements tan fonamentals com la forma correcta d'alimentar-se o de preparar els aliments, d'ocupar-se de les criatures petites o de les persones ancianes, de saber com actuar adequadament en els àmbits afectiu i sexual, per exemple, no estan encara ben integrats en el sistema edu-

catiu, no perquè no es reconegui la seva importància, sinó perquè són percebuts com a “coses de dones” i en conseqüència considerats poc dignes de fer-ne objecte de l'ensenyament escolar. Aquesta exclusió de coneixements fonamentals actua d'una manera especialment negativa damunt les noies, que ara tendeixen a rebutjar també aquests sabers perquè senten que les devaluen; però alhora, repercuteixen negativament damunt els nois que, en el tipus de societat en què vivim, cada dia necessiten més poder també ser autònoms en la seva vida privada.

Cal fer esment de tot aquest aspecte cultural perquè altrament sembla que tots els objectius han estat ja aconseguits: l'equiparació numèrica a les escoles dels nois i les noies, la brillantor amb què les generacions recents de barcelonines han avançat en els estudis universitaris deixant fins i tot enrere els seus companys, ens pot portar a creure que la coeducació és ja un fet. Més encara, comença a circular la idea que l'escola beneficia especialment les noies, pel fet que els seus resultats acadèmics són ara, en conjunt, superiors als dels seus companys. L'explicació és ben bé una altra, al meu entendre: és el que podríem anomenar la síndrome de la ventafocs. Precisament per la seva posició marginal, malgrat la seva capacitat, les noies fan un esforç superior en l'àmbit educatiu al que fan els nois. I això els dona bons resultats almenys des del punt de vista acadèmic; des d'altres punts de vista, com el dels llocs de treball, els ingressos o la notorietat social, el reconeixement a què arriben, ara per ara, és encara molt limitat, i per sota del que obtenen, amb menys esforç, els seus companys.

Tot ens mostra, doncs, que el sistema educatiu ha canviat en un sentit: actualment accepta, d'una manera molt més àmplia que en el passat, la presència de les dones. Però considerant-les sempre com a individus, no com a éssers portadors també d'una cultura pròpia, una cultura de gènere creada al llarg de la història. Per dir-ho ras i curt: l'escola, el sistema educatiu, segueix sent un àmbit pensat per als homes, en el qual les dones han estat admeses, avui ja sense exclusions, però sense que tinguin dret a modificar-hi gran cosa.

És encara més admirable, doncs, que en un territori tan hostil, les dones avancin tan decididament i amb tanta rapidesa, i que hagin demostrat que no hi ha cap antagonisme entre dona i saber, i dona i ciència, sinó ben al contrari, una gran afinitat i una profunda entesa. Que avui, en les generacions joves, siguin sobretot les dones les que llegeixen ens mostra que som en un moment excel·lent d'impuls, de serietat i de creativitat d'aquesta meitat de la humanitat, o, d'una manera menys grandiloqüent, d'aquesta meitat de la nostra ciutat.

DOSSIER

Nous indicadors de treball i gènere. Una proposta metodològica

Cristina Carrasco, Màrius Domínguez. Universitat de Barcelona

Presentació i objectius

Una de les conclusions del I Congrés de les Dones de Barcelona, desenvolupat el gener de 1999, va ser la necessitat de crear un observatori encarregat de fer un seguiment tant de les condicions de vida de les dones barcelonines com de la implementació de polítiques —relacionades amb les propostes del congrés— que tendeixin a augmentar la qualitat de vida i la presència activa de les dones en la ciutat. Això significa, en primer lloc, definir per a cada àmbit —participació, ús de la ciutat, serveis personals, ocupació, educació, salut pública, etc.— un conjunt d'indicadors específics per analitzar l'evolució de les variables assenyalades en el marc de les propostes del congrés que permetin captar, recuperar i representar aquella part del món que tradicionalment ha quedat invisible per la pretesa universalitat masculina.

Aquest article sintetitza un estudi més ampli que s'inscriu dins d'aquest projecte. L'objectiu és reflectir en indicadors específics el treball de dones i homes, recuperant les activitats que des de sempre han realitzat les dones, que són fonamentals per a la vida humana i que, tot i així, han estat invisibles. Es tracta en concret d'analitzar la desigualtat entre dones i homes en relació amb la seva participació en els diferents tipus de treballs i els conflictes de temps, particularment de les dones, associats a la seva participació simultània en les diferents activitats. Tot això, encaminat a emprar una visió més realista del funcionament social, a facilitar el seguiment de l'evolució de les diferents desigualtats entre els sexes i oferir informació més adequada per al disseny de polítiques públiques que tinguin en compte la participació real de les dones en la ciutat de Barcelona.

L'article s'inicia amb una reflexió sobre qüestions conceptuals i teòriques més generals, relacionades amb la necessitat de nous indicadors de treball i gènere. En particular, es critiquen les categories i estadístiques utilitzades habitualment per a l'estudi del treball, i es proposen noves categories poblacionals. A continuació, es discuteixen certes qüestions metodològiques relacionades amb la construcció d'indicadors i es desenvolupen certs indicadors i índexs sintètics. A partir d'aquests s'analitza la situació de les dones barcelonines. Finalment s'acaba amb un apartat que realitza un breu balanç de la situació actual en relació amb els indicadors (o índexs) "possibles" —calculats amb la informació estadística disponible— i els indicadors (o índexs) "desitjables", per als quals la informació actual no és suficient.

Aquest article és una síntesi de l'informe "Temps, treball i ocupació: les desigualtats de gènere a la ciutat de Barcelona" realitzat per l'Ajuntament de Barcelona.

L'elaboració d'indicadors: un problema molt més que estadístic

En general, s'accepta que en qualsevol estudi aplicat de la realitat social, les dades estadístiques recopilades i organitzades de forma sistemàtica descriuen aspectes de la realitat que s'intenta analitzar. A partir d'aquestes dades s'elaboren indicadors l'objectiu dels quals és condensar la informació continguda en les estadístiques existents a fi de donar compte d'allò que es vol mesurar a través d'un nombre (indicador), que sigui de lectura ràpida i permeti comparacions temporals i/o espacials. En particular, els indicadors socials constitueixen mesures quantitatives dels fenòmens socials que permeten analitzar les condicions de vida d'un sector o sectors de població determinats. Mesuren els principals trets de la societat, la seva interrelació i canvi. Serveixen de guia per conèixer l'evolució de les característiques socials més significatives d'una societat a fi de detectar problemes específics i poder contribuir al disseny de polítiques públiques que tendeixin a augmentar la qualitat de vida de les persones.

Ara bé, aquestes afirmacions i definicions generals no informen sobre l'orientació ideològica i política que hi ha darrere d'un sistema d'indicadors i que es concreta fonamentalment en el model teòric elegit. Per això, és sobrer insistir en els biaixos que poden presentar-se en l'anàlisi estadística: la forma en què es recull i es presenta la informació; els problemes de mesura, i els de construcció i coherència conceptual, condicionen notablement els resultats d'un estudi. Les mesures estadístiques són convencions i depenen de l'enfocament analític utilitzat. Dit d'una altra forma: la "mesura del món" representa una organització, representació i interpretació des de la perspectiva de qui ho mesura (o té el poder per fer-ho). Primer, perquè elegeix el que vol mesurar; segon, perquè decideix des d'on mesurar, i tercer, perquè elegeix l'instrument de mesura. D'aquí que, com han assenyalat algunes autores i autors, l'elecció i elaboració d'un sistema d'indicadors socials normalment està orientada per dos elements que no sempre es fan explícits. En primer terme, la intencionalitat política: què i per a què es vol mesurar. En segon lloc, l'enfocament teòric que sustenta l'elaboració del sistema i intenta donar compte de l'estructura de relacions socials objecte de l'anàlisi.

En relació amb les societats patriarcales, els indicadors han reflectit fonamentalment el que hem denominat el món masculí. Es tendeix a mesurar el treball de mercat, la participació en el món públic, l'educació oficial, etc. —espais assignats socialment als homes— i no es té en compte la participació en els espais més privats de relació social o en el treball familiar domèstic, espais assignats socialment a les dones.¹ No obstant això, en aquests espais més privats —els més invisibles— és on s'estableixen els mecanismes que asseguren una part important del benestar de les persones. I per això mateix en visibilitzar només la part pública dels processos —la que té a veure amb la identitat masculina— aquesta es fa universal, i és l'única cosa que queda reflectida en les estadístiques i els indicadors. Quan des d'aquesta perspectiva s'elaboren indicadors per a les dones, se les està "mesurant" des d'un referent masculí, és a dir, no s'està analitzant les dones des d'elles mateixes, sinó que s'està mesurant fins a quin punt les dones s'estan integrant en el món masculí. D'aquesta manera, la idea d'elaborar

¹ Les diferents formes de participació de les dones començant per l'àmbit familiar estan tractades en la ponència presentada per Ca la Dona al primer Congrés de les dones de Barcelona: "Transformem la ciutat donant valor a la participació de les dones", Ajuntament de Barcelona, gener de 1999.

nous indicadors és a la base de recuperar el món invisible, no d'agregar-lo, sinó d'integrar-lo. D'analitzar el món en el seu conjunt amb totes les seves diferències, particularitats i valors, i reflectir-lo en indicadors específics que captin les identitats femenines i masculines.

Activitat, treball i ocupació: un problema conceptual

La investigació feminista sobre el mercat laboral i el treball de les dones, així com els estudis entorn del benestar i la qualitat de vida, han posat de manifest la necessitat de transcendir els models econòmics tradicionals centrats (quasi exclusivament) en el mercat, i desenvolupar nous marcs d'anàlisi més fèrtils i més realistes que considerin les interrelacions entre les esferes mercantil i familiar, tenint en compte les relacions de poder i les desigualtats socials que estratifiquen les diferents institucions. Els mecanismes de funcionament i les interdependències entre l'estructuració del mercat laboral i l'organització familiar, quant a temps i distribució dels treballs, determinen la diferent situació social de dones i homes. Més específicament, les relacions entre treball de mercat, treball familiar domèstic i benestar condicionen formes i qualitat de vida diferents diferenciades segons el sexe.

Els esquemes interpretatius centrats en el mercat ofereixen una visió desfigurada de la realitat, ja que amaguen una part important dels processos de reproducció humana sense els quals “el mercat” no podria subsistir. I, en aquest cas, no és acceptable emprar la clàusula *ceteris paribus* per justificar la parcialitat de l'enfocament, a risc de no poder captar la dimensió real del funcionament, no ja de la societat en el seu conjunt, sinó ni tan sols del mercat laboral des de la seva essència mateixa. Això és, com es reproduïx la força de treball. A més, en analitzar només “una part del treball” no es té informació sobre què s'esdevé amb la “càrrega global de treball”² i, per tant, amb el benestar de les persones. La qualitat de vida no sols té a veure amb la quantitat de béns i serveis de què es pot disposar, sinó també amb la quantitat i el tipus de treball que s'ha de realitzar per aconseguir-los. Aquí té importància la discussió sobre el concepte de treball. Encara que sense pretendre entrar a fons en la discussió —no és casualitat que hàgim entrat en el segle XXI sense tenir una definició clara per a un concepte tan bàsic—, l'intent de construir nous indicadors obliga a fer almenys algun comentari sobre la noció de treball.

² S'acostuma a denominar “càrrega global de treball” el treball total que realitzen les persones.

³ Boulding (1976) afirma que “mentre reconeguem el lloc de cada fenomen dins del seu propi espectre, no ens hem de preocupar massa per les definicions exactes”. Per exemplificar la seva afirmació utilitza la imatge de l'arc de Sant Martí: reconeixem zones de diferents colors, encara que no som capaços de dir exactament tots els colors que hi ha ni on acaba un i comença l'altre, tot i així, reconeixem l'arc de Sant Martí.

La idea de treball com “tota activitat destinada a produir béns i serveis per a satisfer les necessitats humanes” és pròxima a la que s'emprava en l'època preindustrial, en què el concepte era ampli —abraçava diferents activitats desenvolupades dins o fora de la llar— encara que menys precís que l'actual. La noció de treball que es va conceptualitzar durant la industrialització ens remet a una idea molt estreta, tot i que força més precisa: treball s'identifica amb ocupació. Malgrat que sota la primera noció de treball hi ha activitats en què les fronteres de la definició es presenten difuses, considerem més fèrtil un concepte amb límits ambigus però ajustat a la realitat, que una noció molt precisa del fenomen però útil per a l'anàlisi.³ El fet és que no tot el treball es desenvolupa dins del marc de relacions del mode de producció capitalista dominant. El treball familiar

domèstic destinat a cuidar, organitzar, gestionar i produir des de la llar ha estat sempre la part central de la supervivència humana independentment de quin hagi estat el mode dominant.

Tradicionalment han estat les dones les que han assumit aquesta responsabilitat de la “cura” i sosteniment de la vida humana. Una activitat clau que permet el desenvolupament de persones socials amb més capacitats afectives i de relació, característiques fonamentals —entre altres coses— per participar en la vida social, pública i en el treball de mercat. No obstant això, tot i la importància d’aquesta activitat, des de la política i l’economia s’ha ignorat i ocultat la seva rellevància. Acabar amb la invisibilitat d’aquest treball significa entre altres coses reconèixer i donar valor a la important participació de les dones en una activitat l’objectiu de la qual no és ni més ni menys que el sosteniment de la vida humana.

En definitiva, els models econòmics han reflectit quasi exclusivament l’economia de mercat, i han donat compte d’un mercat laboral caracteritzat per una participació masculina lliure de restriccions reproductives. Amb aquesta visió androcèntrica, els dits esquemes interpretatius no estan en condicions de donar compte dels diversos plans en què es mouen les dones com a treballadores, mares i ciutadanes. Però no sols això, a més, també són inadequats per a l’anàlisi de la població masculina, ja que amaguen l’activitat d’afectes i atencions sense la qual aquests homes i les seves filles i fills no podrien subsistir.

Una crítica a les categories i estadístiques laborals

Com a resultat, la majoria d’enquestes i estadístiques laborals es formulen a partir dels models teòrics habituals orientats cap a l’ocupació, per als quals el treball domèstic familiar no és una activitat econòmicament rellevant, ni té l’estatus de “treball”. De fet no hi ha estadístiques oficials periòdiques per mesurar el treball familiar domèstic (no existeix aquest treball oficialment), encara que sí que hi ha diverses estadístiques oficials periòdiques que recullen informació del treball de mercat (entre les quals segurament la més rellevant és l’Enquesta de població activa [EPA]). Les dades estadístiques recollides només corresponen a l’activitat mercantil de les persones, les taxes i els indicadors reflecteixen i mesuren exclusivament el que succeeix en el treball de mercat i les categories mantenen el mateix biaix de gènere. El que preocupa és que aquestes dades estadístiques serveixen de base per a l’elaboració i la implementació de programes socials i polítiques econòmiques. Polítiques que —pel fet que no es considera el treball familiar domèstic en la informació estadística— resultaran inadequades per corregir les desigualtats socials existents entre dones i homes.

Les categories i classificacions que utilitza l’EPA (principal referent per a l’anàlisi del mercat de treball) per descriure les situacions de mercat relatives a l’activitat, la inactivitat, l’ocupació i la desocupació, reflecteixen el concepte esbiaixat i estret de “treball” que maneja l’enquesta. Aquestes definicions s’han elaborat a partir d’un model masculí d’ocupació amb determinades característiques que, a més d’estar manifestant actualment canvis importants, mai no han estat la norma

per a l'ocupació femenina. No obstant això, les categories poblacionals s'han mantingut, tot i mostrar-se poc eficaces per representar la realitat social en relació amb el treball.⁴

A manera d'exemple, comentem un dels problemes que suggereixen les categories poblacionals emprades per l'EPA. Aquest té a veure amb la definició de població econòmicament activa i població econòmicament inactiva. La primera d'aquestes categories es defineix com tota la població de 16 anys o més que està ocupada o desocupada (busca ocupació i no en troba). En canvi, la segona no es defineix per si mateixa, no es defineix com un grup de població amb una sèrie de característiques. Al contrari, es construeix de forma residual, és a dir, inclou totes les persones que no són actives segons la definició anterior. Per tant, en aquesta primera definició ja s'assenyala una dicotomia: o s'és persona activa o s'és no activa. És a dir, hi ha un element que es considera central (la població activa), i el altres es defineix en relació amb ell per negació, com el que no és, sense existència pròpia sinó "amb relació a". Diguem que si hi ha l'element "a" (en aquest cas, el treball de mercat) reconegut, hi ha el "no a" (entre altres, el treball familiar domèstic), com la negació del primer i, per tant, no valorat. No es reconeix que si existeix "a" pot existir "b" com diferent de "a", amb altres característiques i altres valors que poden ser tant o més importants que "a". És a dir, no es reconeix la diferència ni la diversitat. Així, com a conseqüència de la definició, la població inactiva és una espècie de calaix de sastre on queden incloses tant les persones que estudien com les dones que només realitzen treball domèstic, o els jubilats, les pensionistes, els rendistes, etc. En definitiva, la definició de població activa subestima notablement el treball de les dones en ignorar l'activitat no remunerada que es du a terme a la llar.

En conseqüència, des d'una visió més realista, proposem considerar el concepte d'activitat en un sentit ampli, que inclou els diferents tipus de treball, en particular —pel tema que ens ocupa— el treball de mercat i el treball familiar domèstic. D'aquesta manera, la categoria *població amb activitat* queda referida a les persones que almenys desenvolupen un dels dos treballs assenyalats, i *població sense activitat* o *població inactiva*, a les persones que no duen a terme cap dels dos treballs.⁵ A partir d'aquestes definicions àmplies, es mantenen per al treball de mercat les definicions habituals utilitzades per l'EPA encara que agregant-hi l'especificitat "mercantil": població activa mercantil, població ocupada mercantil, població desocupada mercantil i població inactiva mercantil. Però, a més, es defineixen per al treball familiar domèstic categories anàlogues a les anteriors. Així, es tindrà: població activa domèstica, població ocupada domèstica i població inactiva domèstica.⁶

Ara bé, a més d'aquests problemes conceptuals, quan s'estudia la participació de les dones s'utilitza el mateix instrumental estadístic i analític que l'utilitzat per als homes, sense considerar que l'activitat mercantil femenina té característiques totalment diferents, precisament perquè la seva activitat fonamental està en un altre lloc (que roman invisible). D'aquesta manera, la participació femenina es "mesura" en relació amb el món masculí, el que té valor, al qual cal assemblar-se i arribar. Encara que sense fer-la explícita, s'està mantenint la idea que l'òptim (una meta implícita) és que les dones s'aproximin cada vegada més al model masculí. Sense negar importància a l'entrada de les dones en el mercat de treball —pel que significa de socialització, autonomia i autoestima—, no creiem que la participació en el mercat en els termes que ho fan els homes sigui

⁴ No ens detindrem aquí en la crítica a les categories utilitzades per l'EPA. Aquestes crítiques estan desenvolupades a C. Carrasco i M. Mayordomo (1999) i a C. Carrasco i M. Mayordomo (2000).⁵ Una definició detallada d'aquestes noves categories poblacionals es troba en l'annex 1 de l'estudi original.

⁶ Cal fer notar que en aquest cas la població activa coincideix amb la població ocupada, ja que no hi ha la "desocupació domèstica". D'acord amb la definició de persona desocupada o aturada en el mercat, es tracta d'algú que busca treball i no el troba. En canvi, a la llar, si "es busca treball familiar domèstic" sempre se'n troba, precisament aquesta és una de les característiques d'aquest tipus de treball, que "mai no s'acaba".

un model desitjable per a la majoria de les dones, i ni tan sols possible. Si es donés una hipotètica situació com aquesta, qui cuidaria de la vida humana?

D'aquí la necessitat de recollir i sistematitzar informació que permeti recuperar, anomenar i donar valor a tota aquella activitat imprescindible per a la vida humana que s'ha mantingut invisible sense reconeixement social, i traduir-la en categories i indicadors específics que reflecteixin més fidelment la realitat de dones i homes.

Alguns problemes en relació amb la selecció i elaboració d'índexs i indicadors

El primer problema que cal resoldre en l'elaboració d'un sistema d'indicadors⁷ és precisament l'elecció dels indicadors que es consideraran més rellevants amb relació a l'objectiu a aconseguir. L'obligació d'elegir ve de la conveniència de limitar-ne el nombre per oferir més facilitat d'interpretació i destacar els traços més significatius. Naturalment que l'elecció té un grau important d'arbitrarietat, sempre depenent de l'aproximació teòrica i conceptual, del marc d'anàlisi i dels objectius plantejats.

Un segon tipus de problemes apareix si es pretén —com en el nostre cas— construir algun índex amb els indicadors seleccionats. En aquesta situació, a més de ser arbitrària la selecció, també serà arbitrària la importància relativa —la ponderació— que s'atorgui a cada un d'ells en l'índex final. Significa decidir quins aspectes del fenomen estudiat es consideren més rellevants i que, en conseqüència, han de tenir més pes en l'índex. Per exemple, si en la construcció d'un índex sobre les característiques de la participació en el mercat de treball es considera que la taxa d'ocupació és un indicador millor que la taxa d'activitat, a la primera caldria assignar-li una ponderació superior que a la segona.

També en la construcció d'un índex poden sorgir problemes de correlació entre els indicadors i d'estandardització d'aquests. Els problemes de correlació fan referència a la falta d'independència entre els indicadors, i d'alguna manera ofereixen el mateix tipus d'informació sobre el fenomen estudiat. Per exemple, si augmenta la taxa d'ocupació, segurament com a conseqüència disminuirà la taxa de desocupació. El problema de la correlació llavors és que un mateix fet es recull amb més d'un indicador. No hi ha una solució clara a aquesta qüestió, sobretot quan els indicadors disponibles són limitats. En tot cas, és important tenir en compte el problema en la construcció de l'índex. D'altra banda, el tema de l'estandardització es presenta perquè els diferents indicadors poden prendre valors que fluctuen en rangs molt diferents, amb la qual cosa els que es troben en rangs més elevats tindrien més pes en l'índex. Per exemple, si es considera sense estandarditzar la taxa d'activitat en conjunt amb la taxa d'ocupació, la primera sempre representarà més pes en l'índex només pel rang superior en què es mouen els seus valors. D'aquí que, per evitar aquest problema, s'estandarditzin els valors dels diferents indicadors emprant valors de referència per a cada un d'ells.

Un tercer problema té relació amb els indicadors de desigualtat, en el nostre cas entre dones i homes en la participació

⁷ S'entendrà per indicadors les unitats d'informació bàsiques, les mesures que actuen com a referències observables dels conceptes que es defineixen i que interessa conèixer. En canvi, per índex s'entendrà una mesura obtinguda de l'agrupació de diversos indicadors a partir d'operacions numèriques. D'aquí que pugui ser considerat com una xifra estadística que resumeix la informació proporcionada per un o més indicadors.

en els diferents treballs. Si es pretén “mesurar” nivells de desigualtat i fer un seguiment de la seva evolució, abans de definir indicadors apropiats s’hauria de discutir el significat dels conceptes “igualtat” o “desigualtat”, i el que es considera nivells acceptables o òptims.⁸

“Igualtat” en el treball és un concepte relatiu que exigeix definir primer “igualtat en què” i segon “amb relació a què”. Des de la nostra perspectiva no es tracta “d’igualtat” en el model masculí de treball de mercat. No és l’objectiu mesurar exclusivament la integració de les dones en el mercat laboral, com sembla que apunten normalment les anomenades “polítiques d’igualtat d’oportunitats”. S’entén més aviat com una distribució equitativa de treballs i ingressos entre dones i homes, traduït en igualtat en la responsabilitat i atenció de la vida humana i en la participació en el treball remunerat. Per tant, això no significa que la igualtat només es refereixi a les dones, que “s’igualen als homes”, sinó que implica una nova organització social que permeti i faciliti un canvi de vida d’ ambdós sexes, però fonamentalment dels homes que són els que majoritàriament participen en només un dels dos treballs: el remunerat.

La segona qüestió, “igualtat amb relació a què”, ens enfronta al tema dels valors absoluts. Una situació d’igualtat entre dones i homes no proporciona cap informació sobre valors absoluts. Per exemple, ¿una situació de desocupació amb taxes del 4% per als homes i del 6% per a les dones es pot considerar pitjor perquè és més desigual que una situació més igualitària amb una taxa de desocupació del 15% per a ambdós sexes? D’aquí que no es tracta només que dones i homes distribueixin equitativament els treballs, sinó que això representi més qualitat de vida per a tots i totes. I això què significa, traduït a indicadors?⁹ La resposta és complexa perquè implica aspectes psicològics, socials, etc. difícils de valorar i, per tant, de mesurar. En definitiva, quan es defineixen indicadors que mostren desigualtats —essent l’objectiu la igualtat— no cal oblidar els aspectes referits a valors absoluts per, d’alguna manera, tenir-los en compte.

Per considerar aquest darrer problema, una alternativa és utilitzar de forma complementària als indicadors de desigualtat, indicadors “d’integració”. L’objectiu d’aquests últims no és expressar desigualtats, sinó posar de manifest la situació de les dones o dels homes, en relació a una altra situació que es considera més desitjable. Es tracta, en definitiva, o bé d’establir comparacions —definint valors de referència— amb situacions reals (d’altres països, regions, etc.) considerades superiors en l’indicador analitzat, o ben senzillament d’estudiar la seva evolució al llarg del temps.¹⁰

Índexs i indicadors: una proposta

En l’estudi original, tenint en compte la informació disponible,¹¹ es van construir tres índexs de desigualtat entre dones i homes, dos índexs d’integració de dones i homes respectivament, i dos índexs de diferència/desigualtat per a cada sexe (taula 1). Els tres primers fan referència a les desigualtats entre dones i homes en la distribució dels diferents treballs; els dos segons ofereixen informació sobre la integració de les dones en el treball de mercat, d’una banda, i la dels homes en el treball

⁸ A. J. Plantenga i J. Hansen (1999) es discuteixen alguns d’aquests aspectes.

⁹ La qüestió és: Què significa més qualitat de vida en temps de treball? Hi ha un nombre d’hores òptim per treballar?

¹⁰ J. Plantenga et al. (op. cit.) analitzen el treball als països europeus prenent com a valors de referència els dels tres que presenten els valors més elevats i els dels tres que presenten els valors més baixos de la variable analitzada.

¹¹ Per a l’estudi es va utilitzar la informació que proporciona l’Enquesta de la Regió de Barcelona: Condicions de vida i hàbits de la població (ERB). En el treball original s’assenyalen les limitacions, al nostre objecte, que presenten les dades d’aquesta enquesta i que, en conseqüència, van limitar l’elaboració d’indicadors.

¹² Aquesta metodologia s'està fent servir a la Unió Europea per a estudis comparatius sobre l'ocupació entre els diferents països que la formen. La referència bàsica és H. Mosley i A. Mayer (1998); també L. Tronti (1998) i l'article de Plantenga i Hansen citat anteriorment.

¹³ L'experiència demostra que el nombre d'indicadors més adequat està entre 4 i 8: menys de 4 ofereixen escassa informació i més de 8 dificulten la interpretació.

Taula 1.
Índexs de treball

Índexs de desigualtat entre dones i homes	1. Índex de desigualtat en la realització del treball de mercat 2. Índex de desigualtat en la realització del treball familiar domèstic 3. Índex de desigualtat en la realització global de treball
Índexs d'integració de dones i homes	1. Índex d'integració de les dones en el treball de mercat 2. Índex d'integració dels homes en el treball familiar domèstic
Índexs de diferència i desigualtat per a dones i homes	1. Índex de diferència de dones i homes segons el cicle vital 2. Índex de desigualtat de dones i homes segons el nivell social

familiar domèstic per una altra; i, finalment, els dos últims reflecteixen les diferències o desigualtats entre dones i homes entre si en relació a determinades categories. La idea que hi ha darrere d'aquesta elecció és que no es tracta només d'intentar mesurar la igualtat creixent de les dones amb els homes en el treball de mercat, sinó també la d'aquests últims en relació amb les dones en el treball familiar domèstic, que és, a més, on habitualment es donen les desigualtats més grans.

La metodologia utilitzada per elaborar i representar els índexs és la de diagrames radials.¹² Un diagrama radial és una forma gràfica de presentació de dades que té l'avantatge de mostrar de forma simple, visual i intuïtiva un conjunt d'indicadors i l'índex construït a partir d'ells (gràfic 1).

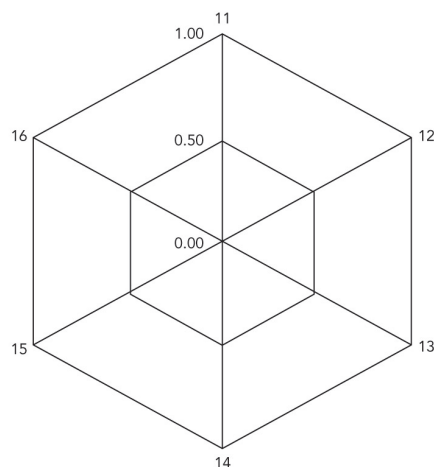
Consisteix en una figura formada per una sèrie d'eixos integrats en forma radial, on cadascun representa un indicador determinat.¹³ Per presentar els diferents indicadors en el mateix diagrama es transformen a una escala comuna amb valors entre zero i u, de forma que el zero representa la pitjor situació i l'u la millor. Si s'uneixen en la figura els valors de cada un dels indicadors s'obté una àrea la mesura de la qual seria el valor de l'índex, anomenat en anglès índex SMOP ('mesura de la superfície del resultat total'), que resumeix el conjunt d'indicadors. Aquests tipus de gràfics són molt útils per fer comparacions ja sigui transversals (per exemple, entre diferents països en un mateix moment del temps) o bé temporals (una mateixa regió en diferents moments del temps).

La construcció d'un diagrama radial no està exempta de problemes. A més dels problemes generals de selecció d'indicadors assenyalats anteriorment, n'hi ha d'altres més específics. En primer lloc, l'elecció dels valors màxim (òptim) i mínim (pitjor) —o valors de referència— per estandarditzar els valors u i zero respectivament. Ara bé, si es tracta d'un índex de desigualtat es pot considerar de forma més simple per a cada indicador el valor zero com a reflex de desigualtat total i el valor u com a reflex d'igualtat total. Però en el cas d'índexs d'integració, necessàriament cal considerar, per als indicadors, valors de referència.

En segon lloc, en els diagrames radials es presenta un problema de construcció gràfica, ja que la seqüència en què s'ordenen els indicadors en els eixos afecta l'àrea resultant. D'aquí que, encara que les diferències en general no són gaire importants, s'ha de mantenir sempre la mateixa seqüència per poder fer comparacions.

En termes gràfics, un índex que reflecteixi igualtat total o integració total vindrà representat per l'àrea total de l'hexàgon

Gràfic 1.
Diagrama radial

¹⁴ La relació entre indicadors i índex no és lineal. En l'hexàgon, els indicadors representen longituds, i l'índex, una àrea.

¹⁵ Pel fet que a l'article no s'inclouen els índexs d'integració, no es faran servir valors de referència per als indicadors.

¹⁶ Es considera els nens i nenes de set anys o menys. L'elecció de l'edat és arbitrària. Hi ha estudis que consideren tres anys o menys, o sis anys o menys seguint les edats escolars. La nostra elecció va ser senzillament per seguir la pauta d'estudis comparatius de la Unió Europea. (Plantenga i Hansen, op. cit.)

¹⁷ Per al treball de mercat els nivells d'ocupació es defineixen com: subocupació mercantil (haver dedicat d'1 a 10 hores setmanals); ocupació mercantil a temps parcial (haver dedicat d'11 a 30 hores setmanals); ocupació mercantil a temps complet (haver dedicat de 31 a 40 hores setmanals) i sobreocupació mercantil (haver dedicat més de 40 hores setmanals).

que és 2,6 unitats quadrades. No obstant això, per simplificar la lectura i la comparació, el valor de l'àrea total també es fa correspondre a 1 i, així, els valors obtinguts per a cada un dels diferents índexs també fluctuaran entre zero i u. Ara bé, cal tenir en compte que en aquests valors transformats d'àrea, si bé el valor 1 representa igualtat o integració total i el valor 0, exactament el contrari, l'escala no és lineal.¹⁴ Això significa que, per exemple, un valor de l'índex de 0,5 no representa una situació equivalent al 50% de la igualtat o integració total. D'aquí que els valors dels índexs s'han de considerar com un nombre que no expressa una situació concreta, i que només tenen sentit en la comparació: un valor superior de l'índex expressa una situació millor en l'aspecte analitzat.

Índexs de desigualtat en la realització de treballs entre dones i homes

Dels set índexs construïts en l'estudi original, es presenten aquí amb forma d'exemple metodològic els dos primers de desigualtat. Aquests índexs mostren desigualtats entre dones i homes en la realització dels diferents treballs —el mercantil i el familiar domèstic— considerats primer cada un d'ells de forma independentment i, posteriorment, ambdós en conjunt. S'elaboren a partir d'indicadors que posen en relació taxes de participació, nivells de precarietat, nivells de segregació, temps de treball o aspectes específics de la realització conjunta d'ambdós treballs. Els valors dels indicadors estaran entre zero (total desigualtat) i u (total igualtat).¹⁵

D'aquí que un dels principals problemes d'aquests indicadors —comentat anteriorment— és que no informen sobre valors absoluts, per la qual cosa es podria estar donant l'anomenada “igualtat per sota”, és a dir, valors pròxims a u podrien estar reflectint igualtat entre dones i homes però amb valors molt poc desitjables per a ambdós. Una situació com aquesta, per exemple, és la que es dona actualment entre els joves d'ambdós sexes en el treball de mercat: igualtat en precarietat.

1. Índex de desigualtat en el desenvolupament de treball de mercat

Aquest índex reflecteix la desigualtat entre dones i homes en la participació en el treball de mercat. Els sis indicadors seleccionats per construir-lo figuren a la taula 2.

Els dos primers indicadors proporcionen informació sobre la desigual ocupació de dones i homes en el mercat de treball. El primer es refereix només a l'ocupació sense tenir en compte cap característica específica. El segon, en canvi, considera dos aspectes importants: d'una banda, la situació més crítica del cicle vital (presència de menors)¹⁶ que és quan l'ocupació laboral és més complicada; i, de l'altra, el tipus de jornada, que reflecteix no solament l'ocupació, sinó les diferències en hores dedicades al treball de mercat.¹⁷

El tercer indicador informa sobre un aspecte de l'ocupació en el treball de mercat, on les dones acostumen a estar poc

Taula 2.
Indicadors de l'índex de desigualtat en el desenvolupament de treball de mercat

Indicador	Definició
Desigualtat en l'ocupació	Relació entre la taxa d'ocupació femenina i la taxa d'ocupació masculina. ¹
Desigualtat en l'ocupació a temps complet amb menors	Relació entre la taxa d'ocupació femenina a temps complet (o sobreocupada) ² amb presència de menors (en relació amb el total de llars en què hi ha menors) i la taxa d'ocupació masculina equivalent a l'anterior.
Desigualtat en l'ocupació en llocs de responsabilitat	Relació entre el percentatge de dones que ocupen llocs de responsabilitat (en relació amb el total de dones ocupades) i el percentatge d'homes d'aquestes mateixes característiques.
Desigualtat en l'ingrés	Relació entre el nivell d'ingrés mitjà de les dones i el nivell d'ingrés mitjà dels homes.
Desigualtat en la temporalitat	Relació entre la taxa d'ocupació amb contracte temporal masculina i la taxa d'ocupació amb contracte temporal femenina.
Desigualtat en el temps de treball de mercat	Relació entre el temps mitjà per participant dedicat a treball de mercat per les dones i el temps mitjà per participant dedicat a treball de mercat pels homes.

1. Població de 18 a 64 anys.

2. Calculades en relació amb les hores de dedicació.

¹⁸ Com a llocs de responsabilitat es consideren els empresaris o empresàries autònoms amb i sense assalariats o assalariades, els directius i directives, i els professionals liberals. Altres estudis poden incloure les tècniques altes. En aquest estudi no es van incloure perquè es va considerar que és un càrrec més de qualificació que de responsabilitat. Alternativament a aquest indicador es podria haver optat per un de segregació horitzontal, ja sigui en l'ocupació o en sectors d'activitat. Qualsevol d'ells hauria reflectit algun tipus de segregació.

¹⁹ Es consideren diferències en ingressos i no en salaris, en primer lloc, perquè aquesta és la informació que ofereix l'ERB. Malgrat això, es podrien considerar diferències en salaris si s'ajusta la població a la població ocupada, la qual cosa assegura que els ingressos pràcticament equivalguin a salaris.

²⁰ Com a expressió de precarietat també es podria haver considerat la parcialitat o la desocupació. Es va optar per la temporalitat perquè la desigualtat en el treball a temps parcial d'alguna manera queda recollida en el sisè indicador de desigualtat en el temps de treball, i la desigualtat en la desocupació queda reflectida en els indicadors de desigualtat en l'ocupació.

²¹ En aquest cas, s'ha optat per considerar el temps mitjà per participant i no el temps mitjà social perquè la participació ja es recull en altres indicadors.

representades, i significa una forma de segregació vertical: l'ocupació en llocs de responsabilitat.¹⁸ Les dificultats que troben les dones per accedir a aquests càrrecs és el que es denomina “el sostre de vidre”: unes barreres invisibles que impedeixen accedir a llocs de poder.

El quart indicador es refereix a desigualtat en l'ingrés.¹⁹ Considerar els ingressos té l'avantatge de mostrar no tan sols les desigualtats de gènere directament relacionades amb el treball de mercat i que es concreten en els salaris (tipus de contracte, discriminacions, etc.), sinó també desigualtats que són conseqüència de la diferent ocupació de dones i homes en el mercat, com les pensions o les jubilacions.

El cinquè indicador assenyala la desigual precarietat en el mercat de treball entre dones i homes, expressada a través de les taxes de treball temporal, modalitat de contracte en què les dones es mostren com un grup particularment vulnerable.²⁰ Per al càlcul d'aquest indicador de desigualtat en la temporalitat, el quocient es construeix al revés (el percentatge d'homes en relació amb el de dones) ja que la taxa de temporalitat de les dones és superior a la dels homes.

Finalment, l'últim indicador fa referència a la desigualtat en temps de dedicació al treball de mercat entre dones i homes, que és un altre dels aspectes determinants en la participació de les dones,²¹ ja que una cosa és participar i una altra molt diferent el nombre d'hores que es dedica a l'activitat.

Ara bé, tal com s'ha assenyalat, obtenir un valor 1 en un indicador de desigualtat no significa necessàriament una situació

més desitjable, ja que es podria tractar d'una situació d'igualtat “per sota”, és a dir, igualtat entre dones i homes però amb valors baixos, que representen una situació no desitjable per a ambdós. Aquest cas es podria donar en els indicadors de desigualtat en l'ocupació, en l'ingrés i en la temporalitat. D'aquí que sigui important tenir en compte també els valors absoluts corresponents per a dones i homes. En canvi, una igualtat més gran en temps de treball, el més probable és que signifiqués una reducció de la jornada laboral per a ambdós sexes, la qual cosa podria considerar-se una situació més desitjable.

2. Índex de desigualtat en la realització de treball familiar domèstic

Aquest índex reflecteix la desigualtat entre dones i homes en la participació i realització del treball familiar domèstic. Els sis indicadors seleccionats per construir-lo figuren a la taula 3.

El primer indicador de desigualtat en l'ocupació en treball familiar domèstic considera l'ocupació en els termes més generals, és a dir, d'acord amb el criteri “participar almenys una hora en la setmana de referència”. Encara que aquest indicador proporciona escassa informació en relació amb les diferències entre dones i homes, ja que és fàcil realitzar almenys una hora setmanal de treball familiar domèstic, s'ha considerat perquè permet observar en el temps la possible integració dels homes en aquesta activitat. El segon indicador completa la informació anterior, considerant l'ocupació en treball familiar domèstic a temps complet.²² D'aquesta manera, s'estaria reflectint una desigualtat entre els que realment tenen assumida aquesta activitat com alguna cosa necessària que cal realitzar i els que simplement “ajuden”.

Taula 3.
Indicadors de l'índex de desigualtat en la realització de treball familiar domèstic

Indicador	Definició
Desigualtat en l'ocupació	Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que realitza treball familiar domèstic (almenys una hora setmanal)
Desigualtat en l'ocupació a temps complet	Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que realitza treball familiar domèstic, almenys a temps complet
Desigualtat en l'ocupació en activitats de neteja i cuina	Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que realitza activitats de neteja i cuina en exclusiva
Desigualtat en tasques de cura	Relació entre el percentatge d'homes i el percentatge de dones que realitza activitats de cura a menors en exclusiva (en relació amb el total de llars on hi ha menors)
Desigualtat en temps dedicat a treball familiar domèstic	Relació entre el temps mitjà per participant dedicat a treball familiar domèstic per part dels homes i el temps mitjà per participant dedicat a treball familiar domèstic per part de les dones
Desigualtat en temps de treball familiar domèstic de casats i casades	Relació entre el temps mitjà per participant dedicat a treball familiar domèstic per part dels homes casats i el temps mitjà per participant dedicat a treball familiar domèstic per part de les dones casades

²² La definició d'“ocupació a temps complet” és de fet un concepte sociohistòric definit entorn del nombre d'hores que majoritàriament fan les persones que participen en el treball. Així, per exemple, la jornada a temps complet de treball de mercat del final del segle XIX a Europa era més llarga a la que avui es defineix com a ocupació a temps complet. D'aquí que, per definir els nivells d'ocupació per al treball familiar domèstic, es va utilitzar també aquest criteri. D'aquesta manera, l'ocupació a temps complet estarà compresa en la franja de 21 a 30 hores setmanals, ja que aquest és el nombre d'hores setmanals que majoritàriament dediquen les dones a aquesta activitat. En conseqüència, els quatre nivells d'ocupació queden definits com: subocupació familiar domèstica (haver realitzat d'1 a 10 hores setmanals); ocupació familiar domèstica a temps parcial (haver realitzat d'11 a 20 hores setmanals); ocupació familiar domèstica a temps complet (haver realitzat de 21 a 30 hores setmanals) i sobreocupació familiar domèstica (haver realitzat més de 30 hores setmanals).

²³ En activitats de neteja i cuina s'inclouen les categories de roba, neteja cuina, neteja de la casa i cuinar.

²⁴ En el treball de cura a menors es fa referència als menors de 10 anys ja que aquesta és la informació que es pregunta en l'ERB.

²⁵ A més, s'ha pogut considerar la participació en exclusiva perquè és la que presenta percentatges més grans en totes les activitats realitzades al llar. Si els percentatges de realització en exclusiva haguessin estat molt baixos, malgrat ser l'alternativa que millor expressa les desigualtats, no hauria estat raonable considerar-la pel fet de ser poc significativa, i s'hauria hagut d'adoptar una altra opció.

²⁶ Si es considerés la mitjana social, la desigualtat entre sexes seria més gran.

Els dos indicadors següents permeten observar les diferències en dues activitats clau que es duen a terme a la llar. Primer, les de neteja i cuina, perquè són una activitat absolutament feminitzada i representen de fet una segregació de les dones en treball familiar domèstic.²³ Segon, l'activitat de cura, tant per la importància del seu contingut com perquè normalment és l'activitat que representa més complicacions per participar en el treball de mercat.²⁴ En aquests dos casos es considera l'ocupació de dones i homes en exclusiva en l'activitat perquè és la dada que dona compte més clarament de les desigualtats.²⁵

El cinquè indicador recull les diferències de temps dedicat al treball familiar domèstic entre dones i homes. D'alguna manera és una informació complementària a la dels dos primers indicadors, que només informaven sobre l'ocupació. També cal tenir en compte que es tracta de temps mitjà per participant, o sigui, no s'està considerant les persones que no hi participen, que majoritàriament són homes.²⁶

Finalment, l'últim indicador dona compte de les diferències en temps dedicat a treball familiar domèstic entre dones casades i homes casats. És anàleg a l'anterior però referit a una situació específica. D'aquesta manera es reflecteixen de forma més directa les possibles desigualtats entre “iguals”, ja que es deixa de banda un altre tipus de condicionants o variables —llars unipersonals, diferències en edats, diferències en relacions de parentiu, etc.— que poden afectar la realització del treball familiar domèstic per raons diferents a les exclusivament de gènere.

Cal destacar dues observacions en relació amb aquests indicadors. En primer lloc, i al contrari del que succeïa amb els indicadors de treball de mercat, l'ocupació o el nombre d'hores de dedicació dels homes és sempre menor que la de les dones, per la qual cosa els quocients es construeixen al revés: es considera la taxa o valor masculí amb relació al femení. En segon lloc, i de la mateixa manera que es comentava anteriorment, aquests indicadors reflecteixen més igualtat amb valors pròxims a la unitat, però en aquest cas el problema dels valors absoluts es planteja amb alguns matisos importants. Si aquests indicadors, i en particular, els dos últims referits a temps de treball, mostressin valors que reflectissin igualtat, difícilment es tractaria d'“igualtat per sota”. De fet, significaria que els homes estarien realitzant el treball familiar domèstic en condicions anàlogues a les dones. En aquest cas, el significat més probable és que el dit treball s'estaria repartint perquè els homes estarien assumint part del que desenvolupaven anteriorment les dones. Valors absoluts molt baixos podrien mostrar, o una disminució de la qualitat de vida de tots i totes, o una participació important dels serveis públics d'atenció. Segurament la raó seria aquesta darrera, ja que les dones com a grup humà fins ara han demostrat que valoren aquesta activitat com a essencial per a la vida, i segueixen duent a terme el treball familiar domèstic necessari de la llar fins i tot quan s'incorporen al treball de mercat i assumeixen una càrrega de treball superior. Si l'indicador de temps de treball fóra 1, el més probable és que els temps de treball de mercat de dones i homes també s'estarien igualant. És possible que si els homes anessin compartint el treball familiar domèstic, simultàniament pressionarien per reduir la jornada laboral mercantil adaptant-la als requeriments de les necessitats de la llar. En aquest cas, la valoració social del treball familiar domèstic segur que seria diferent (més gran).

²⁷ En l'estudi original s'analitza l'evolució de les variables en el període 1990-2000. Es descarten les edicions de 1985 i 1995 perquè l'edició de 1985 no és directament comparable en certs aspectes fonamentals d'aquest estudi pel que fa a les hores de dedicació als diferents treballs. Per la seva part, les dades de l'edició de l'any 1995 presenten certes distorsions com a resultat dels efectes econòmics provocats per la realització dels Jocs Olímpics de 1992. A més, deu anys es considera un període temporal suficient per a una aproximació a l'evolució dels indicadors fonamentals.

Resultats

Les taules 4 i 5 recullen els valors dels indicadors i dels índexs de desigualtat en la realització de treball de mercat i de treball familiar domèstic respectivament, corresponents als anys 1990 i 2000,²⁷ així com les taxes o valors corresponents per a dones i homes a partir dels quals s'han construït. En els gràfics 2 i 3 es representen els índexs corresponents a ambdós treballs per als anys 1990 i 2000 respectivament. Els indicadors es representen en els eixos radials i els valors dels índexs estan determinats per les àrees de les figures respectives formades a partir dels indicadors.

L'anàlisi dels índexs de desigualtat permet observar, en primer lloc, les exagerades diferències en el comportament de dones i homes en el treball familiar domèstic en relació amb el treball de mercat. Un valor de 0,49 per l'any 2000 de l'índex de desigualtat en treball de mercat expressa un cert grau "d'igualtat" entre dones i homes en aquesta activitat en relació amb el valor de 0,08 per al mateix any de l'índex de desigualtat en treball familiar domèstic, que expressa una quasi total desigualtat entre ambdós sexes en el treball que es realitza a la llar. En conseqüència, una primera conclusió és que la principal desigualtat es dona en treball familiar domèstic.

L'índex de desigualtat en la realització de treball de mercat —representat per l'àrea de la figura del gràfic 1— pràcticament no ha variat entre 1990 i 2000 (0,48 i 0,49 respectivament). Dit d'una altra manera, la desigualtat entre dones i homes en termes generals en el treball de mercat no s'ha modificat en la darrera dècada. En canvi, en relació amb el treball familiar domèstic,

l'índex ha augmentat un 33,3% (de 0,06 a 0,08 entre 1990 i 2000), encara que pel fet de partir de valors tan extremadament baixos, l'increment en termes absoluts és poc significatiu (gràfic 2). L'anàlisi dels indicadors assenyalaran on se situen els aspectes més determinants de les desigualtats en els diferents treballs.

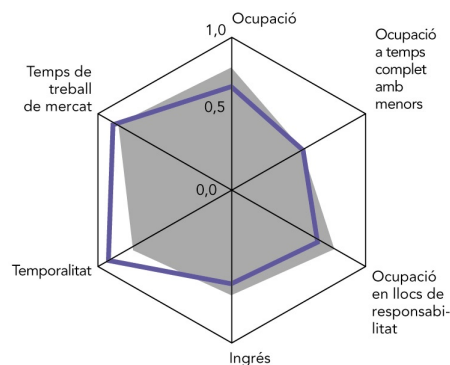
En relació amb el treball de mercat, l'estabilitat del valor de l'índex es deu al fet que certs indicadors han augmentat i d'altres han disminuït. En qualsevol cas, s'ha de destacar que el menor valor amb diferència el presenta el segon indicador de desigualtat en l'ocupació amb presen-

Taula 4.
Indicadors i índexs de desigualtat en la realització de treball de mercat,
Barcelona 1990-2000

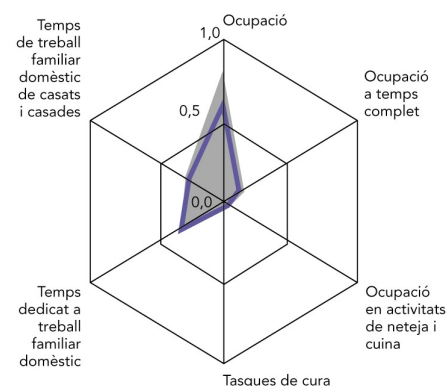
	2000			1990		
	Valors dones	Valors homes	Indicador	Valors dones	Valors homes	Indicador
Desigualtat en l'ocupació	56,4	74,1	0,76	50,0	77,3	0,65
Desigualtat en l'ocupació a temps complet amb menors	41,8	84,9	0,49	42,0	79,5	0,53
Desigualtat en l'ocupació en llocs de responsabilitat	17,6	23,7	0,74	15,6	24,2	0,64
Desigualtat en l'ingrés	116.582	180.560	0,65	73.566	124.045	0,59
Desigualtat en la temporalitat	22,1	15,8	0,71	22,3	19,8	0,89
Desigualtat en el temps de treball de mercat	36,7	43,8	0,84	37,68	44,78	0,84
Índex	0,49			0,48		

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de la Regió de Barcelona: Condicions de vida i hàbits de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona (Institut d'Estudis Metropolitans).

Gràfic 2.
Desigualtat en la realització del treball de mercat. Barcelona, 1990-2000

Gràfic 3.
Desigualtat en la distribució de treball familiar domèstic. Barcelona, 1990-2000

Taula 5.
Indicadors i índexs de desigualtat en la distribució de treball familiar domèstic, Barcelona 1990-2000

	2000			1990		
	Valors dones	Valors homes	Indicador	Valors dones	Valors homes	Indicador
Desigualtat en l'ocupació	90,9	75,7	0,83	91,8	55,1	0,60
Desigualtat en l'ocupació a temps complet	44,0	5,4	0,12	55,1	6,2	0,11
Desigualtat en l'ocupació en activitats de neteja i cuina	66,2	3,9	0,06	77,4	2,7	0,03
Desigualtat en tasques de cura	50,9	2,0	0,04	55,2	1,9	0,03
Desigualtat en temps dedicat a treball familiar domèstic	23,6	8,9	0,38	30,7	10,5	0,34
Desigualtat en temps de treball familiar domèstic de casats i casades	30,4	9,2	0,30	37,0	10,4	0,28
Índex	0,08			0,06		

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de la Regió de Barcelona: Condicions de vida i hàbits de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona (Institut d'Estudis Metropolitans).

cia de menors, que mostra la important diferència —per a ambdós anys— del percentatge de dones ocupades en relació amb els homes quan es considera aquesta situació. Aquesta diferència (de 43 punts percentuals menys per les dones l'any 2000) està motivada tant per una disminució important de la taxa d'ocupació femenina quan es considera temps complet amb presència de menors, com d'un increment significatiu de la taxa masculina en aquestes condicions. Això revela que l'ocupació femenina —molt més que la masculina— continua molt influenciada per la presència de persones dependents a la llar.

D'altra banda, el darrer indicador de desigualtat en el temps de treball és el

que mostra una igualtat més gran entre dones i homes per a l'any 2000, encara que representa aproximadament una diferència de set hores setmanals de treball de mercat entre ambdós. Cal fer notar que aquest indicador presenta un valor força superior als dos primers, que reflecteixen desigualtat en l'ocupació, en particular al segon, que fa referència a la desigualtat en l'ocupació quan es treballa a temps complet amb presència de menors. Això fa pensar que les dones, quan tenen fills o filles petites, no tendeixen tant a reduir la seva jornada laboral (en part perquè no depèn d'elles), sinó, més aviat, o es retiren del mercat o es mantenen amb jornades completes.

Pel que fa al treball familiar domèstic, el primer indicador, de desigualtat en l'ocupació, és el que presenta amb diferència el valor més elevat per a ambdós anys 1990 i 2000, així com un increment molt significatiu. El valor de 0,83 per a l'any 2000 significa una participació del 83% dels homes en relació amb les dones. Ara bé, cal recordar que en aquest cas “estar ocupat” es defineix com “haver dedicat almenys una hora a l'activitat la setmana de referència”, amb la qual cosa és relativament fàcil ser persona ocupada en treball familiar domèstic. En qualsevol cas, l'augment de 0,60 a 0,83 entre 1990 i 2000 està mostrant la incorporació dels homes a l'activitat. De fet, l'ocupació de les dones quasi no ha variat entre els dos anys (es manté al voltant del 91%), en canvi, la dels homes ha augmentat del 55% al 75%. Malgrat això, si es considera el segon indicador, d'ocupació a temps complet, el panorama canvia. L'ocupació de dones i homes naturalment disminueix en relació amb el primer indicador, però la dels homes notablement més que la de les dones. Això es reflecteix en el valor de l'indicador,

que es manté força constant entre ambdós anys considerats però amb valors escandalosament més baixos que el primer: l'ocupació en treball familiar domèstic a temps complet dels homes el 2000 només representa el 12% de l'ocupació de les dones en aquestes condicions, la qual cosa pot estar mostrant que gran part de la participació masculina en aquesta activitat és “d'ajudar” i no d'assumir l'activitat com una responsabilitat pròpia, almenys no al mateix nivell que l'assumeixen les dones.

Els indicadors tercer i quart, d'ocupació en exclusiva en activitats de neteja i cuina i en tasques de cura, reflecteixen un altíssim grau de segregació en aquestes activitats. Tot i mostrar increments lleugers, les desigualtats entre dones i homes continuen essent exageradament grans (valors de 0,06 i 0,04 per al 2000 respectivament). Tenint en compte que el valor 1 representa la màxima igualtat, aquests valors asse-nyalen on hi ha la font principal de desigualtat entre dones i homes. Si, a més, es té en compte que les tasques de cura són les que normalment representen més complicacions per participar en treball de mercat, és com a mínim curiós o poc comprensible que no es consideri aquests tipus d'activitats en els indicadors habituals utilitzats per donar compte de les desigualtats en el treball entre dones i homes.

Finalment, els dos darrers indicadors referits al factor temps també presenten valors baixos (de 0,38 i 0,30 per l'any 2000), cosa que mostra com es manté una desigualtat important en relació amb els temps de treball.

En conseqüència, la pauta cultural que estableix la divisió dels treballs per sexe segueix vigent socialment i la distribució més o menys equitativa d'ambdós treballs entre dones i homes està encara molt lluny d'aconseguir-se. No obstant això, les dones s'han anat integrant en el treball de mercat; en canvi, els homes no han fet el mateix procés, i el treball familiar domèstic continua essent un “assumpte de dones”. D'aquí que, la idea més o menys acceptada que “les coses estan canviant”, cal matisar-la: el canvi que s'ha produït ha estat motivat fonamentalment pel canvi de comportament de les dones, amb tot el que això implica de “càrrega de treball”, però els homes com a grup humà no han assumit que l'atenció de les persones també els pertoca.

D'aquesta manera, els resultats estan indicant on es focalitzen els principals problemes que impedeixen una participació més equitativa entre dones i homes en els distints treballs, i, per tant, per on s'haurien d'orientar les polítiques si l'objectiu és una qualitat de vida superior per a tots i totes. Tenint en compte que la participació de les dones en el mercat de treball no podrà tenir característiques anàlogues a la dels homes mentre aquests no assumeixin la seva responsabilitat en l'atenció de les persones a la llar, sembla més o menys clar que, tot en conjunt, requereix a mig termini una organització social de temps i treballs diferent a l'actual. D'aquí la importància de començar a implementar polítiques públiques que apuntin cap a aquest objectiu més a llarg termini i no tan sols cap a posar en marxa determinats serveis socials, com serveis de guarderies —també necessaris— que finalment comparteixen amb les dones les tasques de cura, de manera que es consolida el model de “doble presència” per a les dones i el de “unipresència” per als homes.

Conclusions

La discussió i elaboració de nous indicadors de treball s'havia plantejat en dues etapes: la primera relacionada amb els indicadors possibles, i la segona, amb els indicadors desitjables. Els indicadors possibles són aquells que es podrien construir amb la informació disponible actualment. Aquest ha estat l'objectiu d'aquest estudi que ha utilitzat la informació de l'ERB. Els indicadors desitjables serien tots els que es consideren adequats i necessaris per a l'objectiu plantejat, tant els possibles com aquells per als quals encara no es disposa d'informació suficient per calcular-los. La realització de l'estudi ha permès posar de manifest les limitacions de la informació disponible i orientar cap a la informació necessària.

En relació amb els indicadors de treball, des de la nostra perspectiva, aquests haurien de donar compte de tres tipus de processos, que van del més personal al més estructural. En primer lloc, han de permetre observar l'evolució de la integració i la dedicació al treball de mercat i al treball familiar domèstic de dones i homes. Atesa la distribució del treball actual definida en raó de sexe, és important que els indicadors no solament informin de la integració de les dones en el treball de mercat, sinó que donin compte també del procés d'integració dels homes en el treball familiar domèstic. Aquests indicadors donarien compte de les desigualtats o diferències entre els sexes²⁸ en la seva ocupació en els diversos treballs des de diferents perspectives: l'ocupació de forma independent en cada un d'ells, l'ocupació simultània en ambdós treballs, l'anàlisi d'acord al cicle vital i l'anàlisi tenint en compte el nivell social.

Un segon tipus d'indicadors ha de donar compte de les "necessitats"²⁹ de treball (o com es satisfan) segons el tipus de llar. Això implica l'anàlisi de les interrelacions dels diferents temps de treball i els membres de la llar que els duen a terme, tenint en compte, a més, el temps de treball de persones o institucions alienes a la llar, remunerades o no. Aquests indicadors permetrien analitzar les necessitats de treball per la reproducció segons el tipus de llar, i així s'obteniria una primera aproximació a l'estudi del temps de treball familiar domèstic que hi ha darrere del temps de treball de mercat. Com és lògic, aquest tipus d'indicadors requereixen que la unitat d'anàlisi sigui la llar.

Finalment, és important conèixer les necessitats de treball familiar domèstic en la reproducció social global i la seva articulació amb el treball de mercat. És a dir, analitzar el procés de transformació del treball familiar domèstic en treball de mercat. Això significa elaborar diagrames de flux (tipus taules *input-output*) que permeten relacionar ambdós treballs i estudiar els requeriments socials de treball familiar domèstic. Dit d'una forma més concreta, discutir els *input* de treball familiar domèstic necessaris per produir una unitat *d'output* tant de treball de mercat com de treball familiar domèstic.

Els índexs i indicadors elaborats en aquest estudi amb la informació disponible corresponen bàsicament al primer tipus, encara que es van poder aproximar algunes interrelacions corresponents al segon tipus. En qualsevol cas, fins i tot per als indicadors del primer tipus, falta informació sobre el treball familiar domèstic en relació amb: els temps dedicats per dones i homes a les diferents activitats que inclou aquest treball; els aspectes de gestió, organització i responsabilitat; i informació més específica sobre els temps de cura. Per elaborar més indicadors del segon tipus seria necessari disposar d'informació

²⁸ En qualsevol cas, és important recordar la discussió sobre els valors absoluts de temps de treball, ja que no es tracta d'aconseguir només la igualtat, sinó que aquesta signifiqui una qualitat de vida superior.

²⁹ No es pretén aquí abordar el complex tema de les necessitats, més aviat es tracta d'obtenir la informació sobre la quantitat de treball que de fet s'està duent a terme en cada tipus de llar.

de tots els membres de la llar de 16 anys o més per poder creuar les seves dades en relació amb el temps de treball, jornades, horaris, etc., bàsicament d'aquelles persones que viuen en parella; i del treball realitzat per persones alienes a la llar, remunerades o no: familiars, amics, cangurs, etc. D'aquesta manera es pot analitzar el temps de treball de cadascú pel que fa tant a les necessitats de la llar com a l'activitat de la resta de membres de la llar i conèixer els requeriments de treball per a la reproducció dels membres de la llar tenint en compte els nivells de renda.

La informació necessària per a la realització dels índexs i indicadors del primer i segon tipus, en el cas de la ciutat de Barcelona, es podria obtenir a partir de l'ERB modificant tant el qüestionari com la població entrevistada. En relació amb el qüestionari, es tractaria d'incorporar preguntes que ampliessin la informació sobre treball familiar domèstic i incorporar un diari d'ús del temps. En relació amb la població entrevistada, seria necessari realitzar l'enquesta a tots els membres de la llar. No obstant això, l'òptim seria que no sols l'ERB assumís aquestes modificacions, sinó que ho fes l'Enquesta de població activa (EPA). Aquesta darrera enquesta és la que hauria d'incorporar un apartat referit al treball familiar domèstic i un diari d'ús del temps per a tots els membres de la llar. D'aquesta manera es comptaria amb tota la informació sobre treball dels diferents membres de la llar en l'àmbit estatal.

Finalment, creiem que el tercer tipus d'indicadors excedeix l'estudi de la ciutat i caldria desenvolupar-los per a espais geogràfics més amplis.

Referències bibliogràfiques

Boulding, K.E. *La economía del amor y del temor*. Madrid: Alianza, 1976: 16 (e.o. 1973).

Carrasco, C.; Mayordomo, M. «Tiempos, trabajos y organización social: reflexiones en torno al mercado laboral femenino». A Carrasco, C.: *Mujeres y Economía*. Barcelona: Icaria, 1999.

Carrasco, C.; Mayordomo, M. «Los modelos y estadísticas de empleo como construcción social: la encuesta de población activa y el sesgo de género», *Política y Sociedad*, núm. 34, Madrid, 2000.

Plantenga, J.; Hansen, J. «Balance de la igualdad de oportunidades en la Unión Europea», *Revista Internacional del Trabajo*. Vol. 118, núm. 4, 1999.

Mosley, H.; Mayer, A. «Benchmarking National Labour Market Performance: A Radar Chart Approach», *Final Report*, Comissió Europea, 1998.

Tronti, L. «Benchmarking Employment Performance and Labour Market Policies». Comissió Europea, 1998.

DOSSIER

L'ocupació femenina a Barcelona: tendències subjacents i perspectives de futur

*Narcisa Salvador, Eduard Salvat i Àngels Santigosa. Direcció d'Estudis d'Activitats Econòmiques i Ocupació. Regidoria de Promoció Econòmica, Ocupació, Turisme i Comerç.
Ajuntament de Barcelona*

En aquest article es pretén reunir informació que es considera significativa per dibuixar amb certes garanties una visió panoràmica de futur sobre el mercat de treball femení a la ciutat de Barcelona.

Intentar explicar-se el futur, ni que sigui a grans trets, és sempre compromès, i especialment si es tracta d'un aspecte que depèn de moltes variables no necessàriament lligades entre si, com és el cas que ens ocupa. La participació de la dona en el món del treball depèn de la mentalitat i els usos socials, de l'estructura sectorial i organitzativa del model productiu, del sistema educatiu, de les previsions demogràfiques, de la marxa de l'economia, etc. A això, cal afegir que es tracta d'una ciutat: per definició, un espai obert d'intercanvis. Una ciutat que és el nucli central d'una metròpoli composta per una xarxa de ciutats. I amb un mercat de treball real molt superior a l'estricta delimitació administrativa.

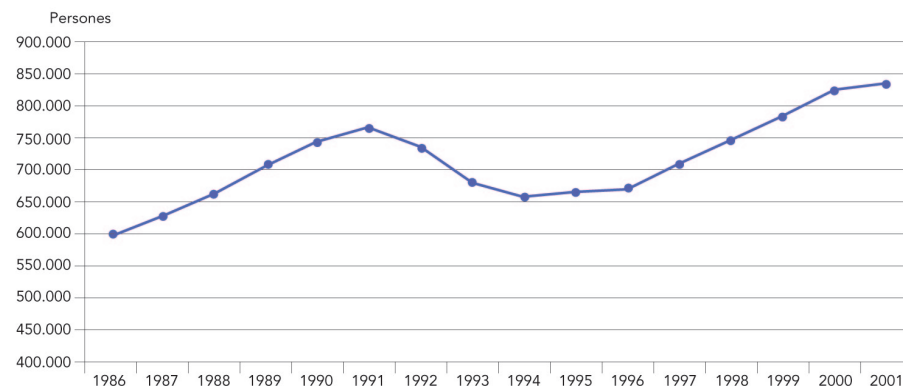
Això no obstant, som davant d'un model madur, les tendències del qual estan prou ben dibuixades en termes generals. Coneixem els valors actuals de les principals magnituds sobre l'activitat femenina a Barcelona i també es disposa de sèries sobre com ha evolucionat en les últims temps, sèries potser no massa llargues però posades al dia, que ens donen pautes actualitzades de la realitat. Certes magnituds paral·leles estan ben establertes, com les cohorts de barcelonines que assoliran l'edat de treballar en els propers anys, i el nivell formatiu que poden tenir. I es compta amb estudis de prospectiva solvents i força recents sobre les necessitats de la demanda, i amb les línies estratègiques compromeses en el marc europeu. S'ha intentat recollir i oferir junts alguns d'aquests elements, no exhaustius però sembla que suficients, per a l'objectiu establert.

La participació de la dona en el mercat de treball de Barcelona

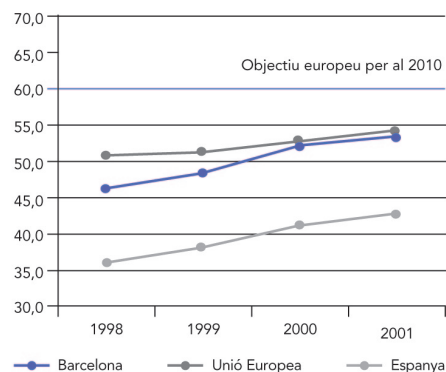
L'ocupació assoleix les mitjanes europees

Segons el registre d'afiliats al règim general de la Seguretat Social —una de les fonts que permeten una aproximació millor a la dinàmica global de l'ocupació entre anys censals— la forta expansió de l'economia de Barcelona en els darrers anys s'ha traduït en la creació de més de 167.000 llocs de treball entre 1996 i 2001. Es tracta d'un increment extraordinari, amb taxes de creixement anuals superiors al 5 % durant la major part del període considerat. D'aquesta manera, i malgrat

Gràfic 1.
Persones afiliades al règim general de la Seguretat Social. Barcelona, 1986-2001

Gràfic 2.
Convergència de les taxes d'ocupació femenina. 1998-2001

¹ Pes de les ocupades sobre la població total compresa entre els 16 i els 64 anys.

la desacceleració de l'any 2001, al final de l'any la ciutat assolí la xifra rècord de 832.500 assalariats, als quals cal sumar també 113.500 treballadors per compte propi. Barcelona concentra el 36,4 % de l'afiliació total de Catalunya, i pràcticament la meitat de la de la Regió Metropolitana (gràfic 1).

Les dades sobre afiliació a la Seguretat Social a la ciutat no permeten diferenciar per sexes, com tampoc succeeix en el cas de Catalunya. Cal recórrer al conjunt d'Espanya per disposar d'aquesta informació, i per a aquest àmbit l'increment de l'afiliació femenina (46,7 %) durant l'etapa 1995-2000 pràcticament va duplicar el de la masculina (23,7 %). Aquest fet i l'evolució recent de la taxa d'ocupació femenina a la ciutat fan pensar que l'augment de l'ocupació femenina a Barcelona pot haver estat especialment significatiu durant els darrers sis anys.

Efectivament, la dinàmica expansiva del mercat laboral de Barcelona en els darrers anys i la participació creixent de les barcelonines en el mercat de treball han propiciat la convergència de la taxa d'ocupació femenina de la ciutat¹ amb la mitjana de la Unió Europea. La distància entre ambdues taxes ha passat de 4,5 punts a 0,7 punts en només

tres anys (de 1998 a 2001). D'aquesta manera, a Barcelona li caldrà recórrer 6,7 punts fins assolir la taxa del 60 % que el Consell Europeu va fixar com a objectiu per a l'any 2010 a la Cimera de Lisboa (gràfic 2).

La taxa d'ocupació femenina va assolir el 53,3 % l'any 2001, que suposa un increment d'1,5 punts respecte a l'any anterior. Aquesta taxa segueix estant per sobre de les de Catalunya (52 %) i Espanya (42,5 %), que també van mostrar una evolució positiva durant el 2001 (taula 1).

La diferència entre les taxes d'ocupació masculina i femenina presenta a Barcelona una magnitud similar a la de la Unió Europea (menys de 19 punts), mentre que a Catalunya i Espanya es manté clarament més accentuada (25,2 i 29,4 punts, respectivament) i no dona senyals de reduir-se.

Per cada cent treballadors a la ciutat, 45 són dones. Així doncs, la participació de les barcelonines en l'ocupació total de la ciutat s'ha situat en el 45 % l'any 2001, 2,5 punts per sobre de la mitjana de la Unió Europea. El pes de les dones dins de l'ocupació a la ciutat és també més elevat que a Catalunya (40,4 %) i Espanya (37,2 %).

El descens de l'atur beneficia especialment les dones

L'expansió de l'economia barcelonina a partir de mitjan anys noranta es va traduir en una extraordinària reducció de les xifres de l'atur. Efectivament, l'atur registrat a la ciutat va disminuir de forma sostinguda entre 1994 i l'any 2000, amb

Taula 1.
Taxa d'ocupació de persones
de 16 a 64 anys per sexes, 2001

	Homes	Dones	Total
Barcelona	72,2	53,3	62,2
Catalunya	77,2	52,0	64,6
Espanya	71,9	42,5	57,1
Unió Europea	72,5	54,0	63,3

Font: Enquesta de la població activa i Enquesta de forces de treball de la Comunitat Europea.

Nota: les dades fan referència a mitjanes de 2001, excepte les de la Unió Europea, que són relatives a l'any 2000.

una reducció agregada propera al 53 %. Malgrat el repunt de 2001, derivat del alentiment de la marxa de l'economia i les incerteses existents en l'àmbit internacional, el nombre d'aturats el desembre d'aquest any (43.277) se situa en un nivell que, si es considera la sèrie històrica, es pot qualificar de baix. El mateix mes, la taxa d'atur a la ciutat (6,49 %) era inferior a les de Catalunya (6,82 %), la província de Barcelona (7,22 %) i Espanya (9,23 %). D'altra banda, cal afegir que l'atur femení a Barcelona suposa el 21,8 % del total de Catalunya.

Aquesta dinàmica de l'atur a la ciutat mostra, però, una diferenciació notable per sexes: si s'analitza el conjunt de la darrera dècada —que inclou tant fases de crisi com d'expansió— l'atur femení s'ha reduït de forma notablement més intensa que el masculí. Entre 1991 i l'any 2001 el nombre d'aturades ha registrat una disminució del 39,2 % (unes 15.100 persones), mentre que en el cas dels homes el descens ha estat del 29,4 % (8.250 aturats menys).

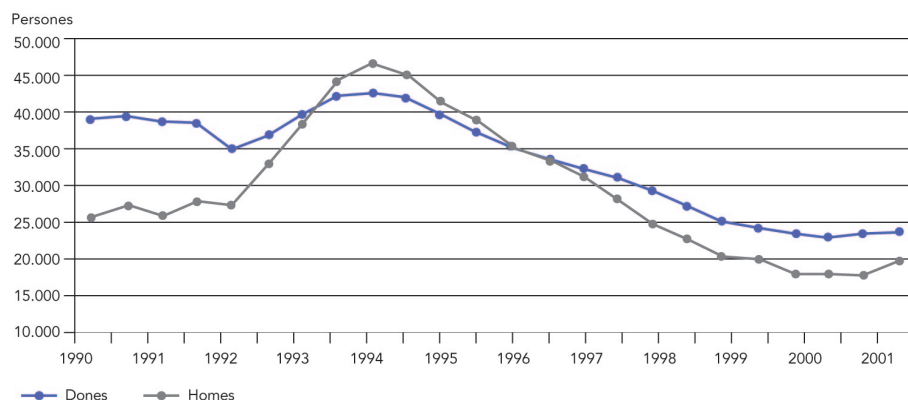
La substancial reducció de l'atur femení durant el període analitzat ha afectat amb una incidència especial el col·lectiu de les dones joves (amb un descens del 84,2 % de les aturades de menys de 20 anys i del 76 % de les compreses entre 20 i 24 anys), i decreixia en intensitat a mesura que es consideren edats més elevades. El segment de les aturades de més de 55 anys presenta una problemàtica específica i no ha respost ni en les conjuntures favorables, com ho evidencia el fet que durant el període 1991-2001 ha experimentat un increment del 76,9 % (gràfic 3).

L'anàlisi econòmica convencional dóna suport a la idea la idea que el grau de feminització de l'atur —el pes de l'atur femení sobre el total— tendeix a augmentar en èpoques d'expansió econòmica i a disminuir durant les crisis. L'argumentació que explicaria aquest fenomen és la següent: en èpoques de recessió, moltes dones respondrien a la pèrdua del seu lloc

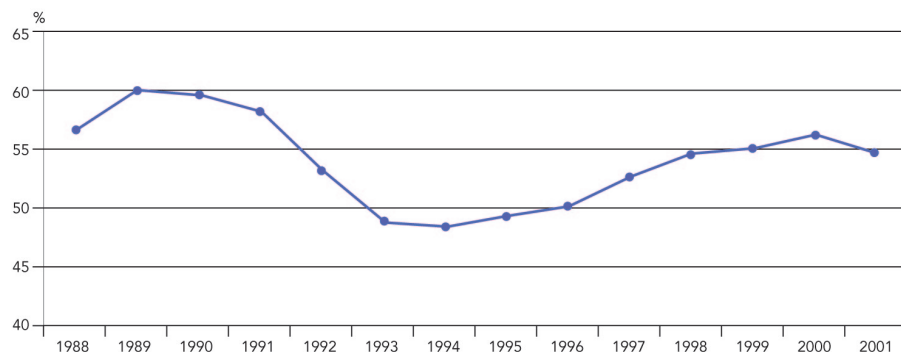
de treball deixant el mercat laboral (de manera que el pes del sexe femení dins el conjunt de l'atur es reduiria); contràriament, el creixement econòmic estimularia una participació femenina superior en la força laboral i un descens acusat de l'atur masculí, i com a conseqüència la feminització de l'atur tendiria a pujar. Les dades sobre l'evolució de l'atur a Barcelona s'ajusten notablement a aquesta pauta: si al final dels anys vuitanta —en plena expansió econòmica— seixanta de cada cent aturats eren dones, l'any 1994, en època de crisi, aquest percentatge s'havia reduït a 48. D'altra banda, el fet que l'any 2001 hagi estat el primer des de 1994 en què ha baixat la feminització de l'atur (fins a situar-se en un 54,3 %) és un símptoma més del canvi de perspectives econòmiques produït en el transcurs de l'exercici (gràfic 4).

En termes de taxa d'atur s'observa també una notable diferència entre la dinàmica de les dones (la taxa de les quals baixa en 5,2 punts en el període 1991-2001) i la davallada molt més minsa de la taxa masculina (−1,2 punts).

Gràfic 3.
Evolució de l'atur per sexes. Barcelona, 1990-2001

Gràfic 4.
Feminització de l'atur. Barcelona, 1988-2001

Aquesta pauta bàsica es repeteix a tots els grups d'edat excepte els majors de 55 anys. El descens de la taxa femenina és especialment acusat entre les joves (segment en què supera els 11 punts) i es modera a mesura que augmenta l'edat, mentre que el col·lectiu de majors de 55 anys experimenta també en aquest cas un increment en termes absoluts (taula 2).

Amb tot, la taxa d'atur femení a la ciutat (8,09 % el desembre de 2001) continua sent clarament superior a la d'atur masculí (5,25 %), com també succeeix a Catalunya i Espanya.

Més i millors contractes per a les dones

La cada cop més significativa participació de la dona en el mercat laboral de Barcelona es reflecteix en el fet que durant els darrers tres últims anys aquestes van signar més contractes que els homes a la ciutat. A més, aquesta tendència va en augment; així mentre que l'any 1998 el col·lectiu femení concentrava el 49,3 % del total dels contractes registrats, l'any 2001 suposaven ja el 52 %. Aquest comportament contrasta amb el d'àmbits territorials més propers, on el volum de contractació masculina supera la femenina: a Espanya, el mateix any 2001 les dones representaven poc més del 42 % del total de la contractació, mentre que a Catalunya s'aproximaven al 48 %, encara que en els dos àmbits les dones també van guanyant posicions gradualment. Probablement, en els propers anys s'aniran reduint les diferències entre els diversos àmbits (taula 3).

Però aquest important pes de la contractació femenina es deu en bona mesura a la incidència més gran de la temporalitat en les dones. Malgrat aquest aspecte, és molt remarcable el rellevant augment de la contractació indefinida que han experimentat les dones els darrers anys: des de 1998 la contractació fixa femenina ha pujat un 55 % davant del 19 % de la dels homes a la ciutat de Barcelona. Malgrat que el volum total dels contractes masculins continua superant els femenins, les distàncies s'han anat reduint d'una forma molt notable, fins al punt que en els darrers quatre mesos de l'any 2001 i per primer cop, el nombre de contractes fixos signats per dones supera el dels homes. Aquest fet pot marcar una certa tendència progressiva amb vista al futur d'una precarització menor en el mercat de treball de les dones respecte als homes (gràfic 5).

En aquest darrer aspecte, i segons les dades extretes de l'Enquesta de població activa de Catalunya, es posa de manifest un cert apropament de les taxes de temporalitat entre les assalariades i els assalariats. Malgrat un cert comportament erràtic de la sèrie, s'observa clarament una evolució cap a la reducció de la presència de la temporalitat entre els dos sexes, que

Taula 2.
Taxa d'atur per sexes. Barcelona,
1991-2001

	Homes	Dones	Total
1991	6,49	13,29	9,17
1992	7,59	12,63	9,61
1993	10,24	14,48	11,94
1994	10,44	14,38	12,02
1995	8,98	12,82	10,52
1996	8,83	11,48	9,98
1997	7,44	10,61	8,82
1998	6,06	9,33	7,48
1999	5,29	8,34	6,62
2000	4,78	7,87	6,13
2001	5,25	8,09	6,49

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'INEM.

Taula 3.
Contractes signats per sexes.
Barcelona, 1998-2001

	Dones	Total	Pes (%)
1998	335.336	679.748	49,33
1999	400.588	791.822	50,59
2000	410.751	800.509	51,31
2001	401.182	771.212	52,02

Font: elaboració pròpia amb dades de l'INEM.

és una mica més intensa en el cas de les dones, fet que pot contribuir a certes millores en la qualitat de l'ocupació femenina respecte als homes (gràfic 6).

La millora del nivell de formació afavoreix un augment de l'activitat laboral femenina

Com és ben conegut, l'educació és una variable determinant amb vista a la participació de la dona en el mercat de treball. Una anàlisi de les bases estadístiques de la ciutat posa de manifest clarament aquest aspecte. Les darreres dades padronals disponibles en les quals es pren en consideració i s'entrecruen les variables sexe, grup d'edat, nivell de formació i participació en el mercat de treball (ocupació, activitat, atur i inactivitat) són francament il·lustratives en aquest sentit i apunten unes determinades tendències futures. Des d'aquest punt de vista oferim una visió més àmplia d'aquest aspecte (taula 4).

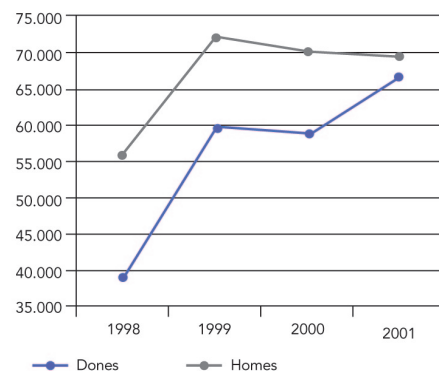
A nivells alts de formació (disposició d'un títol universitari) les taxes d'activitat² entre homes i dones són francament similars: en el segment d'edat comprès entre els 25 i els 39 anys el *gap* d'aquesta taxa entre homes i dones és de només 3 punts (mentre que el global de la ciutat és de 20). A l'impacte dels diferents nivells formatius s'ha d'afegir també l'efecte edat; així entre universitaris d'entre 40 i 54 anys la diferència s'eleva als 11 punts.

En els nivells de qualificació inferior (els que només tenen la primera etapa d'EGB) és on les distàncies entre homes i dones són realment molt acusades: en el grup d'edat entre 25 i 39 anys la taxa d'activitat dels homes supera la de les dones en 26 punts, xifra que s'eleva a 45 punts en el segment d'edat comprès entre 40 i 54 anys. Per al conjunt de la força de

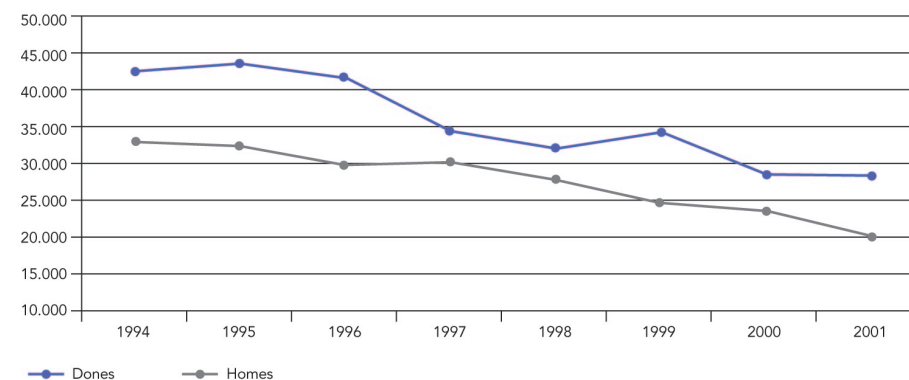
treball la diferència a Barcelona per a les persones amb aquest nivell de formació és de 33 punts entre els dos sexes; en el cas europeu la distància se situa al voltant dels 26 punts l'any 2000.

És un fet àmpliament contrastat que les dones estan accedint progressivament a nivells formatius més alts, i fins i tot superen els homes en els estrats d'edat més joves. Segons dades de l'Eurostat, Espanya és el país de la Unió Europea en el qual el col·lectiu femení supera més clarament el masculí en el nivell de qualificació entre la població d'edat més jove

Gràfic 5.
Contractes indefinits signats per sexes.
Barcelona, 1998-2001

Gràfic 6.
Taxa de temporalitat laboral per sexe (mitjanes anuals). Catalunya, 1994-2001

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya i l'Enquesta de la població activa.

Taula 4.
Situació laboral i nivell formatiu per grups d'edat. Barcelona, 1996

	Dones			Homes		
	De 25 a 39 anys	De 40 a 54 anys	Total	De 25 a 39 anys	De 40 a 54 anys	Total
Taxes d'activitat						
EGB 1a etapa	67,22	47,91	43,78	93,71	92,78	76,50
EGB 2a etapa	75,83	59,41	48,71	95,43	95,03	70,64
FP de 1r grau	81,20	67,74	61,55	95,67	94,81	72,28
FP de 2n grau	86,96	68,23	72,44	95,81	96,25	83,35
BUP i COU	82,58	67,34	52,90	90,67	95,42	66,72
Títol mitjà	88,14	79,55	76,59	92,09	96,90	85,26
Títol superior	89,93	86,58	86,20	93,03	97,38	91,88
Total	81,31	59,19	55,02	93,01	94,48	75,74
Taxes d'ocupació						
EGB 1a etapa	40,77	34,75	29,11	70,80	78,07	59,25
EGB 2a etapa	50,94	45,74	34,66	76,80	6,87	56,87
FP de 1r grau	55,10	52,14	41,71	78,00	82,62	56,77
FP de 2n grau	65,38	54,17	53,04	83,05	86,88	69,47
BUP i COU	63,93	55,18	40,16	78,00	84,12	55,64
Títol mitjà	73,95	70,61	64,09	81,48	89,48	75,50
Títol superior	74,81	79,31	72,98	83,14	92,67	83,76
Total	61,14	47,19	41,14	78,18	83,25	62,59

Font: Elaboració pròpia amb dades del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona.

(de 25 a 34 anys); d'aquesta manera les dones d'aquest segment d'edat que disposen de nivell universitari superen els homes en deu punts.

A la ciutat, l'estructura de la població activa i ocupada pels distints nivells de qualificació manifesta que les dones també presenten nivells més alts: del total d'ocupades, un 33,8 % disposaven d'un títol universitari superior o mitjà l'any 1996, mentre que en els homes ocupats només eren titulats un 27,6 %. En l'estrat d'edat entre 25 i 39 anys, les distàncies en els nivells de qualificació són encara més acusades: un 42,2 % de les dones ocupades disposen d'un títol mitjà o superior per només un 30,6 % per part dels homes.

Amb vista al futur, doncs, és previsible que el factor formació conjuntament amb l'efecte edat tinguin un impacte

molt important en el mercat de treball i afavoreixin una reducció substancial de les diferències en termes d'ocupació, activitat i atur entre homes i dones, amb una especial incidència en el mercat de treball barceloní.

L 'experiència europea, un banc de proves per a Barcelona

El paper de les dones i l'economia del coneixement

Segons tots els organismes internacionals de referència en el camp de l'ocupació, en els propers anys la creació de llocs de treball es tendirà a concentrar en els sectors intensius en coneixement. En línies generals aquests sectors engloben dos

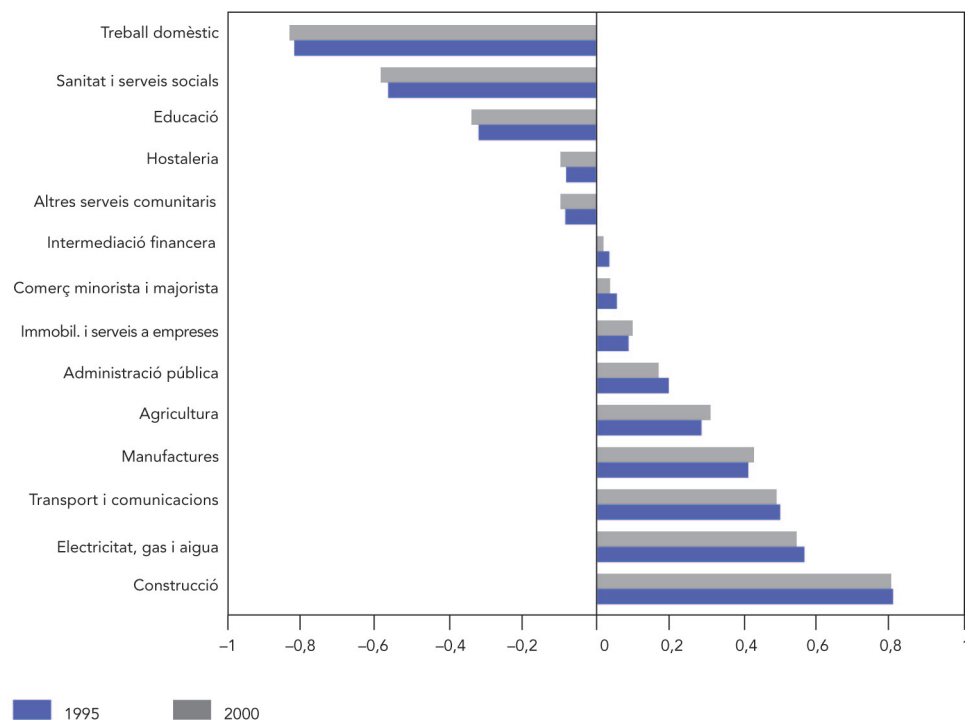
² Pes de les persones actives sobre la població total compresa entre els 16 i els 64 anys.

grans grups: en primer lloc, els relacionats amb els *high tech*, derivats fonamentalment de les tecnologies de la informació i la comunicació i la indústria química, i després les activitats que requereixen un alt nivell educatiu per part dels treballadors. En aquest darrer gran grup s'inclouen l'educació, la sanitat, els serveis socials i els serveis avançats a les empreses.

Adicionalment, els experts consideren que la demanda laboral augmentarà més intensament en els nivells professionals més qualificats dels sectors esmentats.

En aquesta perspectiva, és imprescindible conèixer la presència i la projecció de les dones en aquest tipus d'activitats clau i estratègiques per a la societat. Dels deu milions de llocs de treball creats a la Unió Europea entre els anys 1995 i 2000, una bona part —concretament sis milions— ha correspost a les dones. La taxa d'increment de l'ocupació femenina (9,6 %) ha més que doblat la dels homes (4,6 %).

Gràfic 7.
Segregació ocupacional per gènere. Unió Europea, 1995-2000

Font: Eurostat. Enquesta de Forces de Treball. Employment in Europe 2001.

Nota: La segregació ocupacional està mesurada com la diferència entre la participació dels homes i les dones en un sector determinat. Com més propera a zero, la situació és més paritària, com més propera a -1 indica concentració femenina i 1 assenyalava més presència masculina.

Segons la Comissió Europea, les dones amb un alt nivell de formació que treballen en sectors intensius en coneixement van presentar els millors ritmes de creixement. Tot i això, cal tenir en compte que l'ocupació en les activitats *high tech* està encara força segregada per sexe: en aquestes activitats les dones representen només un terç del total de l'ocupació, mentre que en el conjunt de l'economia europea les dones suposen el 42,5 % del nombre total de persones treballadores.

Les dones continuen estant molt presents en llocs de treball relacionats amb els serveis com la salut, l'educació i els treballs socials, que és l'altre gran apartat on s'espera molta creació d'ocupació neta. Aquest grup de sectors ha recollit quaranta de cada cent llocs de treball nous creats a la Unió Europea des de l'any 1995. En aquests sectors, les dones tenen una important presència en tots els nivells professionals. Producte d'això és evident que l'augment del nombre d'ocupades en aquestes activitats ha estat molt significativa, i explica en bona part el millor comportament de l'ocupació femenina a l'UE. Altres branques que han generat un volum notable de llocs de treball són els serveis a les empreses (que han aportat el 25 % del total) i les activitats relacionades amb la informàtica (al voltant del 10 % del total).

La segregació ocupacional per gènere ha mostrat una evolució diferenciada en funció del sector. S'ha tendit a una situació més paritària al comerç, la intermediació financera, els transports i les comunicacions, mentre que s'eleva la concentració de la dona en la sanitat, l'educació i els serveis socials (gràfic 7).

Per tant, amb vista als propers anys i per augmentar la participació de la dona en el mercat de treball, és força positiva l'expansió en la demanda dels serveis socials, però també es fa necessari estimular una presència superior del col·lectiu femení en sectors *high tech*, ja que aquestes activitats tenen un component estratègic fonamental per a la competitivitat d'un país i tendeixen a generar ocupacions ben remunerades i d'alt nivell de qualificació. La major part de llocs de treball creats els últims anys han estat d'alt nivell de formació, i han arribat a suposar el 60 % del total (gràfic 8).

En el nivell professional més elevat, el relatiu als càrrecs directius —on la representació dels homes és clarament majoritària—, l'increment del nombre d'ocupats ha estat lleugerament superior en el col·lectiu masculí, per la qual cosa el *gap* entre sexes en aquest segment no s'ha reduït i és un element que cal tenir en compte amb vista al futur. A la

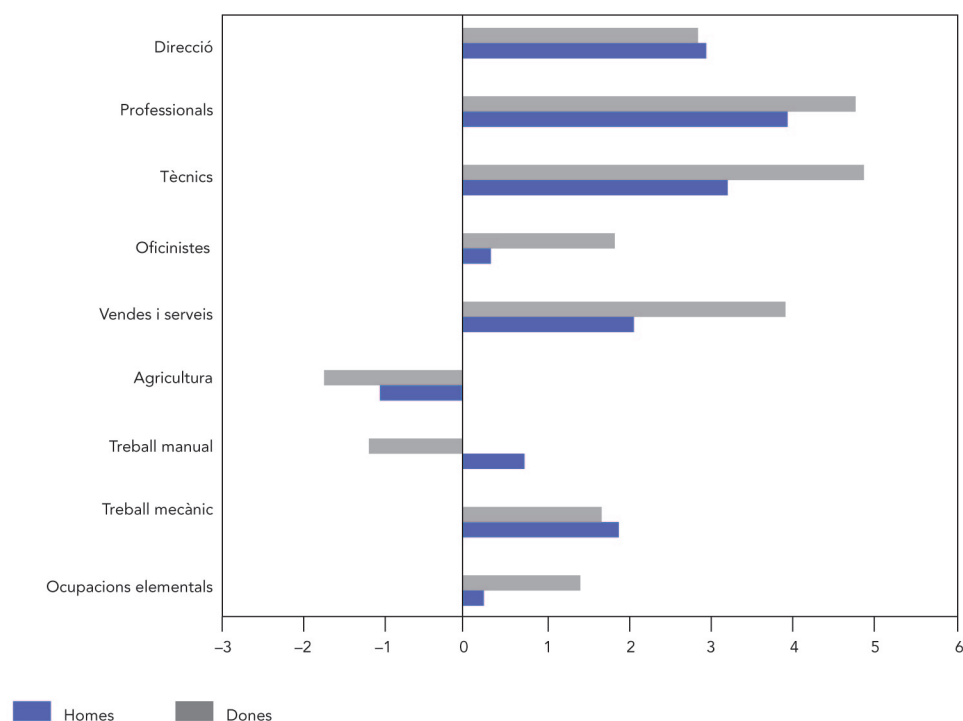
resta de categories professionals és molt remarcable el millor comportament de les dones (respecte dels homes) en el cas dels perfils professionals i tècnics, que també inclouen un nivell de qualificació important. La dona també millora la seva situació en el cas d'oficinistes i el personal de vendes i serveis.

El nivell de formació i l'edat determinen diferents pautes d'activitat femenina

En el conjunt del període 1995-2000 —que coincideix amb un moment de certa expansió econòmica al continent— s'ha produït un avenç de dos punts en la taxa d'activitat global europea. Aquesta millora en l'activitat és fruit d'un augment en el segment masculí de només 0,3 punts, mentre que les dones avancen tres punts (la taxa d'activitat femenina passa del 56,9 % al 59,9 %).

L'increment de la taxa d'activitat femenina prové en un 60 % de dones que procedeixen de la inactivitat —fet que cal qualificar de molt positiu i que es va veure afavorit pel bon moment econòmic— i el 40 % restant és degut a motius demogràfics (substitució generacional), cosa que significa que les cohorts més joves que s'incorporen al mercat de treball superen en nombre les que es retiren per motiu de jubilació. Tot això és un procés gradual derivat dels nous hàbits de comportament de les dones respecte al mercat de treball, com per exemple que cada cop és més habitual que les dones no abandonin la feina quan es casen o tenen fills.

Gràfic 8.
Evolució de l'ocupació per sexes i nivells professionals (variació percentual).
Unió Europea, 1995-2000

Font: Eurostat. Enquesta de Forces de Treball. Employment in Europe 2001.

Taula 5.
Taxes d'ocupació i d'activitat per nivells de formació i sexe.
Alguns països de la Unió Europea, 2000

	Nivell formatiu alt		Nivell formatiu mig		Nivell formatiu baix	
	Taxa d'ocupació	Taxa d'activitat	Taxa d'ocupació	Taxa d'activitat	Taxa d'ocupació	Taxa d'activitat
Dones						
Dinamarca	86,3	88,6	76,5	80,6	55,5	60,2
Gran Bretanya	84,9	86,8	72,5	76,6	47,7	51,6
Alemanya	77,9	82,2	63,8	69,6	46,3	52,3
França	75,1	80,0	61,3	69,6	39,1	47,5
Itàlia	74,2	81,2	53,5	62,5	26,5	32,1
Espanya	67,3	79,8	42,7	54,2	31,7	41,4
UE - 15	77,9	82,9	62,6	69,1	37,9	44,4
Homes						
Dinamarca	90,2	92,7	83,4	86,8	69,0	72,7
Gran Bretanya	89,7	92,2	81,6	87,0	57,0	66,1
Itàlia	87,5	91,3	73,6	79,7	61,5	68,1
Alemanya	86,3	89,7	76,1	82,3	67,8	78,7
França	82,7	87,0	75,9	81,7	53,9	62,3
Espanya	81,5	87,9	64,0	70,3	69,8	78,4
UE - 15	86,3	89,9	76,8	82,4	63,4	70,7

Font: elaboració pròpia amb dades de l'Eurostat. Enquesta de Forces de Treball. Employment in Europe 2001.

Nota: Nivell educatiu alt implica la finalització d'estudis terciaris. Nivell mig, disposar de títol secundari, i nivell baix no haver acabat com a mínim la formació secundària.

El fet de disposar de determinats nivells formatius per sexe té un impacte en la participació en el mercat de treball diferenciat segons el país de la Unió Europea. Com és d'esperar, a nivells de qualificació més elevats correspon més presència laboral, tant en termes d'activitat com d'ocupació.

En el conjunt de la Unió, els homes que han acabat estudis de caràcter terciari presenten unes taxes d'ocupació i activitat que superen en uns vint punts els que només tenen nivells formatius baixos. Pel que fa al col·lectiu femení, la variable formació és molt més determinant quant a la seva implicació en el mercat de treball: la taxa d'activitat baixa del 82,9 % al 44,4 %, des del nivell educatiu elevat a l'inferior, mentre que la taxa d'ocupació ho fa del 77,9 al 37,9 % (taula 5).

Aquest patró general funciona a tots els països europeus, tot i que s'observen diferències apreciables: mentre que la taxa d'activitat de les dones que tenen un alt nivell de qualificació és francament similar en el conjunt de països que constitueixen la Unió Europea (oscil·la entre el 80 % espanyol i el 89 % de Dinamarca), alhora que s'aproxima força a les taxes registrades pels homes en les mateixes condicions, la mateixa taxa per a les que tenen un nivell formatiu baix es mou en un ventall més ampli, que va del 60 % de Dinamarca al 32 % d'Itàlia. Factors explicatius d'aquest comportament diferent poden ser aspectes d'ordre cultural (existència de més famílies monoparentals en països del nord i centre d'Europa davant d'un model de família més tradicional als altres països), una presència social més alta de certs serveis a les famílies (atenció a dependents, a la infància, entre d'altres) on l'ocupació es concentra bàsicament en dones, i més facilitats per accedir a una contractació de tipus parcial que afavoreixen la conciliació de la vida familiar i la laboral.

Tenint en compte la tendència analitzada en aquest període, és lògic preveure que durant els propers anys i a mesura que vagi millorant el nivell formatiu de la població que s'incorpori al mercat de treball, un fenomen especialment significatiu en el cas de les dones, els *gaps* de participació per sexe al mercat de treball evolucionaran cap una reducció.

Malgrat totes les consideracions anteriors, actualment una de cada quatre persones d'entre 25 i 29 anys no han completat la secundària a l'UE. Tal com assenyala la Comissió Europea, és molt probable que en els propers anys, i malgrat tots els esforços formatius que s'estan realitzant, es mantingui un cert contingent de població amb un nivell educatiu baix. Aquest aspecte fa necessàries mesures especialment adreçades a la inserció laboral d'aquests col·lectius, especialment sensibles en el cas de les dones, tal com ens assenyalaven les estadístiques anteriors. En aquest sentit, iniciatives com la possibilitat d'accedir a la contractació a temps parcial i l'enfortiment dels serveis comunitaris i socials poden afavorir decisivament una participació superior de les dones amb baixa qualificació laboral en el mercat de treball, com s'ha esdevingut en països com Dinamarca o els Països Baixos.

Els models familiars i els sistemes d'ajuda determinen la participació de les dones

La incorporació de les dones al mercat de treball s'ha produït en graus i a ritmes ben diferents als diversos països de la Unió Europea. Així, per exemple, la taxa d'activitat de les dones de 25 a 54 anys supera el 80 % als països escandinaus i se situa al voltant del 75 % al Regne Unit, Alemanya i França, mentre que a Itàlia, Irlanda i Espanya —malgrat el ràpid creixement dels darrers anys— tot just s'apropa al 60 %.

La situació familiar és, sens dubte, un dels elements determinants del grau de participació de les dones en el mercat de treball. Per exemple, a gairebé tots els estats de la Unió Europea s'observa com les dones amb dos fills presenten taxes d'activitat més baixes que les que en tenen un o cap, i les corresponents a mares amb tres fills solen ser encara menors.³ A mesura que augmenta l'edat dels fills la participació de les dones en el mercat de treball tendeix també a créixer. D'altra banda, les persones cap de llar monoparental (que en la seva gran majoria són dones) presenten una taxa d'ocupació superior a la de les mares que viuen en parella.

Atesa la tendència de fons a l'increment de l'ocupació femenina, és important amb vista al futur afavorir la conciliació entre les responsabilitats familiars i la vida professional, i l'administració pública té un paper clau en aquest sentit. Així ho mostra el fet que els països on les polítiques explícitament orientades a aquest objectiu estan més desenvolupades —en particular, els països nòrdics— són alhora els que presenten unes taxes d'ocupació femenina més elevades. Les mesures que des del punt de vista empíric es mostren més efectives en aquest sentit són el desenvolupament dels serveis d'atenció a la família i les llicències parentals, que sovint van acompanyats d'altres estratègies de flexibilització de l'ocupació.

1) Els serveis d'atenció a la família. Un servei particularment rellevant per facilitar la conciliació de la vida familiar

³ Un altre factor amb un paper rellevant és el nivell de formació: si entre les mares amb baix nivell de formació la taxa d'ocupació no arribava al 40 %, la de les més qualificades ja assolía el 70 %.

Taula 6.
Indicadors sobre polítiques de suport a la família. 1998-2001

	% de nens menors de 3 anys en guarderies	Durada de la baixa de maternitat (setmanes)	% del sou cobrat durant la baixa de maternitat
Canadà	45	15	55
Estats Units (1995)	54	0	0
Japó	13	14	60
Alemanya	10	14	100
Àustria	4	16	100
Bèlgica	30	15	77
Dinamarca	64	30	100
Finlàndia	22	52	70
França	29	16	100
Grècia	3	16	50
Holanda	6	16	100
Irlanda	38	14	70
Itàlia	6	22	80
Portugal	12	24	100
Regne Unit	34	18	44
Suècia	48	64	63
Espanya	5	16	100

FONT: OCDE. Employment Outlook. Juny de 2001.

i laboral és el d'atenció als fills durant les hores de treball. Si bé a força països de la Unió Europea els nens de tres a sis anys ja estan obligatòriament integrats dins el sistema escolar, hi ha realitats summament diverses pel que fa als infants menors de tres anys, tant en la cobertura d'aquest servei com en el seu finançament. Globalment, però, els darrers anys els recursos dedicats a aquesta activitat han tendit a augmentar, i actualment més del 25 % dels nens menors de tres anys de l'àmbit de l'OCDE van a una guarderia (taula 6).

Espanya és ara com ara un dels països europeus amb una menor dotació de places públiques de guarderia, que només beneficien el 5 % dels infants menors de tres anys.

D'altra banda, la despesa social en polítiques familiars —el conjunt d'ajudes en metàl·lic o en espècies⁴ relacionades amb els costos de l'embaràs, el naixement, l'adopció, l'educació dels fills i la cura d'altres membres de la família— suposava a Espanya només el 0,4 % del PIB l'any 1996, per un 2,2 % al conjunt de la Unió Europea.

Un camp que requerirà especial atenció en els propers anys és l'atenció a la gent gran. El ràpid procés d'envelliment de la població als països europeus generarà noves necessitats i demandes de serveis que requeriran mecanismes de resposta tant públics com privats. Altres països estan posant a prova fórmules prometedores en aquest àmbit —com el sistema d'assegurances de dependència, sovint acompanyat de la possibilitat de desgravacions fiscals—, que probablement experimentaran un notable desenvolupament en els propers anys.

2) Les llicències parentals. Aquestes llicències són formes regulades d'absència temporal del lloc de treball per tal d'atendre el naixement i la criança dels fills, que solen anar acompanyades de determinades prestacions econòmiques. La més generalitzada i rellevant d'elles és el permís de maternitat, que ha tendit en el temps a allargar la seva durada, incrementar la seva dotació econòmica i guanyar flexibilitat. Actualment, a divuit dels països de l'OCDE la durada màxima

⁴ Excloses les sanitàries.

de la baixa de maternitat supera l'any, i a gairebé tots ells la mare percep un mínim de tretze setmanes de sou en el seu transcurs. Espanya ocupa una posició intermèdia dins dels països de la Unió Europea, amb setze setmanes de permís plenament remunerat.

A poc a poc es va avançant també en l'àmbit dels permisos i les excedències de paternitat. Així, per exemple, l'any 1995 el 5 % dels pares de la Unió Europea van fer ús de la baixa de paternitat per cuidar els seus fills, amb percentatges especialment significatius en el cas dels països nòrdics. De tota manera, ara com ara segueixen existint obstacles culturals importants per a la seva generalització.

3) Altres estratègies de flexibilització de l'ocupació. Si els serveis d'atenció als infants i les llicències parentals tenen empíricament un impacte significatiu sobre les taxes d'ocupació femenina, hi ha altres fórmules que permeten donar incentius efectius al treball femení, com són la contractació a temps parcial i els instruments fiscals.

El treball a temps parcial ocupa gairebé el 50 % de les mares amb fills menors de sis anys a la Unió Europea, i seria l'opció més desitjable per la majoria de les mares que ara mateix no treballen en el cas d'incorporar-se al món laboral. Quatre de cada cinc treballadors a temps parcial són dones, i en alguns països —com és el cas d'Holanda— un dels objectius explícits d'aquests contractes ha estat facilitar la seva incorporació al món laboral, o la seva permanència en ell mentre els fills són petits. A Catalunya, com a la resta del sud d'Europa, la implantació del treball a temps parcial és relativament baixa, i afecta només el 14,24 % de les dones ocupades l'any 2001 (quan la mitjana de la UE és del 33,3 %).

Pel que fa als incentius fiscals, en els darrers trenta anys la majoria de països de l'OCDE han passat a un sistema de tributació individual sobre la renda, que és el menys distorsionador de les decisions entre treball i lleure dels membres de la unitat familiar.

Una prospecció per al període 2000-2010

La necessitat de resoldre els problemes per cobrir la demanda de determinats llocs de treball i de planificar convenientment el futur, va portar recentment una organització empresarial a encarregar a experts universitaris una prospecció del mercat laboral català per al període 2000-2010⁵ que aporta idees i projeccions d'un interès inqüestionable.

El treball es planteja el creixement mitjà dels últims quinze anys i considera que entre el 2000 i el 2010 es mantindrà aquest model de fons. Amb independència de variacions puntuals de tipus conjuntural, i tenint en consideració que les empreses poden anar modificant gradualment la seva estructura productiva, i les famílies el seu comportament, no es preveuen canvis dràstics en aquest període. Amb aquest plantejament calculen que a Catalunya es crearan 594.000 llocs de treball en la dècada objecte de l'estudi.

S'hi constata que en els últims deu anys s'ha pogut fer front a la creació de nova demanda de mà d'obra perquè hi

⁵ Ferran Mañé i Josep Oliver. "La problemática actual de falta de mano de obra y el futuro del mercado de trabajo en Catalunya". Pimec-Sefes. Mimeo. Barcelona, octubre de 2001.

havia un important estoc d'atur disponible per ocupar llocs de treball, ja que la incorporació de persones actives ha estat menor que la creació neta d'ocupació. A més, coincideix amb l'arribada als trams de persones actives dels contingents de gent jove dels *baby boom* i amb una incorporació de la dona al món laboral amb una intensitat desconeguda fins al moment.

Encara que hi hagi repunts de l'atur per variacions del cicle econòmic, no es pot preveure que actualment l'atur sigui suficient per fer el mateix paper que en l'etapa anterior. D'altra banda, les projeccions demogràfiques, com afirmen els autors, no porten a l'optimisme, de manera que entre el 2000 i el 2010 la població activa d'entre 16 i 64 anys es podria reduir en 50.000 persones. Tot això tindria com a conseqüència un augment de la pressió del mercat perquè s'incorporessin efectius dels

segments amb una ràtio d'activitat menor, que són els col·lectius masculins de més de 54 anys, que presenten una taxa del 64 %, i els femenins de més de 34 anys, que mostren tres trams específics força diferenciats: de 35 a 44 anys la taxa és del 72 %, dels 45 als 54 és del 53 %, i dels 55 a 64 baixa fins al 26 % (gràfic 9).

D'acord amb aquest panorama, la nova ocupació potencial resident hauria de procedir, de manera predominant, del tram de dones amb més de 44 anys. És a dir, es preveu una incorporació superior de la dona, que tindria l'efecte d'apropar les taxes femenines i masculines i que ajudaria a suavitzar l'impacte demogràfic.

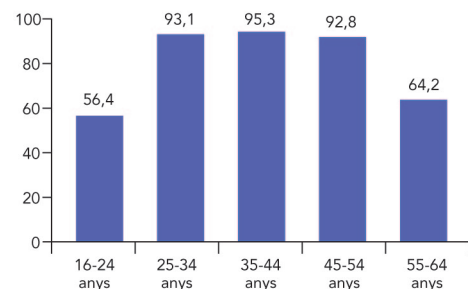
En definitiva, si es compleix la ràtio de creixement a llarg termini que s'ha xifrat en un 2,2 % anual acumulatiu, l'economia catalana estaria immersa en un procés que tendiria a la plena ocupació, amb un atur masculí del 3 % i un de femení del 5 % en l'horitzó 2010.

L'estudi inclou, així mateix, una estimació de quins sectors poden ser els que requeriran més llocs de treball nets, sobre la base de dades més recents referides a l'evolució contrastada en el període 1995-2000. I es calcula que set branques productives concentraran dues terceres parts de la nova ocupació: les principals serien serveis a les empreses, que encapçalen el rànquing amb una aportació del 25 % del total —uns 148.000 persones treballadores noves—; seguits pels serveis financers, amb quasi 50.000; comunicacions, amb 34.000; Hostaleria i restauració, amb 32.700; Comerç amb 27.000. Aquestes són divisions sectorials on l'element femení està força ben repre-

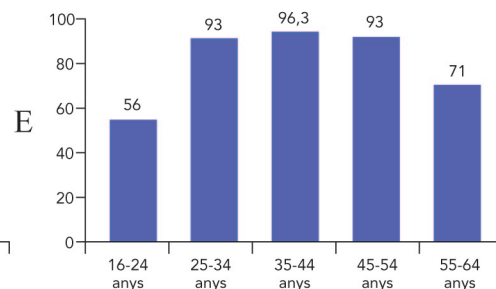
Gràfic 9.

Taxes d'activitat per sexes i edats. Catalunya, 2000 i projecció per al 2010

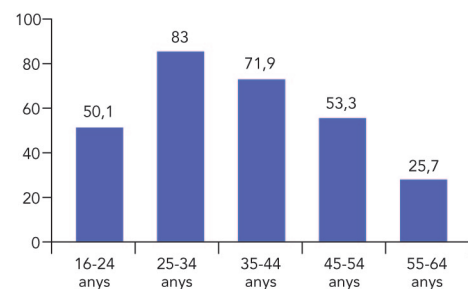
Taxa d'activitat masculina, any 2000

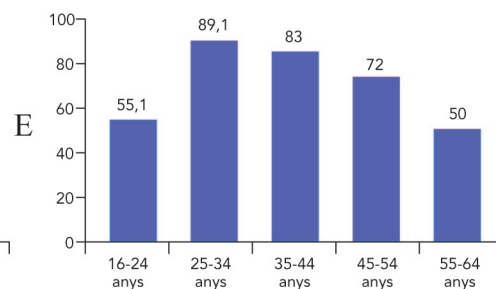
Taxa d'activitat masculina, projeccions any 2010

Taxa d'activitat femenina, any 2000

Taxa d'activitat masculina, projeccions any 2010

Percentatge de la població activa sobre el total de la població per trams d'edat.

Font: Eurostat. Enquesta de Forces de Treball, Employment in Europe 2001.

sentat. Encara que en termes absoluts no assoleixen aquests valors, Informàtica i R+D creixen amb un extraordinari 90 %.

A la indústria les màximes demandadores serien branques tradicionals que requereixen, sobretot, mà d'obra qualificada: Construcció de maquinària i material mecànic amb 28.000, Alimentació amb 27.200, Altres manufactures amb 15.800, i Metal·lúrgia amb 14.800, serien les més importants. Cal tenir present, però, als efectes que ens ocupen, que a les manufactures en general el nivell de feminització sol ser força menor que als serveis.

Evidentment, aquí fem esment només d'alguns aspectes que semblen més directament relacionats amb el tema que ens ocupa, però n'hi ha d'altres, com el que fa referència a qualificacions professionals o a la immigració necessària, que mereixen una atenció singular.

La traducció de tot aquest exercici a la ciutat de Barcelona dona força llum sobre l'evolució previsible per a la dècada, ja que també aquí hi ha una forta demanda amb dificultats per ser coberta en determinats sectors; també aquí hi ha hagut un creixement de l'ocupació als sectors emergents que en els últims anys duplica la mitjana del conjunt de l'economia; també aquí els estocs d'atur són, actualment, marcadament més baixos que ho eren fa una dècada, i de la mateixa manera hi ha un debilitament de les cohorts de persones actives per incorporar-se i diferències significatives entre les taxes d'activitat d'homes i dones. L'anàlisi dels professors Mañé i Oliver per a PIMEC-SEFES sembla, doncs, aplicable en termes generals sobre el que caracteritzarà l'evolució del futur immediat del mercat de treball femení a Barcelona.

Un progrés tangible i constant

A Barcelona tot apunta cap a un progrés tangible i constant del vector femení en el món laboral, que dibuixa un futur més paritari si s'atenen els requeriments del model.

Els avenços observats en els diferents aspectes del mercat de treball, l'assoliment de nivells de formació molt superiors que en qualsevol altra etapa històrica, l'alta representació de la dona en els sectors emergents, els dèficits de mà d'obra en determinades branques i professions, les tendències demogràfiques, les polítiques europees per a l'equiparació, i l'incipient desenvolupament de mesures de conciliació de la vida laboral i familiar, propicien una participació més igualitària en l'activitat laboral. I això, a més de contribuir a la igualtat entre els sexes, ha d'enfortir les rendes mitjanes per càpita i afavorir la sostenibilitat del sistema de pensions, entre altres efectes paral·lels remarcables.

Evidentment, dintre d'aquest patró general es donen variacions i problemàtiques molt diverses per a determinats segments, que aquí no hi ha espai per desenvolupar, però el coneixement de les quals és fonamental, especialment per a l'establiment de polítiques específiques que permetin que aquests segments que no quedin exclosos del procés.

DOSSIER

Les diferències salarials entre homes i dones: discriminació versus desigualtat

María Jesús Calvo. Barcelona Economia, Ajuntament de Barcelona

Introducció

En aquests darrers anys s'han registrat avanços molt importants en la igualtat d'oportunitats entre homes i dones a Espanya. El retorn a la democràcia va permetre el reconeixement dels drets socials i laborals de les dones, un fet que al llarg d'aquests darrers vint-i-cinc anys s'ha traduït en nombroses transformacions que fan pràcticament irreconeixible aquella societat en l'actual.

Si més no, a una noia de quinze anys que es planteja el seu futur avui li semblaria irreconeixible, perquè assumeix com a indiscutibles uns drets que en aquells moments es qüestionaven, que eren merament simbòlics amb escassa aplicació pràctica o que simplement no existien. Uns drets que deriven, en molts casos, de combats que van durar anys i que van requerir l'energia i el compromís de moltes persones. Cal pensar, per exemple, en allò que s'anomena "el dret al propi cos", i que bàsicament se centra en deslligar sexualitat i reproducció. El mateix es pot dir del dret a l'educació, a una carrera professional o a l'autosuficiència econòmica;¹ uns drets que existien realment en el cas de mestres i infermeres, que requerien un esforç titànic en el sector de la judicatura o l'enginyeria, o que eren absolutament ficticis en l'àmbit militar, per exemple. No s'ha d'oblidar que es partia d'una societat molt immobiliària i tradicionalista en la qual qui s'apartava de la norma —ara es diria qui obria camí— era fàcilment sotmès a l'escrutini popular: els primers i les primeres que es van acollir a les lleis que permetien el divorci o l'avortament ho sabien bé. Com també ho sabien bé les dones que eren severament criticades perquè practicaven allò que ara es coneix com "conciliar la vida familiar i la professional", en especial quan ja hi havia algú que aportava un sou (el cap de família) que permetia cobrir les necessitats familiars.

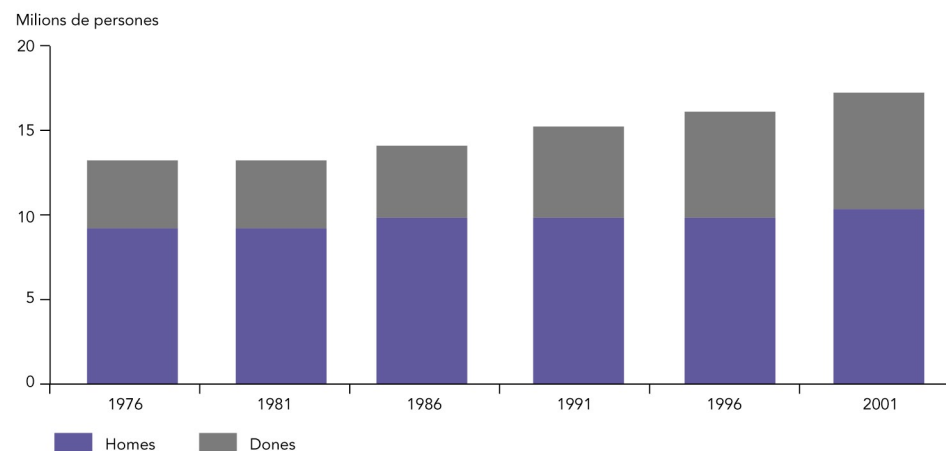
En aquesta monografia ens centrarem en un d'aquests aspectes, el dret a l'autonomia financera, i ho farem analitzant les diferències que permeten exercir aquest dret a homes i dones, i mesurant les diferències en els guanys salarials. L'escenari de referència és la voluntat manifesta de les dones d'accedir a la formació universitària i al món laboral en una proporció molt superior a la manifestada en generacions anteriors.² En el terreny laboral, això també inclou la voluntat de mantenir-se, fins i tot després de saltar de cicle vital (bàsicament, després de tenir fills). Vegem de forma sintètica aquest augment de la presència femenina en el món laboral i en la universitat.

El gràfic 1 palesa el fort creixement de la presència femenina en el mercat laboral. Segons dades de l'**Enquesta de la població activa (EPA)**, el nombre de dones que manifesten una voluntat ferma de treballar —i que o ho estan fent o estan

¹ També s'hi podria afegir el dret a desenvolupar una vocació; una inclinació o sentiment que segurament milers de teleoperadores, caixeres de supermercat o cambreres discutirien; exactament el mateix que milers de paletes, oficinistes o missatgers.

² La participació de les dones en el mercat laboral no és cap novetat: només cal pensar en el seu paper en les fàbriques tèxtils durant la revolució industrial o en la Segona Guerra Mundial. L'associació que es fa entre el món laboral i l'universitari respon a la consideració que l'educació superior ha estat en els darrers anys una via d'accés a professions de més estatus econòmic.

Gràfic 1.
Evolució de la població activa. Espanya, 1976-2001

buscant feina activament—pràcticament s'ha doblat en el període 1976-2001. De fet, són les principals responsables de l'augment de la població activa en aquests vint-i-cinc darrers anys.

Si l'augment de les dones en el mercat laboral ha estat important, caldria qualificar-lo d'espectacular en el món universitari. Les últimes dades publicades per l'Institut Nacional d'Estadística (INE) (taula 1) parlen d'una superioritat numèrica de les dones en el conjunt d'estudiants³ i d'uns rendiments acadèmics superiors, amb qualificacions més elevades que les dels seus companys. En només deu anys, per exemple, s'ha doblat el pes relatiu de les dones que van acabar estudis d'enginyeria superior o d'arquitectura i enginyeria tècnica, uns àmbits considerats tradicionalment de marcat accent masculí.

En qualsevol cas, malgrat aquests avanços, la situació laboral de les dones és lluny d'assolir el nivell d'igualtat reconegut a les lleis. Dins del mateix àmbit universitari, el panorama laboral o docent es presenta força diferent al de l'alumnat, i del conjunt del professorat de les universitats públiques d'Espanya, només un 33,1% són dones,⁴ una proporció que es redueix fins al 15,1% si el que es considera és la categoria de catedràtic d'universitat.

En el conjunt del mercat laboral, la major part dels indicadors revelen diferències importants entre homes i dones que, invariablement, situen la dona en la banda negativa: la seva presència en el mercat laboral és menor que la dels homes, pateixen taxes d'atur més elevades, tenen més ocupacions temporals i menys d'indefinides—exceptuant les contractacions a temps parcial—, i perceben salaris inferiors. Aquesta monografia se centra en aquest darrer aspecte; en concret, es posa èmfasi especialment en la quantificació d'aquestes diferències. Si, com hem vist abans, l'autonomia financera que proporciona el treball és avui un dret que ningú es qüestiona, veurem que és més difícil aconseguir-la per part de les dones perquè tenen retribucions salarials inferiors.

Taula 1.
Presència femenina a la universitat.
Espanya, cursos 1986-87 i 1996-97

	Curs 1986-87	Curs 1996-97
Diplomatura	74,7	71,1
Llicenciatura	55,0	61,2
Arquitectura		
i enginyeria tècnica	12,7	25,7
Enginyeria superior	13,5	26,2
Total	57,3	58,8

% de dones sobre el total de l'alumnat que va acabar els estudis.

Font: Institut Nacional d'Estadística.

Àmbits d'anàlisi, precisions metodològiques i limitacions de les fonts estadístiques

Els àmbits que s'analitzaran vénen limitats per les fonts disponibles, que són menys abundants i completes del que seria desitjable. En general, l'anàlisi es realitza per a Catalunya i Espanya i, quan és possible, per a Barcelona i província. Una de les fonts més completes per analitzar els salaris a Espanya és l'**Enquesta de l'estructura salarial (EES)**, realitzada per l'INE l'any 1995. Aquesta enquesta, que forma part d'una operació d'ampli abast a escala europea, té com a objectiu

³ Un 53,3% de l'alumnat matriculat en estudis de primer i segon cicle en el curs 1999-2000 eren dones.

⁴ Curs 1999-2000.

⁵ Una terminologia que seria equivalent a treballadors/es de "coll blanc" i treballadors/es manuals que, per molts experts, no reflecteix els canvis en l'estructura productiva que s'han registrat en els darrers anys.

⁶ Per a una anàlisi més exhaustiva, vequeu La desigualtat salarial a Catalunya (1995-2000), de Josep González Calvet, Pere Mir Artigues i Àngel Mir Estallo (Barcelona: Ed. Mediterrània, 2002), aparegut mentre aquest article es trobava en fase d'edició.

⁷ En general, aquesta enquesta no proporciona informació per capitals ni per províncies perquè no està dissenyada per donar estimacions per a àmbits inferiors als de comunitat autònoma i, segons l'INE, els resultats estadístics que es podrien obtenir no serien representatius.

conèixer l'estructura i la distribució dels salaris. Recull informació dels salaris de forma individual, i es caracteritza per reflectir una gran quantitat de característiques de la persona treballadora, com el sexe, l'edat, l'antiguitat, el nivell d'estudis o el tipus de contracte. Justament són aquestes característiques —que no són recollides de forma sistemàtica per cap altra font a Espanya— les que presenten més interès, si bé s'han de tractar amb caràcter estructural malgrat no tenir valor d'estricta actualitat, ja que estan referides al 1995.

La font que tradicionalment s'ha considerat més útil per analitzar aquest tipus d'informació d'una forma dinàmica és **l'Enquesta de salaris a la indústria i els serveis (ES)**, elaborada trimestralment per l'INE fins a l'any 2000. Es tracta d'una enquesta de tipus conjuntural que té com a objectiu proporcionar informació del nombre mitjà d'hores treballades, dels nivells i l'evolució del guany mitjà per hora, i del guany mitjà per persona treballadora i mes, i que, un cop l'any, presenta resultats diferenciats per sexes. L'àmbit poblacional és el relatiu a les persones assalariades que treballen en centres que compten amb cinc persones treballadores o més. El concepte de guany que s'utilitza són les remuneracions brutes (abans de la deducció d'impostos i cotitzacions a la Seguretat Social) pagades a les persones treballadores, i inclouen tant el salari base com els diferents complements salarials.

Entre les principals limitacions d'aquesta enquesta cal considerar que utilitza categories professionals poc matisades, i només divideix les persones treballadores entre empleats/des i obrers/es.⁵ Un altre inconvenient és que no presenta cap tipus d'informació per edat ni nivell d'estudis, ni inclou tots els sectors d'activitat; en particular, no analitza el sector públic i recull informació molt escassa del subsector dels serveis a les persones, dos àmbits en els quals hi ha una proporció relativa més elevada de treballadores.⁶ Tot això fa que la presència femenina estigui subrepresentada. Però això, que és un inconvenient important, es relativitza quan es considera que l'enquesta **Índexs de Costos Laborals (ICL)**, que s'inicia el 2001 i que substitueix l'ES, no proporciona cap tipus d'informació desagregada per sexes. Malgrat que l'INE ha previst la publicació de coeficients d'enllaç entre ambdues sèries per a la majoria de les variables, la informació diferenciada per sexes ha desaparegut totalment. Les dades que es presenten en aquesta monografia són, per tant, les últimes disponibles malgrat que les taules es tanquen el 2000. Pel que fa a l'àmbit geogràfic, totes dues proporcionen informació a escala del conjunt d'Espanya i per comunitats autònomes, si bé existeix una explotació específica de l'ES per a Barcelona i la seva província per als anys 1998 i 1999 que s'inclou en les taules corresponents.⁷

L'anàlisi de Barcelona es completa amb les dades de l'informe **Condicions de vida de les dones de Barcelona**, que s'ha dut a terme a partir de l'Enquesta de la Regió de Barcelona 2000, elaborada per l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona. L'informe es basa en les respostes de les dones entrevistades —un aspecte metodològicament diferent de l'ES—, i té com a principal interès que mostra l'evolució durant la segona meitat dels noranta.

Una altra font utilitzada ha estat la que ofereixen les fonts tributàries i, en concret, l'**Institut d'Estudis Fiscals** (Ministeri d'Hisenda). Tant per a Espanya com per a les comunitats autònomes, es disposa d'informació sobre persones declarants, persones

assalariades i percepcions salarials per sexes, i situació respecte a l'IRPF. Malauradament, aquesta informació es va deixar de publicar i només està disponible fins a l'any 1996.

L'inconvenient més greu quan es tracta de relativitzar les dades existents a Espanya respecte a les d'altres països europeus és l'homogeneïtat de criteris metodològics i conceptuals. Per resoldre aquest problema, ens hem cenyit a les dades que elabora l'Eurostat i que, si bé no tenen un valor d'estricta actualitat, asseguruen la similitud dels conceptes utilitzats. Les dades de base utilitzades deriven de la **Structure of Earnings Statistics (SSE)** de 1995, una enquesta d'ample abast molt reputada —en la qual s'emmarca l'EES de l'INE de 1995— que té el desavantatge de no incloure els sectors següents: agricultura, educació, salut, serveis personals i administració pública. Com que no s'ha realitzat cap actualització d'aquesta enquesta, s'ha utilitzat l'**European Community Household Panel (ECHP)** de 1998 per tenir una idea de com ha evolucionat la situació de 1995 ençà.

La major part de les variables s'analitzen en termes relatius, en especial quan es comparen els salaris de les dones en relació amb els dels homes. Les dades de salaris que apareixen, tant en termes absoluts com relatius, corresponen a salaris mitjans, ja sigui per sexes, per edats o per qualsevol altra classificació.

Dos breus apunts per acabar de centrar el tema. En primer lloc, com és fàcilment imaginable, les dades que aquí es presenten fan referència de forma exclusiva al que s'anomena "treball de mercat". Es deixa de banda el treball domèstic perquè actualment ni està remunerat ni existeix una quantificació horària ni monetària del seu volum. Aquesta quantificació, lligada a una possible implementació de mecanismes de remuneració real, és una reivindicació amb una llarga trajectòria, i darrerament ha saltat de les formulacions teòriques de l'àmbit de la ciència política per aparèixer de forma molt tímida i incipient sota el nom de renda bàsica o salari universal en el programa d'algun partit polític.

A l'últim, només resta comentar que aquest informe es basa en les diferències d'ingressos salarials, i que no té en compte altres fonts d'ingressos com són les pensions, els subsidis, els ingressos dels treballadors i treballadores autònoms, els beneficis distribuïts o les rendes patrimonials. Evidentment, aquestes altres fonts són menys importants que les rendes salarials quant a nombre de persones,⁸ però no ha estat aquesta la raó per descartar-les de l'anàlisi, sinó l'escassetat d'informació disponible.

Context legal i social

En el darrer quart del segle passat es va produir un avanç substantiu en el reconeixement formal dels drets socials de les dones per part de molts països i de diversos organismes internacionals. El 1977, l'ONU va declarar el 8 de març Dia Internacional de la Dona, i des de llavors s'han celebrat diverses conferències internacionals específiques —la més recent, la de Pequín el 1995— orientades, entre altres aspectes, a millorar la situació de les dones i a reduir les desigualtats amb els homes.

⁸ Segons les dades de l'Enquesta de la Regió de Barcelona 2000, al voltant d'un 35% de les dones de Barcelona tenen ingressos procedents de rendes del treball, un percentatge que supera lleugerament el 60% en el cas dels homes.

En el terreny de les diferències salarials entre homes i dones, hi ha dos conceptes clau que cal distingir d'entrada: discriminació i desigualtat. En el primer cas, la discriminació salarial de les dones es dona quan, en un context similar al dels homes tant en característiques personals de formació com del treball que desenvolupen, reben un tracte pitjor: per exemple, fan les mateixes feines en un mateix entorn, però cobren menys. La desigualtat consisteix en l'existència d'unes circumstàncies socials diferents que limiten l'accés a determinades professions o categories laborals, i que ubiquen homes i dones en espais laborals diferents: per exemple, si les dones —o qualsevol altre col·lectiu— no tenen les mateixes facilitats o oportunitats que els homes per estudiar ciències físiques o matemàtiques, és molt difícil que, encara que vulguin i tinguin les aptituds necessàries, arribin a ser astronautes.

La no-discriminació per raó de sexe està emparada per llei a la major part dels països occidentals. A Espanya, l'article 28 de l'Estatut dels treballadors recull el principi d'igualtat de remuneració per raó de sexe: "L'empresari està obligat a pagar per la prestació d'una feina d'igual valor el mateix salari, tant per salari base com pels complementos salarials, sense cap discriminació per raó de sexe". La discriminació és més objectivable que la desigualtat, i, com que està prohibida en l'ordenament jurídic, pot ser reclamada i "verificada" per un jutge, com va passar, per citar un cas recent i conegut, amb les empleades de la fàbrica de perfums Puig.

La desigualtat és més ambigua i més difícil de detectar i d'eradicar. Se sustenta en una estructura de la societat en la qual la inèrcia vigent invita a considerar normal que ells estudiïn matèries més tècniques que elles, que la jornada laboral d'ells sigui més llarga, que ells aportin a la llar el salari principal, etc. Al darrere, hi ha un vestigi que el salari de la dona és, o bé complementari al de l'home, o bé individual com a condició d'independència. Per exemple, en cas de competència per a un lloc de treball, ningú no apel·la a les circumstàncies familiars si els dos candidats són homes, cosa que no és infreqüent que passi si un dels candidats és una dona.

Aquests conceptes poden presentar una casuística molt diversa, com que es donin simultàniament, que un encobreixi l'altre, que es doni un i no l'altre, etc. A l'efecte que ens ocupa, no té gaire sentit establir quin dels dos és més greu, perquè si bé la discriminació té un rebuig social superior, no es podrà parlar d'eradicació de les desigualtats fins que homes i dones puguin estar presents en qualsevol espai laboral que animi la seva vocació o permeti el seu talent.

Anàlisi de les diferències salarials

Sembla aconsellable, per centrar la discussió de les diferències salarials entre homes i dones, revisar algunes magnituds bàsiques, com per exemple quants homes i quantes dones cobren un salari a Espanya (i a Catalunya), i quin és el volum i la distribució de la massa salarial. Les dades de la taula 2 ofereixen aquesta primera aproximació. En primer lloc, el nombre de dones que té un salari és, tant a Espanya com a Catalunya, molt inferior al d'homes, en línia amb l'estructura del mercat de treball

Taula 2.
Distribució de la massa salarial. Espanya i Catalunya, 1996

	Espanya		Catalunya	
	Dones	Homes	Dones	Homes
Assalariats/des (nombre)	4.490.243	7.578.584	936.192	1.357.241
Massa salarial (milions d'€)	43.750	105.296	9.874	21.620
Distribució per sexes en %				
Assalariats/des	37,2	62,8	40,8	59,2
Massa salarial	29,4	70,6	31,4	68,6
Salari mitjà (en €)	9.743	13.894	10.547	15.929

Font: elaboració pròpia a partir d'*Empleo, Salarios y Pensiones*, 1996. Institut d'Estudis Fiscals. Ministeri d'Hisenda.

vigent. En segon lloc, la massa salarial que va a parar a mans de les dones és inferior en termes proporcionals, perquè sent les dones el 37,2% del total de persones assalariades a Espanya, reben el 29,4% de la massa salarial. A Catalunya, la situació és —o ho era el 1996— lleugerament diferent: les dones representen el 40% de les persones assalariades i cobren el 31,4% del conjunt de la massa salarial.

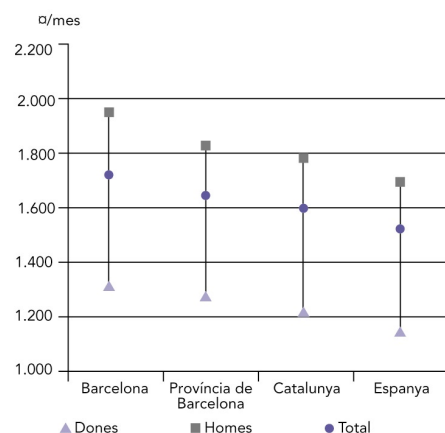
Sobre la base d'aquestes dades fis-

cals, els salaris mitjans dels homes són, òbviament, més alts que els de les dones, un 42,6% en el cas d'Espanya i un 51% en el de Catalunya. Unes diferències molt elevades —molt més que les obtingudes a partir de les enquestes específiques— que informen d'una estructura productiva desigual per sexes però de les quals, per si mateixes, no s'infereix necessàriament una situació de discriminació. Caldrà analitzar si aquestes diferències es donen entre persones que fan el mateix tipus de feina i, per raó del seu gènere, cobren salaris diferents. Per comprovar si aquestes diferències salarials són l'expressió d'una discriminació —per un treball d'igual valor les dones cobren menys—, o d'una diferència —segregació de les ocupacions per sexe—, analitzarem en detall la informació de guanys salarials que publica l'INE en l'Enquesta de Salaris en la Indústria i els Serveis.

L'evolució dels guanys salarials mitjans durant el quinquenni 1996-2000 mostra una relativa estabilitat de la ràtio que mesura el salari mitjà de les dones en relació amb el salari mitjà dels homes (taula 3). Amb l'excepció de la situació de Catalunya per al 1996 —potser per un problema de les dades de base—, aquesta ràtio està força ancorada a l'entorn del 70% en termes de guany mensual i entorn del 75% en termes de guany per hora, amb lleugeres oscil·lacions que, en el cas d'Espanya, no responen a una trajectòria clara, però que a Catalunya sí que mostren una lleu tendència cap a l'equiparació. Les ràtios que tenen com a base el salari per hora són molt a prop de la mitjana europea. En termes absoluts, els salaris mitjans són aproximadament un 5% més elevats a Catalunya que a Espanya, tant en el cas dels homes com en el de les dones. L'evolució d'aquests salaris en termes nominals en el quinquenni considerat s'adequa força, amb l'excepció de les dades de Catalunya de 1996, a l'evolució de la inflació.

L'explotació d'aquesta enquesta que es va fer per a Barcelona (ciutat i província) els anys 1999 i 2000 permet veure algunes peculiaritats interessants (gràfic 2). En primer lloc, els salaris en termes absoluts són més elevats a Barcelona que a cap altre dels àmbits analitzats aquí. És a dir, els treballadors barcelonins cobren més, de mitjana, que els treballadors de

Gràfic 2.
Guany salarial mitjà per treballador. Quart trimestre de 2000

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de salaris a la indústria i els serveis. Institut Nacional d'Estadística.

Taula 3.
Guanyys salarials mitjans.¹ Espanya i Catalunya, 1996-2000

	Guany mensual mitjà per treballador/a						Guany mitjà per hora treballada					
	Espanya			Catalunya			Espanya			Catalunya		
	Dones	Homes	% D/H ²	Dones	Homes	% D/H ²	Dones	Homes	% D/H ²	Dones	Homes	% D/H ²
1996	1.045	1.486	70,3	1.010	1.579	63,9	7,5	10,2	74,0	7,2	10,8	67,2
1997	1.070	1.537	69,6	1.085	1.601	67,8	7,9	10,6	74,4	8,0	11,0	72,5
1998	1.112	1.569	70,9	1.138	1.640	69,4	8,2	10,8	76,2	8,3	11,2	73,8
1999	1.138	1.619	70,3	1.177	1.692	69,5	8,4	11,1	75,7	8,5	11,6	73,5
2000	1.167	1.667	70,0	1.234	1.753	70,4	8,6	11,5	74,9	9,0	12,1	74,6
Evolució mitjana anual 1996-2000 (%)	2,8	2,9		5,1	2,6		3,4	3,1		5,6	2,9	

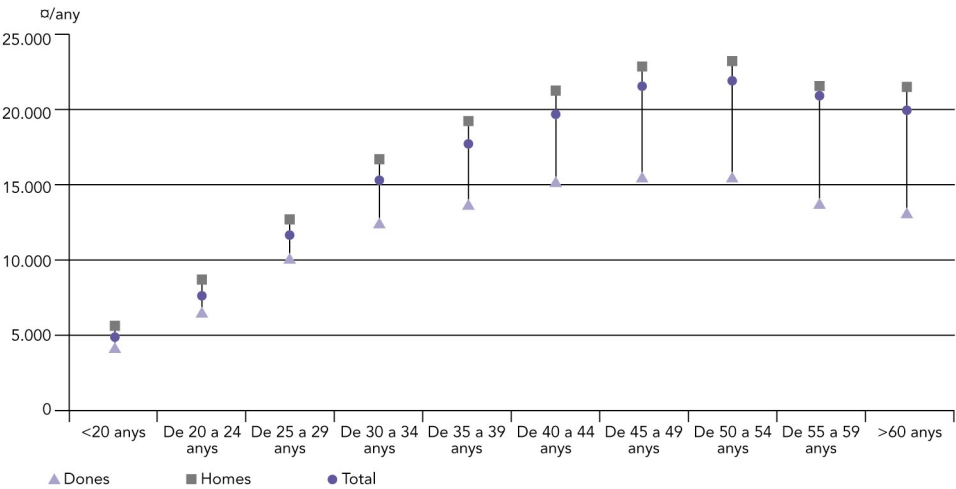
En euros.

1. Guanyys bruts totals.

2. Salari mitjà de les dones en % del salari mitjà dels homes.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Enquesta de l'estructura salarial de l'Institut Nacional d'Estadística.

Gràfic 3.
Salari mitjà segons el sexe i grups d'edat. Espanya, 1995

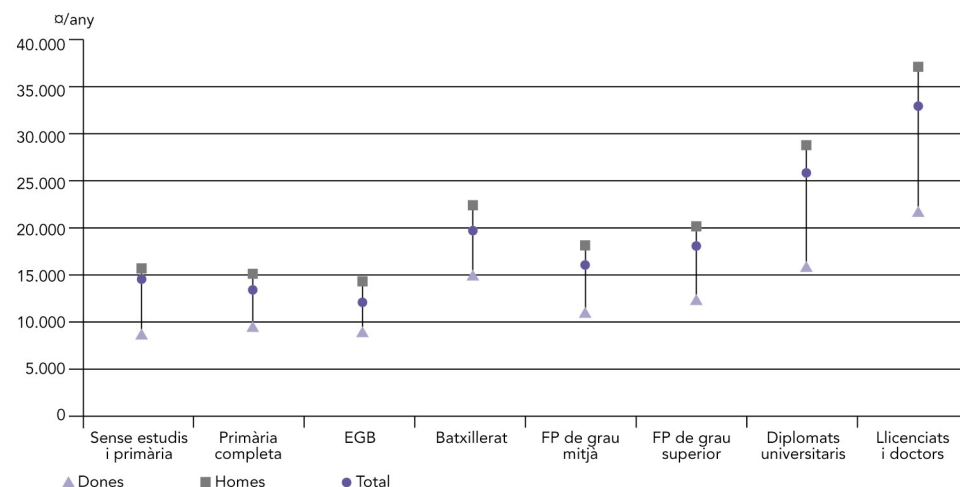
Font: Elaboració pròpia a partir de la l'Enquesta de l'estructura salarial, 1995. Institut Nacional d'Estadística.

la província, de Catalunya i d'Espanya; i passa el mateix amb les treballadores barcelonines. La diferència se situa entorn del 15% en ambdós casos en relació amb els treballadors i les treballadores del conjunt d'Espanya, si bé, en general, les diferències entre els homes són més elevades que entre les dones. Al darrere d'aquests contrastos en termes absoluts hi ha una estructura productiva molt desigual que, en el cas barceloní, es caracteritza pel predomini dels serveis sobre la resta de branques d'activitat. En canvi, el salari de les dones en percentatge del salari mitjà dels homes és, a tots quatre àmbits, molt similar, i va del 69,4% a Barcelona al 71,9% de la província de Barcelona.

L'anàlisi de les diferències salarials entre homes i dones sota els vectors de les característiques personals el centrarem en dos aspectes sobre els quals reposa una part explicativa molt important d'aquestes diferències: l'edat i el nivell d'estudis.

En primer lloc, és indubtable que existeix un efecte edat, que es pot anomenar generacional, d'estat civil o d'estat vital, segons en quina d'aquestes tres variables tan correlacionades es vulgui posar èmfasi. El gràfic 3 mostra de forma

Gràfic 4.
Guany salarial mitjà anual per treballador segons el nivell d'estudis. Espanya, 1995

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de l'estructura salarial, 1995. Institut Nacional d'Estadística.

qualificació tècnica i remuneracions baixes. En el mateix sentit, cal considerar que els llocs de més responsabilitat —amb retribucions més elevades en termes relatius— estan associats a edats elevades i, en una proporció importantíssima, ocupats per homes.

El segon vector explicatiu s'orienta a analitzar la incidència del nivell educatiu en les desigualtats salarials. A primera vista (gràfic 4), apareix una relació clara: a més nivell educatiu, més diferències salarials. Un fet que pot sobtar en un primer moment —sobretot si es pensa en les noves generacions que s'incorporen a la vida laboral després d'obtenir un títol universitari, on no apareixen diferències apreciables—, però que s'explica perquè les dones que treballen i tenen titulació universitària són, de mitjana, molt més joves que els homes en la mateixa situació, i, en aquest camp professional, pertànyer a la categoria sènior pot implicar salaris molt més elevats.

Un cop més, cal contextualitzar en termes estructurals, considerant que del conjunt de dones que treballen, més de la meitat tenen estudis primaris o secundaris, una situació que afavoreix que estiguin en la banda baixa dels ingressos, justament on la desigualtat salarial és menor. Els homes que avui formen la població treballadora tenen més antiguitat laboral, han pogut desenvolupar carreres professionals més llargues i han gaudit des de fa més temps de més facilitats per accedir a l'educació. Per tant, estan sobrerrepresentats en termes relatius en les categories tècniques i en llocs de treball que requereixen educació superior en els quals les remuneracions són més elevades.

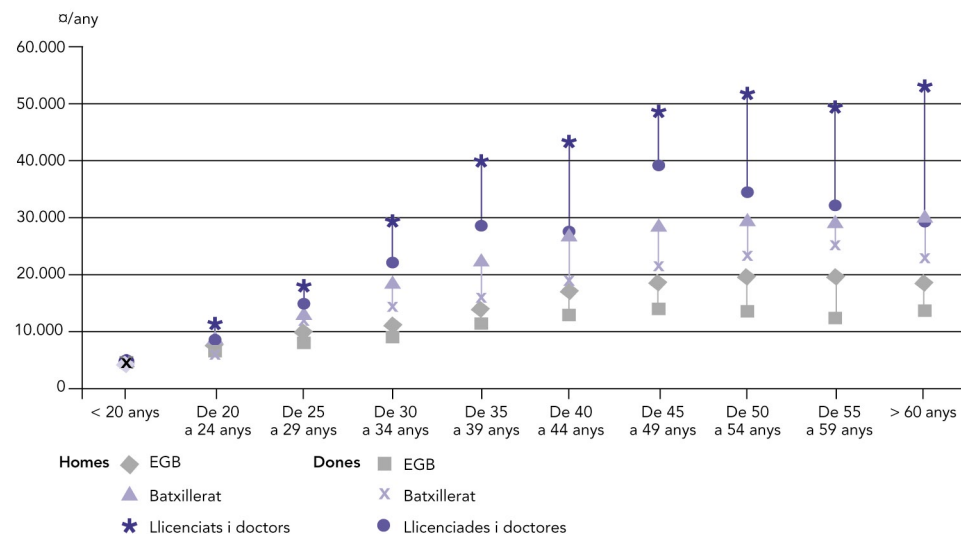
La descomposició encreuada per edat i nivell d'estudi (EGB, batxillerat, i llicenciatura i doctorats) subratlla aquestes

molt clara com les diferències en els guanys salarials són més intenses entre les generacions més grans, que no és el mateix que dir que augmenten amb l'edat. Les dones de les generacions més grans cobren menys que els seus coetanis, bàsicament perquè no fan les mateixes feines.

Però aquestes dades no ens informen de què passarà quan les dones que ara són joves es vagin fent grans. Pot passar que, com que fan pràcticament les mateixes tasques que els nois, les diferències es mantinguin a nivells mínims. Però també pot passar que a partir d'un determinat mo-ment es comenci a obrir una bretxa. Només cal mirar el gràfic i veure com les diferències es fan especialment evidents a partir dels trenta anys, justament quan és més probable que, de forma real o figurada en la ment dels empresaris, les dones hagin de conciliar la vida familiar i la laboral. Un fet que, quan es dona, implica sovint una interrupció, un estancament o un alentiment de la progressió de la carrera professional, amb una clara repercussió —immediata i a futur— sobre el salari.

A banda de l'efecte combinat edat/responsabilitats familiars, també cal tenir en compte que en l'estructura ocupacional actual moltes de les dones dels estrats alts d'edat que treballen estan ocupades en tasques d'escassa

Gràfic 5.
Guany salarial mitjà anual per treballador segons l'edat i el nivell d'estudis. Espanya, 1995

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de l'estructura salarial, 1995. Institut Nacional d'Estadística.

Taula 4.
Salari mitjà de les dones ocupades en percentatge del salari mitjà dels homes ocupats segons el nivell d'estudis. Barcelona, 1994-1999

	1994	1999
Sense estudis	46,0	55,8
Estudis primaris	75,1	59,8
Estudis secundaris	71,4	67,3
Estudis universitaris	66,2	72,5
Total	69,8	71,5

Font: *Condicions de vida de les dones de Barcelona. Enquesta de la Regió de Barcelona 2000.* Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona..

diferències, especialment evidents en el segment d'educació superior (gràfic 5). A banda del que ja s'ha comentat, alguns experts atribueixen aquestes diferències salarials tan grans entre titulats i titulades superiors al fenomen de la "sobreeducació", que es podria definir com el desequilibri que existeix entre el nombre de titulats universitaris i les exigències del mercat de treball. Aquest fenomen, que sembla afectar majoritàriament les dones, implicaria que en una proporció més que significativa les dones estarien ocupant llocs de treball de categoria inferior a la que els correspondria pel seu nivell de preparació.

D'entre les diverses dades disponibles, les de l'Enquesta de la Regió de Barcelona són les úniques que permeten fer una aproximació a l'evolució d'aquestes diferències per nivell educatiu en els darrers anys (taula 4). A Barcelona, les dades revelen una millora més que substancial entre els estrats d'educació universitària i els sense estudis, mentre que els nivells intermedis presenten una involució. Mereix atenció especialment el segment de professionals amb titulació universitària, que ha passat de ser el més desigual el 1994 al més igualitari el 1999. Salvant els aspectes metodològics, aquesta evolució de Barcelona pot donar una pista del que està passant per a Espanya i la Unió Europea, per als quals, com s'ha dit, es treballa amb dades del 1995.

L'anàlisi per branques d'activitat i per categories professionals permet quantificar de manera més precisa les diferències, sobretot tenint en compte que la presència de les dones és més abundant en uns sectors que en uns altres (taula 5).

Per centrar-nos en la matèria que ens ocupa, que és veure les diferències salarials per sexes, deixem de banda les diferències intersectorials en termes absoluts, així com si hi ha sectors on hi ha altres formes freqüents de pagament diferent al salari, com el contracte per obra o a preu fet, tan freqüent a la construcció. En un primer cop d'ull, hom veu que les dones amb sous mitjans més elevats són les empleades que treballen en la intermediació financera i en el sector de la producció i distribució d'energia elèctrica, gas i aigua. Per contra, les que reben sous mitjans més baixos són les obreres del sector del comerç i del de serveis immobiliaris i de lloguer. No cal dir que, quantitativament, aquest segon grup és molt més important que el primer.

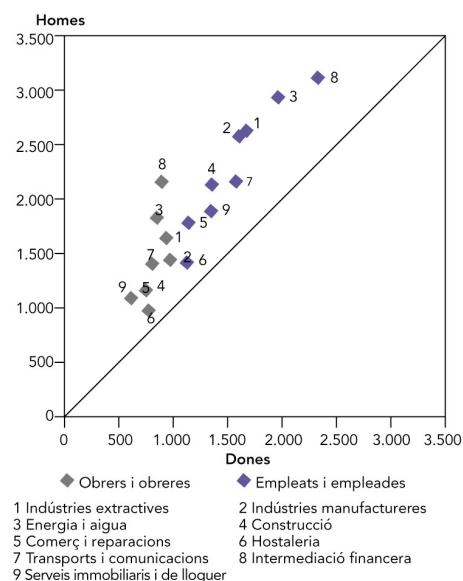
Un aspecte interessant que cal destacar és que en sectors tan "masculins" com les indústries extractives, la producció i distribució d'energia elèctrica, gas i aigua, o en la construcció, la ràtio del salari mitjà de les dones sobre el salari mitjà dels homes és molt elevada —superior al 78%—, cosa que en un primer moment permetria pensar que es tracta de sectors on gairebé es podria parlar d'equiparació. Si analitzem en detall les dades, veiem que aquesta no és una conclusió tan òbvia.

⁹ Segons l'EPA del 4t. trimestre de 2000, un 4,9% del total de persones ocupades a la construcció a Espanya eren dones.

¹⁰ On, segons la mateixa EPA, les dones representen, respectivament, el 46,0% i el 48,9% del total de persones ocupades.

¹¹ Amb una proporció de dones sobre el total de persones ocupades del 40,2%.

Gràfic 6.
Guany salarial mitjà mensual. Espanya,
quart trimestre de 2000

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Enquesta de salaris a la indústria i els serveis, quart trimestre de 2000. Institut Nacional d'Estadística.

Taula 5.
Guany salarial mitjà per hora¹ segons el sector d'activitat. Espanya, quart trimestre de 2000

	Persones empleades i obreres				Persones empleades				Persones obreres			
	Dones	Homes	Total	% D/H ²	Dones	Homes	Total	% D/H ²	Dones	Homes	Total	% D/H ²
Indústries extractives	10,3	13,2	13,0	78,3	11,9	18,3	17,2	64,7	6,7	11,8	11,7	56,9
Indústries manufactureres	8,6	12,0	11,2	71,9	11,2	17,5	15,5	64,0	6,9	10,0	9,4	69,0
Energia i aigua	13,9	17,3	16,8	80,5	14,1	20,9	19,4	67,3	8,6	12,8	12,7	67,2
Construcció	9,2	9,3	9,3	99,7	9,7	14,9	13,5	65,3	6,5	8,1	8,0	81,0
Comerç i reparacions	7,4	10,3	9,2	72,2	8,2	12,3	10,5	66,9	5,6	8,0	7,3	69,5
Hostaleria	6,7	8,6	7,7	77,9	8,2	10,1	9,4	80,7	6,1	7,5	6,8	80,9
Transports i comunicacions	10,8	12,3	12,0	87,3	11,3	15,2	13,8	74,3	6,6	9,7	9,5	67,9
Intermediació financera	16,6	22,4	20,3	74,1	16,7	22,5	20,4	74,3	8,6	15,9	11,5	53,8
Serveis immobiliaris i de lloguer	8,0	11,1	9,7	72,3	9,5	12,7	11,3	74,6	5,7	7,9	6,9	71,9
Total	8,6	11,5	10,7	74,9	10,2	15,3	13,4	67,0	6,2	9,0	8,4	69,1

En euros.

1. Guany brut total.

2. Salari mitjà de les dones en percentatge del salari mitjà dels homes.

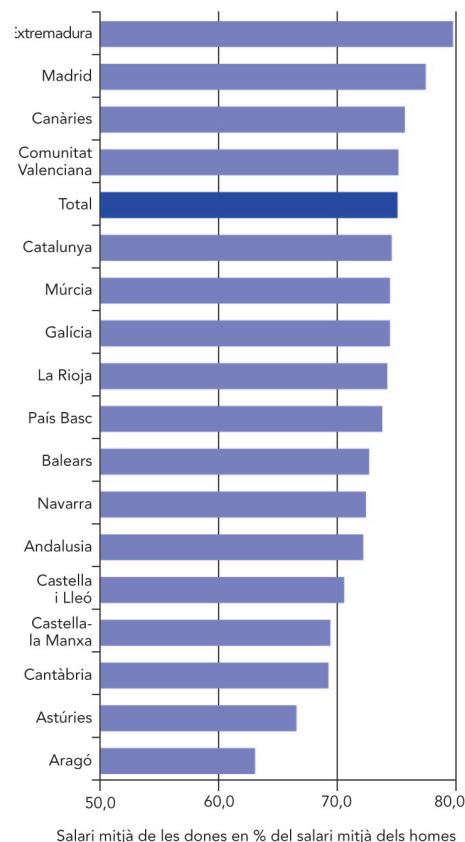
Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Enquesta de salaris a la indústria i els serveis, quart trimestre de 2000. Institut Nacional d'Estadística.

Ens fixarem en un cas realment paradoxal, el del sector de la construcció. Les dades agregades donen una ràtio de salari mitjà de les dones sobre el salari mitjà dels homes del 99,7%, és a dir, de gairebé equiparació salarial total. Ara bé, en el segment de les persones empleades, aquesta ràtio és del 65,3%, mentre que en el de les obreres és del 81%. Per tant, si les oficinistes, tècniques i executives de la construcció cobren menys que els seus col·legues, i si les obreres de la construcció també cobren menys que els seus col·legues, hom s'interroga com és que la mitjana diu que cobren igual. Darrera d'aquest aparent contrasentit hi ha un fet: les poques dones que treballen a la construcció⁹ —o a les extractives, o a l'energia i l'aigua— es concentren en la categoria de persones empleades, i, per tant, quan s'ajunten les dues categories, arrossegueu a l'alça el salari mitjà. Com a resultat, la ràtio mitjana dona una idea esbiaixada d'una equiparació formal superior a la real.

Curiosament, en sectors més “femenins” —i de nou lamentem l'absència de l'anàlisi del sector públic—, com el del comerç i les reparacions o l'hostaleria,¹⁰ les diferències poden ser elevades —com en el cas del comerç—, o més reduïdes, com a l'hostaleria, un sector en el qual tant les empleades com les obreres cobren el 80% del que cobren els seus companys. El rècord més xocant l'ostenta el sector que paga uns salaris mitjans més elevats, el de la intermediació financera,¹¹ en el qual les obreres cobren pràcticament la meitat que els seus col·legues.

L'anàlisi per activitats es completa amb el gràfic 6, on es pot veure una aproximació en termes de salari brut mensual per persona treballadora. El primer que salta a la vista és que, a tots els sectors, tant en la categoria de persones empleades com d'obreres, els salaris mitjans dels homes són superiors als de les dones: tots els punts estan per sobre de la bisectriu, la línia que indicaria l'equiparació salarial. En segon lloc, el salari mitjà de les obreres de qualsevol dels sectors analitzats

Gràfic 7.
Guany salarial mitjà per hora treballada.
Espanya, quart trimestre de 2000

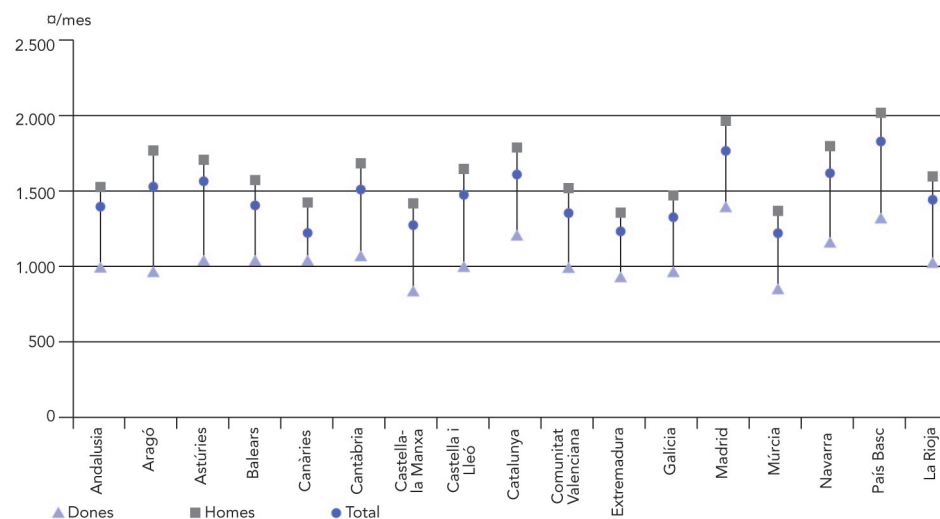
Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Enquesta de salaris a la indústria i els serveis, quart trimestre de 2000. Institut Nacional d'Estadística.

és inferior al de les empleades de qualsevol sector, cosa que no succeeix en el cas dels homes. En tercer lloc, tot i tenir uns salaris mitjans més baixos, hi ha més dispersió entre les dones: el salari mitjà més alt que cobra una dona equival a 3,7 vegades el de la que cobra el més baix, mentre que entre els homes aquesta relació és de 3. I això succeeix malgrat l'elevada concentració que hi ha en la categoria d'obreres.

Les diferències territorials entre comunitats autònomes són molt marcades (gràfic 7). En termes de salari per hora treballada, hi ha una diferència de gairebé 17 punts en la ràtio que mesura la diferència entre els salaris mitjans masculins i femenins, i Extremadura és la comunitat on hi ha menys diferències salarials per sexes i Aragó on n'hi ha més. Entre aquests extrems, cal destacar que en una gran majoria (deu de les disset autonomies) el salari mitjà de les dones se situa entre el 72%-76% del dels homes, unes xifres properes a la mitjana europea.

En termes absoluts, les dones madrilenyes són les que tenen uns salaris mitjans més elevats, i les murcianes, els més baixos, 1.417 i 874 euros al mes respectivament. De mitjana, les dones cobren 525 euros menys al mes que els homes. A Madrid, el País Basc i Catalunya, tres de les comunitats amb nivells de renda més alts, és on les dones tenen salaris mitjans més alts; però en cap dels tres casos arriba al nivell mitjà dels homes (gràfic 8).

Gràfic 8.
Guany salarial mensual mitjà per treballador. Espanya, quart trimestre de 2000

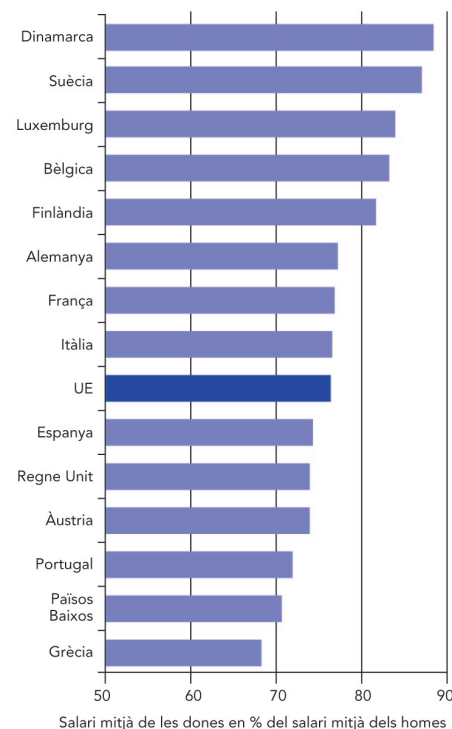

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Enquesta de salaris a la indústria i els serveis, quart trimestre 2000. Institut Nacional d'Estadística.

Les diferències salarials en una perspectiva europea

Les diferències salarials que es registren a Espanya o a Catalunya entre homes i dones s'emmarquen en uns nivells que no divergeixen gaire dels vigents en el context europeu. Tant les dades de la macroenquesta que es realitzà el 1995 com d'altres dades menys completes però més recents mostren un biaix significatiu entre els salaris percebuts per homes i dones. Segons l'Structure of Earnings Sta-

Gràfic 9.
Guany salarial mitjà per hora treballada a jornada completa. Unió Europea, 1995

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la Structure of Earnings Statistics, 1995. Eurostat.

¹² No es disposa de les dades detallades per a Irlanda, i les dades d'Alemanya corresponen a les de l'antiga RFA.

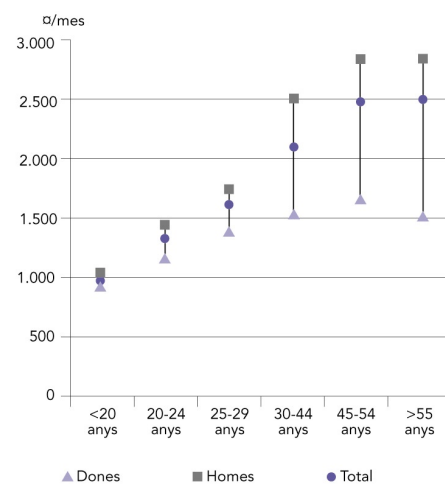
¹³ Entre altres coses, perquè cobreixen sectors diferents i consideren jornades de treball diferents: en el cas de l'ECHP, les persones assalariades que treballen 15 hores o més a la setmana, mentre que la SSE, les persones treballadores.

tistics (SSE) del 1995, la mitjana dels salaris de les dones de la Unió Europea ocupades a temps complet en la indústria i els serveis representava un 76,3% del salari dels homes.

Com es pot veure al gràfic 9, les diferències entre països són significatives.¹² Dinamarca i Suècia són els països més propers a la igualtat de remuneració entre homes i dones, amb uns salaris per hora de les dones que representen més del 85% dels masculins. Espanya, amb un 74% se situa només lleugerament per sota de la mitjana, molt a prop del Regne Unit i Àustria. Amb diferència, on la situació és menys equilibrada és a Grècia, on els salaris femenins representen només el 68% dels masculins. Malgrat l'esforç d'homogeneïtzació que hi ha darrere d'aquestes dades, cal anar en compte en fer aquestes comparacions perquè no a tot arreu s'utilitzen els mateixos criteris a l'hora de classificar la categoria professional o el tipus de jornada, per exemple. A més, l'estructura productiva de cada país determina uns resultats diferents segons si es consideren o no la totalitat de persones treballadores; als Països Baixos, per exemple, les taxes d'ocupació a temps parcial es troben entre les més elevades d'Europa, un fet que segurament condiciona la posició d'aquest país en el gràfic adjunt, on només es comptabilitzen les persones treballadores a jornada completa.

D'acord amb les darreres dades de l'European Community Household Panel (ECHP), les diferències salarials entre homes i dones han tendit a reduir-se en aquests darrers anys, si bé molt lentament (taula 6). Malgrat que aquesta font és metodològica-

Gràfic 10.
Salari mitjà segons el sexe i grups d'edat. Unió Europea, 1995

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la Structure of Earnings Statistics, 1995. Eurostat.

ment molt diferent de la SSE,¹³ i d'ella deriven resultats globals significativament diferents als de la SSE, permet aportar alguna novetat significativa. En un primer cop d'ull, les diferències salarials entre homes i dones semblen molt inferiors: per l'any 1995 i per al conjunt de la Unió Europea, en comptes d'una diferència del 75%, se n'obté una del 83%. Ara bé, si es comptabilitzen els mateixos sectors, aquest darrer percentatge tan elevat disminueix ràpidament per situar-se paral·lel a l'obtingut en la SSE. Una de les raons més importants per les quals de l'ECHP surt una diferència inferior és perquè considera el sector públic i el de serveis a les persones, en els quals la força de treball femenina és quantitativament molt important. Salvades aquestes precisions, les dades de 1998 indiquen, comparades amb les del 1995, que hi ha set països on els salaris femenins s'han apropat als masculins: Bèlgica, Dinamarca, Alemanya, Grècia, França, Àustria i el Regne Unit. Per contra, també s'ha observat un lleu retrocés d'entre un i dos punts percentuals a Portugal, Suècia o Itàlia. En resum, es confirma la tendència a la reducció de les diferències si bé de cap manera es pot afirmar que el ritme de reducció d'aquestes diferències s'hagi accelerat de 1995 ençà.

En una aproximació necessàriament sintètica a l'anàlisi per característiques personals de les persones treballadores com l'edat i el nivell d'estudis,

Taula 6.
Guanyos salarials mitjans. Unió Europea, 1995-1998

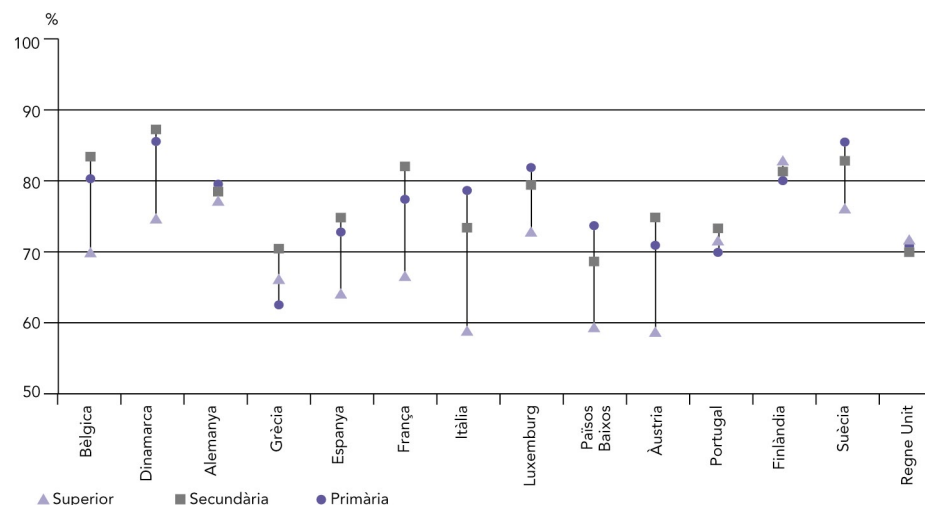
	1995	1996	1997	1998
Alemanya	79	79	81	81
Àustria	78	80	77	79
Bèlgica	88	89	89	93
Dinamarca	85	85	87	90
Espanya	86	87	84	86
Finlàndia	n.d.	83	82	n.d.
França	87	87	88	88
Grècia	83	85	89	87
Països Baixos	79	81	83	79
Irlanda	81	81	82	80
Itàlia	92	91	92	91
Luxemburg	82	83	n.d.	n.d.
Portugal	95	94	94	94
Regne Unit	74	75	79	76
Suècia	85	83	83	82
Unió Europea	83	84	85	84

Salari mitjà de les dones en percentatge del salari mitjà dels homes.

Font: European Community Household Panel, Eurostat.

Gràfic 11.

Salari mitjà de les dones en percentatge del salari mitjà dels homes segons els nivells educatius. Unió Europea, 1995

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la Structure of Earning Statistics, 1995. Eurostat.

i atès que moltes de les interpretacions realitzades anteriorment per a Espanya per a les mateixes variables són vàlides per a l'àmbit europeu, ens limitarem a presentar les dades que resulten de l'enquesta del 1995.

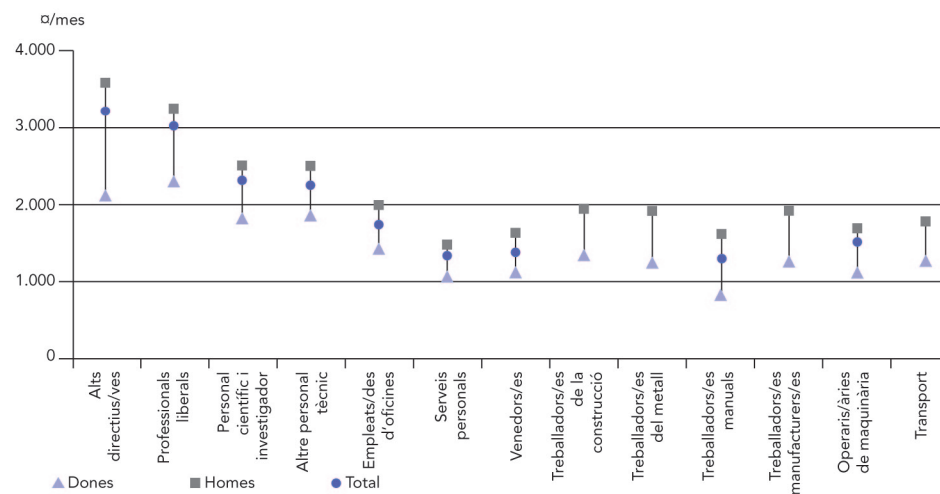
L'efecte edat es manifesta de forma igual de clara que en el cas d'Espanya: les diferències s'accentuen en les generacions de més edat. Els resultats detallats (gràfic 10) revelen que les diferències entre les generacions més grans, per països, són molt més significatives que entre les generacions joves; un fet important atès que, en termes agregats, l'edat

mitjana de les dones que treballen és inferior a la dels homes que treballen, i que s'explica perquè l'accés de les dones al món laboral no s'ha produït de forma homogènia ni paral·lela als diversos països de la Unió Europea.

L'anàlisi per nivells educatius torna a posar de manifest que les diferències s'accentuen en els nivells educatius superiors. Els detalls per països (gràfic 11) revelen un cop més diferències significatives. Hi ha quatre països —Portugal, Finlàndia, el Regne Unit i Alemanya— on el nivell educatiu té escassa influència en les diferències salarials, almenys segons aquestes dades. En canvi, predominen els països on les dones que tenen titulació superior són les que estan més lluny de l'equiparació salarial amb els seus col·legues. És el cas de Bèlgica, Dinamarca, Espanya, França, Luxemburg, i Suècia però, sobretot, d'Itàlia, Països Baixos i Àustria, on el sou mitjà que cobren les dones amb titulació superior és inferior en un 40% al sou mitjà dels homes amb la mateixa formació.

L'aproximació a les desigualtats salarials per categories professionals (gràfic 12) reflecteix un panorama d'àmplies diferències que s'ha d'anàlitzar tenint en compte, un cop més, l'estructura del mercat de treball. Com en el cas espanyol, el gruix de les dones treballadores està concentrat en ocupacions de baixes remuneracions. Les diferències són molt més notòries en les ocupacions més ben pagades, en línia amb la diferència de nivell educatiu que s'ha vist ante-

Gràfic 12.
Salari mitjà per persona treballadora segons la professió. Unió Europea, 1995

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la Structure of Earning Statistics, 1995. Eurostat.

dors i ensambladors fabrils, dels treballadors del sector de serveis personals o del comerç i, previsiblement —si es disposés d'informació—, de l'administració pública i els serveis personals.

riorment. Aquests llocs de treball tipus sènior estan ocupats majoritàriament per homes, de manera que, en termes relatius, les desigualtats afecten menys dones. Per contra, en les professions amb nivells retributius més baixos —en les quals hi ha una proporció superior de dones—, les desigualtats retributives són menors. A cap categoria professional les dones estan més ben pagades que els homes, ni tan sols en aquells llocs de treball que tradicionalment han estat ocupats per dones. El que sí que s'observa en aquestes categories és que les desigualtats es redueixen molt: és el cas dels operadors i ensambladors fabrils, dels treballadors del sector de serveis personals o del comerç i, previsiblement —si es disposés d'informació—, de l'administració pública i els serveis personals.

DOSSIER

Violències contra les dones. Violència de gènere

M. Isabel Cárdenas Jiménez. Direcció de Planificació, Recerca i Desenvolupament.

Sector de Serveis Personals

Anomenar els fenòmens socials ens ajuda a entendre'ls; la paraula no crea la realitat social, però sí que li dóna carta de naturalesa. Així ha estat sempre amb les violències vers les dones; silenciades, ignorades, violències que no han estat anomenades perquè formaven part de l'eix vertebrador de l'univers cultural i social del món i de les relacions humanes.

Reflexionar sobre la terminologia que utilitzem per definir un fenomen social com el de la violència vers les dones no només ens permet avançar en la creació d'un corpus teòric compartit, sinó que a més ens ajuda a aprofundir en el coneixement de les causes de la mateixa violència i a estructurar un paradigma d'anàlisi i d'actuació.

La violència vers les dones no és una violència més, no es tracta només de la violència física i/o simbòlica que s'exerceix sobre un col·lectiu determinat, sinó que és estructurant de l'ordre social, configura el món i l'estar en el món d'homes i dones.

Quan afirmem que la violència vers les dones és estructurant de l'ordre social ens referim, tal com el pensament i la pràctica política feminista han permès identificar, que és conseqüència de la construcció del sistema sexe-gènere com a premissa bàsica de l'ordenació social.

El valor de l'anàlisi de gènere, tal com l'antropòloga H.L. Moore ha assenyalat, és que posa de manifest com s'articulen socialment els homes i les dones i com el resultat d'aquesta articulació defineix i redefineix l'activitat social.

La Conferència de les Dones de Nacions Unides celebrada a Pequín l'any 1995 defineix el gènere com el concepte que fa referència a les relacions entre homes i dones basades en rols definits socialment i que s'assignen a un o altre sexe; són per tant, construccions socials subjectes a canvi. La Comissió Europea també es manifesta en aquest sentit en definir gènere com el concepte que fa referència a les diferències socials entre homes i dones, per oposició a les biològiques, que han estat apreses, canvien amb el temps i presenten grans variacions tant entre diverses cultures com en el si d'una mateixa cultura.

Aquest sistema sexe-gènere no només dicotomitza el món i les persones amb una definició sociocultural de la feminitat i la masculinitat, sinó que utilitza aquesta definició per establir un sistema jerarquitzat que atorga valors diferenciats a aquestes categories i a les persones que li donen cos i vida.

Una cosa és el cos i una altra de molt distinta és l'assimilació de tota una cultura que ens diu que un cos determinat ha de comportar-se d'una determinada manera i que aquesta tindrà una valoració social desigual que estructurarà un sistema de discriminació.¹

¹ Izquierdo, M.J. La construcción conceptual de la desigualdad social de las mujeres, 1999.

Com afirma P. Bourdieu, la construcció sociocultural del gènere legitima una relació de dominació en situar-la en una naturalesa biològica que és en si mateixa una construcció social naturalitzada.

Aquesta ordenació androcèntrica del món constitueix un vector de discriminació estructural, una de les violències primigènies i essencials, ja que té a veure amb totes les esferes de la dimensió humana i amb les possibilitats concretes de vida, desenvolupament, relacions i identitats d'homes i dones. Com analitzarem seguidament, totes les manifestacions concretes de violència vers les dones són la manifestació més punyent d'aquest sistema de discriminació.

Impacte de la violència de gènere a la ciutat de Barcelona

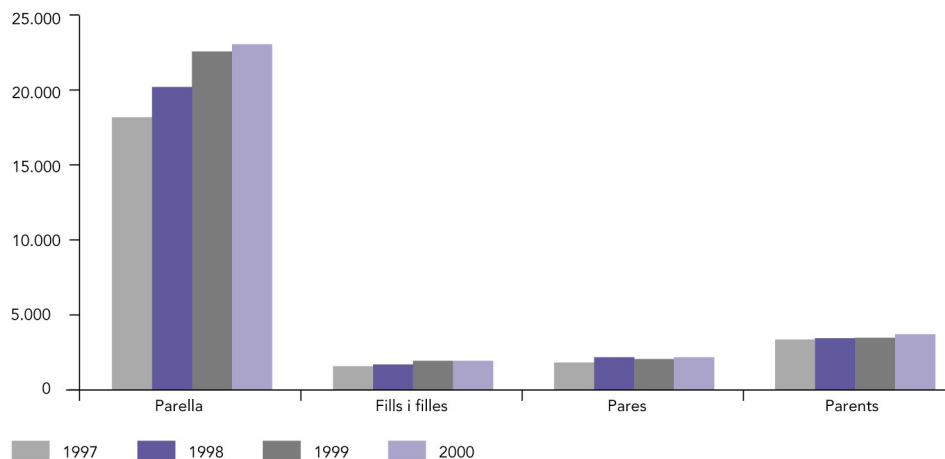
Conèixer la incidència i les característiques de la violència vers les dones és un element central; és imprescindible per aproximar-nos a la vertadera dimensió del fenomen i així establir les respostes més adients, mitjançant actuacions coherents i eficaces tant en l'atenció a les dones que estant patint situacions de violència de gènere com en totes les actuacions preventives.

En aquest sentit, la Unió Europea l'any 1997 va elaborar el mandat segons el qual cal recollir, elaborar i publicar anualment dades sobre la violència contra les dones a cada un dels països membres; la realitat a l'Estat espanyol i a Catalunya és lluny encara d'assolir aquest objectiu.

La realitat mostra que, en termes generals, les dades recollides són escasses i fragmentàries. Per tal de superar aquesta situació, l'Ajuntament de Barcelona amb la resta d'agents i institucions implicats, està treballant, dins el context del Circuit BCN contra la Violència vers les Dones, en la definició i aplicació d'uns indicadors mínims compartits que permetin, preservant la confidencialitat de les dades personals, conèixer la incidència i les característiques de la violència vers les dones a la ciutat. Amb la mateixa finalitat el 2002 s'ha elaborat un estudi sobre la violència vers les dones, "Mapa de la violència vers les dones", dut a terme per Asun Val i Anna Fàbregas, que ha permès tenir una primera aproximació a aquesta realitat.

L'estudi analitza l'enquesta sobre victimització, que aporta alguns indicadors sobre on es produeixen les agressions a les dones, així com les dades aportades per la policia respecte a les denúncies, el sistema judicial, i també el social i el sanitari. Així mateix, queden reflectides les dades aportades per les entitats especialitzades.

Segons les dades de la Macroenquesta 2000, elaborada per l'Institut de la Dona (Ministeri de Treball i Afers Socials), es podria estimar que a Barcelona 28.000 dones podrien estar patint diferents tipus de maltractament (el 4,2% de les dones més grans de 17 anys) i 81.000 podrien ser considerades tècnicament maltractades: viure sovint situacions de maltractament encara que sigui sense una presa de consciència clara de la pròpia situació de violència per part de les dones (el 12,45 % de les dones més grans de 17 anys). Segons aquesta estimació 109.000 dones estarien patint violència de gènere en l'àmbit domèstic a la nostra ciutat.

Gràfic 1.**Parentiu de la víctima amb la persona agressora. Barcelona, 1997-2000**

Font: Ministeri de l'Interior.

1. Violència a casa i al carrer

Segons l'estudi presentat l'octubre de 2002 per l'Organització Mundial de la Salut sobre violència i salut, la meitat de les dones assassinades al món van perdre la vida a mans de les seves parelles i/o exparelles sentimentals.

A Barcelona, igual que a l'Estat espanyol, la major part dels actes violents que pateixen les dones estan causats per la parella. Segons dades de la Fiscalia de Barcelona, en el 78,24% de les situacions presentades la persona agressora era la parella i en un 6% les persones agressores eren els fills (gràfic 1).

Aquesta violència contra les dones no només és present dins de l'àmbit privat, familiar, sinó que també es manifesta en els espais públics. L'enquesta sobre victimització que realitza l'Ajuntament de Barcelona revela que la victimització en els espais públics afecta més els homes que les dones (els homes encara fan més ús de la ciutat en totes les franges horàries). No obstant això, si observem els indicadors referents a la "seguretat personal" (agressions personals), les dones presenten un índex més alt de victimització.

Si entenem la seguretat com un "bé comú", com una condició necessària per a la materialització dels drets humans de les persones, la convivència i el desenvolupament sostenible de les ciutats, és imprescindible que la violència contra les dones s'abordi com una problemàtica de seguretat ciutadana de primer ordre. Els indicadors de victimització de les dones ens obliguen a reflexionar sobre les diferents dimensions del concepte de seguretat que hem de desenvolupar:

- Seguretat reactiva: entesa com totes les accions i mesures necessàries per assegurar la protecció de les dones i les seves filles i fills que estan patint situacions de violència de gènere. Des d'aquesta perspectiva és absolutament imprescindible assegurar la protecció i el dret a la vida de les dones que denuncien les situacions de maltractaments viscudes.² És interessant també reflexionar sobre el model de seguretat implícit en els recursos d'acollida per a dones que estan patint situacions de violència, recursos que tenen com a finalitat oferir espais de seguretat objectiva i subjectiva per a les dones; no obstant això, el debat social ha assenyalat l'eix clau de reflexió: el cost d'assegurar la protecció no pot recaure en la dona (deixar casa seva, mobilitat i canvi d'entorn per a ella i les seves filles i fills, canvi de referents, entre d'altres), sinó que hauria de recaure en la persona agressora. Aquest model d'anàlisi qüestiona el mateix concepte de casa d'acollida i la seva funcionalitat, i proposa, entre altres accions, que sigui la persona agressora qui hagi de marxar de la llar familiar.

- Seguretat proactiva: entesa com les accions preventives que tenen per objectiu crear les condicions socials i culturals

² El 90% de les dones assassinades a mans dels seus companys o excompanys a l'Estat espanyol en els últims quatre anys havien presentat diverses denúncies per maltractaments.

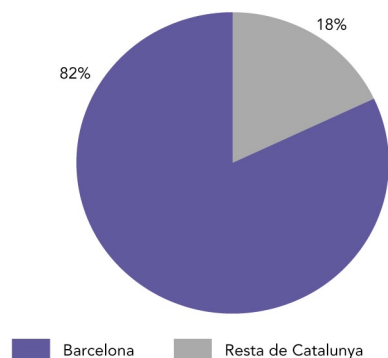
³ Casos atesos en el primer i segon quadrimestres de l'any 2001.

Taula 1.
Denúncies per maltractament.
Catalunya i Barcelona, 1998-2000

	Catalunya	Barcelona	% de Barcelona
1998	3.260	2.167	66,47
1999	3.318	2.574	77,57
2000	3.562	2.930	82,26

Font: "Mapa sobre la violència vers les dones a Barcelona". A partir de dades del Ministeri de Treball i Afers Socials; del Servei d'Atenció a la Dona de la Policia Nacional Barcelona i del Ministeri de l'Interior (s'han agregat les aportades pels Mossos d'Esquadra i la Policia Nacional).

Gràfic 2.
Denúncies per maltractament
presentades per dones segons
l'origen. Barcelona i Catalunya,
1998-2000

Font: Ministeri de l'Interior.

que impossibilitin la violència vers les dones. Aquesta perspectiva permet treballar des del concepte de seguretat quotidiana, concepte que ha permès posar l'accent en la participació comunitària com a element central per assegurar la prevenció de la violència de gènere, ja que implica la congestió de la seguretat i permet iniciar el diàleg sobre les propostes i accions que cal que desenvolupin els diferents agents socials i les característiques que han de tenir.

2. Denúncies

Les denúncies només són indicatives d'una manifestació petita de la problemàtica. Segons la Macroenquesta realitzada per l'Institut de la Dona, 640.000 dones a l'Estat espanyol confessen que estan patint violència i només un 3% denuncia la seva situació (durant l'any 2001 es van formalitzar a l'Estat espanyol 32.116 denúncies per aquesta causa). Les dades analitzades reflecteixen que la denúncia és un dels últims recursos utilitzats per les dones i que la mitjana de temps per interposar una denúncia és de cinc anys de viure situacions de violència.

Les dades aportades pel Servei d'Urgències de l'Hospital Clínic evidencien la dificultat de la denúncia i la reiteració de l'agressió: un 85% dels casos ja havien sofert agressions prèvies.³

Les dades aportades per la Fiscalia de Barcelona l'any 2001 es manifesten de la mateixa manera: de les diligències incoades, en un 20% dels casos era la primera denúncia, en un 33% hi havia dues denúncies i en el 47% dels casos s'havien fet tres o més denúncies.

En els últims anys, comparativament amb la resta de comunitats autònomes, hi ha un augment progressiu de denúncies a Catalunya, que es concentra a Barcelona, ja que a la resta de províncies les denúncies disminueixen. Així, en analitzar les denúncies interposades per maltractament a Catalunya observem com la major proporció corresponen, efectivament, a Barcelona, i com aquest percentatge es va incrementant anualment (taula 1).

Les dades apunten a un augment significatiu de les denúncies realitzades a Barcelona respecte a la resta de Catalunya (gràfic 2).

Si s'analitzen les denúncies presentades a la ciutat de Barcelona s'observa com, efectivament, augmenten les denúncies per maltractament i les conductes tipificades com a amenaces i coaccions, normalment amenaces de mort produïdes amb armes o altres objectes lesius i que es donen dins d'un context de violència física.

S'observa una disminució de les denúncies de delictes contra la llibertat sexual i, malgrat que a l'article 153 del Codi Penal es reconeix la figura del maltractament psíquic, es continuen trobant greus dificultats per poder tipificar-lo, objectivar-lo i demostrar el maltractament psíquic com a delicte tal com recull la llei.

L'anàlisi de les dades aportades pel Servei d'Atenció a la Dona de la Policia Nacional (taula 2 i gràfic 3) ens indiquen, amb caràcter general, que:

Taula 2.
Denúncies de dones presentades a la Policia Nacional. Barcelona, 1997-2000

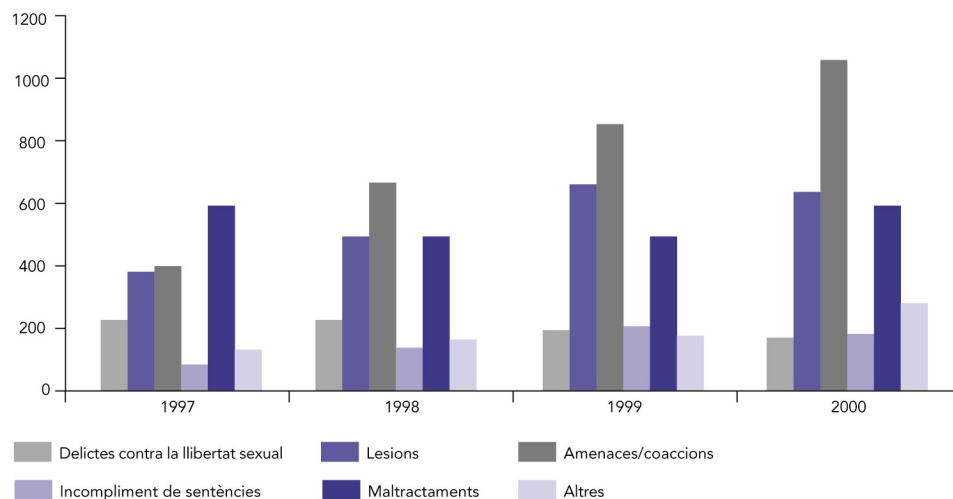
	Delictes contra la llibertat sexual	Lesions	Amenaces/coaccions	Incompliment de sentències	Maltractaments*	Altres	Total
1997	224	379	400	82	576	132	1.926
1998	220	492	659	141	491	164	2.167
1999	196	660	849	206	492	171	2.574
2000	165	644	1.055	186	600	280	2.930

*Correspon únicament a les agressions físiques, segons la responsable del Servei d'Atenció a la Dona, i es caracteritza per l'habitualitat.
Font: Servei d'Atenció a la Dona. Policia Nacional

- El 80% de les dones que han efectuat una denúncia tenen entre 22 i 35 anys.
- En el 80% dels casos l'agressor ha estat la parella i en un 12% altres familiars.
- El 75% de les dones que han presentat la denúncia no treballen.

El nombre de dones assassinades a Barcelona durant l'any 2000 suposa el 37,5% respecte a les dones assassinades a Catalunya. Aquest percentatge augmenta durant l'any 2001, en què arriba a un 60%. Respecte a les produïdes a tot l'Estat espanyol, les de Barcelona suposen un 6,8% l'any 2000 i un 6,97 l'any 2001 (taula 3).

Gràfic 3.
Denúncies de dones presentades a la Policia Nacional segons el delicte. Barcelona, 1997-2000

Font: Servei d'Atenció a la Dona. Policia Nacional.

3. Justícia

El 73% de les sentències per violència domèstica dictades l'any 2001 pels jutjats d'instrucció de l'Estat espanyol van ser absolutòries; aquestes dades aportades pel jutge Vicente Magro Servet, president de l'Audiència d'Alacant, tenen com a font el Consell General del Poder Judicial (CGPJ).

L'estudi realitzat per l'Associació de Dones Juristes sobre 237 denúncies per violència familiar, en 10 dels 33 jutjats d'Instrucció de Barcelona durant l'any 1999, va evidenciar que només 189 de les 237 denúncies⁴ van arribar a judici; en aquests 189 judicis van resultar absolts 162 agressors, en 37 casos per falta de proves.

Segons va informar el jutge degà de Barcelona, de les denúncies presentades al Jutjat de Guàrdia durant l'any 2000, 365 es van tipificar com violència domèstica. Aquestes denúncies han augmentat durant l'any 2001 fins arribar a

⁴ Segons el mateix estudi, d'aquestes 237 denúncies, en 105 casos no va comparèixer la dona, en 109 casos no va comparèixer l'home, i en els casos en què sí que ho va fer aquest va negar els fets.

Taula 3.
Persones assassinades per violència domèstica per sexes. Barcelona, 1998-2001

	Espanya		Catalunya		Barcelona	
	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes
1998	34	10	7	2	n.d.	n.d.
1999	42	10	3	2	n.d.	n.d.
2000	44	6	8	1	3	0
2001	43	3	5	0	3	0

Font: "Mapa sobre la violència vers les dones a Barcelona". Elaboració pròpia a partir de dades de Ministeri de Treball i Afers Socials, i del Servei d'Atenció a la Dona de Barcelona, Policia Nacional.

Taula 4.
Dades sobre atenció a les dones víctimes de violència domèstica segons diferents instàncies de l'àmbit judicial. Barcelona, 2000

Institució	Casos atesos
Jutjats de guàrdia	365 de violència domèstica
Servei d'Atenció a la Víctima del Departament de Justícia	1.025 dones i nenes
Servei d'Atenció a la Víctima de la Fiscalia de Barcelona	85 casos

Font: "Mapa sobre la violència vers les dones a Barcelona". Elaboració a partir de memòries de les diferents instàncies.

445 al mes d'octubre, un augment força significatiu respecte als anys anteriors.

Segons la Fiscalia de Barcelona, s'ha produït un increment del nombre de sentències condemnatòries en els casos de violència domèstica, encara que la gran majoria dels casos continuen sent tractats com a judicis de faltes.

A Barcelona no hi ha un jutjat especialitzat en violència domèstica; no obstant això, des de juliol de l'any 2000 s'ha plantejat l'alternativa d'establir normes de repartiment en els jutjats que evitin la dispersió de les causes. Aquesta norma implica que sempre que es tracti d'un cas de violència domèstica aquest serà competència del jutjat en què es coneguin fets anteriors per poder demostrar l'habitualitat.

Les dades sobre atenció a les víctimes a Barcelona en l'àmbit judicial durant l'any 2000 s'expressen a la taula 4.

Respecte al perfil de les dones ateses, la Fiscalia de Barcelona ens informa que les dones tenen edats compreses entre els 20 i els 40 anys; el 78% han estat agredides per la parella, un 6% pels fills i un 12% per altres familiars. Aquestes dades són complementàries amb les aportades pel Servei d'Atenció a la Víctima del Departament de Justícia, que indiquen que les dones ateses tenen edats compreses entre els 21 i els 40 anys, la gran majoria han estat agredides per la seva parella i els delictes produïts s'han considerat lesions en un 36,7% dels casos, amenaces i coaccions en un 36,5% i delictes contra la llibertat sexual en un 12%.

4. Atenció sanitària

La violència té múltiples conseqüències sobre la salut física i emocional de les persones que la pateixen; això fa que el sistema sanitari, amb les seves característiques d'universalitat i proximitat, sigui un espai privilegiat per a la detecció i

Taula 5.
Dones ateses als centres de Serveis Socials amb problemàtiques de maltractament. Barcelona, 2000-2002

	2000	2001	2002*
Total usuàries ateses	486	366	364

* Fins al 31 d'octubre.

Font: Ajuntament de Barcelona. Sector de Serveis Personals.

Taula 6.
Dones ateses a l'Equip d'Atenció a les Dones. Barcelona, 2000-2002

	2000	2001	2002*
Total usuàries ateses	887		773 608

* Fins al 30 de setembre.

Font: Ajuntament de Barcelona. Sector de Serveis Personals.

Taula 7.
Acollida a dones i les seves criatures en situació de patir violència. Barcelona, 2000-2002

	2000	2001	2002*
Casa d'acollida (acollida temporal)			
Dones	55	72	61
Filles i fills	70	68	66
Total persones acollides	125	140	127
Acollida d'urgència			
Dones	108	99	87
Filles i fills	111	80	79
Total persones acollides	219	179	166
Total	344	319	293

* Fins al 30 de setembre.

Font: Ajuntament de Barcelona. Sector de Serveis Personals.

l'atenció de les situacions de violència; no obstant això, disposem d'escasses dades dels centres d'atenció primària, ja que encara no està protocol·litzada la seva recollida dins la història clínica.

Pel que fa a les urgències hospitalàries, disposem de les dades del Servei d'Urgències de l'Hospital Clínic, ja que disposa d'un programa específic d'atenció a dones que pateixen situacions de violència domèstica. Aquest servei considera la recollida de dades sobre les intervencions realitzades amb la finalitat d'aportar dades sobre la problemàtica i la seva magnitud, i incorpora indicadors com: descripció de les lesions, mecanismes de l'agressió, agressions prèvies i relació amb l'agressor, entre d'altres.

Durant el període de gener a agost de l'any 2001, es va atendre en aquest centre hospitalari 34 dones víctimes de violència domèstica. En destaquem algunes dades:

- Eren dones amb edats compreses entre els 25 i els 45 anys.
- El 58% tenien fills al seu càrrec.
- L'agressor va ser la parella en el 85% dels casos i en un 15%, els fills.
- L'agressió va ser física en un 94% dels casos i en un 5,9% sexual.
- El 85% de les dones ateses havien sofert agressions prèvies.

5. Atenció social

Un dels recursos que també es caracteritzen per la seva proximitat a la ciutadania, a les dones que estan patint situacions de violència de gènere, són els centres de Serveis Socials; això fa que tinguin un paper fonamental i estratègic en la prevenció, detecció, atenció i seguiment en les situacions de violència vers les dones (taula 5).

La dimensió de la problemàtica i també les seves característiques fan necessària l'existència d'un recurs especialitzat que garanteixi la informació, l'assessorament i l'atenció i el seguiment de les situacions de violència de gènere, així com dels recursos d'acollida adients per donar resposta a aquestes problemàtiques. Aquesta atenció especialitzada es presta a través de l'Equip d'Atenció a les Dones (taules 6 i 7).

Si se sistematitzen les dades presentades obtindríem al voltant de 10.000 atencions; això no vol dir que es tracti de 10.000 dones o casos de violència, ja que una mateixa dona ha pogut ser atesa per més d'un d'aquest serveis. No obstant això, aquest valor està molt per sota del total de dones que presumiblement pateixen situacions de violència a la ciutat de Barcelona, que com hem indicat amb anterioritat s'aproximaria a les 109.000 dones.

Aquest article ha volgut ser una primera aproximació a la realitat de la violència de gènere a la ciutat, però també vol visualitzar els reptes que encara hi ha per tal d'avançar en la seva consecució.

Conclusions

La intenció d'aquest article és dibuixar una primera aproximació a la realitat de la violència vers les dones a la nostra ciutat, alhora que il·luminar els reptes per al seu abordatge i prevenció des del desplegament del Pla operatiu contra la violència vers les dones de l'Ajuntament de Barcelona.

La complexitat de les situacions de violència per la multiplicitat de factors que hi interactuen fa que sigui necessari, com hem analitzat, un abordatge integral des de tots els àmbits d'atenció, però també treballar activament per construir referents culturals i relacionals que permetin l'eradicació de la violència, la construcció d'una ciutat lliure de violència vers les dones.

Des d'aquesta voluntat d'integralitat, el Pla operatiu contra la violència vers les dones s'estructura en tres grans línies estratègiques:

- Millorar i ampliar la xarxa de recursos per a la protecció i l'atenció integral a les dones i les seves filles i fills que pateixen situacions de violència
- Incrementar la coordinació entre totes les institucions i entitats que intervenen en la prevenció, la detecció i el tractament de les situacions de violència vers les dones.

- Promoure estratègies educatives, preventives i de sensibilització adreçades a aconseguir la nul·la tolerància a la violència.

El millor coneixement de l'evolució de la violència de gènere a la ciutat per tal de millorar i adaptar els programes d'actuació a la realitat és també un repte de la ciutat. Millorar l'anàlisi de les dades dels diversos sistemes d'informació existents a les diferents institucions implicades i avançar en la conceptualització dels indicadors que ens aproximem a la realitat i a les diferents dimensions del problema constitueixen alguns dels objectius principals de l'Observatori de les Dones, en el marc de les tasques de l'Observatori Barcelona.

La violència vers les dones ens interpel·la directament com a institució i com a persones. L'Ajuntament de Barcelona, mitjançant el desplegament d'accions del Pla operatiu, vol assegurar una atenció integral, coordinada i de qualitat que permeti reconèixer i garantir els drets fonamentals de les dones que pateixen violències. Aquest compromís significa també treballar per crear una ciutat, una societat, basada en el respecte a la diferència, a la vida en comú, d'unes relacions entre dones i homes basades en el respecte, la relació i el reconeixement de la diferència.

DOSSIER

Dones del Sud al sud d'Europa, una domesticitat globalitzada?

Natàlia Ribas Mateos. Departament de Sociologia. Universitat Autònoma de Barcelona

1. Una domesticitat globalitzada?

De forma directa i visual ens és possible observar, a cadascun de nosaltres, l'estructura del gratacel global, així com cadascun dels pisos que conformen el seu interior. Múltiples senyals ens mostren la fi del període d'acumulació fordista que ha donat pas a un nou escenari, orquestrat pel capital financer, en què s'afebleix el rol regulador dels Estats en sectors clau de l'economia, la indústria de la informació, els mercats financers i el sector serveis. En aquest escenari podem distingir les maniobres dels jugadors transaccionals, alimentats pel poder financer i enxarxats en espais electrònics d'informació que operen amb les dinàmiques de les cultures transnacionals.

En aquesta nova fase, la sociòloga Saskia Sassen assenyala el rol de líder que fan les ciutats. Segons Sassen, el que fa que una ciutat sigui global és la seva capacitat d'articular activitats transnacionals així com de gestionar operacions en circuits internacionals. Encara més, en aquestes ciutats no s'instal·la només una classe vinculada al poder financer, sinó que aquests espais també proporcionen un sector de serveis que treballarà per a la classe dominant. Aquest és el nou escenari de la polarització social a escala urbana, plàsticament representada pels líders dels edificis globals i els seus servents. En certa manera, aquestes imatges ens transporten a la pel·lícula de Ken Loach *Bread and Roses* (2000), que parla de la història de Maia, una jove mexicana que travessa la frontera dels Estats Units de forma clandestina i que s'ha de guanyar la vida treballant en una empresa de neteja de Los Angeles. El grup de companys de Maia són llatins, la majoria dones i treballadores a temps parcial contínuament a expenses dels capricis d'un cap volàtil en un sector econòmic cada cop més dominat per les empreses del capital global.

Una anàlisi de les economies de serveis a les ciutats mostra com el capital financer i el sector serveis van estretament units. D'una banda aquells que són a la cresta de l'onada creada pel capital global i de l'altra els cada cop més nombrosos treballadors caracteritzats per la manca de poder. És precisament aquí que situo els nous fluxos migratoris a les ciutats europees, alhora que introdueixo el concepte de domesticitat globalitzada. Cada cop que l'economia experimenta un procés de reestructuració en alguna d'aquestes ciutats globals, provoca a la vegada una reconfiguració paral·lela al si de les llars urbanes. Per consegüent, partim d'una visió doble de l'impacte global: bé sigui en l'esfera de la producció, bé sigui en l'esfera de la reproducció (l'esfera de la cura de les persones).

Dècades enrere la figura de l'empleada domèstica estrangera en les relacions de treball posava ja sobre la taula unes relacions marcades per una estructura capitalista de classe, una jerarquia sexual patriarcal i una divisió ètnica (Rollins,

Aquest article desenvolupa en profunditat el concepte de globalització domesticada que vaig presentar esquemàticament a la premsa sota el títol "La globalización domesticada" (article d'opinió). La Vanguardia, 18 de juliol de 2001.

199), a la qual cosa ara s'afegeix el context de la globalització econòmica. Malgrat el fet que les ciutats de l'Europa del Sud no siguin considerades com a ciutats de primera categoria dintre del rànquing de les ciutats globals, sí que podem dir que han experimentat una rellevant caiguda del pes de la població industrial a favor d'un increment en el sector serveis, ocupacions que requereixen forces de treball, qualificada i no qualificada. Des de la meua opinió, aquests tipus de processos expliquen l'increment en el nombre d'immigrants estrangers i l'impacte que han tingut en el sector serveis en les ciutats del sud d'Europa.

2. La domesticitat i les contrageografies de la globalització

Sassen fa servir el concepte de les contrageografies de la globalització per elucidar els circuits directes i indirectes associats a les condicions que estructuren el nucli de l'economia global i que no es presenten, en principi, connectats als processos de globalització (Sassen 2000, 523). Aquestes contrageografies, a la vegada que faciliten els fluxos transaccionals, també promocionen un circuit més o menys alternatiu, que integra l'economia formal i l'economia informal.

Els processos associats a la feminització de la supervivència en el món són exemples de les contrageografies de la globalització. Aquí, la noció de la feminització de la supervivència es refereix a la forma en què les llars i les comunitats depenen cada cop més dels recursos socials de les dones. Veritablement, entre els variats circuits de supervivència podem trobar clarament un increment de la presència de les dones. Podem posar tres exemples: a) un augment en el tràfic il·legal de la prostitució i altres formes de treball, i un augment en les "dones per encàrrec postal" (vegeu Ribas, 1998); b) un increment de la demanda del treball domèstic i dels serveis associats a la cura de la gent gran, i c) un increment general de les activitats generadores de remeses de les dones migrants.

Aquest cas de la feminització de les estratègies de supervivència aclareix el lligam existent entre l'increment dels circuits de supervivència i les pressions de la globalització econòmica sobre els països en desenvolupament. Per ser més concrets, l'impacte de la globalització econòmica en les economies en desenvolupament pot relacionar-se amb uns ingredients precisos. A saber, l'augment del deute extern (particularment envers el Banc Mundial i els programes de l'FMI), l'increment de l'atur i els retalls en les despeses socials, així com el tancament dels negocis tradicionals (orientats al mercat local i nacional) davant la força de les florents indústries d'exportació (Sassen 2000, 253).

Aquesta feminització d'estratègies es vincula a la importància del rol de les dones en la producció dels productes de subsistència, en l'augment de les pràctiques del treball informal, en l'emigració i en la prostitució. Aquest tipus d'estratègies han revalorat les opcions de supervivència de les dones en l'espai domèstic. Podem esmentar aquí dos exemples molt aclaridors. Primer, el lligam entre les economies de subsistència i les corporacions capitalistes exemplificades en el reclutament de la mà d'obra femenina de les indústries deslocalitzades (*offshore*), particularment en el cas de les maquiladores de la frontera de

¹ A Filipines, un dels països que envia a l'estranger més treballadores sexuals, així com un dels capdavanters en l'exportació de treballadores domèstiques, les remeses de les dones migrants representen la tercera font d'entrada de divises. Des del 1974, el govern filipí ha adoptat l'explotació de la força de treball migrant com a mesura econòmica temporal per tal de generar intercanvi internacional en el marc de l'atur crònic i el desequilibri en la balança de pagaments (vegeu Ribas 1999, per a una anàlisi del paper dels governs exportadors de mà d'obra en la migració global).

Perfil de la població estrangera a Barcelona

Evolució de la població estrangera (1996-2002)

	Març de 1996	Març de 1999	Març de 2000	Gener de 2001	Gener de 2002
Persones de nacionalitat estrangera	29.354	40.903	53.428	74.019	113.809
% sobre tota la població	1,9	2,7	3,5	4,9	7,6

Taxa de creixement (1996-2002): 288%

Taxa de creixement (2001-2002): 54%

Taxes de creixement més altes (2001-2002): Europa central i oriental: 103,4%

Amèrica del Sud: 78,3%

Àsia central: 65,5%

Orient mitjà: 47,3%

Rànquing per països (els set primers): Equador (17.975), Marroc (9.751), Colòmbia (9.616), Perú (8.646), Pakistan (6.112), República Dominicana (5.031), Itàlia (4.572)

Perfil de les dones estrangeres

El 48,2% de les persones estrangeres són dones.

L'edat mitjana és de 32 anys (homes i dones). Els més joves procedeixen del nord d'Àfrica i el Magrib, amb una edat mitjana de 29 anys.

Procedència de la feminització més alta

	% dones	Homes	Dones
Amèrica central	63,4	3.292	5.711
Sud-est asiàtic	57,1	1.845	2.457
Amèrica del sud	54,8	21.920	26.608

Explotació del Padró municipal d'habitants a gener de 2001 segons la variable de nacionalitat, Ajuntament de Barcelona.

Mèxic amb els Estats Units. En segon lloc, el cas de l'augment de remeses que envien les dones, més visiblement a Àsia, i molt especialment entre les dones filipines que treballen a l'estranger.¹

3. L'exemple paradigmàtic de les ciutats del sud d'Europa

En aquest article voldria desenvolupar el cas de la immigració estrangera a l'Europa del Sud com un exemple paradigmàtic de la domesticitat globalitzada. Com ja hem assenyalat, la perspectiva conjunta ens permet veure com els dos processos van agafats de la mà: aquells que es troben a la cresta de l'onada i aquells sense poder, però que són cada cop més nombrosos (Sassen, 1998). És aquí on localitzem els nous fluxos migratoris a

l'Europa del Sud, en articulació amb el concepte de la domesticitat globalitzada. Com també hem afirmat, cada cop que l'economia travessa un procés en aquestes ciutats globals, comporta també una reconfiguració de les llars urbanes. D'aquesta manera, com ja s'ha dit, tenim una visió dual de l'impacte global: el de la producció i el de la reproducció (el món de la cura). Des de la meua perspectiva, això és el que realment explica l'increment de les immigrants estrangeres i l'impacte que tenen en el sector específic de la reproducció dels serveis.

Aquests canvis estan vinculats amb les transformacions de la migració internacional. La migració s'ha convertit també en un fenomen global. Encara més, la feminització de les migracions és una de les característiques principals de les migracions globals. El patró de la immigració a l'Europa del Sud segueix les tendències més generals de les migracions globals pel que fa a la feminització dels fluxos migratoris, especialment a les grans ciutats. La força de treball migrant ha d'analitzar-se en termes de la demanda de llocs de treball relacionats amb el servei domèstic, els serveis de salut, així com de temps de lleure en les

² Els processos de reunificació familiar van començar a Portugal durant els anys setanta. A l'àrea metropolitana de Lisboa molts barris perifèrics es van convertir en llocs d'instal·lació per a la població procedent de les excolònies, especialment per a les famílies de Cap Verd. Es van construir veïnats nous, primer Venda Nova i Pedreira dos Húngaros, i d'altres els van anar succeint. Les concentracions més grans eren Amadora (Alto de Cova de Mora, Bairro de Anta Filomena, Venda Nova) i Oeiras (Pedreira dos Húngaros, Alto de Santa Catarina).

ciutats d'aquests nous països receptors d'immigrants. A més, aquestes demandes depenen dels canvis en les formes de treball de les dones autòctones, dels canvis en la nostra concepció de la família i en l'existència d'un estat del benestar feble en la regió de l'Europa del Sud (Ribas-Mateos, 2001). A Madrid i Barcelona, les dones immigrants normalment ocupen llocs de treball rebutjats per les dones autòctones, per exemple en el sistema de servei domèstic en la modalitat d'interna. Així, les dades de Barcelona indiquen que el 50% dels immigrants estrangers a la ciutat són dones; a Madrid aquesta xifra se situa en un 53% (Ministeri de l'Interior, 1999).

Davant d'aquestes dades, argumentaria que la prevalença de treballadores estrangeres en contrast amb els seus homòlegs masculins posa en relleu la preponderància del sector serveis en un ample ventall de tasques diferents, des del servei domèstic fins a la indústria hotelera. La feminització dels fluxos a Espanya ha estat evident des de la regularització extraordinària de 1991, especialment entre aquelles poblacions amb les taxes d'ocupació superiors en el servei domèstic en aquell moment: les procedents de la República Dominicana, Filipines i Cap Verd. No obstant això, la demanda de treball domèstic femení s'ubica principalment en les grans ciutats i està principalment connectada amb els canvis de les relacions de gènere al si de les classes mitjanes urbanes. Amb l'excepció de l'àrea metropolitana de Lisboa, on la població procedent dels països africans de llengua portuguesa (PALOP) es va assentar a la ciutat des del temps de l'època colonial,² es podria dir el mateix per als casos de Roma i Milà, Atenes i Tessalònica.

Podem diferenciar aquí, primer, entre les polítiques d'immigració i el seu impacte de gènere; en segon lloc, l'oferta de treball en el mercat de treball, i en tercer lloc, diversos factors vinculats a l'estatus de les dones als països d'origen. Cal considerar també les condicions que es donen en aquests països per poder captar les dinàmiques de les migracions internacionals. Així, pel que fa a l'esfera de la família, s'han de considerar canvis complexos, especialment canvis en les relacions generacionals i de gènere pel que fa a les estructures nuclears així com de la família extensa. En aquest context familiar, la diferenciació entre les tasques productives i reproductives (segons la classe social) ens indica qui ha d'ajudar qui en l'àmbit familiar; això es tradueix en una formació específica de les famílies transnacionals.

Ambdós contextos s'ubiquen en darrera instància en el cos dels sistemes de producció i reproducció. Als països de l'Europa del Sud, tant l'Estat (a través de les polítiques d'immigració, marcant l'accés al mercat de treball i regulant les formes de dependència de les dones en els països i respecte als marits) com el mercat (a través de les relacions de treball entre aquells que busquen en les migracions femenines internacionals la solució de les demandes en l'esfera de la reproducció i aquelles que posen en marxa estratègies femenines de supervivència) cerquen pràctiques que conjuguin la doble presència de les dones, al mercat i a la casa. Així, la doble presència també és evident per a les dones migradores que han d'organitzar les seves vides en un espai complex, entre un mercat internacionalitzat i una llar transnacional (en la qual molt sovint la dona és mare de família).

En els darrers vint anys les dones immigrants estrangeres s'han establert a les ciutats del sud d'Europa, principalment com a treballadores d'una economia de serveis en expansió de les grans àrees metropolitanes. Malgrat tot, ha estat durant la dècada dels noranta que hem presenciats les primeres conseqüències de la globalització econòmica a l'Europa del Sud,

i això ho veiem especialment en com els fluxos internacionals de capital i els nous patrons de competència industrial han reestructurat i relocalitzat la força de treball, alhora que s'han afeblit les polítiques socials. Aquestes conseqüències són especialment rellevants en zones afectades pel treball informal a les àrees metropolitanes de l'Europa mediterrània: Torí, Nàpols, Lisboa, Barcelona i Atenes.

4. L'Europa del Sud: d'exportadora a importadora de mà d'obra

Encara que amb la integració europea les portes finalment es tanquen als estrangers no comunitaris, l'Europa del Sud sembla representar el lloc on l'espai Schengen és més permeable: l'extensa costa grega, el Mezzogiorno italià i el sud d'Espanya són els pòrtics de les migracions des del sud. Com al Río Grande, els immigrants moren quan travessen els catorze quilòmetres que separen Andalusia del nord del Marroc, o moren a causa de les mines antipersona quan creuen el riu Evros, que separa Grècia i Turquia.

Si considerem la perspectiva històrica de les migracions de treball, podem veure que és un fenomen relativament nou. La situació d'avui és bastant diferent de la de les migracions de treball dels anys cinquanta i seixanta, quan els països del sud d'Europa oferien mà d'obra als seus veïns econòmicament més avançats. Podem recordar les imatges dels treballadors espanyols a les fàbriques alemanyes, els portuguesos treballant a les *banlieues* parisenques, els italians venent gelats a les ciutats belgues, o bé els immigrants de les illes gregues obrint restaurants a Alemanya.

Si el mapa sociohistòric de l'Europa del sud és diferent de l'Europa central i del nord en relació amb els processos de democratització, d'integració europea, de desenvolupament socioeconòmic, en formes de benestar social, el mateix es pot aplicar respecte als patrons migratoris. A més, la transformació socioeconòmica de l'Europa del Sud en relació amb estructures postfordistes (terciarització, flexibilització i informalització del mercat amb uns impactes peculiars sobre les dones i els joves) es pot considerar en conjunció amb la cronologia dels canvis migratoris. En contrast amb èpoques passades, els fluxos s'han tornat immigratoris en comptes d'emigratoris, i les migracions internes han experimentat un creixement. Aquest "tomb" migratori del 1980 (King *et al.*, 1997) planteja qüestions interessants en relació amb els canvis en aquestes societats, especialment quan es considera tant la velocitat d'aquestes transformacions com el marcat rol del gènere al centre d'aquestes. No obstant això, mentre el percentatge de la immigració estrangera als països de l'Europa del Sud és bastant baix en relació amb els estàndards europeus, les dades destaquen àmpliament la rapidesa de la seva evolució. La població estrangera representa el 2,2% de la població italiana i l'1,6% de la població espanyola total (Baganha i Reyneri, 2000).

Aquesta transformació dels patrons migratoris està caracteritzada per una sèrie de trets fonamentals (amb les seves pròpies variacions segons els països i les regions), com l'heterogeneïtat d'origen dels fluxos migratoris (especialment per al cas italià i espanyol), el rol dinàmic de l'economia informal, una alta concentració d'immigrants en el sector terciari; però, per sobre de tot, una marcada representació femenina en els fluxos d'immigració. També podem trobar una estratificació ètnica i de gènere particular en aquests mercats de l'Europa del Sud: homes albanesos a l'agricultura grega, bracers marroquins i de l'Àfrica

occidental a Andalusia, dones filipines a totes les ciutats de l'Europa del Sud (a excepció de Lisboa). Aquesta segmentació de gènere es correspon amb l'alta presència de les activitats agrícoles, especialment a Grècia i Portugal (on els estrangers estan poc representats), i amb un alt nivell d'ocupació en el sector turístic i dels serveis personals (especialment en el servei domèstic).

Juntament amb un model "clientelista" o "rudimentari" d'estat de benestar, així com també pel fet de ser "nous països d'immigració", podem afegir a aquest model de països del sud d'Europa l'adjectivació de desenvolupats tardanament en el capitalisme europeu (Mingione, 1995); això implica estructures econòmiques obsoletes (excepte en algunes regions), una modernització des d'una economia rural a una economia urbana basada en els serveis, una asimetria de gènere en els canvis sectorials de la força de treball, i un sector informal dinàmic. D'aquesta manera, els immigrants troben llocs de treball en uns mercats caracteritzats per una alta informalitat. Com s'esdevé en el cas de Portugal, segons Baganha i Reyneri (2001, 144-145), el nombre de treballadors informals s'aproximava a un 24% el 1981 i a un 21% el 1991. L'índex més alt (entre el 75% i el 26%) correspon als sectors de la construcció, els serveis socials (especialment educació i salut), els serveis personals, la cultura i el temps de lleure, mentre els mínims, entre un 4% i un 12%, corresponen a la manufactura, als serveis comercials i al transport, i l'índex mitjà correspon al comerç al detall.

5. La identificació dels nínxols econòmics

La immigració de les dones a les ciutats de l'Europa del Sud és també una resposta a les formes de polarització del mercat de treball i de l'estructura social. En primer lloc, és una resposta a la intensificació de la "racialització" de la segmentació del mercat de treball. Aquesta segmentació en l'economia global té lloc en un medi marcadament immigrant, però que no és considerat normalment com a component reconegut de l'economia global (Sassen 1998, p. 87).

L'existència d'una demanda de treball de baix estatus per a les dones (i per als homes) s'ha d'entendre en el context de la formació socioeconòmica del sud d'Europa. King *et al.* (1997, p. 9) indiquen que les característiques d'aquesta formació són els processos de modernització, urbanització i terciarització, el dinamisme del sector informal, la importància de les petites empreses i la millora educativa de la majoria de la gent jove (que condueix conseqüentment al rebuig del treball manual), i a una marcada concepció del prestigi social i familiar reflectit en actituds cap a un treball acceptable o no acceptable.

Es poden identificar dos tipus de nínxols econòmics per a les dones immigrants a les ciutats del sud d'Europa: el treball domèstic i el treball sexual. Tots dos reproduïxen la subordinació tradicional de les dones ocupades en els rols tradicionalment femenins de serveis de cura a les persones i com a atorgadores de serveis sexuals. Aquestes formes de treball reproduïxen i reforcen les relacions tradicionals de gènere en les societats patriarcal i globals.

El tren de nit entre Torí i Milà, la Casa de Campo a Madrid, la zona del camp del Barça, els carrers d'Omonia a Atenes, el Chiado a Lisboa. Totes són imatges visibles de la internacionalització del mercat de la prostitució.

La feminització de la pobresa i la feminització de la migració en països del Tercer Món ha construït un circuit estable d'oferta en els mercats del sexe de les grans ciutats del món més desenvolupat des del punt de vista econòmic. Sota les condicions de la globalització de l'economia mundial, la pauperització i el desplaçament de grans seccions de gent marginalitzada que es queden amb pocs mitjans per sobreviure excepte el que els ofereix el seu propi cos, les dones i els infants del Tercer Món són els nous recursos, el nou model de categoria vulnerable de força de treball. És sota les condicions de la globalització que es construeixen els processos d'opressió de les dones del Tercer Món, alhora que s'atorguen privilegis a les dones de classes mitjanes. En el context de la globalització les dones tenen relacions no precisament de germanor, sinó relacions de producció i de consum (Sangera, 1997). Les dones i les noies joves, sobretot de les comunitats més empobrides del Tercer Món, es guanyen la vida en els districtes de les grans metròpolis urbanes, bé dins el seu propi país o bé com immigrants als països més desenvolupats, "com a dones del Tercer Món, indubtablement immerses dins la xarxa de la globalització que les defineix com a productores de béns i serveis consumits per les dones més riques del món industrialitzat, així com a la seva pròpia regió" (Sangera, 1997).

En segon lloc, el treball domèstic, bé sigui com una treballadora domèstica interna o bé sigui una dona pagada per hores, sembla ser el primer nínxol destinat a les dones immigrants. A totes les ciutats del sud d'Europa trobem dones estrangeres ocupades en el servei domèstic intern, excepte en el cas de Lisboa i Porto. En el cas de Portugal estan més concentrades en el servei domèstic per hores. La majoria d'elles procedeixen dels països PALOP, viuen amb les seves famílies i sovint compten amb un segon treball netejant oficines. És freqüent que gaudeixin d'un permís de residència com a membres dependents de les seves famílies. Compten amb més permisos que els seus *counterparts* homes que treballen en el sector de la construcció (Baganha i Reyneri 2001, 171).

A part de la tradicional demanda del treball domèstic entre les classes més riques, que havia estat sempre un símbol d'estatus i de posició social, ara el canvi es troba en la demanda per part de la classe mitjana. Podem veure com a partir dels anys setanta les classes mitjanes també cerquen la demanda d'aquestes treballadores, així s'alliberen de les feines domèstiques per desenvolupar el rol de dona de classe mitjana alhora que marquen la seva classe social: "(...) Elles no volen perdre el temps amb la feina de la casa; es volen dedicar a la seva carrera. En el cas de les blanques, el moviment feminista és la causa de l'augment de la demanda de domèstiques" (entrevista dins Rollins 1990, p. 67).

Es tracta de la figura de les joves parelles de professionals que busquen la figura absent de la dona tradicional a la casa per a tasques tan diferents com són la feina de la llar, l'atenció als infants i la gent gran, que no han estat totalment desmercantilitzats per l'estat de benestar. A més hem d'afegir el progressiu envelliment de la població, que requereix l'ajuda i la cura dels grans. És en aquest context que entenem la revitalització de la figura arcaica de la domèstica interna a les ciutats de l'Europa del Sud, que reproduïx tots els valors associats a la divisió tradicional de gènere al *domus* mediterrani, on es relega la dona a la privacitat de la llar i a l'home se li obren les portes de l'esfera pública i el món estranger.

Les treballadores domèstiques tenen un rol de substitució en el sistema de reproducció social d'aquestes societats, però

³ Domèstic, del llatí domesticus, 'de la casa, domèstic', derivat de domus 'casa'. Domesticitat és un derivat de casa o, si fem servir la terminologia grega, anar a l'oikos, a l'espai de la casa.

⁴ "Donar és mostrar la superioritat, mostrar que s'és més i que s'està més amunt... Acceptar sense poder tornar-ho o pagar-ho és afrontar la subordinació per esdevenir un client i un subaltern" (Mauss, 1960, citat per Rollins 1990, p. 75)

probablement sigui quelcom més que un rol de substitució. Com bé assenyala Anderson (2001), els agents empleadors es refereixen sovint a les treballadores domèstiques com a substitutes, però aquestes treballadores no només substitueixen el treball de les seves empleadores, sinó que actuen com a proporcionadores d'unes tasques que una dona amb alternatives no faria mai.

Finalment podem dir que per totes aquestes raons assenyalades les treballadores domèstiques emergeixen com a figura emblemàtica de la domesticació,³ icones de la globalització domesticada, segurament segregades en un espai domèstic que no és el seu, divorciades de l'espai polític i públic, apartades de l'espai de la identitat nacional, finalment simbolitzen una manca important de poder així com un dels àmbits més flexibles de l'economia. Per a aquestes treballadores, la casa és l'entrada exclusiva al país de destí, és l'estret passatge cap la petita porta del mercat de treball, ben contrastada amb la dels homes estrangers, que gaudeixen d'un ventall d'ocupacions molt més ampli.

Les dones estrangeres queden relegades a les fronteres de l'espai domèstic. Serveixen al rol de proveïdores de beneficis socials en comptes de ser considerades com a subjectes de drets socials. Eventualment, el procés de domesticació implica una adaptació, un bocí d'assimilació a les pràctiques més privades de la quotidianitat de la classe mitjana, al món dels seus costums, gustos, estils de vida. A més, el procés de domesticació implica també tota una sèrie d'obstacles per a la capacitat d'escollir unes tasques de reproducció per a les mateixes immigrants.

La posició de domèstica no implica només el rol de la "no-persona" (que, com suggereix Erving Goffman, pot correspondre al tipus clàssic de la no-persona a la nostra societat), sinó que també està definida pels actors socials i pel públic com quelcom que no està present, com el sentiment d'inexistència a què es refereix Franz Fanon (Goffman i Fanon, citats per Rollins, 1990, p. 68). Aquest sentiment d'inexistència es dona paradoxalment en un context familiar. Les dones del servei domèstic es troben sovint immerses en relacions de familiaritat amb la seva empleadora, en una relació basada en el maternalisme, un maternalisme que sovint utilitza la donació de regals com a forma d'expressió d'una superioritat.⁴

6. La reproducció de la "família tradicional"

Malgrat les tendències a l'afebliment de l'estat de benestar a causa de la globalització econòmica, no podem dir que l'Europa del sud hagi realitzat la transferència de les tasques privades de la cura a la responsabilitat pública típica de les societats escandinaves (per exemple, l'atenció dels infants i la regulació dels permisos parentals). En aquests països, la càrrega dipositada en el sector privat de benestar sobrevalora el rol esmorteïdor de la família. En aquest tipus de països la inclusió de les classes mitjanes com a beneficiàries queda molt reduïda, cosa que implica que són aquestes les que han de pagar treballadors externs, sovint dones immigrants.

La família de l'Europa del Sud mostra unes característiques molt distintes respecte a altres països europeus pel que fa a l'estructura, els comportaments i les actituds. Entre aquestes característiques és important notar una concepció diferent del parentesc, del funcionament de les xarxes familiars i una alta institucionalització del matrimoni (en contrast amb d'altres països europeus). Sota aquestes condicions, les llars multigeneracionals són encara freqüents, compostes per descendents joves reticents a deixar la casa pairal.

Les estratègies familiars s'han de considerar dintre d'una xarxa familiar en funció i interacció amb altres esferes; per exemple, en el mercat de treball en relació amb l'alt atur (actuant com una xarxa de seguretat). Es poden relacionar també amb les dinàmiques del negoci familiar: la xarxa del negoci familiar que es constata amb més claredat en el cas grec, com també al nord d'Itàlia o a Catalunya mateix. La família ha d'assumir la funció d'esmoreïdora social davant altes taxes d'atur i alts índex de matrimonis tardans. Així, aquests contextos també expliquen l'existència de llars multigeneracionals i les taxes baixes de fecunditat, amb llocs que, com Catalunya, mostren les més baixes de la història mundial.

D'una altra banda, la migració també s'entén com una estratègia familiar i comunitària per part de les llars encapçalades per una dona. En aquest sentit és interessant notar que a l'Europa del Sud la immigració femenina sembla perpetuar indirectament la dependència en la família (es veu molt obertament en el cas de la Itàlia urbana), i es considera la necessitat de serveis reproductius i la negativa per part de l'Estat de desenvolupar plans d'assistència personal. Conseqüentment, el treball de la dona immigrant sembla arrelat justament en el nucli d'importants canvis a escala mundial; des dels països d'origen (la feminització de les estratègies als països d'origen i la formació de famílies transnacionals, Ribas 1999), fins als països de destí, especialment quan es considera el paper de la immigració en les relacions de gènere en les "noves ciutats d'immigració" de l'Europa del Sud. En una ciutat com Milà les dones estrangeres s'ocupen ja en un 35,8% del servei domèstic (les anomenades COLF pels italians), un 9,9% de la cura de la gent gran, un 7% del servei de neteja, un 4,3% fan de cangurs, i un 18,2% no estan ocupades (Giacomi, 2001).

Aquest intercanvi de serveis es pot veure molt gràficament a la pel·lícula *Flores de otro mundo*, dirigida per Icíar Bollaín (1999). La història de les vicissituds de tres relacions entre espanyols i llatinoamericanes, quan un autobús carregat de dones centreamericanes arriba a una festa de solters a un poble remot de Castella. El contrast entre el colorit de les nouvingudes i els homes de poble mostra la naturalesa de l'intercanvi, la seguretat financera a canvi de companyia.

7. El Sud dins el sud

D'una banda, l'arribada d'aquesta nova força de treball es pot explicar a partir de processos que s'esdevenen en uns llocs d'origen molt concrets, on les famílies del Sud inventen noves maneres de subsistir. D'una altra banda, la seva presència a les ciutats de l'Europa del Sud és deguda a una alta segmentació en la demanda de la força de treball, basada en unes marcades diferències de gènere, unes polítiques d'immigració estatal dissenyades en clau de gènere, i unes polítiques de benestar implícitament negatives per a les dones.

Les dones arriben de tots els racons de l'antic mapa colonial espanyol: des de Ksar el Kebir, al Marroc, a Barcelona; des de Vicente Noble, a la República Dominicana, a Madrid; des de les províncies d'Equador a les Rambles; antigues mestres de Manila que se sacrifiquen per les seves famílies a les millors torres catalanes. Dones caps de llar de les ciutats de Pereira, Armenia i Cali, a Colòmbia, es llancen a una aventura perillosa, atrapades primer pels traficants de droga i després per les elevades sentències que han de completar a les presons espanyoles. Són les proveïdores del sistema de presons espanyol i català, i les mares soles en tasques de reproducció als llocs d'origen. La pel·lícula de Von Trier, *Dancer in the Dark* (2000), ens recorda la història del sacrifici d'una dona txeca que treballa en una fàbrica a la Nord-amèrica rural. Per por que les autoritats es facin amb el diners de l'operació del seu fill és jutjada i condemnada a cadena perpètua.

Semblaria que són precisament aquestes dones les que ens estan traient les castanyes del foc, a nosaltres, tancats en l'espai de l'edifici global. Si la qüestió era abans com domesticar les dones (per parlar només de producció), avui dia és com nosaltres, que som al peu d'una icona de la globalització, gestionem aquesta domesticitat globalitzada.

Bibliografia

Anderson, B. *Doing the dirty work? The global politics of domestic labour*. Londres: Zed Books, 2000.

Baganha, M.; Reyneri, E. "Los inmigrantes en los países del sur de Europa y su inserción en la economía informal". A: Solé, C. (coord.). *El impacto de la inmigración en la economía y en la sociedad receptora*. Barcelona: Anthropos Editorial, 2001.

Dirección General de Migraciones. *Anuario de Migraciones 1994*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales, 1994.

Giacomini, M. "Sguardi interculturali sulla famiglia e la cura delle migranti". Informe presentat al seminari "Donne di altri mondi", Università degli Studi di Milano. Maig de 2001.

King, R.; Fielding, A.; Black, R. "The International Migration Turnaround in Southern Europe". A: Russel King and Richard Black (ed.). *Southern Europe and the New Immigrations*. Brighton: Sussex Academic Press, 1997.

Mingione, E. "Labour market segmentation and informal work in Southern Europe", *European Urban and Regional Studies* (1995), 2 (2), p. 121-143.

Ministerio del Interior, *Datos sobre trabajadores extranjeros en España*. Madrid, 1999.

Ribas, N. *Las presencias de la inmigración femenina. Un recorrido por Filipinas, Gambia y Marruecos en Cataluña*. Barcelona: Editorial Icaria, 1999.

Ribas-Mateos, N. "Female birds of passage, leaving and settling in Spain". A: Floya, Anthias; Lazaridis, Gabriella. *Women in the Diaspora: Gender and Migration in Southern Europe*. Oxford: Berg Publishers, 2000.

Ribas-Mateos, N. "Presentación". Monogràfic "Inmigración femenina en el Sur de Europa". Revista *Papers* (2000), núm. 60, p. 13-34.

Ribas-Mateos, N. "Revising migratory contexts: The Mediterranean Caravanserai". A: King, R. *The Mediterranean passage: migration and the new encounters in Southern Europe*. Liverpool: Liverpool University Press, 2001.

Rollins, J. "Entre femmes. Les domestiques et leur patronnes". Actes de la Recherche en Ciencias Sociales (1990), núm. 84 p. 63-77.

Sangera, J. "In the Belly of the Beast: Sex Trade, Prostitution and Globalization". Discussion paper for the Asia-Pacific Regional Consultation on Prostitution. Febrer de 1997, p. 17-19. Bangkok, Thailand.

Sassen, S. *Towards a feminist analytics of the global economy*, 1998.

In Globalization and Its Discontents. Essays on the new mobility of people and money. The New Press: New York, 1998

Guests and Aliens. Nova York: The New Press, 1999.

"Women's Burden: Counter-geographies of Globalization and the Feminization of Survival". *Journal of International Affairs*, primavera de 2000, p. 503-524.

DOSSIER

Com es mouen les dones de Barcelona. Enquesta de mobilitat de Barcelona 2002

Anna Ferrer. Regidoria de Seguretat i Mobilitat. Ajuntament de Barcelona

Les dones i els homes tenen un comportament mòbil diferent. Les diferències en els desplaçaments dels homes i les dones són bàsicament quant al motiu i el mitjà d'aquests desplaçaments: en termes generals, les dones fan més desplaçaments per mobilitat no obligada, van més a peu i fan més ús del transport públic.

Aquest ha estat el motiu pel qual el grup de treball Dones del Consell Municipal de Benestar Social va proposar al Sector de la Via Pública la realització d'un informe sobre la mobilitat de les dones a Barcelona, al qual es va incorporar l'anàlisi de les diferències respecte a la mobilitat dels homes.

Aquest informe consta de dues parts. La primera analitza la vessant objectiva de la mobilitat de les barcelonines. Descriu els desplaçaments de les dones de Barcelona per Barcelona en el dia laborable anterior a l'entrevista. La segona part tracta la vessant subjectiva, i s'hi recull la seva percepció de la mobilitat.

Les dades presentades en aquest article corresponen a l'Enquesta de mobilitat de Barcelona de l'any 2002, que anualment du a terme l'Ajuntament de Barcelona conjuntament amb l'Àrea Metropolitana de Barcelona. L'enquesta la realitza l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans amb l'equip d'investigadors format per Josep M. Aragay, Juli Sabaté, Elena Sintès i Elisabet Torrelles.

L'enquesta sobre la mobilitat dels ciutadans de Barcelona es basa en 1.519 entrevistes a individus majors de 16 anys. Del total d'entrevistats, 813 són dones. El marge d'error màxim per al conjunt (amb un nivell de confiança del 95,5 %) és d'un 2,5 %, i les dades que corresponen a l'informe de les dones tenen un error màxim del 3,4 %. El treball de camp s'ha dut a terme del 8 de gener a l'1 de març de l'any 2002, sobre la base del sistema d'entrevistes telefòniques. Les dades s'han analitzat per a sis subpoblacions definides a partir de les variables de gènere i edat. S'han establert tres grups d'edat: fins a 29 anys, de 30 a 64 anys i majors de 65 anys.

1. La mobilitat de les barcelonines

Aquest apartat fa referència a la quantitat de desplaçaments fets dins la ciutat per les dones que resideixen a Barcelona. S'analitzen les dades de la mobilitat de les dones en el dia laborable anterior a l'entrevista, i es comptabilitzen els viatges de més de cinc minuts. A cada entrevistada se li ha preguntat el motiu del desplaçament, el temps que va trigar, el mitjà de transport utilitzat i el lloc de destinació.

Taula 1.
Desplaçaments segons l'edat i el sexe. Barcelona, 2002

	Dones	Homes
De 16 a 29 anys	373.261	335.374
De 30 a 64 anys	748.331	746.617
De 65 anys o més	292.688	218.199
Total	1.414.280	1.301.054

Font: Enquesta de mobilitat de Barcelona i l'Àrea Metropolitana, 2002. Ajuntament de Barcelona.

Taula 2.
Mobilitat obligada segons l'edat i el gènere. Percentatge sobre els desplaçaments de cada segment. Barcelona, 2002

	Total	De 16 a 29 anys	De 30 a 64 anys	De 65 anys o més
Dones	22,7	48,9	18,1	1,0
Homes	36,3	43,4	43,4	0,7

Font: Enquesta de mobilitat de Barcelona i l'Àrea Metropolitana 2002. Ajuntament de Barcelona.

Taula 3.
Mobilitat no obligada segons l'edat i el sexe. Percentatge sobre els desplaçaments de cada segment. Barcelona, 2002

	Total	De 16 a 29 anys	De 30 a 64 anys	De 65 anys o més
Dones	38,39	17,20	42,55	54,77
Homes	27,43	18,57	22,17	59,09

Font: Enquesta de mobilitat de Barcelona i l'Àrea Metropolitana, 2002. Ajuntament de Barcelona.

Les dones fan, per persona, menys desplaçaments de més de cinc minuts. Les barcelonines fan una mitjana de 2,59 desplaçaments diaris de més de cinc minuts per 2,88 dels barcelonins. Cal esmentar, però, que les dones d'entre 30 i 64 anys són les que es desplacen més. Ho fan 3,05 cops al dia, seguides de les joves de fins a 29 anys, que en fan 3, i dels joves de fins a 29 anys, que en fan 2,98.

Cal precisar, tal com mostra la taula 1, que del volum total de desplaçaments de més de cinc minuts fets en un dia laborable, les dones en fan prop de 100.000 més que els homes.

1.1 La mobilitat de les dones segons el motius del desplaçament

Les dones fan el 38,7 % dels desplaçaments per mobilitat no obligada, un 22,7 % els fan per anar a treballar o estudiar (mobilitat obligada), i un 38,6 % són per tornar a casa.

Les dones fan menys desplaçaments per **mobilitat obligada** —per motius de feina o estudi— (22,7 %) que els homes (36,3 %). Malgrat aquest fet, és interessant observar a la taula 2 que les dones joves són les que fan més desplaçaments per motius d'estudi o feina (el 48,9 % de tots els seus desplaçaments).

La taula 3 mostra les dades pel que fa a la **mobilitat no obligada**, entenent per aquesta tots els desplaçaments per motius diferents al treball i l'estudi: compres, oci, acompanyar un familiar, fer gestions personals, etc. Podem destacar els trets més significatius de cada motiu:

- Les dones fan, per **compres**, el 14 % dels desplaçaments, davant d'un 4,5 % dels desplaçaments dels homes. Destaquen especialment els viatges per compres entre les dones grans (23,9 %), les dones d'entre 30 i 65 anys (15,4 %) i els homes grans (12,5 %). No fan gaire compres els homes d'entre 30 i 65 anys (3,7 %) ni les dones joves (3,4%), i els que menys en fan són els homes joves (1,4 %).

- Les dones fan, globalment, menys desplaçaments per **oci** (6,64 %, inclou l'anar a passejar) que els homes (8,83 %). Els segments de població que més en fan són la gent gran, el 23,65 % dels desplaçaments dels homes i el 12,17 % dels de les dones, seguit a continuació dels homes joves (6,85 %), tot i que a molta distància. En la resta de grups, els desplaçaments per oci se situen en un 5 % dels seus desplaçaments.

- Les dones fan per motius familiars l'11,5 % dels desplaçaments, i els homes un 7,1 %. S'ha anomenat **desplaçaments per motius familiars** un conjunt de motius de desplaçament com són anar al metge, visites a familiars, acompanyar persones (escola, persones grans), gestions no de feina (personals o de la família). D'aquests desplaçaments en fan més els homes grans (14,6 %), les dones de 30 a 65 anys (14,3 %) i les dones grans (13,6 %). Els homes de 30 a 65 anys hi dediquen només el 6,6 % dels seus desplaçaments, les dones joves el 4,2 % i els homes joves el 3,4 %.

L'enquesta de mobilitat descriu un tercer motiu de desplaçament que no es pot catalogar com a obligat o no obligat. Es

tracta del darrer de la cadena dels desplaçaments del dia, la tornada a casa, que tant es pot fer des d'un motiu obligat com no obligat. Els **desplaçaments per tornar a casa**, que estan recollits a la taula 4, són entre un 33 % i un 44 % dels desplaçaments de les dones segons els diferents segments d'edat.

1.2 La mobilitat de les dones segons el mitjà de transport utilitzat

Les dones de Barcelona fan la majoria (el 48,3 %) dels seus desplaçaments per la ciutat a peu. Tanmateix, les dones són les principals usuàries del transport públic.

El nombre total de viatges de més de cinc minuts que fan les barcelonines en un dia laborable dins de la ciutat —trajectes amb origen i destinació Barcelona— és d'1.414.000. D'aquests desplaçaments, un 35,2 % es fan en transport públic, un 48,3 % a peu i un 16,4 % en transport privat.

Els homes són molt més usuaris del vehicle privat i molt menys d'anar a peu.

Cal destacar que en el grup de dones i homes de fins a 30 anys les diferències són menors.

Si es consideren els desplaçaments entre Barcelona i l'àrea metropolitana, les dones, tot i que surten fora de la ciutat molt menys (38.000 desplaçaments en dia laborable), també fan més ús del transport públic (el 47,7 %) que del privat. En canvi els homes, dels 120.000 desplaçaments diaris entre Barcelona i l'àrea, sols en fan en transport públic un 13,7 %.

Per il·lustrar les diferències en la mobilitat dels homes i les dones per franges d'edat podem observar els gràfics 1 i 2.

Com es pot veure al gràfic 1, entre les dones els tres grups d'edat queden clarament diferenciats, amb correlació positiva entre edat i ús de l'anar a peu, i negatives entre edat i usos del transport públic i del vehicle privat. El grup de dones de mitjana edat té un comportament proper a la mitjana del conjunt de dones, i s'observen grans diferències entre els grups de dones joves i grans.

Entre els homes aquestes diferències no són tan clares, i els pendents de la línia d'ajustament no expressen de forma

Taula 4.
Desplaçaments per tornar a casa segons l'edat i el sexe. Percentatge sobre els desplaçaments de cada segment. Barcelona, 2002

	Total	De 16 a 29 anys	De 30 a 64 anys	De 65 anys o més
Dones	38,62	33,48	39,08	43,99
Homes	35,82	37,51	33,83	40,18

Font: Enquesta de mobilitat de Barcelona i l'Àrea Metropolitana, 2002. Ajuntament de Barcelona.

Taula 5.
Desplaçament per Barcelona de les dones segons l'edat i el mitjà de transport. Percentatge sobre el total de desplaçaments de cada segment. Barcelona, 2002

	Total	De 16 a 29 anys	De 30 a 64 anys	De 65 anys o més
Transport públic	35,18	43,80	33,53	28,40
Transport privat	16,40	29,05	15,11	3,58
A peu	48,29	27,15	51,11	68,03

Font: Enquesta de mobilitat de Barcelona i l'Àrea Metropolitana, 2002. Ajuntament de Barcelona.

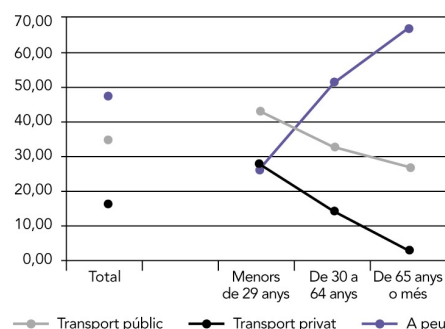
Taula 6.
Desplaçament per Barcelona dels homes segons l'edat i el mitjà de transport. Percentatge sobre el total de desplaçaments de cada segment. Barcelona, 2002

	Total	De 16 a 29 anys	De 30 a 64 anys	De 65 anys o més
Transport públic	30,88	34,63	30,47	26,65
Transport privat	34,20	38,36	40,22	6,95
A peu	34,65	26,50	29,12	66,40

Font: Enquesta de mobilitat de Barcelona i l'Àrea Metropolitana, 2002. Ajuntament de Barcelona.

Gràfic 1.

Mitjà de transport de les dones en els desplaçaments per Barcelona segons l'edat (% sobre el total de desplaçaments de cada segment). Barcelona, 2002

Font: Enquesta de mobilitat de Barcelona i l'Àrea Metropolitana. Ajuntament de Barcelona.

tan clara com entre les dones l'associació entre els percentatges d'ús i l'edat dels barcelonins, tal com es pot observar al gràfic 2.

Si s'analitza la utilització dels quatre mitjans de transport mecànic més usuals (moto, cotxe, bus i metro) detallats a les taules 7 i 8, les diferències segons segments de sexe i edat són molt significatives.

- La **moto** és un mitjà de desplaçament important entre la gent jove, dones (20 %) i homes (17,8 %), i significatiu entre els homes de 30 a 64 anys (9,4 %).
- El **cotxe** és el mitjà dels homes de mitjana edat (29,3 % dels seus desplaçaments) seguit de la gent jove (20 %). Entre les dones, només el grup de 30 a 64 anys en fa un ús important (9,2 %).
- El **bus** és més utilitzat per les dones en tots els segments d'edat, i en fan un ús força homogeni (varia entre un 13,3 % i un 16,3 %). Entre els grups d'homes, l'ús va des d'un 11,7 % entre els més grans, fins a un 7,6 % entre els de 30 a 64 anys, passant per un 10,1 % dels homes joves.
- El **metro** és més utilitzat per les dones joves (26,5 % dels seus viatges), mentre que els grups de dones de mitjana edat (13,9 %) i grans (9,5 %) en són menys usuàries.

Cal tenir en compte que les dones joves de fins a 30 anys són el col·lectiu que, en nombres absoluts, fa més desplaçaments en moto en un dia laborable.

2. La dimensió subjectiva de la mobilitat: l'opinió de les dones respecte a alguns temes de mobilitat

Les percepcions són una construcció social cada cop més important. En el terreny de la mobilitat, l'estudi de la percepció està adquirint cada cop més rellevància perquè hi conflueixen amb més o menys força diverses opcions (valors) molts cops contraposades, sobre les quals cal prendre decisions. El conflicte entre el que és col·lectiu i el que és individual, la seguretat i la llibertat, la competitivitat econòmica i la confortabilitat per viure...

Taula 7.

Desplaçament per Barcelona de les dones segons els quatre mitjans de transport mecànic més utilitzats. Barcelona, 2002

	Total	De 16 a 29 anys	De 30 a 64 anys	De 65 anys o més
Bus	16,31	13,26	16,24	15,64
Metro	15,33	26,45	13,90	9,54
Cotxe	6,53	6,35	9,17	2,05
Moto	6,18	19,95	1,72	0,00

Font: Enquesta de mobilitat de Barcelona i l'Àrea Metropolitana, 2002. Ajuntament de Barcelona.

Taula 8.

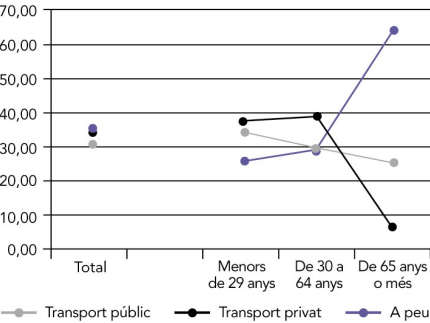
Desplaçament per Barcelona dels homes segons els quatre mitjans de transport mecànic més utilitzats. Barcelona, 2002

	Total	De 16 a 29 anys	De 30 a 64 anys	De 65 anys o més
Bus	8,96	10,10	7,65	11,72
Metro	20,03	22,62	21,02	12,71
Cotxe	23,15	19,96	29,32	0,00
Moto	9,97	17,8	9,37	0,00

Font: Enquesta de mobilitat de Barcelona i l'Àrea Metropolitana, 2002. Ajuntament de Barcelona.

Gràfic 2.
Mitjà de transport dels homes en els desplaçaments per Barcelona segons edat (% sobre el total de desplaçaments de cada segment). Barcelona, 2002

Font: Enquesta de mobilitat de Barcelona i l'Àrea Metropolitana. Ajuntament de Barcelona.

L'Enquesta de mobilitat de Barcelona dedica una part del qüestionari a preguntar per aquestes percepcions i aquí es presenta una breu descripció del més rellevant, de les barcelonines i els barcelonins, pel que fa a la mobilitat.

2.1 Un model de mobilitat: l'autoposicionament conductor-vianant

Les barcelonines s'autoperceben majoritàriament com a vianants molt més que com a conductores i això és totalment lògic ja que es mouen més en transport públic i a peu. A la taula 9 es pot apreciar que el 65,3 % de les dones entrevistades es declara “només vianants”, percentatge que baixa fins al 30,7 % entre els homes.

Algunes variables sociodemogràfiques i d'activitat són determinants per a entendre aquest model de mobilitat.

Les dones de més de 65 anys, les dones jubilades, són les menys mòbils. Es dediquen fonamentalment a les tasques domèstiques i són les que es desplacen més a peu. Les adultes són les que fan més viatges al dia (3,05) i les joves són les que estan més especialitzades en l'ús del transport públic i les que van menys a peu. Fan més desplaçaments per motius d'estudi i/o treball que la resta de grups estudiats.

Quant al nivell d'estudis, a mesura que aquest s'incrementa, ho fa l'ús del transport públic i, sobretot, del vehicle privat, i disminueixen els desplaçaments a peu. Les dones sense estudis o amb estudis primaris, que a més majoritàriament es tracta de dones grans, són les més vianants. Per contra, les dones amb estudis secundaris i universitaris van menys a peu, i creix la preferència pel transport públic i el privat.

Les dones que tenen vehicle van més en transport privat. Un 40 % dels seus desplaçaments per la ciutat es fan en cotxe o moto, però tot i així dins aquest grup són majoria les que es mouen a peu o en transport públic.

La condició de vianant és, doncs, un dels trets més característics de les dones en relació amb la mobilitat. Les dones tendeixen més que els homes a ser vianants, tant pel que fa a la seva opinió com a la seva mobilitat real.

Taula 9.
Model subjectiu de la mobilitat segons l'edat i el sexe. Barcelona, 2002

	Dones				Homes			
	Total	De 16 a 29 anys	De 30 a 64 anys	De 65 anys i més	Total	De 16 a 29 anys	De 30 a 64 anys	De 65 anys i més
Únicament vianant	65,31	65,39	51,50	90,67	30,68	40,38	20,76	46,31
Més vianant que conductora	18,05	13,59	27,25	4,45	23,58	17,22	24,08	30,48
Tan vianant com conductora	12,69	12,80	16,90	4,88	29,02	26,29	33,98	18,44
Més conductora que vianant	3,23	7,41	3,29	0,00	15,39	15,51	19,05	4,77
Únicament conductora	0,72	0,81	1,06	0,00	1,33	0,61	2,13	0,00

Font: Enquesta de mobilitat de Barcelona i l'Àrea Metropolitana, 2002. Ajuntament de Barcelona.

2.2 L'opinió sobre diverses mesures de la política de mobilitat

A l'enquesta de l'any 2002 s'ha demanat la valoració de possibles mesures sobre mobilitat i aparcament, la disciplina viària i el centre urbà. Sobre les set qüestions s'ha demanat una avaluació puntuada de 0 a 10 i els resultats es mostren en la taula 10.

Les dues primeres són relatives a la mobilitat, i en termes generals les dones estan més d'acord que els homes, i la valoració va augmentant amb l'edat. Les dones estan molt d'acord (7,15) en el fet que s'ha de reduir la velocitat dels vehicles per la ciutat, davant d'una valoració del 5,56 dels homes, i que s'han de treure les motos de les voreres (6,47), davant del 5,95 dels homes.

Quatre qüestions han fet referència a la regulació de l'aparcament de les motos en general, l'aparcament de cotxes als carrers centrals, el tracte als residents i la càrrega i descàrrega. Les valoracions són similars quan es tracta de les mesures reguladores de l'aparcament: entre un 5,2 i un 6,1 les dones, i entre un 5,2 i un 5,7 els homes. Tant entre les dones com entre els homes, la valoració que es fa de les mesures creix amb l'edat (estadísticament es pot parlar de correlació positiva).

En la darrera qüestió s'ha demanat que es valorés si el nivell de disciplina viària de la ciutat és adequat. Tant dones (4,4) com homes (4,8) fan una relativa autocrítica sobre el nivell d'indisciplina viària a Barcelona.

3. Conclusions

Els resultats de l'Enquesta de mobilitat de Barcelona 2002 presentats permeten fer les següents afirmacions a tall de síntesi:

- La condició de vianant és un dels trets més característics de les dones en relació amb la mobilitat. Les dones tendeixen més que els homes a ser vianants, tant pel que fa a la seva opinió com a la seva mobilitat real.

Taula 10.
Opinió sobre mesures d'ordenació del trànsit (valoracions de 0 a 10). Barcelona, 2002

Qüestions	Dones	Homes
S'ha de reduir la velocitat dels cotxes per la ciutat	7,15	5,56
S'han de treure les motos de les voreres	6,47	5,95
Les motos al centre de la ciutat s'haurien d'aparcar com els cotxes: en zones blaves i pàrquings	6,12	5,42
Els residents del centre de la ciutat han de tenir un tractament especial per aparcar al seu barri	6,02	5,69
S'han de treure els cotxes aparcats als carrers més centrals de la ciutat	5,84	5,41
S'ha de deixar més espai per a la càrrega i descàrrega a canvi de disminuir l'espai lliure per aparcar	5,24	5,25
El nivell de disciplina viària és adequat	4,38	4,78

Font: Enquesta de mobilitat de Barcelona i l'Àrea Metropolitana, 2002. Ajuntament de Barcelona.

- La majoria dels seus desplaçaments es fan a peu, el 48,3%; també són les principals usuàries del transport públic, ja que hi fan el 35,2% dels seus viatges, mentre que en vehicle privat tant sols en fan el 16,4%.

- En termes generals les dones fan més desplaçaments per anar a comprar i per motius familiars que els homes, i menys per oci i per mobilitat obligada (treball o estudi).

- Les dones de més de 65 anys, les dones jubilades, són les menys mòbils. Es dediquen fonamentalment a les tasques domèstiques i són les que es desplacen més a peu.

- Les joves són les que estan més especialitzades en l'ús del transport públic i les que van menys a peu. Fan més desplaçaments per motius d'estudi i/o treball que la resta de grups estudiats.

- Les dones d'entre 30 i 65 anys són les que fan més viatges al dia (3,05) i, pel que fa al seu perfil de mobilitat, es troben en una situació intermèdia entre les dones joves, que són més actives que elles, i les jubilades.

Per finalitzar es poden destacar alguns trets de la mobilitat del col·lectiu de dones joves, les menors de 30 anys, atès que presenten un perfil singular en comparació amb la resta de grups de població analitzats:

- Són molt mòbils i fan més desplaçaments diaris que els homes de la seva edat. Només són més mòbils que elles les dones d'entre 30 i 65 anys.

- Són les que, proporcionalment, fan més desplaçaments per motius obligats, i quasi s'equiparen amb els homes de 30 a 65 anys pel motiu feina i superen el grup d'homes joves en els desplaçaments per estudis.

- Fan força més desplaçaments per compres i motius familiars que els homes joves, i menys per oci, per menjar i per tornar a casa.

- Utilitzen més que la resta de dones el transport públic i els vehicles privats, però en comparació amb el grup d'homes joves fan un menor ús del vehicle privat, ja que prefereixen força més el transport públic.

- Es diferencien dels altres grups de dones en un pes superior dels desplaçaments per motius laborals i d'estudi, i disminueix en relació amb la resta de dones la part dedicada a desplaçaments per compres i motius familiars.

Sobre la mobilitat de les dones joves es pot concloure que són més semblants al grup d'homes joves del que les seves antecessores ho són als seus respectius grups d'homes.

DOSSIER

L'accidentalitat per trànsit en les dones a Barcelona

Catherine Pérez, Carme Borrell, Eva Cirera, Isabel Ricart i Antoni Plasència.

Institut Municipal de Salut Pública

Introducció

Les lesions produïdes per accidents són una de les principals causes de mortalitat i morbiditat en totes les societats, industrialitzades i en desenvolupament. Segons l'Organització Mundial de la Salut,¹ l'any 1990 van morir cinc milions de persones a conseqüència de lesions i emmetzinaments per causes externes, que equival al 10 % de la mortalitat anual.

A l'Enquesta de salut de Barcelona de l'any 2000, el 17,6 % dels homes i el 19,1 % de les dones van declarar que havien tingut un accident que havia provocat alguna restricció de la seva activitat habitual o que havia requerit assistència sanitària durant l'any anterior a l'entrevista.² Els tipus d'accidents més freqüents són les caigudes des d'un mateix nivell, tant en homes (el 6,2 %) com en dones (el 9,3 %), i en segon lloc els cops (el 5,1 % i el 3,8 % respectivament). Els accidents de trànsit van ser referits pel 3,4 % dels homes i l'1,4 % de les dones del total de persones enquestades.

Aquest article pretén descriure les característiques de les persones lesionades en accidents de trànsit a Barcelona, els tipus de lesions, la seva gravetat, i les mesures de seguretat emprades.

Mètode

Les dades analitzades en aquest treball procedeixen de dues fonts d'informació, una de sanitària i l'altra de policial:

a) Persones lesionades en accident de trànsit l'any 2000 ateses a set hospitals de Barcelona (estudi DUHAT)³ que cobreixen el 70 % - 80 % de les persones lesionades per accident de trànsit. Cada hospital participant envia de forma trimestral a l'Institut Municipal de Salut Pública (IMSP) una base de dades amb la data i l'hora d'assistència, el sexe, la població de residència, el destí a l'alta, el tipus de vehicle implicat en l'accident, la posició que ocupava la persona lesionada en el vehicle i els diagnòstics de les lesions.

b) Persones lesionades en un accident de trànsit durant l'any 2000 en el qual ha intervingut la Guàrdia Urbana de Barcelona (estudi GUB).⁴ Es disposa d'informació sobre dades de l'accident (data, hora, lloc, tipus d'accident, característiques ambientals), dades de vehicles i conductors (marca i tipus de vehicle), i dades de les persones lesionades (edat, sexe, posició al vehicle, mesures de protecció).

¹ Murray, C.J.L.; López, A.D. "Alternative visions of the future: Projecting mortality and disability, 1990-2020". A: Murray, C.J.L.; López, A.D. (ed.). *The Global Burden of Disease*. Vol. I. World Health Organization, 1996, p. 325-395.

² *Enquesta de salut de Barcelona 2000*. Resultats principals. Institut Municipal de Salut Pública. Ajuntament de Barcelona, 2002.

³ *Lesionats per accident de trànsit atesos als serveis d'urgències hospitalàries. Sistema d'informació de dades d'urgències hospitalàries dels lesionats per accident de trànsit (DUHAT). Informe 2000*. Institut Municipal de Salut Pública. Ajuntament de Barcelona, 2001.

⁴ *Accidents i lesions de trànsit a Barcelona 2000*. Sector de la Via Pública i Institut Municipal de Salut Pública. Ajuntament de Barcelona, 2002.

Des de l'IMSP es codifiquen i es processen les dades d'ambdues fonts d'informació. S'ha fet una anàlisi estadística descriptiva comparant segons el sexe.

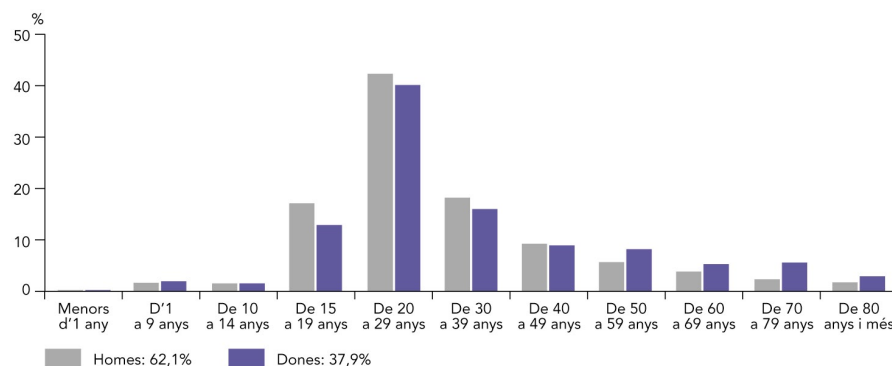
Resultats

L'any 2000, els hospitals participants (estudi DUHAT) van notificar 18.495 persones ateses per lesions provocades per accident de trànsit, de les quals el 38 % eren dones i el 62 % homes. Segons les dades de la Guàrdia Urbana (Estudi GUB), el mateix any 2000 van recollir informació de 14.816 casos de lesions per accident de trànsit, dels quals el 63 % eren homes i el 37 % dones. La Guàrdia Urbana també va notificar 54 morts per accident de trànsit (41 homes i 13 dones) durant les 24 hores posteriors a l'accident.

Característiques de les persones lesionades

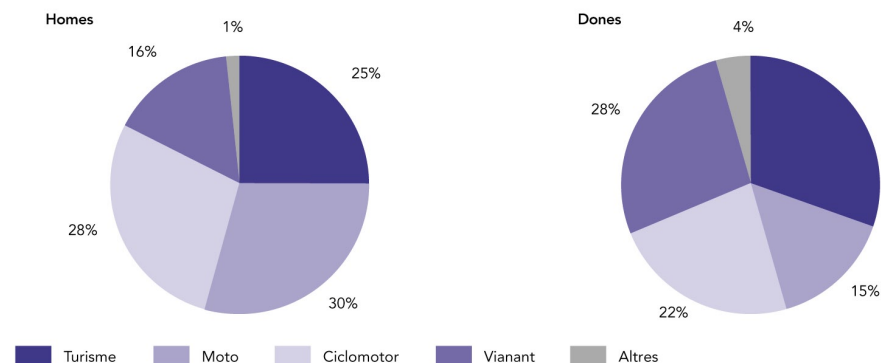
Tant en homes com en dones, més de dues terceres parts de les persones lesionades tenien entre 15 i 39 anys, amb una mitjana d'edat de 30,2 anys per als homes (IC 95 % 30,0-30,5) i 34,1 anys per a les dones (IC 95 % 33,7- 34,5). Al gràfic 1 s'observa que fins als 49 anys la proporció d'homes lesionats és superior a la de dones; en canvi, a partir dels 50 anys la proporció de dones és superior a la d'homes.

Gràfic 1.
Distribució de les persones lesionades en accidents de trànsit segons l'edat i el sexe.
Barcelona, 2000

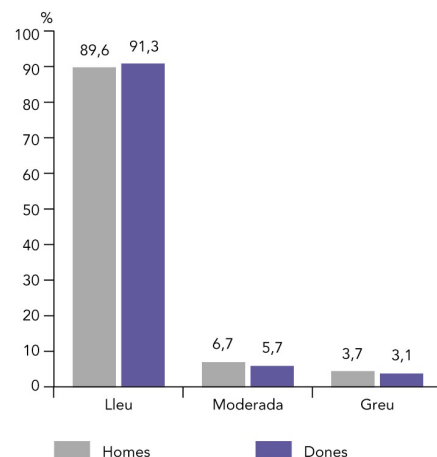
Font: Lesionats per accident de trànsit atesos als serveis d'urgències hospitalàries. Sistema d'informació de dades d'urgències hospitalàries dels lesionats per accident de trànsit (DUHAT). Informe 2000. Institut Municipal de Salut Pública. Ajuntament de Barcelona, 2001.

Gràfic 2.
Distribució de les persones lesionades en accidents de trànsit segons el tipus d'usuari i el sexe. Barcelona, 2000

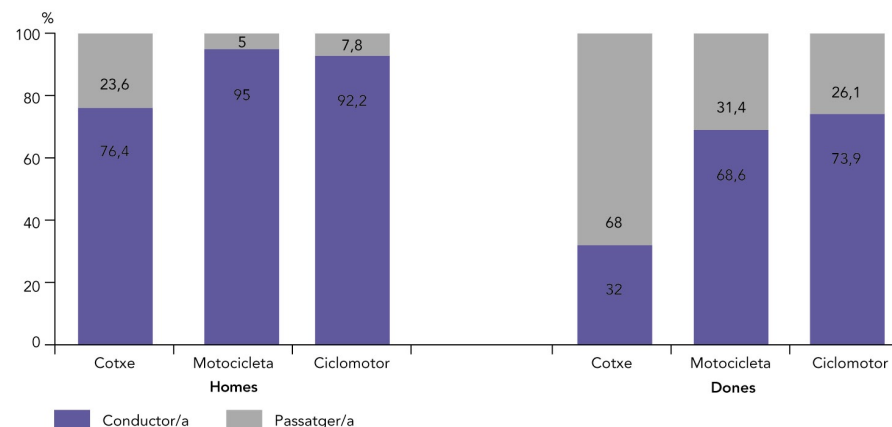
Font: Lesionats per accident de trànsit atesos als serveis d'urgències hospitalàries. Sistema d'informació de dades d'urgències hospitalàries dels lesionats per accident de trànsit (DUHAT). Informe 2000. Institut Municipal de Salut Pública. Ajuntament de Barcelona, 2001.

Gràfic 4.
Gravetat de les lesions produïdes en accidents de trànsit segons el sexe.
Barcelona, 2000

Font: Lesionats per accident de trànsit atesos als serveis d'urgències hospitalàries. Sistema d'informació de dades d'urgències hospitalàries dels lesionats per accident de trànsit (DUHAT). Informe 2000. Institut Municipal de Salut Pública. Ajuntament de Barcelona, 2001.

Gràfic 3.
Persones lesionades i mortes en accidents de trànsit segons la posició en el vehicle i el sexe. Barcelona, 2000

Font: Lesionats per accident de trànsit atesos als serveis d'urgències hospitalàries. Sistema d'informació de dades d'urgències hospitalàries dels lesionats per accident de trànsit (DUHAT). Informe 2000. Institut Municipal de Salut Pública. Ajuntament de Barcelona, 2001.

En conjunt, la meitat dels lesionats viatjaven en un vehicle de dues rodes (el 26 % en ciclomotor i el 24 % en motocicleta), una quarta part en turisme (el 27 %), i una cinquena part eren vianants. Segons podem veure al gràfic 2, la proporció de dones lesionades que circulaven en turisme (el 31 %) o que eren vianants (el 28 %) era superior a la proporció d'homes lesionats (el 25 % i el 16 % respectivament). En canvi, en menor proporció viatjaven en vehicle de dues rodes (el 37 % de dones i el 58 % d'homes).

En el cas de les persones mortes per accident de trànsit, el 28 % circulaven en cotxe, el 18 % en motocicleta, el 24 % en ciclomotor i el 30 % eren

vianants. Ser vianant era la categoria més freqüent (el 39 %) per a les dones mortes, seguida d'usuari o usuària de ciclomotor (el 31 %), mentre que en els homes la categoria més freqüent era usuari o usuària de cotxe (el 31 %) seguit de vianants (el 27 %).

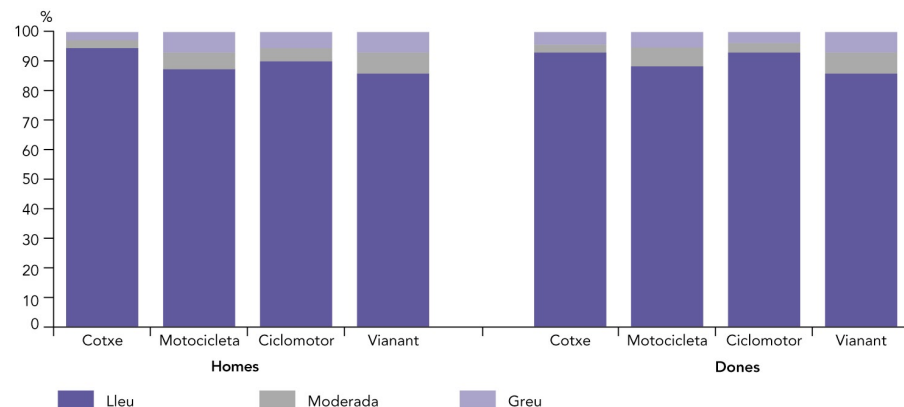
S'observen diferències segons la posició que ocupaven en el vehicle (gràfic 3). Les dones lesionades amb més freqüència circulaven com a passatgeres tant de cotxe com de ciclomotor o motocicleta, percentatge que s'incrementa en augmentar el cubicatge d'aquestes.

Gravetat de les lesions, tipus i regió anatòmica afectada

La gravetat de les lesions s'ha valorat a través de l'escala Injury Severity Scale (ISS) a partir del diagnòstic emès al servei d'urgències. El 90 % de les persones lesionades van ser diagnosticades amb gravetat lleu, el 6 % amb gravetat moderada i el 4 % eren greus. Al gràfic 4 podem veure que els homes tenen més lesions moderades i greus que les dones.

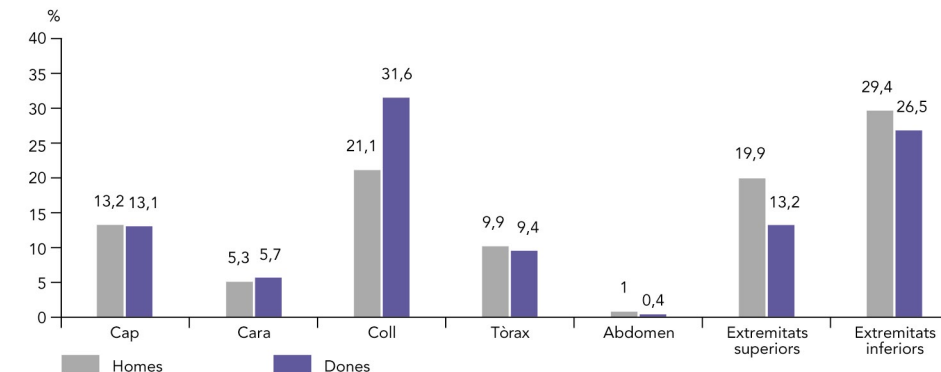
Els vianants i els usuaris i usuàries de motocicletes lesionats són els que pateixen més sovint lesions moderades o greus

Gràfic 5.
Gravetat de les lesions produïdes en accidents de trànsit segons el tipus d'usuari.
Barcelona, 2000

Font: Lesionats per accident de trànsit atesos als serveis d'urgències hospitalàries. Sistema d'informació de dades d'urgències hospitalàries dels lesionats per accident de trànsit (DUHAT). Informe 2000. Institut Municipal de Salut Pública. Ajuntament de Barcelona, 2001.

Gràfic 6.
Regió anatòmica afectada en persones lesionades per accidents de trànsit segons el sexe. Barcelona, 2000

Font: Lesionats per accident de trànsit atesos als serveis d'urgències hospitalàries. Sistema d'informació de dades d'urgències hospitalàries dels lesionats per accident de trànsit (DUHAT). Informe 2000. Institut Municipal de Salut Pública. Ajuntament de Barcelona, 2001.

(gràfic 5). Si es té en compte el tipus de vehicle no s'observen diferències en la gravetat de les lesions per sexe.

Per a totes les persones lesionades, les regions anatòmiques afectades més freqüentment són les extremitats inferiors (el 28 %), el coll (el 25 %), i les extremitats superiors (el 17 %) (gràfic 6). En les dones el coll és la regió afectada més sovint (el 32 %), seguit de les extremitats inferiors (el 27 %), mentre que en els homes són les extremitats inferiors (el 29 %), seguit del coll (el 21 %) i les extremitats superiors (el 20 %).

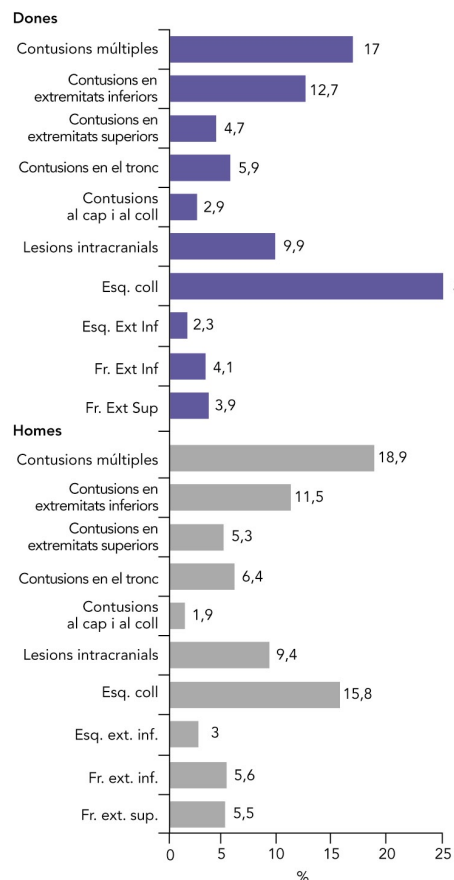
Respecte al tipus de lesions, les que es donen en més casos són les contusions múltiples i d'extremitats inferiors, els esquinços de coll (gràfic 7). En les dones els esquinços de coll són molt més freqüents que en els homes (el 25 % davant del 16%). També són més freqüents en les dones les contusions d'extremitats inferiors i les lesions intracranials sense fractura de crani. En canvi, en els homes són més freqüents que en les dones les contusions múltiples, de tronc i d'extremitats, i les fractures d'extremitats.

Mesures de seguretat

El 82% de les persones lesionades que circulaven en cotxe portaven el cinturó de seguretat posat en el moment de l'accident. Segons la posició que ocupaven en el vehicle, el 87,6 % dels conductors i el 73 % dels passatgers el portaven. En els menors de 15 anys en ambdós sexes i en les dones de més de 75 anys, la utilització del cinturó de seguretat és molt més baixa (gràfic 8). D'altra banda, les dones de 31 a 60 anys l'utilitzen més sovint que els homes.

Gràfic 7.

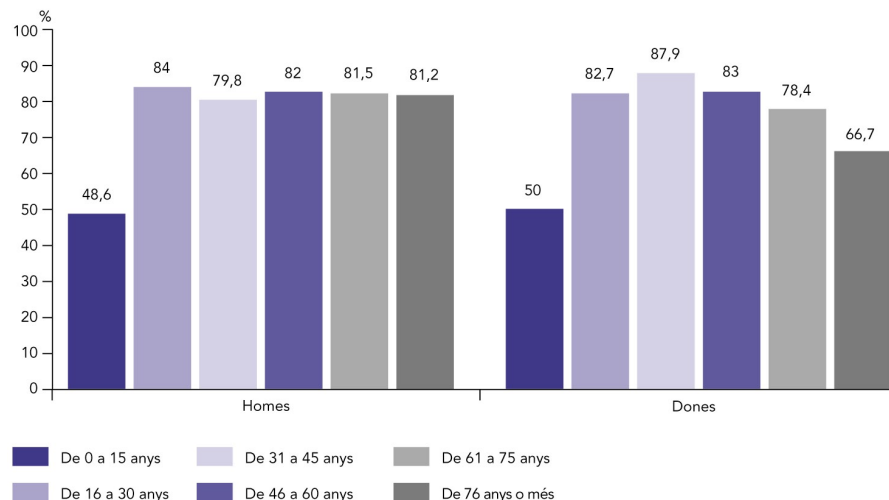
Lesions més freqüents produïdes per accidents de trànsit segons el sexe.
Barcelona, 2000.

Font: Lesionats per accident de trànsit atesos als serveis d'urgències hospitalàries. Sistema d'informació de dades d'urgències hospitalàries dels lesionats per accident de trànsit (DUHAT). Informe 2000. Institut Municipal de Salut Pública. Ajuntament de Barcelona, 2001.

Gràfic 8.

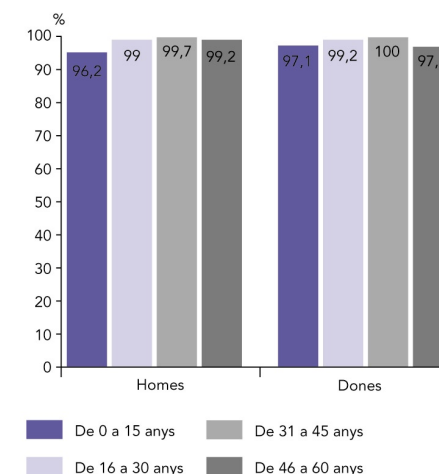
Ús del cinturó de seguretat segons l'edat i el sexe. Barcelona, 2000

Font: Accidents i lesions de trànsit a Barcelona 2000. Sector de la Via Pública i Institut Municipal de Salut Pública. Ajuntament de Barcelona, 2002

Gràfic 9.

Ús del casc segons l'edat i el sexe.
Barcelona, 2000

Font: Accidents i lesions de trànsit a Barcelona 2000. Sector de la Via Pública i Institut Municipal de Salut Pública. Ajuntament de Barcelona, 2002

Portaven casc el 99,5 % de les persones que circulaven en motocicleta i el 98,9 % de les que circulaven en ciclomotor. No s'observen diferències per sexe en la utilització del casc, però sí per edat (gràfic 9). Tot i que el nivell d'utilització del casc és elevat, els més joves tendeixen a emprar-lo menys.

En el cas de les persones mortes, el 90 % dels usuaris i usuàries de cotxe morts anava sense cinturó i en canvi tots els usuaris i usuàries de moto morts portaven casc.

Conclusions

En resum, més d'una tercera part de les persones lesionades per accident de trànsit a Barcelona l'any 2000 eren dones, i la major part tenien entre 15 i 39 anys. Més de la meitat de les dones lesionades circulaven en turisme o eren vianants. Viatjaven com a passatgeres de turismes o de vehicles de dues rodes més sovint que els homes. Les lesions més freqüents en les dones eren els esquinços de coll, les contusions múltiples i d'extremitats inferiors. La majoria de les lesions tenien un diagnòstic de gravetat lleu. Excepte en les dones grans i en les menors de 15 anys, més tres quartes parts utilitzaven el cinturó de seguretat, i per a totes les edats, la major part d'usuàries de ciclomotor o de motocicleta utilitzaven el casc.

EXPERIÈNCIES

El Consell de les Dones de Barcelona: una experiència de democràcia participativa

Mercè Fernández Gesalí. Direcció de Planificació, Recerca i Desenvolupament.

Sector de Serveis Personals

En el decurs dels segles XIX i XX ha tingut lloc a les societats occidentals un reconeixement progressiu de la igualtat legal entre dones i homes. Si bé això ha estat important per a la incorporació de dones en molts nivells dels àmbits anomenats públics, com són el treball remunerat, l'ensenyament, etc., i per a l'accés, encara que reduït, de dones als espais de decisió social i política, ja a la IV Conferència Mundial de les Dones de Pequín es va constatar que, tot i que aquestes regulacions eren imprescindibles per a la igualtat d'oportunitats de dones i homes, no implicaven per a aquelles gaudir de la consideració de ciutadanes. Les dones hi hem estat incloses formalment, jurídicament i políticament però a partir que ens adequéssim als criteris de ciutadania que han definit els homes, a partir d'unes regles de joc que nosaltres no hem fet, en les quals gairebé mai no hem participat.

Així, el gran repte de les dones d'avui és gaudir de l'estatus de ciutadanes a partir de la pròpia condició femenina. Ja no es tracta únicament d'aconseguir la igualtat, sinó la llibertat de les dones, la seva autonomia en el món personal i social.

Si bé la presència de les dones en tots els àmbits de la vida social és una realitat a la Barcelona actual, ens costa trobar les petjades que legítimament correspondrien al paper de les nostres avantpassades en la construcció de la ciutat. La seva vida, el seu treball, la seva experiència difícilment són visibles a través de monuments, noms de carrers o en edificis singulars. Les petjades de les barcelonines només podem trobar-les a partir de petits indicis que ens han permès conèixer com vivien i quina va ser la seva influència a la ciutat, con ens mostra la *Guia de dones de Barcelona* de la historiadora Isabel Segura Soriano, premi 8 de març - Maria Aurèlia Capmany 1993 i editada per aquest Ajuntament, així com, entre altres estudis, els projectes que s'estan duent a terme als districtes de la ciutat (dirigits per la mateixa historiadora) de recuperació de la memòria històrica de les dones.

És evident que queda molt per fer, per arribar a una societat cohesionada, compartida, que reconegui, entre altres coses, les diferències entre ciutadanes i ciutadans i la diversitat, la pluralitat i la riquesa dels diferents col·lectius que els integren (persones discapacitades, immigrades, amb opcions sexuals distintes,...).

L'Ajuntament de Barcelona, amb la voluntat d'anar caminant cap al reconeixement del paper de les dones —i sobretot de la xarxa associativa femenina— com a interlocutores en les polítiques adreçades a les ciutadanes (el 53,2% de la població), ha posat en pràctica diverses estratègies que parteixen dels supòsits següents:

- Cal identificar i integrar en les polítiques públiques les necessitats i les experiències de les dones, i actuar des de la col·laboració i la complicitat amb el teixit social femení.
- Cal fer-ho de forma transversal al conjunt de les diferents regidories.

- Cal fer visibles aquestes necessitats en l'organigrama del mateix Ajuntament.

Em centraré bàsicament en el primer punt, ja que és el que representa i concreta la participació de les dones com a agents interlocutores en el conjunt de les actuacions adreçades a les ciutadanes de Barcelona.

Barcelona té una gran tradició en l'associacionisme femení i, des de l'adveniment de la democràcia, el govern de la ciutat ha volgut comptar amb la participació d'aquest teixit social, pel fet que aquesta és una de les claus per afrontar la solució dels diferents problemes que afecten les barcelonines, donar resposta a les seves expectatives en relació amb la construcció de la ciutat i fer visibles les seves aportacions a la societat.

El 1986 s'aproven les normes reguladores de l'organització dels districtes i de la participació ciutadana de l'Ajuntament de Barcelona, i el 2001 s'inicia el procés sobre el nou Reglament de participació ciutadana. Els consells de participació són un instrument per a la millora i la innovació de les polítiques a la ciutat, així com també per exercir la responsabilitat política, entesa com a defensa de l'interès general de la ciutat. És necessari reconèixer la complexitat i la interdependència entre els problemes socials que la ciutat té plantejats i és necessari ser conscients que la seva solució només és possible amb la col·laboració i la participació activa de tota la societat civil en les seves formes d'expressió més diverses (entitats, associacions, ONG, etc.).

Així, els consells de participació constitueixen els mecanismes per vehicular la participació ciutadana. Són organismes formalment reconeguts que proposen orientacions de les polítiques de benestar social ciutadanes. Els formen representants d'entitats de la ciutat, persones reconegudes com a expertes en la temàtica objecte del consell, les i els representants polítics del Consistori i les i els tècnics municipals, entre d'altres.

Els seus objectius són analitzar, proposar i fer el seguiment de les polítiques de l'Ajuntament de Barcelona, consensuar fórmules per aplicar les polítiques socials a la ciutat i incorporar la societat civil en el disseny i la implantació d'aquestes polítiques. Es creen per abordar temàtiques socials, o bé per sectors de població.

En relació amb els sectors de població, el 1994 es crea el Consell de les Dones de Barcelona (el 1993 ja s'havien anat configurant consells o comissions de dones a diferents districtes de la ciutat), amb les finalitats d'estimular la participació i l'associacionisme dels col·lectius de dones, conèixer i debatre les actuacions municipals que promouen, d'una banda, la presència de les dones a la societat en tots els àmbits i, de l'altra, els serveis específics adreçats a aquelles ciutadanes que pateixen situacions greus. També és objectiu d'aquest Consell analitzar, debatre i fer propostes sobre aquelles qüestions d'interès per a les dones de la ciutat.

Des de la seva constitució, el Consell de les Dones va treballar, entre altres coses, diferents aspectes relacionats amb la qualitat de vida de les ciutadanes i com incrementar i visibilitzar la presència de les dones a Barcelona. Dins de les diverses propostes efectuades pel Consell, destaca per la seva magnitud i importància la de la celebració d'un congrés de barcelonines.

Així, els dies 15 i 16 de gener de 1999 (vegeu *Barcelona Societat* núm. 10) se celebrà el I Congrés de les Dones de Barcelona, que va representar un procés paradigmàtic de participació i de treball conjunt entre l'administració municipal i el teixit associatiu femení de Barcelona, amb l'objectiu de redefinir un model de ciutat que realment respongués a la mirada, les necessitats i els desitjos de les barcelonines. La redacció de les ponències (“Transformem la ciutat donant valor a la participació de les dones”, “L’espai urbà, els temps i les dones”, “Dones i ciutat a l’espai mediàtic” i “Les dones i els serveis de la ciutat”) va ser encarregada a entitats de dones de Barcelona, per tal d’obrir el procés de participació a les ciutadanes des del moment de la convocatòria del Congrés. El seu lema va ser “La ciutat que les dones volem”. I, per què les dones? es pot preguntar algú encara. Això ho va contestar Victòria Sau, mentora del Congrés i vicepresidenta de l’actual Consell de les Dones de Barcelona, en un article escrit al diari *El País* el 16 de gener de 1999, mentre se celebrava el Congrés: “Perquè no volem continuar essent ciutadanes passives que veuen com la ciutat creix i es transforma sense comptar amb la nostra participació. Hem acabat, des de fa anys, amb la malsana tradició de ‘per als homes l’esfera pública i per a les dones la privada’, però encara en queda més: faltava la mirada femenina activa per dret propi de ciutadania, alhora que aquesta mirada veu més coses i també les veu diferents”. En definitiva, es tractava de fer propostes d’adequar la ciutat al nou paper de les dones, és a dir, replantejar una ciutat on el punt de vista de les dones hi fos present, en la planificació dels espais urbans, l’habitatge, els serveis, la mobilitat, la seguretat, la imatge de les dones als mitjans de comunicació i en els mecanismes de participació.

Del ventall de conclusions i propostes sorgides del Congrés es va fer evident que l’organització de la vida quotidiana de la ciutat no ha tingut en compte les dones ni els seus treballs, que no són els referits a elles mateixes, sinó que comprenen el conjunt de la reproducció de les persones (treball familiar-domèstic) i que, per tant, afecten tothom. Les nostres ciutats, històricament, han ignorat la realitat de les dones. Cal, doncs, treballar, entre altres coses, per adaptar les ciutats a la vida quotidiana de les persones, homes i dones. Aquestes últimes, en tant que responsables de mantenir la vida, són les que fan un ús més intensiu de la ciutat, la qual cosa comporta un coneixement exhaustiu de l’entorn. Aquest saber acumulat per l’ús quotidià de la ciutat fa de les dones un sector de població capaç d’elaborar propostes i solucions imaginatives que facin front als nous reptes.

Especialment paradigmàtica, en relació amb el tema que estem tractant, va resultar la ponència del Congrés que abordava el tema de la participació, una ponència encarregada a l’entitat Ca la Dona. Es definia (“redefinia”) el concepte de participació com “qualsevol activitat, acció i presa de decisió que incideixi/influeixi en la construcció de la nostra societat (...). Quan ens referim a la construcció de la societat partim de la base que aquesta es fa des de vessants diferents: les actuacions del poder institucional i els espais de relació social, en definitiva, els espais on els ciutadans i les ciutadanes vivim i actuem de manera quotidiana”.

Des del govern local, aquesta forma d'entendre la participació implica el compromís de vetllar per la seva diversitat, en funció de les diverses circumstàncies personals i socials de l'espai on es desenvolupi. No hi ha un únic model de participació i, per tant, la participació ciutadana ha de recollir la diversitat de les realitats que integren el món urbà.

Segons van explicitar les dones de Barcelona a través del Congrés, la seva participació es pot donar en cinc espais:

- Els espais “privats” de relació social: la família i les amistats
- Els espais “públics” de relació social: el món del treball, de l'estudi, del lleure i la creativitat
- El moviment de dones i altres moviments socials
- L'àmbit institucional

Respecte a l'últim espai, el que fa referència a l'àmbit de les institucions, la ponència fa esment, entre altres coses, al fet que les administracions públiques haurien de reconèixer el moviment de dones de la ciutat, en tota la seva diversitat, com a agent social per consultar, negociar i consensuar iniciatives... i s'insisteix que cal revisar la normativa dels consells de participació ja existents, fent-los més oberts, plurals i diversos. I aquesta ha estat la tasca impulsada després del I Congrés de les Dones, tasca que després de més d'un any de feixucs i, a la vegada, enriquidors debats, va donar els seus fruits: el 14 de novembre de 2001 hi va haver l'acte de constitució del Plenari del nou Consell de les Dones de Barcelona, segons una normativa consensuada per totes les entitats que conformaven el Consell que va iniciar el Congrés de les Dones de Barcelona. Una normativa molt més oberta i amb una presència més forta dels territoris de la ciutat acollia, a més de les representants polítiques i tècniques del consistori, 103 associacions i entitats de dones i 15 dones a títol individual, a partir de la voluntat de participar-hi de ciutadanes que no pertanyien a cap grup. Aquest nou Consell, molt més obert i plural, està aportant elements interessants en el procés de reflexió que estan duent a terme consells municipals d'altres sectors de població en relació amb una normativa nova, la qual cosa mostra que la forma d'entendre la participació per part de les dones ha estat innovadora i suggeridora.

El gran nombre d'entitats integrants del nou Consell va fer plantejar a la seva Permanent (òrgan executiu) la instauració d'una metodologia operativa. Així, es van crear tres grups de treball, lligats a les línies estratègiques del Programa Municipal per a les Dones 2001-2004 —aprobat després d'un procés de participació i consens amb les membres del Consell de les Dones de Barcelona—, que han constituït el principal treball dut a terme per aquest organisme en el decurs del 2002. Són els següents:

1. La mirada de les dones vers les polítiques municipals (coordinat per la Federació de Dones per a la Igualtat). En aquest grup s'ha treballat i consensuat el concepte de transversalitat de les polítiques d'igualtat d'oportunitats (*Gender mainstreaming*). S'ha arribat a la conclusió que cal un plantejament global que tingui presents, a l'hora d'elaborar i aplicar les polítiques i actuacions municipals, tant els homes com les dones de la ciutat, amb les seves necessitats, maneres de fer i mirades diferents, i que es tingui en compte tot el cicle de vida de les persones. Es tracta, en definitiva, i com ha dit la Comissió Europea, de revisar la suposada “neutralitat” de les polítiques i pràctiques administratives a partir de la mirada

de les dones. La transversalitat es planteja com una eina metodològica que ha de donar com a resultat un canvi de models organitzatius i uns nous valors que repercutixin en l'actitud de les persones.

En aquest grup es va fer palesa la necessitat que l'Ajuntament doni a conèixer el grau d'execució de les propostes i recomanacions del I Congrés de les Dones de Barcelona i l'importantíssim paper que tindrà, en aquest sentit, la recent creació de la Comissió Interdepartamental per a la Igualtat d'Oportunitats de les Dones en les polítiques municipals.

Aquesta Comissió, promoguda com a eina estratègica per part de la Regidoria Ponent de Política de la Dona, té com a funcions incorporar la visió de gènere en totes les polítiques municipals, definir les polítiques per a la igualtat d'oportunitats que han d'impulsar els diferents sectors municipals, coordinar les accions impulsades pels diferents sectors i vetllar i contribuir en l'acompliment dels principis i accions del Programa Municipal per a les Dones.

2. La violència vers les dones (coordinat per Ca la Dona), que farà un seguiment exhaustiu del desplegament del Pla operatiu contra la violència vers les dones. Aquest Pla, resultat d'un desenvolupament específic d'una de les línies estratègiques del Programa Municipal per a les Dones, té com a objectiu general disminuir la incidència de la violència de gènere i promoure una ciutat amb tolerància zero respecte a la violència. A la vegada consta de tres línies estratègiques:

a) Millorar, diversificar i ampliar la xarxa de recursos públics i privats per a la protecció i atenció a les persones víctimes de la violència a la ciutat, tot garantint l'accessibilitat als recursos i l'adaptació de l'atenció a les diferents necessitats de les dones.

b) Incrementar la coordinació i la cooperació entre els àmbits social, sanitari, policial, judicial i associatiu, en relació amb la prevenció, la detecció i la intervenció en situacions de violència de gènere.

c) Promoure estratègies educatives, preventives i de sensibilització encaminades a aconseguir la tolerància zero a la violència.

3. Vida quotidiana (coordinat pel Programa dona, salut i qualitat de vida del Centre d'Anàlisi i Programes Sanitaris, CAPS). Aquest grup ha tractat sobre la conceptualització de "vida quotidiana" des de la perspectiva i els sabers de les dones. Es proposa analitzar, i així s'està fent, la segona línia estratègica del Programa municipal: "Adequar la ciutat a les necessitats de la vida quotidiana de les persones, reconeixent i donant valor a les aportacions i els desitjos del col·lectiu femení", el seu grau d'implementació i adequació a les propostes del I Congrés de les Dones de Barcelona, com també la seva utilitat amb vista a la realització d'unes jornades sobre aquesta temàtica.

Precisament, la tasca fonamental d'aquest grup és realitzar propostes i fer el seguiment del procés que ha de dur al desenvolupament de les Jornades sobre Vida Quotidiana, proposta realitzada pel Grup Dones del Consell Municipal de Benestar Social i assumida pel Plenari del Consell de les Dones de Barcelona. Els objectius d'aquestes Jornades són els següents:

a) Recollir el conjunt de propostes i recomanacions sorgides del I Congrés de les Dones de Barcelona en relació amb l'adaptació de la ciutat a les necessitats de la vida quotidiana, tot analitzant la situació actual i les perspectives de futur.

b) Aprofundir en la conceptualització de què entenem per vida quotidiana a l'espai ciutadà, des de la perspectiva i els sabers de les dones.

c) Donar visibilitat a les bones pràctiques que s'han dut a terme a la ciutat de Barcelona en relació amb el tema.
d) Contrastar experiències realitzades en l'àmbit de Catalunya, l'Estat espanyol, Europa i arreu, per tal d'enriquir la posada en comú a les Jornades.

e) Exposar l'experiència pilot d'adaptació de la ciutat a les necessitats de la vida quotidiana (en l'àmbit dels serveis, el disseny urbà, la participació,...) realitzada al districte de Sant Andreu, concretament al barri de la Sagrera, a partir de la qual es podran definir un seguit de recomanacions a escala general de la ciutat.

A més de totes aquestes tasques que conformen l'activitat dels diferents grups de treball del Consell de les Dones de Barcelona, cal destacar un fet fonamental: la creació de vincles summament enriquidors que fan que el Consell es consolidi com un espai de relació entre dones molt diverses, amb opcions de vida distintes. La diversitat és una de les característiques de la població de Barcelona i aquest fet queda palès en la composició del Consell. Això li dóna la força i l'autoritat necessària per adoptar posicions conjuntes davant determinats esdeveniments de la ciutat que afecten directament les dones.

De tot el procés que s'ha explicat es pot valorar el compromís que el govern de la ciutat de Barcelona té amb les dones del municipi. Aquest compromís ha anat més enllà del tractament de les dones en tant que usuàries o beneficiàries de les polítiques municipals, i ha comportat una relació amb aquest 52,2 % de la població en la qual se les considera com a agents socials amb capacitat propositiva de polítiques locals.

L'Ajuntament de Barcelona vol reconèixer i donar valor a l'opinió de les ciutadanes, i és per això que vol fer seves les propostes sorgides del Consell. Donar nom a l'experiència de les dones, possibilitar la seva comunicació i intercanvi d'idees són obligacions de tota administració que tingui la voluntat de treballar conjuntament amb la ciutadania. El paper de l'administració rau a crear els contextos que possibilitin que el bagatge i la feina feta per les dones i els grups i entitats de dones de la ciutat, amb la seva contribució quotidiana, reverteixi en la seva acció de govern. El protagonisme i el reconeixement cap a una institució s'han de mesurar per la capacitat de prendre decisions en sintonia amb les necessitats i desitjos de la gent i, per aconseguir-ho, cal escoltar molt i treballar conjuntament.

Amb l'experiència participativa del Consell de les Dones de Barcelona, l'Ajuntament posa en circulació el saber col·lectiu de les dones i li dóna autoritat. El discurs de les dones, com diu Victòria Sau a l'article d'*El País* esmentat més amunt, gaudeix d'autoritat i prestigi "en principi perquè l'autoritat ens l'hem donat entre nosaltres, a nosaltres mateixes. Aquest era el primer pas. En segon lloc fent-nos-la reconèixer per la societat, i això mitjançant les accions i intervencions que siguin necessàries". També diu la mateixa autora: "Ara sabem i experimentem que la llar és un espai obert a una gran varietat de relacions, no només amb la família nuclear: un espai en el qual poden viure dones soles —i homes— fins i tot grups familiars, parafamiliars o d'amistat. És un recinte en el qual una dona pren decisions tan importants per a la vida de la ciutat en el seu conjunt com tenir una criatura o no tenir-la; decisions, al cap i a la fi, que afecten la demografia, l'economia, l'educació, l'àmbit laboral, etc. La llar també és ciutat, així com la ciutat no és res més que l'exterior de la llar. Un exterior que les dones trepitgem i fem servir més sovint i amb més intensitat que els homes".

Les dones de Barcelona volem transformar la ciutat i, com diuen les pensadores italianes, fer-la més amigable amb totes les persones. Pensem que la vida i la política no han de ser coses separades. El Consell de les Dones de Barcelona, pot ser, entre moltes altres, una bona eina per avançar en aquest camí.

DOCUMENTS

El Programa municipal per a les dones (2001-2004)

*Mercè Fernández Gesalí. Direcció de Planificació, Recerca i Desenvolupament.
Sector de Serveis Personals*

El Programa municipal per a les dones (2001-2004) es presenta deu anys després del I Pla municipal per a les Dones (1991) i molts anys després de les primeres estratègies d'actuació de l'Ajuntament de Barcelona en l'aplicació de polítiques per a les ciutadanes (l'any 1982 es va inaugurar el Centre d'Informació i Urgència per a la Dona). Té com a objectiu definir la política municipal per a les dones en els propers anys, actuació que no es pot deslligar dels canvis en la realitat social de les barcelonines, ni tampoc del balanç de les polítiques que han dut a terme les diverses administracions i específicament la municipal.

El Pla Municipal per a les Dones 1995-1999 va ser un instrument clarificador del que pot ser una política per a les ciutadanes. El balanç realitzat l'any 1999 porta a continuar defensant la necessitat d'unes línies de treball específiques per part de l'Ajuntament. De l'anàlisi i valoració de l'actuació municipal per a les dones es van desprendre un conjunt de propostes per facilitar la continuïtat de les línies de treball, propostes que, evidentment, s'han tingut en compte a l'hora d'elaborar els objectius de l'actual Programa municipal.

Si bé els canvis als quals es feia referència tenen a veure, entre altres coses, amb la consolidació de les polítiques d'acció positiva per a les dones i la lenta, encara que progressiva, incorporació de la perspectiva de gènere a les polítiques generals (cal destacar, en aquest sentit, les relatives a les polítiques d'ocupació, d'educació i salut), no es pot oblidar el gran paper que ha tingut el moviment de dones de la ciutat, la seva capacitat, dins de la diversitat existent, per formular demandes, necessitats i desitjos i participar en la consecució de les millors respostes i solucions possibles per fer front als nous reptes. En aquest sentit cal esmentar, com a fet paradigmàtic, el I Congrés de les Dones de Barcelona (gener de 1999), model de procés de participació i de treball conjunt entre l'administració municipal i el teixit associatiu femení de Barcelona, per tal de plasmar les propostes que haurien de convertir Barcelona en "la ciutat que les dones volem".

Malgrat que els avenços produïts els darrers anys han tingut com a resultat una favorable transformació de les condicions de vida d'una bona proporció de dones i han permès aconseguir un consens social en relació amb una participació més equilibrada dels diferents col·lectius que integren la ciutat, les dificultats per arribar a una societat que respongui plenament a les necessitats i desitjos de les dones són encara presents.

Aquestes dificultats es donen tant per part de les administracions públiques com de la mateixa societat que ofereix encara, en un temps de transició d'una cultura patriarcal a una altra que integri els nous rols per part de les ciutadanes i els ciutadans, resistència als canvis, a noves formes de concebre la ciutat que haurien de portar a una societat compartida, una ciutat que gaudeixi de la riquesa que comporta viure en un món de dones i d'homes. No podem oblidar, a més, que hi ha sectors de població que queden al marge de les possibilitats de gaudir d'una qualitat de vida digna i, en aquest cas, les dones són, per diversos motius, les més afectades.

És necessari, doncs, que les administracions públiques, i en particular l'administració local, per les oportunitats que dóna la proximitat a la ciutadania i el coneixement directe de les seves necessitats i interessos, continuïn treballant per a la implementació de polítiques que tendeixin a feminitzar la ciutat, a donar valor a la participació i la presència de les dones, a repensar la forma de fer política i introduir canvis en la cultura organitzativa amb l'enfortiment o la creació de nous canals per a l'intercanvi i la cooperació.

En aquest sentit, és important que la mateixa administració es converteixi en un model respecte a la igualtat d'oportunitats a fi de crear una forma d'actuar sensible a les diferències entre ciutadans i ciutadanes, una forma d'actuar amb la qual puguin identificar-se tant les dones com els homes de Barcelona.

Els anys de treball i l'experiència en polítiques per a les dones duts a terme per l'Ajuntament de Barcelona configuren un context favorable per al desenvolupament dels objectius proposats en aquest Programa, que planteja, a partir de l'anàlisi de les tendències actuals en polítiques per a les dones i de dones, així com de l'estudi de la situació actual de les barcelonines i de l'escenari que això configura, un seguit de propostes d'actuació. Aquestes propostes estan orientades, d'una banda, a incrementar la capacitació tècnica de l'administració local per al disseny i execució de polítiques sensibles a la mirada de les dones i, de l'altra, a l'enfortiment de la xarxa associativa de les dones i a l'increment i reconeixement de la seva participació social i política.

Si bé el Programa està fonamentalment orientat vers aquelles persones que planifiquen i executen les polítiques per tal que incorporin la perspectiva de les dones com una de les bases de la presa de decisions, no és menys cert que, per aconseguir un veritable èxit en la implementació de totes les qüestions que es plantegen, es requereix la participació i complicitat de la població a la qual van destinades. Només d'aquesta manera aconseguirem fer de Barcelona una ciutat on cap col·lectiu se senti exclòs, on la ciutadania sigui realment la protagonista. Aconseguirem feminitzar la ciutat, amb el convenciment que aquest fet ens portarà a una societat més integradora i solidària. Contribuirem al fet d'anar construint una nova cultura en la forma de fer política per a la ciutat.

Els criteris que orienten el Programa

En la definició dels objectius i línies estratègiques del Programa Municipal per a les Dones s'han tingut en compte les diferents recomanacions i directives d'organismes internacionals, congressos i espais d'intercanvi entre dones, partint de la premissa que dibuixen un nou escenari en les polítiques que s'han de dur a terme per a les dones i amb les dones. Evidentment, tampoc s'han oblidat les estratègies que s'han impulsat fins al moment en relació amb les polítiques d'igualtat d'oportunitats en l'accés al treball remunerat, a l'educació, a la formació ocupacional, a la presència de les dones en la vida pública, etc. Ara es tracta d'anar més enllà en la incorporació de la mirada femenina en tots els temes que tenen a veure amb la ciutat, reconeixent la participació social i política de les dones, les diferències de les experiències femenina i masculina pel que pertoca a l'ús del temps, dels serveis, de les formes de viure i d'estar a la ciutat. Aquestes estratègies han d'ajudar a fer camí per tal que Barcelona, estructurada fonamentalment entorn a les necessitats del treball productiu, faci també de la vida quotidiana un eix bàsic per a la seva organització.

D'aquest escenari es desprenen els elements conceptuals que han configurat els criteris que orienten el Programa municipal per a les dones:

- **Incorporar la perspectiva de les dones, de forma transversal, en les polítiques generals**

Per tirar endavant polítiques que s'adaptin a la realitat canviant de les ciutadanes de Barcelona, cal considerar la diversitat interna de més del 50% de la població: les dones, amb necessitats, interessos i sistemes de vida diferents entre elles. Per tant, s'ha de treballar per a totes elles tenint en compte aquestes diferències.

Cal incloure, doncs, a totes les propostes polítiques la mirada de les dones, compromís en el qual ha d'estar implicat tot el Consistori.

S'ha d'anar obrint camí per anar incorporant el punt de vista de les dones, de forma transversal, a les polítiques generals (*Gender mainstreaming*) i, per tant, és imprescindible la creació d'espais i mecanismes estables de coordinació institucional (i també interinstitucional).

Ja no es tracta exclusivament de la identificació d'un problema relatiu a la situació de les dones i la posada en marxa d'una política específica per afrontar-lo, sinó de revisar i anar adequant les polítiques que ja existeixen i les que es volen posar en marxa per tal d'incorporar la mirada de les dones com una de les bases de la presa de decisions.

- **Considerar les diferències entre les ciutadanes i els ciutadans en l'ús de la ciutat**

Històricament, les ciutats s'han pensat, s'han dissenyat i s'han construït en funció d'un ordre social que ha pretès ser neutre, però que en realitat respon a l'ordre social masculí. Per dir-ho d'una forma més gràfica, les ciutats responen a les necessitats d'un "ciudadà arquetípic" que vindria definit per ser un home blanc d'entre 30 i 50 anys, "cap de família", amb una capacitat adquisitiva que li permet ser propietari d'un cotxe i també d'una casa o, si més no, aspirar a ser-ho pagant una hipoteca.

La construcció de la ciutat, per tal que aquesta millori les condicions de vida de les persones que l'habiten, que la viuen, ha de tenir en compte la realitat d'existències sexuades i les noves formes de vida de les dones.

S'ha de poder descodificar la realitat i la planificació per al desenvolupament des d'una doble perspectiva, la masculina i la femenina, per tal de satisfer necessitats, desitjos i temps de vida diferents. Totes les disposicions han de contenir objectius que tinguin en compte, per un costat, diferents coneixements, experiències i valors d'homes i dones i, per l'altre, la igualtat de drets, deures i possibilitats.

És necessari, també, tenir en compte que els col·lectius masculí i femení tampoc són homogenis. Cal atendre, en conseqüència, la diversitat d'edat, de classe social, d'opció sexual, d'ètnia, de cultura, de característiques específiques com són les disminucions...

Es tracta de caminar per anar construint un model de ciutat que pugui respondre als requeriments actuals de les ciutadanes i dels ciutadans, amb tota la seva diversitat.

- **Promoure la presència i la participació de les dones en tots els àmbits (social, cultural, polític i laboral)**

La invisibilitat de les dones al llarg de la història, malgrat els treballs i les responsabilitats assumides per aquest col·lectiu, així com la necessitat de canviar els models imperants a la societat, fa que la presència de les dones en tots els àmbits sigui molt necessària.

Els avenços aconseguits els últims anys han produït una transformació en les condicions de vida d'una part important del col·lectiu de ciutadanes, però l'impacte d'aquests canvis en relació amb la seva participació en les estructures de la presa de decisions ha estat encara dèbil.

Però si l'increment de la presència de les dones en els llocs de presa de decisions és important, ho és tant o més encara que es reconegui i legítimi políticament la participació de les dones en tots els àmbits de la vida. En aquest sentit, cal subratllar la diferència, l'especificitat de la participació de les dones i la consciència que la seva manera de fer diària incideix en el conjunt de la societat.

Es tracta d'anar treballant per superar les falses dicotomies que imperen encara a la nostra societat (públic/privat, mercat/família, producció/reproducció...) i reconèixer i donar valor polític a tot allò que fan les dones, la seva forma de participar en la ciutat, les diferents aportacions que han fet i fan.

En aquest sentit, les institucions han de reconèixer el moviment associatiu de les dones de la ciutat, en tota la seva diversitat, com a agent social interlocutor i com a font privilegiada de coneixement i informació.

Calen, doncs, mesures per avançar cap a una nova cultura de la participació de les dones en tots els àmbits del fet urbà, per tal que les polítiques (tant les específicament adreçades a aquest col·lectiu com les generals) reflecteixin veritablement els seus interessos, desitjos i necessitats.

- **Fer de la vida quotidiana de les persones un eix per organitzar la ciutat**

Avui, i gràcies sobretot al paper del moviment feminista, de la seva pràctica política i del seu pensament, es té clar que una part important de les activitats i treballs que realitzen les dones són invisibles, no són valorats socialment. Les tasques en el treball reproductiu (treball domèstic, cura de les altres persones) encara, malgrat els avenços realitzats, els són exigides i els corresponen com a àrees de responsabilitat gairebé "exclusiva".

Les dones viuen el temps personal d'una manera diferenciada que ve donada per la multitud de facetes que abasten: mares, filles, amigues, esposes, mestresses de casa, treballadores assalariades, ciutadanes participants en els moviments socials i polítics, etc. A més, desenvolupen tasques que corresponen a cada una d'elles simultàniament en el temps. En les seves vides han de conciliar una gran quantitat de temps i espais que s'encreuen i que tenen ritmes totalment diferents. Això comporta que la seva visió sigui, en la majoria dels casos, una visió molt lligada a la vida quotidiana.

És evident doncs, que les dones, en tant que responsables de mantenir la vida, són les que fan un ús més intensiu de la ciutat. La gran quantitat d'activitats i de desplaçaments que realitzen comporta un coneixement exhaustiu de l'entorn. Aquest saber acumulat per l'ús quotidià de la ciutat, fa del col·lectiu femení un sector de població capaç d'elaborar propostes i solucions imaginatives que facin front als nous reptes.

El model de ciutat que avui estem vivint (ciutat monofuncional lligada fonamentalment a l'activitat productiva) no facilita la vida quotidiana de les persones, ans al contrari. És una idea de ciutat que no s'adequa als canvis que han tingut lloc en els darrers anys (canvis en l'estructura de les famílies, en els sistemes de treball, en la necessitat de mobilitat de les dones, en la necessitat de serveis de conciliació de la vida personal, familiar i laboral, etc.).

Cal, així, tirar endavant un seguit de propostes que considerin la vida quotidiana com un dels eixos prioritaris a l'hora de pensar, organitzar i gestionar la ciutat, propostes que han de donar resposta als canvis que, en tots els nivells, afecten

la ciutadania, i que han de fer visibles el benestar i la qualitat de vida proporcionades per totes aquelles activitats no considerades importants, majoritàriament realitzades per les dones adultes.

Es tracta d'aconseguir una ciutat més amigable amb tothom, en un context que faci compatible el desenvolupament social i econòmic amb el respecte al medi ambient.

- **Actuar des de la proximitat i a partir d'un coneixement exhaustiu de la realitat**

L'Ajuntament de Barcelona no ha deixat perdre, i no ha de deixar perdre en un futur, les grans possibilitats que li dona la proximitat a la ciutadania i, per tant, el coneixement directe de les seves necessitats i interessos.

Per incidir en aquesta proximitat, l'administració municipal gaudeix d'una estructura descentralitzada per tal de detectar al màxim la realitat de cada districte, de cada barri, i actuar per modificar-la. Cal, doncs, prioritzar i donar valor a l'experiència i a la participació de les dones dels barris com a detectors de les necessitats i desitjos de les barcelonines, portant a terme una veritable política transversal que inclogui la visió de gènere en les iniciatives que es porten a terme als districtes des dels diferents àmbits d'actuació.

En aquesta línia de treball, també serà recomanable que totes les estadístiques municipals considerin la variable de sexe, així com la realització d'estudis que proporcionin informació addicional sobre el perfil social de les dones, dels seus valors, actituds, necessitats i expectatives. Paral·lelament, cal fomentar recerques que, amb una perspectiva àmplia, assumeixin la diversitat i l'especificitat de les dones com a forma per interpretar la realitat.

- **Atendre específicament les dones que pateixen situacions greus, amb risc o en exclusió social**

En reconèixer que el dret a la igualtat d'oportunitats és un dret humà, cal reforçar la urgència d'eliminar situacions de lesió dels drets humans, com són la violència contra les dones i els obstacles reals que, en molts casos, impedeixen l'exercici d'un dret reconegut a la participació en manifestacions culturals, a un lloc de treball amb un salari digne, etc.

També, en la mateixa línia, cal tenir en compte la necessitat d'anar trencant les barreres que moltes dones troben a causa de factors com l'origen ètnic, la cultura, l'orientació sexual, les discapacitats, les situacions de privació de llibertat o qualsevol altra circumstància que impedeixi poder gaudir dels drets humans i les llibertats fonamentals. Malgrat que aquests fets són comuns tant entre el col·lectiu masculí com femení, les dones pateixen amb més intensitat els efectes excloents d'aquests factors (feminització de la pobresa, etc.) a causa de la situació de desigualtat que pateixen en molts àmbits de la vida.

Tot això exigeix, per part de la societat en general i de les administracions públiques en particular, una intervenció global destinada a propiciar intervencions estructurals per a la progressiva eliminació d'aquests fenòmens i, a curt termini, a l'establiment de programes per pal·liar i prevenir les greus conseqüències dels processos que donen lloc a aquests tipus de violències.

L'Ajuntament de Barcelona, seguint les recomanacions explicitades en anteriors apartats, ha prioritzat per a aquest mandat la lluita contra la violència vers les dones com un dels objectius més importants pel que fa a les polítiques per a les dones. És per això que aquest tema té un desenvolupament específic com una línia estratègica del Programa municipal per a les dones.

Programa municipal per a les dones (2000-2004)

Objectiu general

Fer de Barcelona una ciutat que consideri les diferències entre les ciutadanes i els ciutadans, promogui una veritable igualtat d'oportunitats un augment de la qualitat de vida de tota la població.

Línia estratègica 1

Incrementar la presència i participació de les dones en tots els àmbits de la vida ciutadana, tenint en compte la seva diversitat.

- 1.1 Afavorir la participació de les dones en el disseny de les polítiques municipals i en les decisions de la ciutat.
- 1.2 Donar valor a les iniciatives de les dones i potenciar les iniciatives de les associacions de dones de la ciutat.
- 1.3 Incrementar la presència a les xarxes locals, estatals i internacionals.
- 1.4 Vetllar per tal que al Fòrum de les Cultures del 2004 quedin reflectides les aportacions de les dones en els diversos camps.

Línia estratègica 2

Adequar la ciutat a les necessitats de la vida quotidiana de les persones, reconeixent i donant valor a les aportacions i desitjos del col·lectiu femení.

- 2.1 Impulsar una nova cultura del desenvolupament econòmic que permeti la conciliació de responsabilitats personals, familiars i professionals.
- 2.2 Desenvolupar eines per a millorar el coneixement de la situació i de les condicions de vida de les barcelonines.
- 2.3 Incrementar la funció exemplificadora de l'Ajuntament en relació amb altres institucions ciutadanes i administracions.
- 2.4 Impulsar una major coordinació entre el sector públic i privat i la coordinació interinstitucional per a l'optimització dels recursos públics.
- 2.5 Donar valor a l'experiència i a la participació de les dones dels barris com a detectores de les necessitats i desitjos de les barcelonines.
- 2.6 Promoure una nova filosofia de la planificació urbana que integri les necessitats i consideri les diferències entre els ciutadans i les ciutadanes.

Línia estratègica 3

Disminuir la incidència de la violència de gènere i promoure una ciutat per la no violència.

- 3.1 Millorar, diversificar i ampliar la xarxa de recursos públics i privats per a la protecció i l'atenció a les persones víctimes de violència a la ciutat, tot garantint l'accessibilitat als recursos i l'adequació de l'atenció a les diferents necessitats de les dones.
- 3.2 Incrementar la coordinació i cooperació entre els àmbits social, sanitari, policial, judicial i associatiu, en relació amb la prevenció, detecció i intervenció en situacions de violència domèstica i de gènere.
- 3.3 Promoure estratègies educatives, preventives i de sensibilització encaminades a aconseguir la tolerància zero a la violència.

Línia estratègica 4

Considerar la perspectiva i les necessitats de les dones en les diferents polítiques municipals.

- 4.1 La transversalitat de la perspectiva de les dones com a criteri en l'actuació municipal i la prioritització del treball amb els territoris de la ciutat.
- 4.2 La igualtat d'oportunitats de les dones en l'àmbit econòmic: l'ocupació de les dones com a prioritat i la igualtat d'oportunitats en les empreses.
- 4.3 La salut i la qualitat de vida de les dones.
- 4.4 Una ciutat coeducadora, una ciutat educadora.
- 4.5 La sostenibilitat com a model en la vida quotidiana de la ciutat.
- 4.6 L'atenció a les dones en situació de vulnerabilitat.
- 4.7 Les dones com a usuàries i promotores d'una cultura de qualitat.
- 4.8 Serveis urbans i manteniment des de la perspectiva de les dones.

REFERÈNCIES

Les polítiques públiques per a la igualtat: una bibliografia

Serafina Lavín Forcada. Centre Municipal d'Informació i Recursos per a les Dones (CIRD). Sector de Serveis Personals

Les reclamacions dels drets per part de les dones i la lluita per la igualtat amb els homes ve d'antic, però és al final del segle XIX i gràcies a les reivindicacions de les sufragistes i al naixement del moviment feminista que es detecten els primers canvis. Com sempre, els moviments socials van per endavant de les accions dels poders públics i els forcen a actuar; així, les polítiques d'igualtat de les diverses institucions comencen ben entrat el segle XX.

Les Nacions Unides en el preàmbul de la Carta (1945) proclama la igualtat de drets d'homes i dones. El 1946 crea una Comissió de la Condició Jurídica i Social de la Dona i des de llavors es comencen a fer accions per garantir els drets humans també per a les dones: la Declaració de l'Assemblea General de Nacions Unides sobre l'eliminació de la discriminació de la dona (1967) i la declaració de 1975 com a Any Internacional de la Dona. El veritable impuls va venir per mitjà de les conferències mundials sobre la dona. En la primera es va aprovar la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra les dones (CEDAW). La importància d'aquestes conferències, a més de ser un fòrum on es troben representants de tot el món, rau en el fet que els països participants es comprometen a dur a terme les decisions preses i els plans d'acció aprovats.

De la mateixa manera, el Tractat d'Amsterdam, als articles 2 i 3, diu que la Unió Europea haurà de promoure la igualtat d'oportunitats entre homes i dones introduint aquest principi en totes les polítiques i en tots els programes. La Unió Europea formula diferents normes: directives, decisions recomanacions, resolucions, etc.; algunes, com les directives, són d'incorporació obligatòria als diferents cossos legislatius nacionals. Alhora estableix programes d'acció per promoure la igualtat d'oportunitats seguint les recomanacions de les conferències mundials de les Nacions Unides i conferències ministerials de les quals deriven declaracions i resolucions.

A Espanya es va crear l'organisme autònom Institut de la Dona¹ l'any 1983. Aquest organisme és el que ha de promoure la igualtat. A causa de l'estructura de l'Estat en comunitats autònomes i els corresponents traspassos de competències, van sorgint altres instituts que també elaboren plans d'igualtat aplicables a les seves comunitats, estableixen vies de participació de les dones, vetllen perquè la transversalitat amb altres departaments de l'Administració sigui efectiva, etc. La Generalitat de Catalunya havia creat la Comissió Interdepartamental de Promoció de la Dona dependent de Presidència l'any 1987, però el 1989 va fer un organisme autònom, l'Institut Català de la Dona.² A Euskadi, Emakunde³ va sorgir el 1988; l'Institut Andalús de la Dona⁴ el 1988 i l'Institut Navarrès de la Dona⁵ el 1995. Altres comunitats van seguir aquest model i han aparegut diversos instituts de la dona: l'Institut Balear de la Dona (2000), l'Institut Aragonès de la Dona (1993), l'Institut de la Dona d'Extremadura (2001), etc.

¹ Llei 16/1983, de 24 d'octubre, de creació de l'organisme autònom Institut de la Dona. BOE, núm. 256 (26 d'octubre de 1983).

² Llei 11/1989, de 10 de juliol, de creació de l'Institut Català de la Dona. DOGC, núm. 1167 (12 de juliol de 1989).

³ Llei 2/1988, de 5 de febrer, sobre creació del l'Institut Basc de la Dona/Emakumearen Euskal Erakundea. BOPV, núm. 45 (4 de març de 1988).

⁴ Llei 10/1988, de 29 de desembre, de pres-supost de la Comunitat Autònoma d'Andalusia per a 1989. BOJA, núm. 106 (30 de desembre de 1988) i BOE, núm. 33 (8 de febrer de 1989).

⁵ Decret foral 177/1995, de 3 d'agost, pel qual es modifica l'estructura orgànica del Departament de Presidència. B.O. de Navarra, núm. 102 (16 d'agost de 1995).

⁶ Fons documental del CIRD.
<<http://www.cird.bcn.es/catala/cinfor/cinfor2.htm>>

⁷ Institut Català de la Dona. <<http://www.gencat.net/icdona/>>

La bibliografia citada en aquest article intenta recollir documents significatius sobre les polítiques d'igualtat a escala dels organismes internacionals, de la Unió Europea i d'Espanya, alhora que estudis sobre les polítiques públiques. Per elaborar-la hem consultat tres fonts d'informació: el catàleg⁶ del fons documental del Centre Municipal d'Informació i Recursos per a les Dones (CIRD) i els seus documents per poder fer els petits resums de contingut; el catàleg del Centre de Documentació de l'Institut Català de la Dona⁷ i la publicació periòdica *Boletín de Documentación y Sumarios* (des de gener de 1999 fins a juliol de 2002) de l'Institut de la Dona de Madrid.

Els documents citats són principalment llibres i webs, però també hi ha algun capítol de llibre i article de revista, i algun CD.

La presentació de la bibliografia està organitzada en cinc blocs: les polítiques d'igualtat, organismes d'igualtat, plans i programes, tractats i normatives i webs.

Les polítiques d'igualtat

Aquest apartat recull informació sobre les polítiques d'igualtat, la seva avaluació i també eines per incorporar-hi la visió de gènere. No incorpora la documentació sobre camps concrets d'aquestes polítiques i que donarien peu a bibliografies especialitzades en cadascun, com serien les accions en democràcia paritària, en la ciència, l'educació, el treball, etc.

Álvarez Álvarez, Paloma. *Generando igualdad: guía para la incorporación del enfoque de género en actuaciones y programas = Berdintasuna sortzen: jarduera eta programetan generoaren ikuspegia sartzeko gidaliburua*. Vitoria-Gasteiz: Ayuntamiento de Vitoria-Gasteiz: Diputación Foral de Álava, 2001. 93, 93 p. Eina per incorporar la visió de gènere en el quefer diari de les corporacions locals i associacions. Dóna pautes, exemples, anàlisis, etc. organitzats en sis blocs: l'enfocament de gènere, l'anàlisi de la realitat i diagnòstic, planificació i disseny, informació i difusió, seguiment i avaluació i la igualtat a les organitzacions. Text bilingüe castellà, basc.

Arranz, Fátima (ed.). *Las políticas públicas en favor de las mujeres: de la teoría a la práctica*. Madrid: Instituto de Investigaciones Feministas de la Universidad Complutense de Madrid: Asociación Cultural Al-Mudayna, 2000. 223 p. Ponències i debats de les primeres Jornadas de Políticas Públicas sobre las Mujeres que es van fer a Madrid del 3 al 5 de novembre de 1998. Es reflexiona sobre el significat de les polítiques públiques i els plans d'igualtat d'oportunitats, i també de la seva aplicació en els camps de la violència, la salut i la dona rural.

Astelarra, Judith. "Alcance y limitaciones de las políticas de igualdad de oportunidades". Villota, Paloma (ed.). A: *Las mujeres y la ciudadanía en el umbral del siglo XXI*. Madrid: Editorial Complutense, 1998. pp. 213-223. Comença per donar unes pinzellades històriques sobre les reivindicacions femenines i després parla sobre el concepte d'igualtat d'oportunitats; finalment examina les polítiques d'igualtat a Espanya.

Astelarra, Judith. *Polítiques dels ajuntaments de Catalunya a favor de les dones*. Barcelona: Institut Català de la Dona, 1994. 174 p. (Dona i societat. Estudis; 6). Informe sobre la investigació de tipus descriptiu realitzada sobre l'activitat de l'Administració local catalana en el tema de la igualtat. Es basa en l'anàlisi de les dades obtingudes mitjançant quatre qüestionaris que es van passar als municipis de Catalunya.

Bustelo Ruesta, María. "Políticas públicas de igualdad de género en España: evolución y evaluación". Jornadas de Investigación Interdisciplinaria (12: 1997: Madrid). *Género y ciudadanía: revisiones desde el ámbito privado: XII Jornadas de Investigación Interdisciplinaria*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid. Instituto Universitario de Estudios de la Mujer, 1999. p. 367-389. Evolució de les polítiques d'igualtat a Espanya. S'estudien els marcs institucionals que se n'encarreguen i l'evolució dels plans.

100 mots pour l'égalité: glossaire de termes sur l'égalité entre les femmes et les hommes. Luxembourg: Office des publications officielles des Communautés européennes, 1998. 54 p. (Emploi & affaires sociales: égalité des chances et politique familiale). Glossari que recull la terminologia sobre la igualtat (acció positiva, democràcia paritària, etc.), defineix cada terme o expressió i dona l'equivalència en onze llengües europees.

Comissió Europea. *Égalité entre les femmes et les hommes dans l'Union européenne: exemples de bonnes pratiques (1996-2000)*. Luxembourg: Office des publications officielles des Communautés européennes, 2000. 53 p. (Emploi & affaires sociales. Égalité entre les femmes et les hommes). Vint casos pràctics de bones pràctiques en el tema de la igualtat. Agrupats en tres seccions: la primera presenta la integració de la igualtat en tots els nivells de la decisió política; la segona és a escala de les organitzacions sindicals i patronals; i la tercera dins de l'àmbit de les organitzacions no governamentals. Cada cas presenta a més de l'explicació, les dades per contactar-hi.

Comissió Europea. *Igualdad de oportunidades entre mujeres y hombres en la Unión Europea: informe anual 1997*. Luxemburgo: Oficina de Publicaciones Oficiales de las Comunidades Europeas, 1998. 140 p. (Empleo & asuntos sociales. Igualdad de oportunidades). Informe sobre la igualtat a la Unió europea.

Consell d'Europa. Grupo de Especialistas en *mainstreaming*. *Mainstreaming de género: marco conceptual, metodología y presentación de "buenas prácticas": informe final de las actividades del Grupo de especialistas en mainstreaming (EG-S-MS)*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1999. 275 p. (Documentos; 28). Informe resultant de cinc reunions de treball del grup EG-S-MS. Aquest grup va estudiar les mesures preses per implantar el *mainstreaming* de gènere en les polítiques generals, en els programes i en totes les polítiques sectorials. També presenta els aspectes que cal tenir en compte per elaborar un pla d'actuació i accions concretes d'alguns països de la Unió Europea.

Consell d'Europa. Grupo de especialistas sobre acciones positivas en el campo de la igualdad entre hombres y mujeres. *Acciones positivas en el campo de la igualdad entre hombres y mujeres: informe final de actividades del grupo de especialistas sobre acciones positivas en el campo de la igualdad entre hombres y mujeres (EG-S-PA)*. Madrid: Instituto de la Mujer, 2001. 259 p. (Documentos; 35). El grup EG-S-PA va ser creat pel Comitè de Direcció per a la Igualtat entre Homes i Dones del Consell d'Europa. Va estudiar les bases legals i administratives de l'acció positiva en el camp de la igualtat entre homes i dones i l'aplicació en els diferents estats membres del Consell. L'informe és el resultat de cinc reunions de treball i està estructurat en: 1, el marc legal internacional; 2, l'acció positiva en el mercat laboral, la formació i els sistemes educatius; 3, la presa de decisions; 4, el foment de la conscienciació i, 5, instruments amb vista al futur, conclusions i recomanacions.

Congreso Internacional sobre Género y Políticas de Acción Positiva (2º: 1998: San Sebastián). *II Congreso Internacional sobre Género y Políticas de Acción Positiva = Generoari eta Ekintza Positiboko Politikei buruzko Nazioarteko II Batzarra*. Vitoria-Gasteiz: Emakunde, 1999. 2 v. (Jornadas = Ihardunaldiak; 14). Aquests dos volums recullen les actes del congrés. Tant pel contingut com per les persones que hi van intervenir, és un document molt interessant. D'una banda estableix el marc de referència de les polítiques públiques d'acció positiva amb les actes següents: Perspectiva internacional de las políticas públicas en el marco de la Declaración de Pekín y de la Plataforma de Acción; Las políticas de igualdad entre las mujeres y los hombres en Europa. Filosofía y objetivos; Marco jurídico: procedimientos de aplicabilidad en relación con la Acción Positiva; Marco económico: Unión Europea, Tratado de Maastrich, modificaciones del Tratado de Amsterdam; Evolución de los valores en relación con la igualdad. Ciudadanía europea. I de l'altra banda analitza les estratègies d'intervenció i les tendències cap on van les polítiques públiques en cada àmbit: educació, salut, mercat laboral, etc i s'avaluen experiències concretes.

Evaluación de las políticas de igualdad. Madrid: Instituto de la Mujer, 2000. 216 p. (Debate; 24). Aquest llibre recull una bona part de les ponències presentades al Seminario sobre Evaluación de Políticas de Igualdad de Oportunidades entre Mujeres y Hombres, fet a Santander l'estiu de 1998. Comença per situar l'estat de la qüestió en el tema de l'avaluació i després analitza les polítiques de les Nacions Unides, dels països de la Unió Europea, del Canadà i els plans de l'Instituto de la Mujer, de Castella i Lleó, Galícia i el País Basc.

La evaluación de los planes de igualdad: (guía orientativa para municipios). Madrid: Comunidad de Madrid. Dirección General de la Mujer, 1999. 55 p. Guia pensada per implementar i avaluar els plans d'igualtat dels municipis. D'una banda ens permet reflexionar sobre la necessitat d'avaluar de forma continuada l'aplicació i resultats d'un pla. Aporta uns models de fitxes de recollida d'informació i els indicadors de recollida de dades.

Gelambí, Mònica. "Plans d'igualtat d'oportunitats: les polítiques d'igualtat a Catalunya". *Nous Horitzons*, núm. 162 (any 40, 2001), p. 21-25. L'autora parla de les polítiques d'igualtat d'oportunitats dient que no són polítiques de gènere perquè per ser-ho haurien d'integrar el que diu sobre equitat de gènere. Analitza els plans d'acció de la Generalitat de Catalunya.

Gil Ruiz, Juana María. *Las políticas de igualdad en España: avances y retrocesos*. Granada: Universidad de Granada, 1996. 339 p. (Monográfica. Derecho; 220). Investigació de gènere sobre la igualtat real i la igualtat formal i en els àmbits de l'educació, el treball i la política. Presenta la igualtat formal, com seria la igualtat jurídica, com un primer pas però no el definitiu mentre es mantingui el model dona-esposa-mare.

Giménez Gluck, David. *Una manifestación polémica del principio de igualdad: acciones positivas moderadas y medidas de discriminación inversa*. Valencia: Tirant lo Blanch, 1999. 223 p. (Tirant monografías; 98). Estudi sobre les accions positives des d'un punt de vista del Dret Constitucional de diversos països.

Igualdad de mujeres y hombres a la luz del Tratado de Amsterdam: seminario celebrado en Madrid los días 13 y 14 de febrero de 2000. Madrid: Instituto de la Mujer, 2001. 79 p. (Debate; 31). Recull les ponències del seminari realitzat a la Universitat Carlos III de Madrid. Les ponències analitzen les novetats que el Tractat d'Amsterdam aporta en el tema

de la igualtat, i que són: La protección internacional del ejercicio de los derechos humanos por las mujeres; Igualdad y discriminación; Jurisprudencia europea en materia de no discriminación por razón de sexo: discriminaciones directas; Las innovaciones del Tratado de Amsterdam en materia de igualdad hombre-mujer; Igualdad y políticas sociales tras el Tratado de Amsterdam; La acción comunitaria en la lucha contra la discriminación; Discriminación sexual, homosexualidad y el Tratado de Amsterdam. Política y Derecho ante la homosexualidad en Europa.

Igualdad de oportunidades entre mujeres y hombres: hacerla realidad en los ámbitos privado, laboral y público. Madrid: Instituto de la Mujer, 1999. 44 p. Llibre de caire divulgatiu en què es comença donant una visió històrica sobre l'accés de les dones a la igualtat, i se segueix amb un resum molt entenedor de les polítiques d'igualtat a escala mundial, europea i espanyola. Parla també de la situació social de les dones a Espanya i de les mesures d'accions positives per aconseguir la igualtat.

Los informes periódicos de España ante el Comité para la Eliminación de todas las Formas de Discriminación contra la Mujer de Naciones Unidas: informe tercero y cuarto. Madrid: Instituto de la Mujer, 2000. 390 p. (Documentos; 29). Textos bilingües, castellà-anglès, dels informes que el CEDAW obliga a fer de manera periòdica als estats que han subscrit la Convenció. Els textos són per informar sobre les mesures preses per fer efectives les disposicions del CEDAW. El llibre té el tercer informe, corresponent al període 1991-95, i el quart, corresponent a 1995-98.

Landsberg-Lewis, Ilana (ed.). *Construyamos una igualdad real: traduciendo en acciones la Convención sobre la Eliminación de todas las Formas de Discriminación contra la Mujer: CEDAW.* New York: Fondo de Desarrollo de las Naciones Unidas para la Mujer, 1998. 45 p. Recull de casos d'aplicació de la Convenció a diferents països. Estan agrupats segons la incorporació dels drets de la dona a les constitucions, a les Corts, a les legislacions nacionals i a les polítiques governamentals.

Mariño Menéndez, Fernando M. (ed.). *La protección internacional de los derechos de la mujer tras la conferencia de Pekín de 1995.* Madrid: Universidad Carlos III: Boletín Oficial del Estado, 1996. 242 p. (Monografías; 20). Aquest llibre recull les ponències presentades al Seminari Internacional organitzat el maig de 1996 per l'Instituto de Estudios Internacionales y Europeos Francisco de Vitoria de la Universidad Carlos III de Madrid i parla des de la gestió i desenvolupament de la Conferència, de la Convenció per a l'Eliminació de totes les formes de Discriminació contra la Dona (CEDAW), etc. Les ponències són: Cuando lo personal es político y es política; Progresos y obstáculos en la aplicación de la Convención para la Eliminación de todas las Formas de Discriminación contra la mujer; Women's rights and the right to complain. Towards an optional protocol to the women's convention?; The protection of the human rights of migrant women; The access of women to processes of adoption of political decisions; Le droit a l'égalité des sexes. Des modifications nécessaires au traité de l'Union Européenne; Las mujeres, la pobreza y el derecho al desarrollo; i La imagen de las mujeres y los hombres en la publicidad y los medios de comunicación. Inclou també el text de la Declaració de Pequín.

Muñoz Muñoz, Ana M^a (dir.). *Recursos sobre protección de los derechos de la mujer en Internet.* Sevilla: Defensor del Pueblo Andaluz, 2001. 125 p. + 1 disquet. Guia de recursos a Internet sobre els drets de la dona ordenats segons la

dependència orgànica: organismes internacionals, de la Unió Europea, d'Espanya, etc. Té un índex de títols i un de matèries. El disquet reproduceix el contingut del llibre en format html.

Recettes pour le mainstreaming: programme d'action communautaire à moyen terme pour l'égalité des chances entre femmes et hommes (1996/2000). Palermo: Arcidonna, 2001. 76 p. Recull de 56 experiències sobre bones pràctiques en la política, l'activitat econòmica i la conciliació de la vida familiar i laboral.

Rossilli, Mariagrazia (coord.). *Políticas de género en la Unión Europea*. Madrid: Narcea, 2001. 277 p. (Mujeres). Estudi sobre les polítiques de la UE que afecten les dones. Cada capítol l'ha escrit una experta vinculada al món universitari. Dóna una visió evolutiva del que s'ha fet en camps concrets: programes d'acció, democràcia paritària, acció sindical, immigració i tràfic de dones, legislació. Al final hi ha una relació dels principals documents de la UE sobre la igualtat: tractats, directives, etc.

Sampedro, María Rosario. *Administración local y políticas de igualdad de la mujer*. Madrid: Federación Española de Municipios y Provincias, 1992. 92 p. L'autora es basa en els resultats de l'enquesta passada el 1990 a les comunitats autònomes, diputacions i ajuntaments per saber en quins àmbits s'articulen les actuacions i quines són les línies bàsiques.

Situación actual de las políticas y planes de igualdad en el ámbito municipal. Madrid: Federación Española de Municipios y Provincias. Àrea de la Mujer, 2001. 88 p., [10] p. Anàlisi de la situació de les dones a nivell municipal i les actuacions realitzades des de diferents aspectes per les corporacions locals. Inclou el qüestionari passat.

Universitat d'Estiu de la Dona (5a: 1997: Barcelona). *Cinquena Universitat d'Estiu de la Dona: 10 anys de polítiques públiques per a la igualtat a Catalunya*. Barcelona: Institut Català de la Dona, 1998. 247 p. Actes de la 5a Universitat que va tractar sobre les polítiques públiques. Tot i que el títol diu que les polítiques són a Catalunya, de fet hi ha ponències que parlen de les polítiques lligades a les Nacions Unides, experiències de l'OIT, del Consell d'Europa i de la Comissió Europea i també experiències concretes de les autonomies basca, balear i valenciana. També inclou experiències de sensibilització emmarcades en el 4t Programa d'Acció Comunitària.

Valiente Fernández, Celia. *Guía práctica para la elaboración de planes y políticas de igualdad municipales*. Madrid: Instituto de la Mujer: FEMP, 2001. 69 p. Com el títol ja ens informa, aquesta guia és una eina pràctica per elaborar una política d'igualtat. Estructurada en sis capítols, el primer ens endinsa en els plans d'igualtat i la resta en el procés per fer un pla.

Organismes d'igualtat

Apartat on hi ha una mostra de documents sobre els organismes d'igualtat, les seves memòries i llibres commemoratius. Actualment molts d'aquests organismes tenen seu a Internet en forma de web on s'acostuma a explicar entre altres coses, la història, funcions i serveis, per la qual cosa aquest apartat es complementa amb el d'Internet.

Institut Balear de la Dona. *Institut Balear de la Dona: memòria 2000-2001*. [Palma de Mallorca]: Institut Balear de la Dona, 2002. 95 p.

- Instituto Canario de la Mujer. [00] *memoria 2000*. Gran Canaria: Instituto Canario de la Mujer, 2001. 154 p.
- Institut Català de la Dona. *Memòria de l'Institut Català de la Dona 1994*. Barcelona: Institut Català de la Dona, 1995. 152 p.
- Institut Català de la Dona. *Memòria de l'Institut Català de la Dona 1995*. Barcelona: Institut Català de la Dona, 1995. 90 p.
- Instituto de la Mujer *10 años del Instituto de la Mujer*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1994. 175 p.
- Instituto Navarro de la Mujer. *Memoria 2001*. Pamplona: Instituto Navarro de la Mujer, 2002. 146 p.
- Emakunde. *Emakunde: hamar urte euskal gizartearekin= Emakunde: diez años con la sociedad vasca: 1988-1998*. Vitoria-Gasteiz: Emakunde, 1998
- Granados Vaquero, Elena. "Instituto Andaluz de la Mujer: la creación de un órgano autonómico para la igualdad entre géneros". A: Jornadas de Investigación Interdisciplinaria (12: 1997: Madrid). *Género y ciudadanía: revisiones desde el ámbito privado: XII Jornadas de Investigación Interdisciplinaria*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid. Instituto Universitario de Estudios de la Mujer, 1999. pp. 391-405.

Plans i programes

Recull de plans i programes per a la igualtat i les seves avaluacions. En els darrers temps, a més a més dels plans de caire general, també se'n fan de sectorials. Sobretot s'hi tracta el tema de la violència vers les dones. Aquest recull només integra els plans generals.

Alcobendas. Ayuntamiento. Casa de la Mujer. *Plan integral para las mujeres de Alcobendas: propuestas de objetivos y acciones 2000-2003*. Alcobendas: Ayuntamiento, 2000. 32 p.

Barcelona. Ajuntament. Àmbit de Benestar Social. *Pla municipal per a les dones de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament. Àmbit de Benestar Social, 1991. 28 p.

Barcelona. Ajuntament. Àmbit de Benestar Social. *Pla municipal per a les dones de Barcelona : balanç de l'actuació 1991-1994*. Barcelona: Ajuntament. Àmbit de Benestar Social, 1995. 91 f.

Barcelona. Ajuntament. Direcció de Serveis de Planificació i Recerca. *Programa municipal per a les dones 2001-2004*. Barcelona: Ajuntament. Sector de Serveis Personals, 2002. 124 p.

Barcelona. Ajuntament. Direcció d'Estratègies de Benestar Social. *Pla municipal per a les dones : balanç de l'actuació 1996-1999*. Barcelona: Ajuntament. Direcció d'Estratègies de Benestar Social, 1999. 141 p.

Barcelona. Diputació. Oficina Tècnica del Pla d'Igualtat. *Pla integral per la igualtat d'oportunitats 1998-2002*. Barcelona: Diputació. Oficina Tècnica del Pla d'Igualtat, 1999. 51 p.

Castella i Lleó. Junta. Dirección General de la Mujer. *Plan Integral de Igualdad de Oportunidades entre Mujeres y Hombres en Castilla y León 2001-2005*. [Valladolid]: Junta de Castilla y León. Dirección General de la Mujer, 2001. 79 p.

Catalunya. Generalitat. Comissió Interdepartamental de Promoció de la Dona. *Pla d'actuació del govern de la Generalitat de Catalunya per a la igualtat d'oportunitats per a les dones: 1989-1992*. Barcelona: Comissió Interdepartamental de Promoció de la Dona, 1989. 59 p.

Consell d'Europa. *Cuarto programa de Acción Comunitario para la Igualdad de Oportunidades entre Hombres y Mujeres (1996-2000)*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1996. 63 p. (Documentos; 20).

Emakunde. *Evaluación global del II Plan de Acción Positiva para las Mujeres en la Comunidad Autónoma del País Vasco (1995-1998)*. Vitoria: Emakunde, 2001. 168 p.

Emakunde. *II Plan de Acción Positiva para las Mujeres en la Comunidad Autónoma de Euskadi = Euskaldiko Autonomi Elkarteko Emakumeentzako Ekintza Positiboen II. Plana*. Vitoria : Emakunde, 1996. 158, 154 p.

Emakunde. *III Plan de Acción Positiva para las Mujeres en la Comunidad Autónoma de Euskadi: enfoque de género en las políticas públicas*. Vitoria: Emakunde, 1999. 200, 200 p.

Extremadura. Junta. Dirección General de la Mujer. *II Plan para la igualdad de oportunidades de las mujeres de Extremadura: una apuesta por la dignidad de las personas*. [Badajoz]: Junta de Extremadura. Dirección General de la Mujer, DL 2000. 1 cd (document pdf 100 p.)

Granada. Ayuntamiento. Concejalía de la Mujer. *III Plan Municipal de Igualdad de oportunidades entre los géneros 2001-2005*. Granada: Ayuntamiento. Concejalía de la Mujer, 2001. 184 p.

Instituto Andaluz de la Mujer. *II Plan para la igualdad de las mujeres: informe de evaluación*. Sevilla: Instituto Andaluz de la Mujer, 1999. 123 p.

Instituto Canario de la Mujer. *II Plan Canario de igualdad de oportunidades de las mujeres 1997-2000*. [S.l]: Instituto Canario de la Mujer, [s.a.]. 89 p.

Institut Català de la Dona. *Igualtat d'oportunitats per a les dones: IV Pla d'Actuació del Govern de la Generalitat de Catalunya per a la Igualtat d'Oportunitats per a les Dones (2001-2003)*. Barcelona: Institut Català de la Dona, 2002. 56 p.

Instituto de la Mujer. *Evaluación del plan para la igualdad de oportunidades de las mujeres (1988-1990)*. Madrid: Instituto de la Mujer, [s.a.]. 70 , [41] f. (Informe).

Instituto de la Mujer. *Síntesis de resultados de la evaluación del II Plan para la Igualdad de Oportunidades entre Mujeres y Hombres (1993-1995)*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1997. 83 p.

Instituto de la Mujer. *Síntesis de resultados de la evaluación del III Plan para la Igualdad de Oportunidades entre Mujeres y Hombres (1997-2000)*. Madrid: Instituto de la Mujer, 2002. 88 p.

Instituto de la Mujer. *III Plan para la igualdad de oportunidades entre mujeres y hombres 1997 - 2000*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1997. 111 p.

Lleó. Ayuntamiento. *I Plan de Igualdad de Oportunidades para la mujer 2001– 2004*. León: Ayuntamiento de León. Oficina de Información a la Mujer y Educación, 2001. 65 p.

Telde. Ayuntamiento. *II Plan de Igualdad de Oportunidades 2000-2003*. [Telde]: Ayuntamiento de Telde, 2001. 50 p.

Valladolid. Ayuntamiento. *II Plan Municipal de Igualdad entre Mujeres y Hombres 1998-2001*. Valladolid: Ayuntamiento, 1998. 24 p.

Valladolid. Diputación. *II Plan provincial de igualdad de oportunidades entre mujeres y hombres: 2001-2003*. [Valladolid]: Diputación Provincial de Valladolid, 2001. 51 p.

Zierbena. Ayuntamiento. *I Plan municipal de acción positiva para las mujeres de Zierbena (2001 – 2003)*. [Bilbao]: Ayuntamiento, 2001. 1 cd (30 p. en pdf).

Tractats i normatives

Recull de documents sobre tractats, legislació i altres normatives i acords.

Las conferencias ministeriales del Consejo de Europa sobre igualdad entre mujeres y hombres. Madrid: Instituto de la Mujer, 1999. 125 p. (Documentos; 27). Textos aprovats de quatre conferències ministerials: la primera, Estrasburg 1996, que va adoptar la resolució sobre polítiques i estratègies per aconseguir la igualtat a la vida política; la segona, Viena 1989, per accelerar la igualtat real; la tercera, Roma 1993, sobre les polítiques contra la violència; i la quarta, Istambul 1997, que va adoptar la igualtat com el fonament de la democràcia. Text bilingüe, castellà-anglès.

Las Conferencias mundiales de Naciones Unidas sobre las mujeres. Madrid: Instituto de la Mujer, 1999. 848 p. (Documentos; 26). Les conferències mundials sobre les dones han estat convocades per les Nacions Unides des de 1975 com un mitjà per garantir els mateixos drets i oportunitats per a homes i dones, per elaborar propostes d'actuació i avaluar els avanços aconseguits. El llibre recull els textos aprovats de la primera conferència a Mèxic de 1975, la segona a Copenhaguen el 1980, la tercera a Nairobi el 1985 i a Pequín el 1995.

Consell d'Europa. *Carta de los derechos fundamentales de la Unión Europea: (2000/C364/01)*. Madrid: Instituto de la Mujer, 2001. 38 p. (Documentos; 32). La Carta és un text que podríem definir com un pas previ a una Constitució per a Europa. S'estructura en un preàmbul i 54 articles entorn de sis valors fonamentals: la dignitat, les llibertats, la igualtat, la solidaritat, la ciutadania i la justícia.

La Convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra la mujer y el Protocolo opcional a la Convención. Madrid: Instituto de la Mujer, 1999. 79 p. (Documentos; 25). L'article 13 del Protocol diu que "Cada Estado Parte se compromete a dar a conocer ampliamente y a dar publicidad a la Convención y al presente Protocolo...". Aquest llibre està fet per complir amb aquest compromís de divulgació. Text bilingüe castellà i anglès.

Declaración de Beijing y Plataforma para la Acción: IV Conferencia Mundial sobre las Mujeres Beijing (China), septiembre 1995. Madrid: Instituto de la Mujer, 1996. 304 p. (Documentos; 19). Textos complets de la Declaració i la Plataforma.

Dones de Catalunya a Pequín: per a la igualtat i la pau: mirar el món a través dels ulls de les dones. Barcelona: Institut Català de la Dona, 1995. 198 p. Textos en català de la Declaració i de la Plataforma d'Acció resultants de la quarta Conferència Mundial. Inclou també un història de les conferències mundials i sobre la participació de les dones de Catalunya a la de Pequín.

Hacia una estrategia marco comunitaria sobre la igualdad entre hombres y mujeres (2001-2005). Madrid: Instituto de la Mujer, 2001. 63 p. (Documentos; 33). Conté la Comunicació de la Comissió al Consell, al Parlament Europeu, al Comitè Econòmic i Social i al Comitè de les Regions, de 21 de febrer de 1996 "Integrar la igualdad de oportunidades entre hombres

y mujeres en el conjunto de las políticas y acciones comunitarias". I també la decisió del Consell de 20 de desembre de 2000 on s'estableix el Programa d'Acció.

Igualdad de oportunidades entre mujeres y hombres: textos comunitarios. Luxemburgo: Comisión Europea, 1999. 174 p. (Igualdad entre hombres y mujeres. Principals textos jurídics, directives, recomanacions, resolucions, etc. que formen la base de la política comunitària en el tema de la igualtat d'oportunitats.

Nacions Unides. Assemblée General. Sessió Especial. 23^a. 2000. Nova York. Comitè Especial Plenari. *La dona l'any 2000: igualtat entre els gèneres, desenvolupament i pau per al segle XXI: informe del Comitè Especial plenari del vint-i-tresè període extraordinari de sessions de l'Assemblée General*. Barcelona: Institut Català de la Dona, 2000. 63 p. Traducció al català del text resultant de la sessió especial de l'Assemblée General de l'ONU. L'objectiu de la sessió va ser veure quina havia estat l'aplicació de la Declaració i la Plataforma d'Acció de Beijing.

Nacions Unides. Comitè para la Eliminación de la Discriminación contra las Mujeres. *Convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra las mujeres y recomendaciones: manifiesto hacia una cultura de la igualdad entre mujeres y hombres mediante la educación*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1995. 100 p. (Documentos; 18). Text de la Convenció que va aprovar l'Assemblée General de les Nacions Unides. Reclama la igualtat per a la dona i demana la promulgació de lleis nacionals en aquest sentit. Recull les recomanacions generals i suggeriments del CEDAW.

Normativa comunitaria en materia de igualdad de trato : recopilación actualizada a 31 de diciembre de 1997. 2^a ed. rev. Madrid: Instituto de la Mujer, 1998. 533 p. (Documentos; 14). Recull de directives, resolucions, recomanacions, etc.

Ordóñez Solís, David. *La igualdad entre hombres y mujeres en el Derecho europeo*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1999. 447 p. (Estudios; 59). Aquest estudi s'inicia amb una anàlisi del principi d'igualtat en el Dret comunitari europeu (Tractats constitutius) i el dret que se'n deriva, principalment les directives. Després examina la interpretació i el desenvolupament jurisdiccional d'aquest principi per part del Tribunal de Justícia i en la protecció efectiva en la jurisprudència comunitària. Finalment es relaciona el principi comunitari d'igualtat entre dones i homes amb altres ordenaments nacionals. Al final del llibre es recull una selecció de legislació comunitària sobre el tema i de sentències del Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees, del Tribunal Constitucional Español i del Tribunal Europeu de Drets Humans.

Resultados de las sesiones especiales de la Asamblea General de Naciones Unidas. Madrid: Instituto de la Mujer, 2001. 167 p. (Documentos; 34). Informes del Comitè Especial Plenari del vint-i-tresè i vint-i-quatrè períodes de sessions: *La Mujer en el año 2000* i *Cumbre Mundial de Desarrollo Social*. En ells s'examina i avalua l'aplicació de les resolucions de les conferències mundials de Copenhague i de Pequín.

Rincón, Ana (coord.). *Convención sobre la eliminación de todas las formas de discriminación contra la mujer y protocolo facultativo = Emakumeak deskriminatze edozein era saihesteko konbentzioa eta hantazko protokoloa*. Vitoria-Gasteiz: Emakunde, 2000. 98, 92 p. (Guía = Gidaliburua; 9). Text de la Convecció de les Nacions Unides (CEDAW) que va aprovar l'Assemblée General el 18 de desembre de 1979 i que va entrar en vigor el 3 de setembre de 1981, i, també el text del protocol facultatiu de la Convecció. Alhora hi ha també una anàlisi sobre el protocol i les declaracions d'alguns estats.

Webs

Ajuntament de Barcelona. Barcelona amb les Dones

<http://www.bcn.es/dones/> [Consulta: 15 d'octubre de 2002]

Conjunt d'informació sobre les polítiques d'igualtat que està desenvolupant l'Ajuntament de Barcelona, els òrgans de participació i sobre els diferents serveis que són a l'abast de la ciutadania.

Ajuntament de Barcelona. Centre Municipal d'Informació i Recursos per a les Dones

<http://www.cird.bcn.es/> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

La web del CIRD ofereix informació sobre les dones de Barcelona, l'acció de l'Ajuntament vers el col·lectiu femení, els serveis i recursos de què disposa (bases de dades, catàleg d'accés al fons documental, publicacions, maletes pedagògiques), legislació, recull d'enllaços a webs classificats per temes, agenda de Barcelona i notícies diverses.

Ajuntament de l'Hospitalet. Programa Municipal per a la Dona

<http://www.l-h.es/caid/> [Consulta: 14 d'octubre de 2002]

Web del Programa i del Centre d'Atenció i Informació a la Dona (CAID). Podem trobar informació sobre els serveis, notícies i agenda. Té les publicacions en format pdf.

Ayuntamiento de Alcorcón. Concejalía de Igualdad de Oportunidades para la Mujer

<http://www.ayto-alcorcon.es/alcaldiayconcejalias/Cmujer/default.htm> [Consulta: 14 d'octubre de 2002]

Informació sobre els serveis i les associacions del municipi, programa d'activitats. No té el Pla d'igualtat a text complet.

Ayuntamiento de Avilés. Servicios Municipales de la Mujer

<http://www.ayto-aviles.es/mujer.htm> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

A més d'informació diversa sobre serveis i activitats, hi ha un enllaç al II Plan de Igualdad de Oportunidades para las Mujeres de Avilés 2000-2003

Ayuntamiento de Córdoba. Consejo Municipal de la Mujer

<http://www.ayuncordoba.es/Mujer/cmm/> [Consulta: 14 d'octubre de 2002]

Informació sobre el Consell i el seu pla de treball. Quan es clica a Recursos es desplega un submenú on hi ha referència de serveis. Tot i que hi posa el nom, encara no hi ha el pla d'igualtat.

Ayuntamiento de León. Concejalía de Igualdad de Oportunidades y Educación

<http://www.aytoleon.com/mujer/> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

Web en què podem trobar el Plan de Igualdad de Oportunidades i informació sobre els serveis de l'Oficina Municipal de Información a la Mujer.

Ayuntamiento de Madrid. Área de promoción de la igualdad y empleo

<http://www.munimadrid.es/Principal/ayuntamiento/corporacion.asp> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

No és una àrea adreçada només a la dona en el tema del treball però sí en el referent a la igualtat. Té el projecte del primer pla d'igualtat. S'hi accedeix clicant *organigrama municipal* i després a l'*área de promoción y empleo* i a *promoción igualdad y empleo*. És interessant l'apartat de *Tejiendo redes*, en el qual es tracta el tema de la conciliació familiar i laboral.

Ayuntamiento de Palencia. Concejalía de la Mujer

<http://www.turwl.com/now-cmujer> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

A la seva pàgina troben informacions diverses sobre els serveis que donen, treball, etc. i el *Plan Municipal de Igualdad de Oportunidades para la Mujer* en format comprimit zip.

Cantabria. Dirección General de la Mujer

<http://mujerdecantabria.com/> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

Conté el II Plan de Igualdad de Oportunidades entre Mujeres y Hombres de Cantabria 1998-2000. Inclou també informació sobre la Direcció General i sobre els programes i serveis de la seva comunitat i organismes i actuacions de les altres comunitats autònomes. Guia de recursos per a les dones i publicacions.

Castilla y León. Dirección General de la Mujer e Igualdad de Oportunidades

<http://www.jcyl.es> [Consulta: 15 d'octubre de 2002]

S'hi accedeix a partir de la Consejería de Sanidad y Bienestar Social i després la Dirección General de la Mujer. Dóna informació sobre la Direcció General, funcions, accions i el Consejo Regional de la Mujer. Inclou el tercer Plan de Igualdad de Oportunidades i informacions diverses sobre premis que convoquen, el centre de documentació...

Comunidad de Madrid. Dirección General de la Mujer

<http://www.comadrid.es/trabajo/estruct/mujer/> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

Explicació i estructura de la DGM. Hi podem trobar el *Plan de igualdad de Oportunidades*, accés al Centre de documentació i informacions diverses sobre cursos, jornades, etc.

Diputació de Barcelona. Oficina Tècnica del Pla d'Igualtat

<http://www.diba.es/dona> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

Informació sobre l'Oficina Tècnica, l'acció de la Diputació de Barcelona en el tema de la igualtat: relació dels plans de diferents municipis, projectes, publicacions i exposicions.

Diputación de Granada. Área de la Mujer

<http://www.dipgra.es/cpmujer.htm> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

Fitxes d'explicació dels programes que duu a terme la Diputació, campanyes, serveis y publicacions, entre elles la revista *Pandora* que dóna el sumari i resums dels articles.

Diputación de Valladolid

<http://www.dip.valladolid.es/default.htm> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

A la pàgina inicial de la Diputació hi ha un enllaç al *II Pla Provincial de Igualtat de Oportunidades entre Mujeres y Hombres*.

Diputación Foral de Álava

[<http://www.alava.net>](http://www.alava.net) [Consulta: 16 d'octubre de 2002]

Des de Materias, Asuntos Sociales podem accedir al *Primer Plan Foral para la Igualdad de Oportunidades entre Mujeres y Hombres en Álava*.

Diputación Provincial de Córdoba. Delegación de la Mujer

[<http://www.eprinsa.es/mujer/dmuj_Of.htm>](http://www.eprinsa.es/mujer/dmuj_Of.htm) [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

Informació sobre jornades, programes i accions diverses. A la *Comisión transversal de género* podem trobar el *II Plan de igualdad 2000-2003*, un butlletí informatiu i les accions dutes a terme.

Diputación Provincial de Málaga. Servicio Provincial de la Mujer

[<http://www.dpm.mujer.org/home.asp>](http://www.dpm.mujer.org/home.asp) [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

Dóna explicacions sobre tallers diversos que organitzen, novetats arribades al centre de documentació, informació sobre l'aplicació de la transversalitat de gènere a la Diputació. No inclou cap pla d'igualtat.

Emakunde / Instituto Vasco de la Mujer

[<http://www.emakunde.es/>](http://www.emakunde.es/) [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

Explicació sobre l'organisme, la seva història i funcions. La web inclou una explicació sobre el *III Plan de Acción Positiva para las Mujeres de la Comunidad Autónoma de Euskadi*. També hi ha l'accés al catàleg del centre de documentació, agenda d'activitats i recursos per a dones classificats per temes.

Institut Balear de la Dona

[<http://www.caib.es>](http://www.caib.es) [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

Per trobar la informació de l'Institut Balear de la Dona cal entrar per Serveis d'Atenció al Ciutadà, Conselleries, la Conselleria de Benestar Social i d'allí l'Institut. Informa de cursos i jornades. A la relació de fitxes associades trobem informació de temes diversos que inclouen documents en format pdf com per exemple el *d'Estratègies de prevenció i tractament de la violència domèstica*.

Institut Català de la Dona

[<http://www.gencat.net/icdona>](http://www.gencat.net/icdona) [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

Web de l'Institut Català de la Dona de la Generalitat de Catalunya. En ella podem trobar el *IV Pla d'actuació del Govern de la Generalitat de Catalunya per a la Igualtat d'Oportunitats per a les dones (2001-2003)* i el *Pla integral de prevenció de la violència de gènere*. A l'apartat Institut Català de la Dona podem trobar tots els plans d'actuació anterior. També trobem els de la Unió Europea a Programes europeus. Al catàleg del centre de documentació accedim a la consulta referencial del seu fons documental i fent una cerca obtindriem les referències sobre el tema. Ajuts, premis que convoca, agenda, etc.

Instituto Andaluz de la Mujer

<http://www.iam.juntadeandalucia.es/default.htm> [Consulta: 15 d'octubre de 2002]

Web que explica les funcions de l'Institut i la seva organització i serveis. Per altra banda dóna dades estadístiques sobre les dones classificades per temes, publicacions de l'IAM, algunes d'elles a text complet en pdf com les *Guías de salud*, els materials d'educació. L'apartat de violència té el pla i la seva avaluació. Inclou també els sumaris de les revistes *Meridiam* i *Artículo 14*.

Instituto Aragonés de la Mujer

<http://www.aragob.es/pre/iam> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

Web que inclou informació sobre l'Institut i el III Plan de Acción Positiva para las Mujeres en Aragón. 2001-2004. Important és l'apartat sobre violència de gènere amb molta informació, tant de dades estadístiques com informació sobre casos d'acollida, etc. Té també un apartat sobre coeducació i un altre sobre esport. A publicacions podem trobar els plans, les memòries anuals de l'IAM, estadístiques, i la revista jurídica *Aequalitas*, editada per l'IAM i la Universidad de Zaragoza, entre altres documents. A polítiques d'igualtat tornem a trobar els plans i la Plataforma d'Acció de la Conferència de Beijing.

Instituto de la Mujer

<http://www.mtas.es/mujer/default.htm> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

Informació sobre els programes que duen a terme. Inclou: *Mujeres en cifras*, estadístiques per temes actualitzades de forma continuada, un observatori sobre el sexisme en la publicitat, informació sobre les publicacions i sobre la *Unió Europea* i *Nacions Unides* amb els programes d'acció. A Servicios de Acceso directo a ciudadanas y ciudadanos podem trobar el mapa actiu dels organismes d'igualtat espanyols. El centre de documentació encara que no ofereix accés directe al seu catàleg sí que té el *Boletín de sumarios* on es pot trobar bibliografia sobre la dona.

Instituto de la Mujer de Extremadura

<http://www.mujerextremadura.com> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

Història i funcions de l'Institut. Inclou directori de serveis per a les dones i agenda. A l'apartat de violència hi ha diversos documents com el Pla d'actuació, un protocol per eradicar la violència...

Instituto Navarro de la Mujer

<http://www.cfnavarra.es/inam> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

Informació sobre l'Institut, la seva estructura i funcions. A "Publicaciones" trobem la memòria i informació sobre diversos programes.

Organización Internacional del Trabajo (OIT). Mujer, Formación y Trabajo

<http://www.ilo.org/public/spanish/region/ampro/cinterfor/temas/gender/> [Consulta: 18 d'octubre de 2002]

Segons es defineixen és un espai d'intercanvi entorn de la formació i el treball de les dones a Amèrica Llatina. Entre altres coses podem trobar a l'apartat *Igualdad de oportunidades*, les estratègies i instruments dels organismes internacionals entorn la igualtat d'oportunitats en el treball i la formació.

ONU. Oficina del Alto Comisionado para los Derechos Humanos

http://www.unhchr.ch/spanish/hchr_un_sp.htm [Consulta: 18 d'octubre de 2002]

Web de les Nacions Unides sobre els drets humans. Podem trobar informació sobre la dona entrant per *Temas / Mujer*.

ONU. Women Watch

<http://www.un.org/womenwatch/> [Consulta: 18 d'octubre de 2002]

Portal de les Nacions Unides sobre les dones. Informa sobre el que fa aquest organisme per a les dones. Té enllaços a les altres seues web de les Nacions Unides per a les dones: la Divisió per al Desenvolupament de la Dona (DAW) <http://www.un.org/womenwatch/daw/index.html>, la Convenció per a l'Eliminació de totes les formes de discriminació vers les Dones (CEDAW) <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>, la Comissió sobre la Situació de la Dona (CSW) <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/index.html> el Fons de les Nacions Unides per al Desenvolupament de les Dones (UNIFEM) [http://www.unifem.undp.org/sobre el desenvolupament i l'Institut Internacional d'Investigació i Capacitació de les Nacions Unides per a la Promoció de la Dona \(INSTRAW\) <http://www.un-instraw.org/>](http://www.unifem.undp.org/sobre_el_desenvolupament_i_l_institut_internacional_d_investigaci_i_capacitaci_de_les_nacions_unides_per_a_la_promoci%C3%B3_de_la_dona_(INSTRAW))

La Rioja. Dirección General de Bienestar Social

http://www.larioja.org/web/centrales/servicios_sociales/mujer.htm [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

A l'apartat *Mujer* trobarem el *II Plan integral de la Mujer 2001-2004* i el *II Plan contra la violencia doméstica en La Rioja 2001-2004*, tots dos en format pdf. També informa sobre programes socials, entitats, òrgans de participació, etc.

Unió Europea. Égalité entre les Femmes et les Hommes

http://europa.eu.int/comm/employment_social/equ_opp/index_fr.htm [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

L'adreça donada és de la web en francès, però existeix també en anglès tot i que els documents estan en diversos idiomes. Inclou el document *Hacia una estrategia marco comunitaria sobre la igualdad entre hombres y mujeres 2001-2005*, i els diversos programes sobre igualtat d'oportunitats. Els informes anuals. Legislació. I un important apartat sobre els llocs web entorn de la igualtat d'oportunitats a nivell de la Unió Europea, nacional, internacional, ONG.

Xunta de Galicia. Servicio Galego de Igualdade

<http://www.xunta.es/auto/sgi/index.htm> [Consulta: 12 d'octubre de 2002]

El Servicio galego da igualdade queda dins de la Consellería de Promoción do Emprego, Muller e Xuventude. Si entrem a Servicio Galego de igualdade trobem informació principalment sobre violència vers les dones. També hi ha força informació referent a la família.

MONOGRAFIES

Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona (12-16 anys)

Departament d'Estudis i Avaluació de l'Institut Municipal d'Informàtica (IMI)

L'Institut Municipal d'Educació de Barcelona (IMEB) impulsa cada any l'Audiència pública per als nois i noies de Barcelona. L'Audiència pública és una forma de participació a través de la qual la ciutadania fa propostes a l'Administració municipal, que d'aquesta manera s'obre a la gent jove perquè, després d'un procés de reflexió col·lectiva, presentin les seves conclusions en una sessió presidida per l'Alcalde. La VII Audiència pública als nois i noies de Barcelona va tenir lloc el passat 13 de maig de 2002 i, sota el títol "Ens movem per Barcelona. Com veiem la mobilitat a la ciutat?", va abordar el tema de la mobilitat i la gent jove, tot fent referència als diferents desplaçaments que duen a terme els nois i noies barcelonins en la seva vida quotidiana. La celebració de l'Audiència pública per als nois i noies de Barcelona va ser una ocasió per reflexionar de manera col·lectiva sobre com els joves viuen la ciutat des del punt de vista de la mobilitat. En aquest context, el Comissionat del Pacte per la Mobilitat i el Pla de Seguretat Viària, en col·laboració amb l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona, encarregà una investigació que ha aportat dades objectives sobre aquest aspecte i permet fonamentar el diàleg i la reflexió de tots els actors implicats. L'estudi ha estat realitzat pel Departament d'Estudis i Avaluació (Institut Municipal d'Informàtica) de la Direcció de Comunicació Corporativa i Qualitat.

L'objectiu general d'aquesta investigació és, doncs, conèixer els hàbits dels nois i noies estudiants d'educació secundària obligatòria (ESO) a l'hora d'efectuar els desplaçaments necessaris per dur a terme activitats quotidianes, tant en la vida escolar com de lleure, així com també el seu grau de satisfacció i les expectatives que tenen respecte del sistema vigent de transport públic.

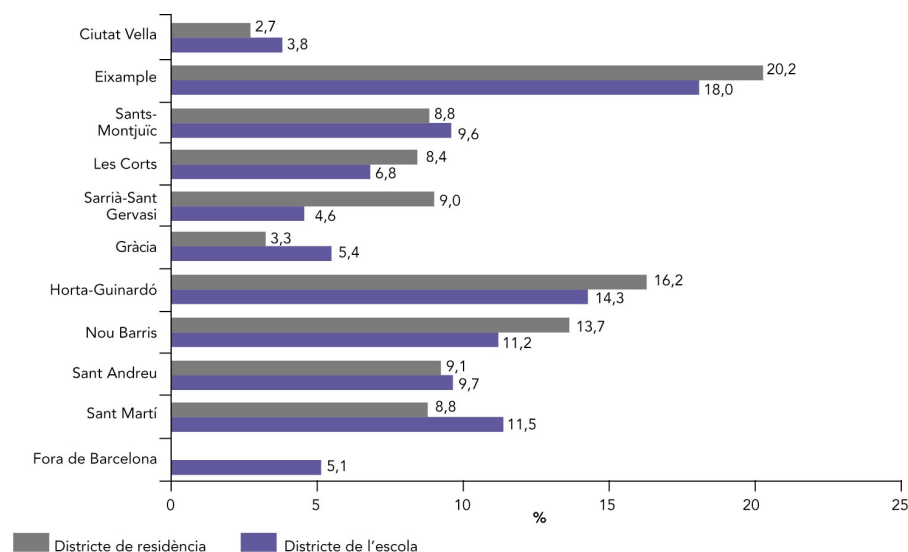
La metodologia emprada ha estat un estudi quantitatiu basat en 4.489 entrevistes autoemplenades sota supervisió, subministrades a una mostra representativa d'alumnat d'educació secundària obligatòria (entre 12 i 16 anys) procedents de diverses escoles de Barcelona. L'alumnat va ser prèviament seleccionat d'acord amb quotes segons la distribució real de la població estudiantil. La selecció fou aleatòria, i es va tenir en compte la dependència del centre acadèmic (públic o concertat), el districte municipal d'ubicació, el nombre d'alumnes i el curs escolar dels nois i noies. El treball de camp va tenir lloc entre el 2 i el 26 d'abril de 2002.

Perfil dels nois i noies

El 70,5 % dels nois i noies entrevistats tenen 13, 14 i 15 anys. Hi ha un 14,3 % que es troba entre els 16 i els 17 anys, en el darrer curs de l'ESO.

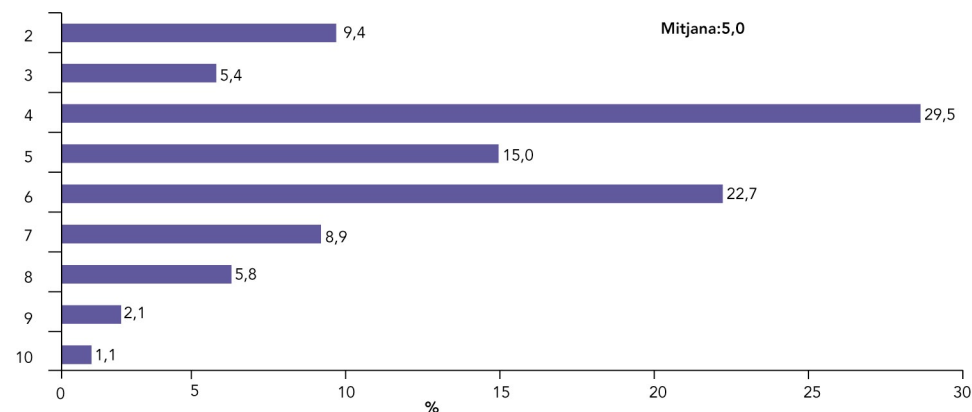
Tres quartes parts assisteixen a escoles concertades i la resta va a centres de titularitat pública.

Gràfic 1.
Districte municipal de l'escola i de residència de l'alumnat d'ESO. Barcelona, 2002

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona. Ajuntament de Barcelona.

Gràfic 2.
Nombre de desplaçaments de l'alumnat d'ESO. Barcelona, 2002

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona. Ajuntament de Barcelona.

L'Eixample és el districte que concentra més alumnat, tant que hi resideix com que assisteix a escoles del districte. Sarrià-Sant Gervasi és el districte que presenta una diferència més gran entre els nois i noies que hi viuen i els que hi van a escola, a favor d'aquests darrers, mentre que a Gràcia i Sant Martí es dona el fenomen invers (gràfic 1).

En total, el 66,8 % de l'alumnat assisteix a escoles ubicades al mateix districte on resideix, un 28 % va a una escola situada a un districte diferent i un 5,1 % viu fora de Barcelona.

Hàbits de mobilitat

1. Desplaçaments quotidians

En aquest capítol es determina com es desplaça la gent jove a l'hora de realitzar les seves activitats diàries, amb quina freqüència ho fan, quant de temps empren en els desplaçament, en quin horari es realitzen més sovint i com determinades variables objectives —sexe, edat, districte o dia de la setmana estudiat— influeixen en aquests aspectes.

1.1 Nombre de desplaçaments

Els nois i noies entrevistats es desplacen cinc vegades al dia com a mitjana els dies feiners. La mitjana s'incrementa en els de tercer i quart curs d'ESO (5,2 i 5,1 respectivament) i disminueix quan viuen fora de Barcelona (4,1) o bé en un districte diferent al de l'escola (4,7). En conseqüència, les escoles situades als districtes on hi ha més alumnat resident fora d'aquest (és a dir, a Sarrià-Sant Gervasi, Eixample i Horta-Guinardó) són les que presenten una mitjana més baixa de trajectes per persona: en tots aquests casos, la mitjana es troba per sota de 5. Dimarts, dijous i divendres són els dies de la setmana en què es donen més desplaçaments.

Si fem extensives aquestes dades al total d'estudiants d'ESO de la ciutat, tenim que el nombre total de viatges duts a terme en un dia feiner és d'aproximadament 275.000 (gràfic 2).

1.2 Itineraris més freqüents

Les rutes més habituals són les que tenen lloc entre casa i l'institut, bé amb un desplaçament intermedi al domicili o sense. Concretament, el 22,7 % de l'alumnat segueix aquests recorreguts. A continuació se situen els itineraris que inclouen un desplaçament per dur a terme una activitat —esportiva o de lleure— a la sortida de l'institut. En aquest cas, el nombre de persones que es desplacen directament des de l'institut cap a l'indret on té lloc l'activitat és molt similar al de les que passen prèviament per casa. Quan s'ha de dur a terme una activitat esportiva és quan hi ha més tendència a fer un desplaçament intermedi al domicili. D'altra banda, el 53 % dels nois i noies entrevistats es desplacen a casa seva al migdia.

Hi ha un percentatge important, pràcticament el 40 %, que realitza itineraris menys habituals. Es tracta, majoritàriament, d'itineraris més complexos i integrats per més trajectes, de manera que aquests nois i noies són els que presenten una mobilitat més intensa (taula 1).

Taula 1.
Itineraris més freqüents de l'alumnat d'ESO. Barcelona, 2002

% de l'alumnat										
13,39	Casa ▶	Institut ▶	Casa ▶	Institut ▶	Casa					
9,28	Casa ▶	Institut ▶	Casa							
6,76	Casa ▶	Institut ▶	Casa ▶	Institut ▶	Casa ▶	Esport ▶	Casa			
5,98	Casa ▶	Institut ▶	Casa ▶	Institut ▶	Casa ▶	Lleure ▶	Casa			
5,98	Casa ▶	Institut ▶	Casa ▶	Lleure ▶	Casa					
5,22	Casa ▶	Institut ▶	Casa ▶	Esport ▶	Casa					
3,28	Casa ▶	Institut ▶	Casa ▶	Institut ▶	Esport ▶	Casa ▶				
3,15	Casa ▶	Institut ▶	Casa ▶	Institut ▶	Lleure ▶	Casa ▶				
2,25	Casa ▶	Institut ▶	Lleure ▶	Casa						
2,03	Casa ▶	Institut ▶	Esport ▶	Casa						
1,43	Casa ▶	Institut ▶	Lleure ▶	Institut ▶	Casa ▶					
1,34	Casa ▶	Institut ▶	Casa ▶	Lleure ▶	Lleure ▶	Casa ▶				

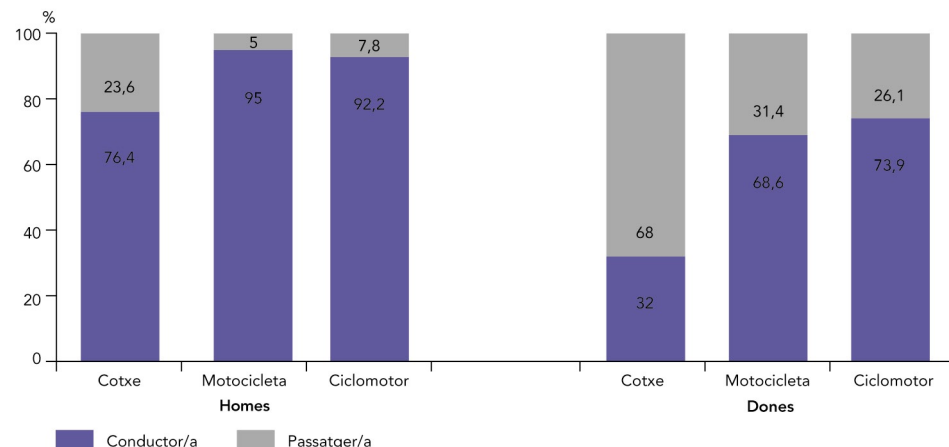
La resta, el 39,9 %, realitzen altres itineraris menys freqüents.
Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona, 2002. Ajuntament de Barcelona.

1.3 Desplaçaments més freqüents

La gran majoria de desplaçaments que realitza l'alumnat d'ESO tenen lloc entre el domicili i l'escola i a l'inrevés: si sumem ambdós itineraris, tenim que representen el 53,5 % del total de desplaçaments. A continuació, però ja a una distància considerable, se situen els trajectes entre els espais de lleure i la llar i els que tenen lloc en direcció contrària (gràfic 3).

El divendres és el dia de la setmana

Gràfic 3.
Persones lesionades i mortes en accidents de trànsit segons la posició en el vehicle i el sexe. Barcelona, 2000

Font: Lesionats per accident de trànsit atesos als serveis d'urgències hospitalàries. Sistema d'informació de dades d'urgències hospitalàries dels lesionats per accident de trànsit (DUHAT). Informe 2000. Institut Municipal de Salut Pública. Ajuntament de Barcelona, 2001.

Taula 2.
Tipus de desplaçaments de l'alumnat d'ESO segons el sexe. Barcelona, 2002

	Total (n = 22.540)	Nois (n = 11.538)	Noies (n = 11.002)
Casa E Institut	29,3	29,8	28,7
Institut E Casa	24,2	25,0	23,4
Activitats de lleure E Casa	10,7	9,8	11,7
Casa E Activitats de lleure	8,2	7,4	9,0
Esports/activitats extraescolars E Casa	5,7	6,7	4,6
Institut E Activitats de lleure	5,1	4,7	5,6
Casa E Esports/activitats extraescolars	4,0	4,9	3,1
Activitats de lleure E Activitats de lleure	3,7	3,1	4,4
Lleure E Institut	2,2	1,9	2,4
Institut E Esports/activitats extraescolars	1,9	2,0	1,9
Altres E Casa	1,1	1,0	1,1
Altres desplaçaments	3,9	3,8	4,1

n: trajectes diferents.

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona, 2002. Ajuntament de Barcelona.

en què es produeixen més desplaçaments cap a activitats de lleure i també, en conseqüència, el dia en què menys nois i noies van directament a casa seva des de l'escola.

En general, s'observa que els nois tendeixen més a fer activitats esportives i extraescolars, mentre que les noies porten a terme més activitats de lleure (taula 2).

1.4 El mitjà de transport utilitzat

Si considerem la globalitat dels trajectes realitzats, veiem que el 73,6 % dels desplaçaments que porten a terme les persones entrevistades els dies feiners es fan a peu. A continuació se situa l'autobús, el cotxe i el metro. La moto, que, tal com veurem, ocupa un lloc prioritari en les preferències dels nois i noies d'aquesta edat, és utilitzada només en un 1,6 % dels viatges. Els desplaçaments al domicili des de les activitats esportives o extraescolars són els que registren menys viatges a peu i on més s'utilitza el cotxe i el transport públic (taula 3).

Com a tendència general, i si tenim en compte el districte de residència de la persona entrevistada, s'observa un comportament diferenciat entre aquelles que viuen a Sarrià-Sant Gervasi, les que viuen fora de Barcelona i de la resta de districtes de la ciutat. Els nois i noies de Sarrià-Sant Gervasi i els que viuen fora de Barcelona són els que menys es desplacen a peu, mentre que els de Nou Barris, Sant Andreu i Ciutat Vella són els que ho fan més. Aquesta menor

Taula 3.
Mitjà de transport utilitzat per l'alumnat d'ESO (multiresposta). Barcelona, 2002

	Total (n = 22.540)	Casa E Institut (n = 6.598)	Institut E Casa (n = 5.455)	Activitats de lleure E Casa (n = 2.416)	Casa E Activitats de lleure (n = 1.842)	Esports/activitats extraescolars E Casa (n = 1.289)	Institut E Activitats de lleure (n = 1.154)	Casa E Esports/ activitats extraescolars (n = 906)
A peu	73,6	73,9	77,6	73,7	75,8	59,4	80,8	67,5
Autobús	8,5	9,1	9,8	5,9	4,7	10,6	7,2	11,6
Metro	6,8	6,2	6,0	7,0	6,5	7,8	6,8	8,4
Cotxe	7,5	7,8	3,8	8,6	8,1	18,8	2,8	9,5
Moto	1,6	1,3	1,2	2,3	2,4	1,3	1,3	1,3
Bicicleta	0,4	0,1	0,1	0,8	1,2	0,5	0,1	0,9
Altres	2,4	2,3	2,2	2,4	2,1	2,6	1,4	1,9

n: trajectes diferents.

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona, 2002. Ajuntament de Barcelona.

Taula 4.
Mitjà de transport utilitzat per l'alumnat d'ESO segons el districte de l'escola (multiresposta). Barcelona, 2002

	Total (n = 22.540)	Ciutat Vella (n= 690)	Eixample (n = 4.389)	Sants- Montjuïc (n = 2.087)	Les Corts (n = 1.960)	Sarrià- Sant Gervasi (n = 1.627)	Gràcia (n = 742)	Horta- Guinardó (n = 3.407)	Nou Barris (n = 3.267)	Sant Andreu (n = 2.288)	Sant Martí (n = 2.083)
A peu	73,6	87,7	64,2	72,4	75,5	42,2	79,2	73,1	81,6	88,5	82,9
Autobús	8,5	1,7	12,2	13,3	10,1	16,5	2,3	8,8	5,4	2,3	3,5
Metro	6,8	5,7	14,0	4,8	1,9	5,2	7,0	7,4	4,8	3,8	5,1
Cotxe	7,5	2,3	6,6	6,8	10,6	15,0	5,7	7,9	7,0	4,8	6,8
Autocar	0,4	0,0	0,1	0,0	0,0	4,7	0,0	0,4	0,1	0,0	0,0
Moto	1,6	2,0	1,3	1,2	1,0	6,4	3,6	1,8	0,9	0,3	0,5
Bicicleta	0,4	0,3	0,1	0,7	0,4	0,6	0,3	0,6	0,1	0,1	0,6
Patins	0,3	0,0	0,3	0,5	0,3	1,0	0,7	0,2	0,2	0,1	0,2
Tren	0,4	0,3	0,6	0,1	0,1	0,7	1,5	0,2	0,1	0,5	0,2
Taxi	0,3	0,1	0,3	0,2	0,3	0,9	0,5	0,1	0,1	0,1	0,3
Ferrocarrils de la Generalitat	1,0	0,3	1,2	0,5	0,1	10,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Funicular	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

n: trajectes diferents.

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona, 2002. Ajuntament de Barcelona.

presència dels desplaçaments a peu és compensada entre els alumnes de Sarrià-Sant Gervasi i de fora de Barcelona amb un pes més important tant del transport públic com del privat: així, el 26,4 % dels desplaçaments d'alumnes que viuen a Sarrià-Sant Gervasi i el 33,6 % dels que resideixen fora de Barcelona es fan amb algun tipus de transport públic, un percentatge que és del 16,7 % per al total de l'alumnat. D'altra banda, un 17 % dels trajectes dels que viuen a Sarrià-Sant

Gervasi i un 27,7 % dels de fora de Barcelona tenen lloc en cotxe o moto, mentre que aquests mitjans són utilitzats en el 9,1 % dels desplaçaments del total de nois i noies entrevistats.

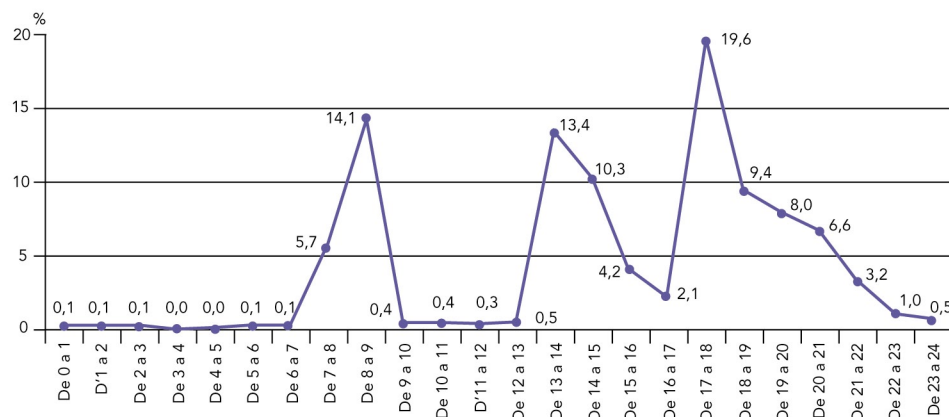
Aquesta tendència s'accentua en-cara més si el que considerem és el districte on s'ubica l'escola: així, les persones que van a escoles de Sarrià-Sant Gervasi efectuen a peu el 42,2 % del total de desplaçaments, en transport públic el 32,4 % i en cotxe o moto el 21,4 %. Pel que fa al trajecte entre la llar i l'institut, el percentatge que el fan a peu es redueix fins al 28,2 %. Un 21,9 % fa aquest desplaçament en cotxe, un 19,3 % en autobús i un 11,9 % en Ferrocarrils de la Generalitat. L'Eixample és el segon districte amb menys viatges a peu a l'escola: representen un 64,2 % del total, mentre que a la resta de districtes el percentatge supera el 70 % (taula 4).

Igualment, els mitjans de transport utilitzats difereixen segons si el districte de residència coincideix amb el de l'escola o no. Mentre que més del 81 % de trajectes que fan els nois i noies del primer grup són a peu, aquesta dada no arriba al 60 % en el cas dels que viuen en un districte diferent d'aquell on estan escolaritzats. Aquests tendeixen a utilitzar força més l'autobús, el metro i —en menor mesura— el cotxe. Aquesta tendència, lògicament, s'accentua encara més entre els que resideixen fora de Barcelona i van a escola a la ciutat: en aquest cas, només el 35 % dels trajectes es fan a peu i augmenta la importància del cotxe (24,5 % dels desplaçaments) i del tren (6,1 %).

Finalment, la influència de l'edat en la manera de desplaçar-se es reflecteix en una progressiva pèrdua de pes del viatge a peu i en cotxe, compensada per l'increment de l'ús del metro i els Ferrocarrils de la Generalitat. A quart d'ESO és on el nivell d'ús de la moto és més alt, tot i que, amb un 3,3 % del total de viatges en aquest grup, no assoleix percentatges significatius.

Gràfic 4.

Distribució percentual de trajectes durant el dia de l'alumnat d'ESO. Barcelona, 2002

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona. Ajuntament de Barcelona.

1.5 Horaris dels desplaçaments

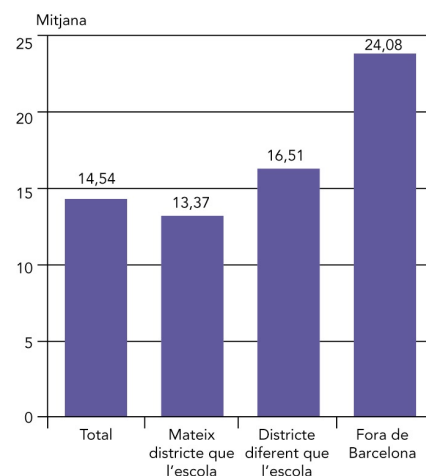
La majoria de desplaçaments es concentren en tres franges horàries: entre les 8.00 i les 9.00, entre les 13.00 i les 15.00 i entre les 17.00 i les 18.00. La concentració més gran, però, té lloc a la tarda, entre les 17.00 i les 18.00, quan es produeixen gairebé el 20% de tots els desplaçaments diaris i es mouen el 80 % dels alumnes. Altres trams horaris amb una alta mobilitat són entre les 14.00 i les 16.00 i entre les 18.00 i les 21.00 (gràfic 4).

1.6 Temps mitjà dels desplaçaments

Com a mitjana, l'alumnat d'ESO empra 14 minuts i 54 segons per efectuar un desplaçament. Aquesta mitjana oscil·la entre els 13 minuts i 37 segons emprats pels alumnes que viuen en el mateix districte on van a escola i els 24 minuts i 8 segons dels que viuen fora de Barcelona (gràfic 5).

Si observem el temps mitjà de durada segons el tipus de desplaça-

Gràfic 5.
Temps mitjà emprat per l'alumnat d'ESO
en els desplaçaments segons el districte
de residència. Barcelona, 2002

En minuts.
 Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona.
 Ajuntament de Barcelona.

ment, observem que els que tenen lloc entre les activitats de lleure i el domicili són els més curts (13 minuts i 32 segons), seguits dels que es fan entre la llar i l'institut (13 minuts i 50 segons). En aquest sentit, és interessant comprovar que en els desplaçaments en sentit invers (de l'institut a la llar), s'empren com a mitjana 33 segons més. En l'altre extrem, els desplaçaments que tenen com a motiu la pràctica d'esport o d'activitats extraescolars són els que tenen una durada més llarga, especialment els que tenen l'institut com a punt de partida (17 minuts i 27 segons).

2. Activitats escolars

Aquí s'analitza la manera com es van desplaçar les persones enquestades en el cas de les sortides emmarcades en les activitats educatives del centre. Es va demanar al professorat quin mitjà de transport havia utilitzat en la darrera sortida que havien fet fora de l'institut, tenint en compte dues possibilitats: excursions de curta durada, que acostumen a generar un trajecte dins dels límits de la ciutat, i sortides de mitja durada (més d'un dia), que impliquen un desplaçament fora dels límits de la ciutat.

Per desplaçar-se en la majoria de sortides d'un dia organitzades fora de l'institut, els alumnes van utilitzar el metro (48,8 % dels casos), si bé la presència de l'autocar (25,2 %) i el viatge a peu (17,9 %) també és significativa. L'autobús es va utilitzar en un 9,7 % dels casos estudiats. Cap escola no va utilitzar la bicicleta en les seves sortides. El transport públic, doncs, domina clarament sobre l'opció privada. Les sortides a peu són més habituals a primer i segon d'ESO que en els darrers cursos, i també són més freqüents a les escoles de l'Eixample, Sarrià-Sant Gervasi, Sants-Montjuïc i Ciutat Vella.

A les excursions de més d'un dia, els mitjans són menys diversificats: el 81,3 % de les sortides de més d'un dia que van tenir lloc en el marc de les activitats escolars es van fer en autocar, el 7,1 % va utilitzar el tren, el 6,4 % l'avió i el 10 % altres mitjans. L'avió va ser usat per l'alumnat d'escoles de Les Corts i Sarrià-Sant Gervasi, mentre que els altres mitjans són utilitzats en la mateixa mesura pel dels diversos cursos, districtes i tipus d'escola.

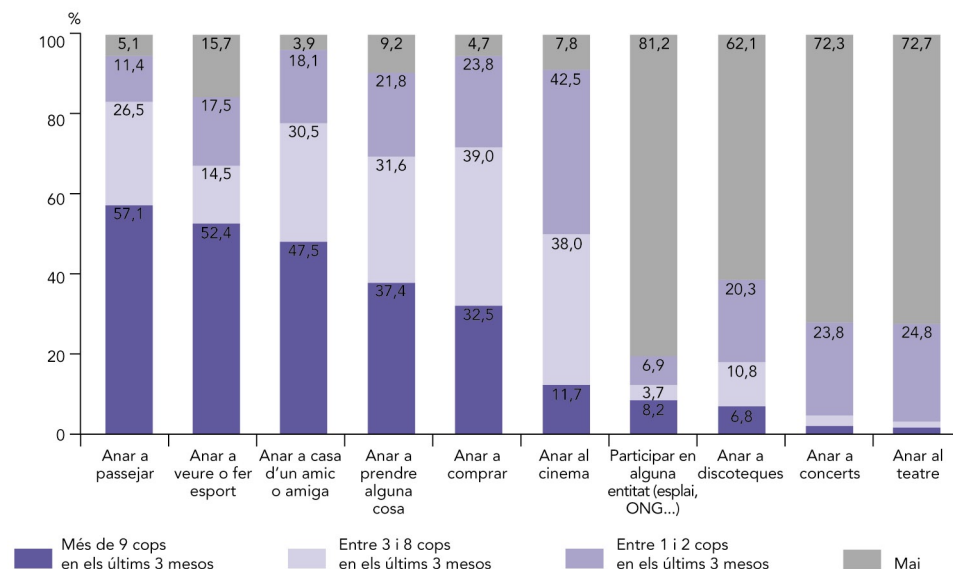
3. Activitats de lleure

Aquest apartat permet conèixer amb quina assiduitat la gent jove realitza un seguit d'activitats en el seu temps de lleure i com s'hi desplaça regularment.

Anar a passejar, anar a veure o a practicar un esport i anar a casa d'algun amic o amiga són les activitats que els nois i noies practiquen de manera més habitual en el seu temps de lleure. En canvi, gairebé tres quartes parts dels joves entrevistats no han anat a cap concert ni al teatre en els darrers tres mesos. El 18,8 % de les persones entrevistades ha participat en alguna entitat en aquest període, i el 37,9 % ha anat com a mínim un cop a una discoteca (gràfic 6).

El grau d'autonomia dels nois i noies és una variable determinant en el mitjà de transport utilitzat en el temps de lleure. A mesura que augmenta l'autonomia, bé per l'edat o bé pel tipus d'activitat realitzada, disminueix l'ús del cotxe i augmenta el viatge a peu o en transport públic.

Gràfic 6.
Freqüència amb què l'alumnat d'ESO ha desenvolupat algunes activitats de lleure.
Barcelona, 2002

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona. Ajuntament de Barcelona.

Per dur a terme les tres activitats més habituals —anar a passejar, anar a veure o a fer esport i anar a casa d'un amic o amiga—, la gran majoria es desplaça a peu. El passeig és l'activitat en què més es va a peu i també en què l'ús de la bicicleta és més estès (gràfic 7).

Els nois i noies que van habitualment a les discoteques són un sector minoritari i representen un 6,8 % del total. Tot i que hi van majoritàriament en transport públic, són el sector amb un percentatge més alt d'ús de la moto (gràfic 8).

Valoració del sistema de transport públic

Aquest capítol aprofundeix en la vivència que tenen els nois i noies respecte al sistema de transport i a la mobilitat de la ciutat: quina percepció en tenen, quines preferències expressen espontàniament, quines expectatives els genera i com s'acompleixen aquestes expectatives, és a dir, quins són els punts febles que detecten en el servei.

1. Demandes al transport públic

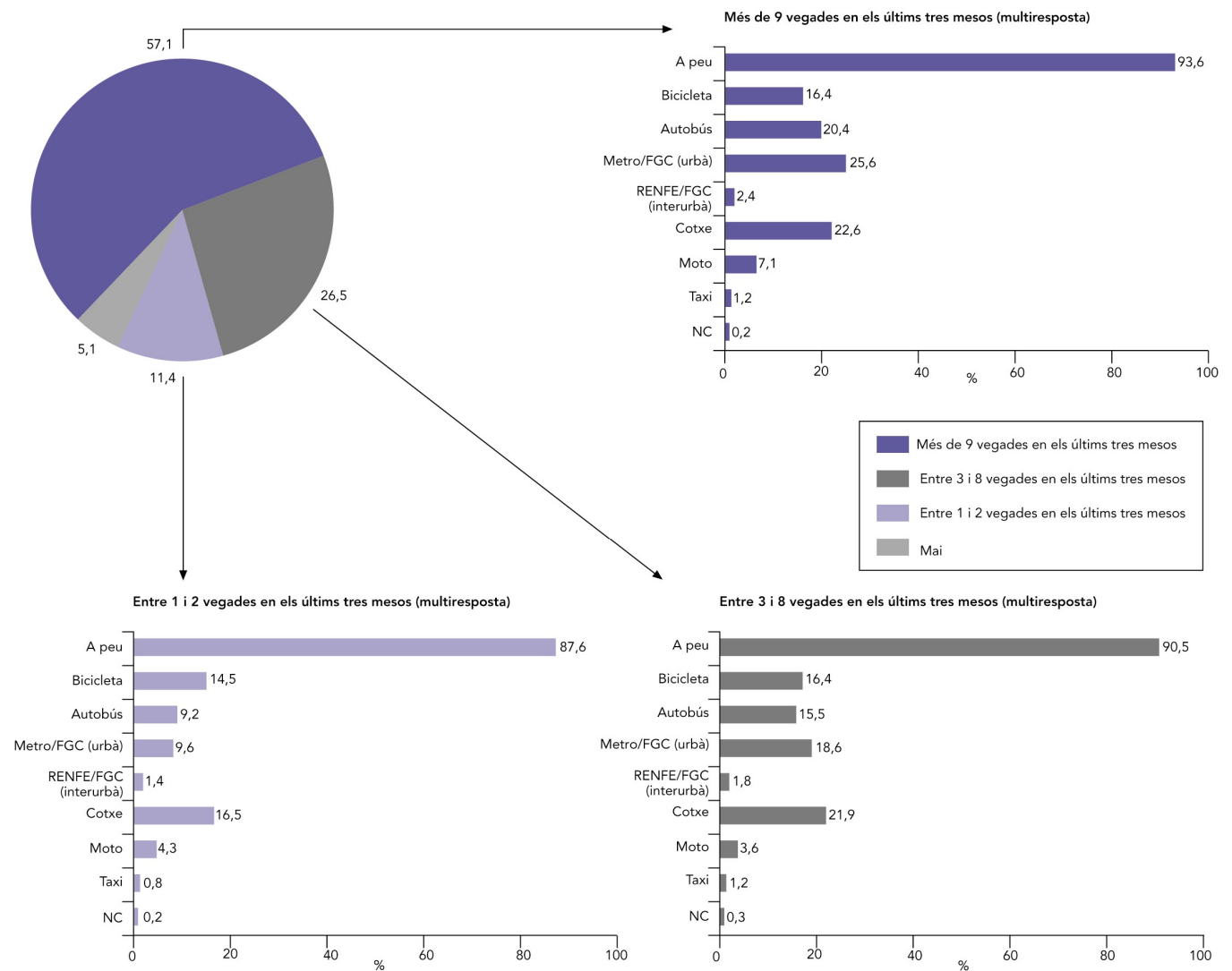
Les qüestions relacionades amb el preu és l'aspecte que més sovinteja entre l'alumnat d'ESO a l'hora de prioritzar una demanda per al transport

públic: un 20,6 % sol·licita que el transport sigui més barat i un 6,9 % que sigui gratuït.

Altres aspectes sol·licitats són els vinculats a l'eficàcia del servei: més freqüència de pas (12,7 %), que els cotxes tinguin més capacitat (10,7 %) i que la xarxa s'estengui geogràficament (7,4 %). Precisament aquesta darrera demanda és majoritària entre els que viuen fora de Barcelona, mentre que els nois i noies de Ciutat Vella i Gràcia són els que més incideixen en l'abaratiment del transport.

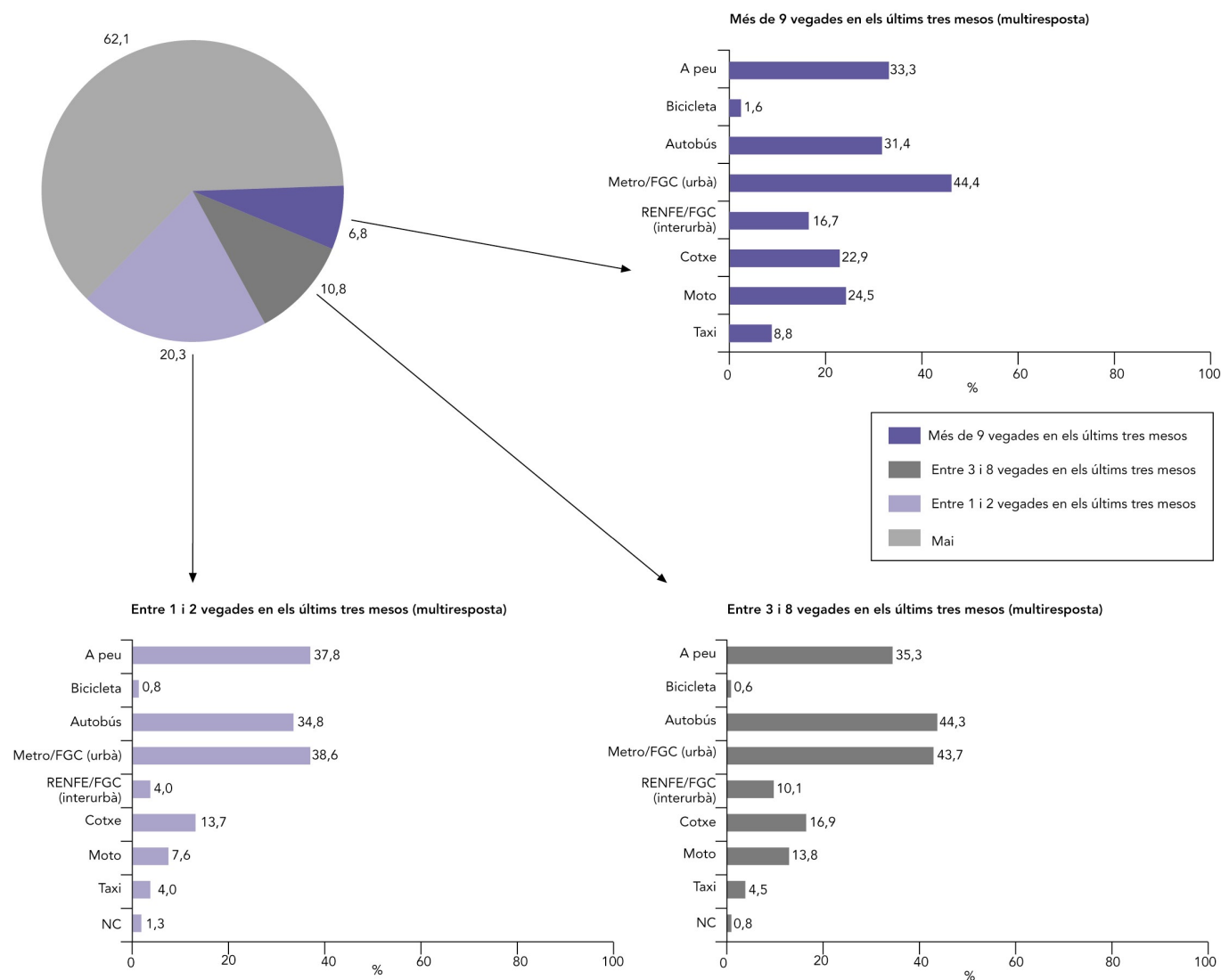
Les demandes varien lleugerament a mesura que la persona és més gran: mentre que al primer curs d'ESO la demanda d'una major capacitat dels cotxes gairebé s'equipara a la del menor preu dels transports, en els cursos superiors guanyen terreny tant la demanda d'abaratiment com la de gratuïtat i d'ampliació de l'horari dels transports (taula 5).

Gràfic 7.
Anar a passejar: freqüència i mitjà utilitzat per l'alumnat d'ESO. Barcelona, 2002

FGC: Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya.
 Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona. Ajuntament de Barcelona.

Gràfic 8.
Anar a discoteques: freqüència i mitjà de transport utilitzat per l'alumnat d'ESO. Barcelona, 2002

FGC: Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya.

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona. Ajuntament de Barcelona.

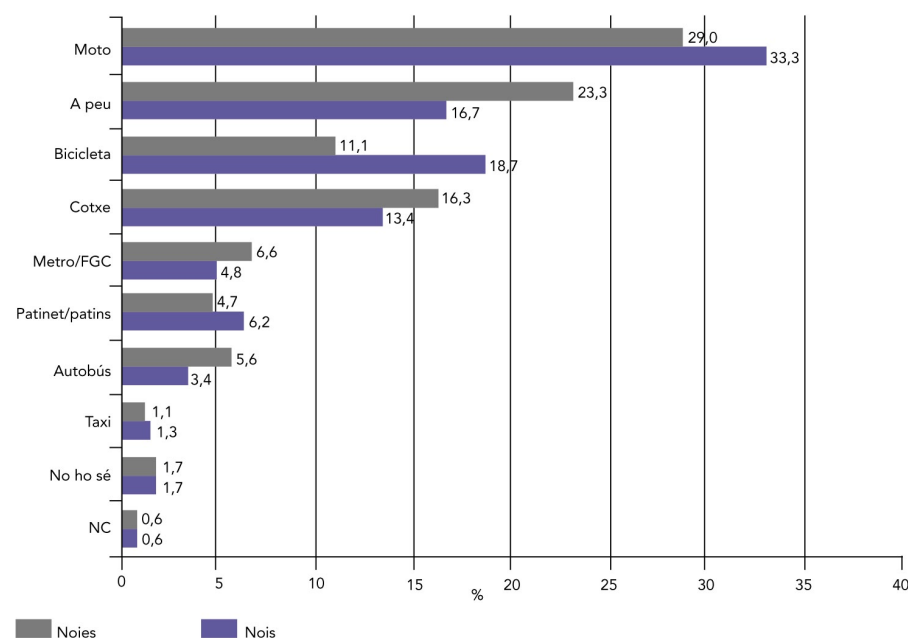
Taula 5.
Demandes de l'alumnat d'ESO pel que fa al transport públic segons el curs escolar (multiresposta). Barcelona, 2002

	Total (n = 4.489)	Primer (n = 1.109)	Segon (n = 1.135)	Tercer (n = 1.072)	Quart (n = 1.173)
Preu més barat	20,6	14,1	21,8	21,8	24,6
Més freqüència de pas	12,7	12,6	12,8	14,5	11,0
Més capacitat	10,7	13,3	12,4	10,1	7,0
Ampliar la xarxa	7,4	5,9	6,8	8,0	8,8
Transports gratuïts	6,9	7,0	5,5	6,3	8,6
Seguretat	4,7	5,0	4,4	2,8	6,4
Ampliar l'horari	4,3	1,4	2,6	4,3	8,5
Més rapidesa	3,7	3,3	3,1	4,5	4,1
Comoditat	3,2	4,4	3,6	2,3	2,3
Que el metro estigui més net	2,8	3,8	2,8	2,6	1,9
Puntualitat	2,1	2,3	1,7	2,9	1,6
Més ecològics	1,7	3,2	2,1	1,0	0,7
Millorar el servei	1,2	1,3	1,4	1,3	0,8
Més seients al metro i l'autobús	1,1	1,7	1,4	1,1	0,3
Altres desplaçaments	6,8	9,5	7,0	9,7	4,3
Res	2,8	2,6	2,9	3,3	2,4
NS/NC	7,4	8,6	7,8	6,7	6,7

n: trajectes diferents.

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona, 2002. Ajuntament de Barcelona.

Gràfic 9.
Mitjà de transport que l'alumnat d'ESO escolliria si pogues triar per anar a l'escola, segons el sexe. Barcelona, 2002

FGC: Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya.

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona. Ajuntament de Barcelona.

2. El mitjà preferit per anar a l'escola

La moto és el mitjà que més nois i noies escollirien espontàniament per anar a l'escola. Un 31,2 % triaria aquest mitjà, mentre que el 19,8 % aniria a peu, el 15,1 % optaria per la bicicleta i el 14,8 % pel cotxe.

Hi ha diverses variables que influeixen en l'opció espontània de l'alumnat a l'hora de triar un mitjà determinat. En primer lloc, tenim que les opcions difereixen segons el sexe: l'opció per la moto és més alta entre els nois, mentre que, en l'esfera del transport privat, les noies s'inclinen més pel cotxe. Igualment, les noies s'inclinen més per anar a peu i opten per la bicicleta en un percentatge sensiblement menor que els nois (gràfic 9).

L'edat també orienta fortament l'elecció dels nois i noies. Com més grans són, més augmenta el percentatge d'aquells que anirien a peu i disminueix el dels qui triarien la bicicleta o els patins. L'opció per la moto es fa majoritària a partir de segon

d'ESO, però entre els alumnes de primer la bicicleta és el mitjà més esmentat.

El districte de residència i encara més el districte on s'ubica l'institut també influeixen en el mitjà triat: els nois i noies que van a escoles situades a Sarrià-Sant Gervasi i Gràcia són els que més prioritzen la moto, els de l'Eixample i Sant Martí els que més escullen la bicicleta i els de Sant Martí els que més anirien a peu.

Si posem en relació el mitjà de transport que escull espontàniament l'alumnat amb el que fan servir realment, tenim que el 31 % dels que han utilitzat el mitjà majoritari, és a dir, anar a peu, farien el desplaçament en moto si poguessin triar, mentre que un 25,5 % continuaria anant a peu. Entre els que van en cotxe, la majoria (33 %) continuaria fent servir aquest mitjà i un 27,5 % el canviaria per la moto. El 33,5 % dels que usen l'autobús triarien la moto, el 19,2 % el cotxe i el 16 % es quedaria amb l'autobús. Els usuaris del metro, en canvi, són més fidels a aquest mitjà i són gairebé tants els que continuarien anant en metro (24 %) com els que el canviarien per la moto (27 %) (taula 6).

3. Els mitjans preferits per moure's per Barcelona

La moto i el cotxe són els mitjans que més sovint s'esmenten espontàniament com a idonis per moure's per la ciutat. El metro i els Ferrocarrils de la Generalitat se situen en tercer lloc. Els percentatges dels que consideren el viatge a peu,

Taula 6.
Transport escollit per anar a l'escola segons el transport utilitzat realment. Barcelona, 2002

	A peu (n = 890)	Bici (n = 677)	Bus (n = 201)	Metro/ FGC* (n = 255)	Cotxe (n = 663)	Moto (n = 1.401)	Taxi (n = 55)	Patinet/ patins (n = 246)	No ho sé (n = 75)	NC (n = 26)
Total	19,8	15,1	4,5	5,7	14,8	31,2	1,2	5,5	1,7	0,6
A peu	25,5	15,8	3,0	3,9	11,4	30,9	1,1	6,0	1,9	0,6
Autobús	5,7	13,9	15,9	3,5	19,2	33,6	2,2	3,7	2,0	0,2
Metro/FGC*	7,2	15,0	3,8	24,1	16,0	27,0	1,9	3,8	0,9	0,3
Cotxe	7,9	13,1	5,5	5,7	33,2	27,5	0,9	5,2	0,7	0,4
Autocar escolar	4,3	4,3	4,3	10,6	21,3	44,7	0,0	6,4	0,0	4,3
Moto	1,6	3,2	1,6	4,8	9,5	69,8	1,6	4,8	1,6	1,6
Bicicleta	0,0	33,3	0,0	0,0	0,0	33,3	0,0	33,3	0,0	0,0
Patins	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Tren RENFE	7,4	18,5	0,0	25,9	11,1	33,3	3,7	0,0	0,0	0,0
Taxi	12,5	37,5	0,0	0,0	12,5	25,0	12,5	0,0	0,0	0,0
NC	10,7	17,9	10,7	3,6	17,9	28,6	0,0	3,6	3,6	3,6

n: trajectes diferents.

*Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya.

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona, 2002. Ajuntament de Barcelona.

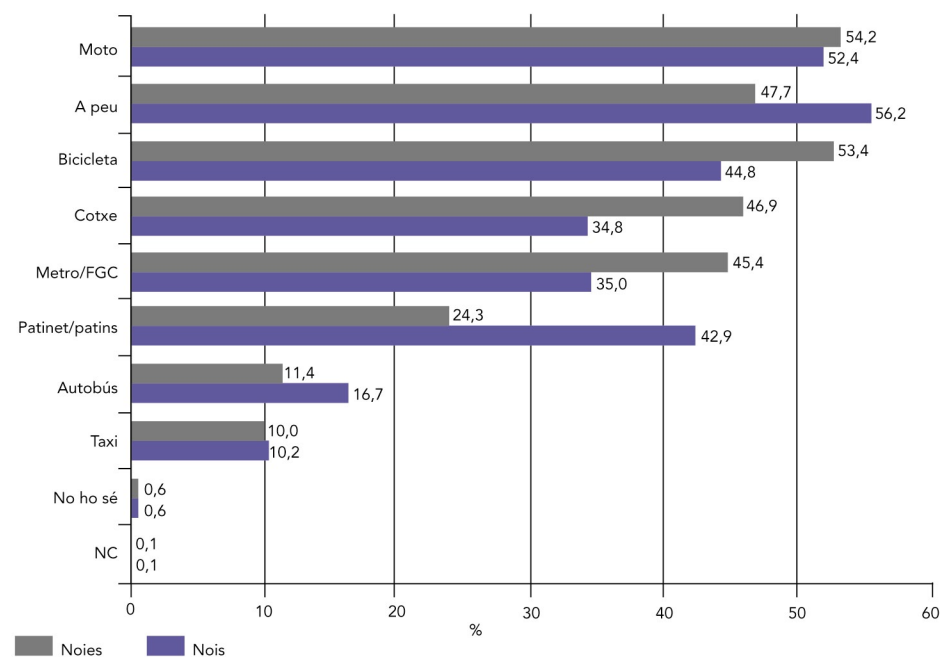
l'autobús i la bicicleta com a mitjans òptims per la ciutat, però, no són menyspreables.

Les preferències respecte als diversos sistemes de transport difereixen segons el sexe: mentre que les noies tenen una preferència més gran per anar a peu i pel transport públic (metro i autobús), els nois s'inclinen més per la bicicleta o per la moto (gràfic 10).

L'edat també orienta les opcions triades per desplaçar-se: la bicicleta i el patinet van perdent força quan avança l'edat dels nois i noies, al contrari del que passa amb el metro i la moto. En canvi, els percentatges dels qui prefereixen altres mitjans majoritaris com ara anar a peu, l'autobús o el cotxe es mantenen estables.

Si analitzem el mitjà preferit segons el districte de residència, també s'observen tendències força marcades: els nois i noies de fora de Barcelona i els de Sarrià-Sant Gervasi, Sants-Montjuïc, Nou Barris i Sant Andreu són els que menys trien anar a peu. També són els de Sarrià-Sant Gervasi els que més prefereixen la moto i el taxi, mentre que els de Ciutat

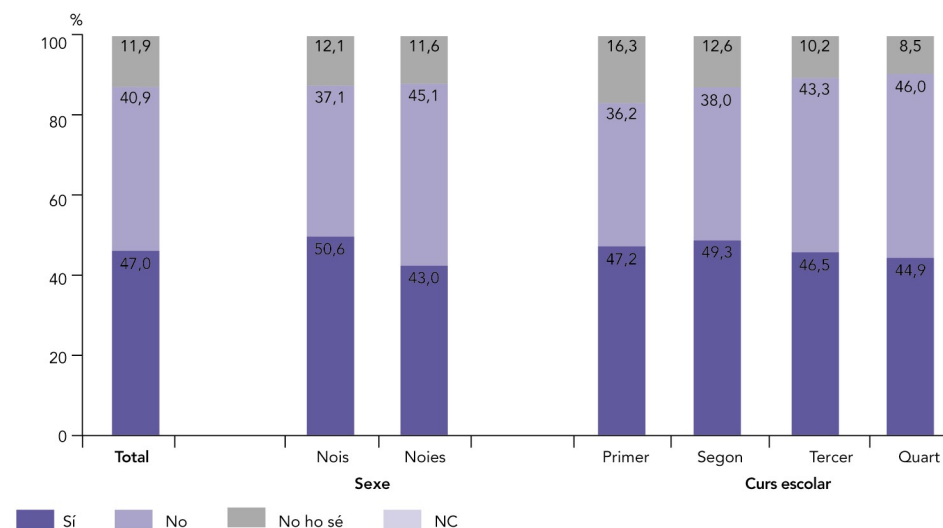
Gràfic 10.
Mitjà de transport que l'alumnat d'ESO escolliria si pogués triar per moure's per la ciutat, segons el sexe. Barcelona, 2002

FGC: Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya.

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona. Ajuntament de Barcelona.

Gràfic 11.
«Consideres que la xarxa de transport públic de Barcelona disposa d'una dotació suficient (horaris, serveis, etc.)?» Segons el sexe i el curs escolar. Barcelona, 2002

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona. Ajuntament de Barcelona.

Vella són els que més farien servir la bicicleta i menys l'autobús. L'Eixample i Sant Martí són altres indrets on la bicicleta té un alt índex d'acceptació.

4. Valoració del transport públic i punts febles detectats

La majoria relativa dels entrevistats (concretament el 47 %) valora positivament el sistema de transport públic de la ciutat i considera que s'ajusta a les seves necessitats. L'alumnat que va a una escola situada al seu mateix districte de residència té una opinió més positiva, mentre que els que viuen fora de Barcelona són els més crítics.

Curiosament, les noies són lleugerament més crítiques que els nois. Igualment, a mesura que es van fent més grans augmenta el percentatge dels qui no se senten satisfets de les prestacions del transport públic; aquest increment és paral·lel a la disminució dels que no es pronuncien (gràfic 11).

Els que consideren que la xarxa de transport públic no s'adapta a les seves necessitats al·leguen la insuficient freqüència de pas (48,6 % de les respostes), la limitació horària (21,9 %) i la necessitat d'ampliar la xarxa de transport públic (20,0 %). La demanda d'ampliació de l'horari dels transports va augmentant a mesura que avança l'edat dels nois i noies: és un motiu d'insatisfacció argumentat pel 12,2 % dels alumnes de primer d'ESO i pel 34,8 % dels de quart.

Sortir de nit

Dues terceres parts de les persones entrevistades surten de nit amb alguna freqüència. Lògicament, el percentatge de nois i noies que afirmen que surten va augmentant com més avança l'edat de la persona entrevistada; així, mentre que a primer d'ESO el 32,6 % diu que no surt mai, aquest percentatge és del 17 % a quart. Globalment, les noies tenen menys hàbit de sortir de nit que els nois: un 27,7 % de les noies i un 22,4 % dels nois afirmen que no surten.

Entre els que surten de nit, el cotxe és el mitjà més utilitzat per tornar a casa: el 32,8 % afirma que utilitza habitualment el vehicle privat. El metro és usat per un 20,5 %, i l'autobús i el viatge a peu pel 13,5 %. La moto presenta aquí un percentatge d'ús del 8,4 %. L'edat és un factor determinant en aquest aspecte: mentre que el 47 % de l'alumnat de primer d'ESO que surt de nit torna a casa en cotxe, a partir de tercer i sobretot a quart d'ESO el metro pren el relleu i només un 24 % fa servir el cotxe, un fet que òbviament va lligat a l'augment del grau d'autonomia a mesura que avança l'edat (taula 7).

El sexe també és una variable important que cal tenir en compte: el 37 % de les noies que surt en alguna ocasió de nit fa servir el cotxe per tornar a casa, un hàbit que es dona només entre el 29,3 % dels nois. En canvi, van a peu el 16 % dels nois i el 10,6 % de les noies. Podem suposar, doncs, que els pares i mares tenen més tendència a acompanyar les noies que no pas els nois en el retorn a casa després de les sortides nocturnes.

Lògicament, en els districtes més allunyats del centre de la ciutat o dels espais lúdics disminueix el pes del viatge a peu: així, els nois i noies que viuen a Ciutat Vella, Gràcia o l'Eixample són els que més tornen a peu a casa, i els de fora de

Taula 7.
«Si surts nit a Barcelona, quin mitjà transport utilitzes habitualment per tornar a casa?» Segons el curs escolar. Barcelona, 2002

	Total (n = 3.339)	Primer (n = 739)	Segon (n = 794)	Tercer (n = 839)	Quart (n = 967)
Cotxe	32,8	46,7	39,3	24,4	24,1
Metro	20,5	11,4	15,5	23,6	28,7
A peu	13,5	13,8	12,5	14,2	13,5
Bus	13,5	13,8	13,6	15,4	11,5
Taxi	8,6	6,9	6,8	10,1	10,0
Moto	8,4	5,0	9,4	9,4	9,1
FGC*	1,0	0,5	0,8	1,7	1,1
Bici	0,9	1,5	1,3	0,4	0,6
RENFE	0,9	0,4	0,9	0,8	1,2

n: trajectes diferents.

*Ferrocarils de la Generalitat de Catalunya.

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona, 2002. Ajuntament de Barcelona.

Barcelona i els de Sants-Montjuïc, Sant Andreu, Sant Martí, Horta-Guinardó i Nou Barris els que fan servir més el cotxe i menys el desplaçament a peu. Al seu torn, els de Sarrià-Sant Gervasi són els que fan servir més la moto.

Entre els que surten de nit però no opten pel transport públic a l'hora de tornar a casa, dos són els motius adduïts principalment: la manca de seguretat i de vigilància (25,9 %) i l'escassa freqüència de pas del metro i l'autobús (24,3 %). L'11,6 % diu que torna acompanyat per pares i familiars; en aquest grup abunden més les noies (15,6 %) que els nois (7,6 %). També els nois fan servir més la moto que les noies (10,3 % i 6,1 % respectivament).

Ús de la bicicleta

Preguntats per l'ús efectiu o per les possibilitats de la bicicleta com a mitjà de desplaçament habitual per la ciutat, trobem que una mica més de la meitat dels nois i noies (concretament el 50,7 %) serien usuaris potencials d'aquest mitjà, ja que afirmen haver-se plantejat la possibilitat de moure's en bicicleta per Barcelona però no haver-se decidit a fer-ho. Una mica més del 30 % no

s'ho ha plantejat mai i un 18,3 % ja ho fa amb certa regularitat.

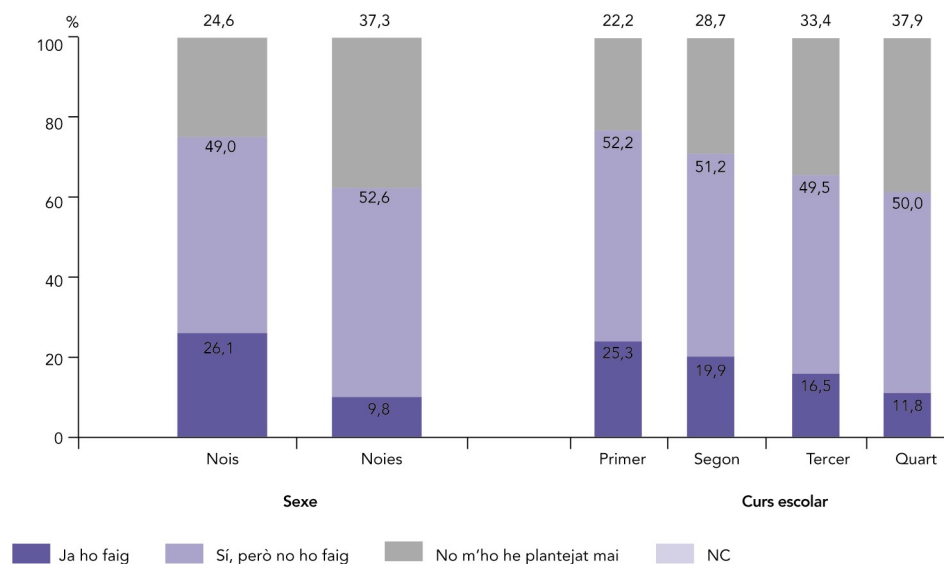
El sexe i l'edat són variables importants a l'hora d'orientar l'actitud cap a l'ús de la bicicleta. Entre els nois són més els que afirmen usar la bicicleta habitualment (26,1 %) que els que no s'ho han plantejat mai (24,6 %), però entre les noies els percentatges s'inverteixen: només un 9,8 % de les noies va regularment en bicicleta, mentre que un 37,3 % no s'ho ha plantejat mai.

Mentre que els usuaris potencials es mantenen al voltant del 50 % dels nois i noies en totes les franges d'edat, sí que varien substancialment els percentatges tant dels usuaris i usuàries reals com dels que no presenten, en principi, una actitud positiva cap a l'ús de la bicicleta per la ciutat. Així, el 25,3 % de l'alumnat de primer d'ESO i l'11,8 % del de quart afirmen anar habitualment en bicicleta, i els que no s'ho han plantejat mai són un 22,2 % dels de primer i un 37,9 % dels de quart (gràfic 12).

La gent jove de Ciutat Vella i de Sant Martí són els que més utilitzen la bicicleta —probablement les característiques geo-gràfiques i urbanístiques d'ambdós districtes n'afavoreixen l'ús—, mentre que els de fora de Barcelona i els de Gràcia són els que menys ho fan. A Sarrià-Sant Gervasi és on hi ha més nois i noies que mai no s'han plantejat la possibilitat de desplaçar-se en bicicleta.

Gràfic 12.

«T'has plantejat alguna vegada la possibilitat de moure't per la ciutat amb bicicleta?»
Segons el sexe i el curs escolar. Barcelona, 2002

Font: Enquesta de mobilitat de l'alumnat d'ESO de Barcelona. Ajuntament de Barcelona.

Aquelles persones que no s'han decidit encara per l'ús de la bicicleta no ho han fet bàsicament per dos motius: perquè no disposen de bicicleta (31,7 % de les respostes) i perquè ho consideren perillós (23,1 %). Altres motius adduïts són la manca de carril bici (10,6 %), la dificultat inherent al mitjà —“estic cansat”, “em fa mandra”...— (8,3 %), la manca de temps (6,5 %) o la prohibició paterna (5,4 %). Destaca el fet que els nois i noies de Ciutat Vella que no utilitzen la bicicleta són els que menys al·leguen la seva perillositat per explicar la manca d'ús. Cal recordar que és el districte on més es fa servir aquest mitjà. En canvi, la gent jove de Sarrià-Sant Gervasi —els que menys s'han plantejat la possibilitat d'anar en bicicleta— són els que tenen més sensació de perillositat.

MONOGRÀFIES

Obrint nous camins: de la investigació-acció participativa a la sociopraxi per a la creativitat social

Tomás R. Villasante. Universitat Complutense de Madrid

Primer salt: de subjecte-subjectes a conjunts d'acció

El que hauríem d'aclarir és que no estem a favor d'una pedagogia habitual, ni de les recerques tradicionals en les quals una de les parts se sent mestra, o prou experta, per no haver d'aprendre en cada un d'aquests processos. És precisament la capacitat d'aprendre de la persona investigadora o de la persona experta el primer indicador que som davant de metodologies participatives. No som davant d'unes relacions de subjectes amb objectes, sinó de subjectes amb subjectes, on tothom han d'aprendre de tothom, i construir junts, des de diferents posicions, el que ha de ser una investigació i una acció comunes. No tothom aporta el mateix al procés, ni quantitativament ni qualitativament, però és tan imprescindible la visió de l'especialista científic com la del metodòleg, com la del dirigent social, com la de qualsevol ciutadà o ciutadana que vulgui aportar els seus coneixements, ja que és la dialèctica allò que enriqueix els seus participants.

Però no solament això. Per la nostra part entrem també a criticar alguns aspectes més ambigus que s'utilitzen en allò participatiu com “*empowerment*”, “capital social” o “*habitus*”. No es tracta de fer una sèrie de sessions d'autoestima per sentir-nos més dignes i amb poder, sinó d'una construcció col·lectiva des de les potències conjuntades en la qual uns i altres ens retroalimentem. No és tant aconseguir “poder-dominació” des d'on poder manar els altres, com a “potència” des d'on sentir-nos creatius socialment. Volem reivindicar conceptes com potència i xarxes socials, que fan referència a dinàmiques més complexes i creatives.

Parlar de “capital simbòlic” i d’“*habitus*” (Bordieu) ens sembla una mica rígid també, ja que forçar el concepte de poder-dominació i la seva denúncia radical ens planteja fer un salt desconnectat de la necessitat de fer socioanàlisi o investigació dialèctica. També P. Bordieu, com Jesús Ibáñez i alguns altres dels nostres mestres, critica el sistema dominant simbòlic de forma contundent, però solament anuncia les metodologies més flexibles, reversibles i transversals, sense entrar a realitzar-les. Precisament aportem que podem aprendre, des dels moviments socials, la potencialitat i la creativitat en allò popular, sense abandonar la ciència crítica. Ens plantegen un salt entre la denúncia i les propostes d'estratègies metodològiques, ja que no entren en la pràctica per construir-les, i no es paren a sistematitzar a partir dels moviments pràctics, com nosaltres sí que tractem de fer.

Critiquem també la investigació-acció participativa quan es redueix a escoltar els problemes dels dirigents de les associacions locals i a una sèrie de dinàmiques socioculturals, ben intencionades però poc autocrítics i eficients a l'hora d'obrir-se a la majoria de la població. No volem proposar jocs d'autoestimes narcisistes, ja que alguns col·lectius se senten molt bé fent reunions i coordinacions però on les persones normals no s'assabenten de res. També són moltes les socioanàlisis que es tanquen en si mateixes, sense veure ni sentir més enllà del grup. Nosaltres estem a favor de fer i aportar dispositius grupals, sociodramàtics, etc., que desbloquegin les concepcions ideològiques tancades, d'obrir les metodologies de forma dialògica cap als diferents sectors locals, amb els quals conjuntar potencialitats i accions comunes.

Les aportacions dels moviments de dones sobre la política i els poders és un fet quotidià, és a la base de les nostres propostes sobre xarxes i conjunts d'accions. Estem recuperant les teories del vincle (Pichón-Rivière), les antropologies de les xarxes (Escola de Manchester), i els sociogrames i els "mapetjus" estratègics i pedagògics (Freire). La pràctica ens està portant d'allò micro i comunitari a l'escala de ciutats i regions, ja que nosaltres les veiem com a xarxes conflictives, que es repeteixen també en àmbits més amplis, com aquells que guarden sempre unes relacions de retroalimentació. La "comunitat" no és una unitat d'identitat per rescatar, sinó continus conflictes interns i externs, on es construeixen identifications amb processos de xarxes, informals i formals; on allò emotiu grupal és tan important com l'estructura socioeconòmica o les ideologies en joc.

Allò que aportem és una "mostra estructural" de tres dimensions o variables, per superar les dicotomies estructura-agència, classe en si / classe per a si, objectiu-subjectiu. D'una banda hi ha les relacions de classe i les seves necessitats, i de l'altra tenim objectius ideològics sobre els assumptes. Però també hem de tenir com a tercera variable les xarxes de quotidianitat, els seus vincles emotius, la "classe" així com la trobem, en les seves confiances i en les seves pors locals. No és la psicologia dels individus el que ens preocupa en si mateixa, sinó els vincles construïts (amb els quals podem fer gràfics estratègics participadament) i com dinamitzar-los, més enllà de les estructures de l'economia política i de les ideologies organitzades i en pugna. Aquests dispositius ens permeten ser més autocrítics i reflexius amb nosaltres mateixos i més realistes amb els conjunts d'acció, per no idealitzar-nos, ni nosaltres ni les xarxes socials amb les quals treballem.

Segon salt: de subjectes-praxis a reflexivitat de segon grau

Les dades i les quantificacions en molts casos ens semblen col·leccions de nombres abstractes, que solament reflecteixen que hi ha algú que sap sumar-los o dividir-los, però que poca gent ens parla dels criteris i els sentits amb els quals aquestes operacions numèriques s'han fet. No tenim interès en grans documents plens de xifres amb cert aire màgic, moltes pàgines de diagnòstic, però escasses i/o limitades estratègies participades que poden resultar eficients socialment i operatives per als objectius proposats. Abans d'entrar a compilar tantes dades, hauríem de preguntar-nos per a què i per a qui. Les metodologies

participatives no solament posen en relació els subjectes amb altres subjectes amb certa igualtat d'oportunitats, sinó que fem com un intent pràctic per resoldre problemes concrets. No ens serveixen per a res aquests estudis que després es guarden al calaix. Per fer aquests documents, amb caràcter sociopràctic, des dels primers moments i les primeres preguntes han de participar algunes persones implicades des del món local, que assumeixen aquestes metodologies perquè elles mateixes les estan construint.

No es tracta tampoc d'un estudi lingüístic o semiològic, per desentranyar les identitats ocultes dels grups o sectors socials. No creiem que puguem ser els avaluadors dels comportaments aparentment contradictoris d'un o altre col·lectiu; més aviat pensem sovint que som nosaltres mateixos els que sabem fer bé les preguntes, quan a vegades ens acontentem amb les primeres que ens vénen al cap, o quan no fem el retorn ni retroalimentem el procés més enllà de la primera impressió. Els mateixos plans estratègics que tracten de consensuar objectius comuns, a vegades només embastats (amb molta anàlisi DAFO i molt de màrqueting), també s'entesten a construir identitats però pel camí es queden diferències molt creatives, a causa que s'ha fet amb dinàmiques més superficials que profundes i participatives. Ens interessa tant el consens com el dissens.

No participarem amb els sectors més de base perquè aquests ens aportin millors raons lògiques o científiques, sinó precisament pel contrari, perquè el que aporten més sovint és un complex caos de símptomes del moment amb sabers tradicionals, alhora barrejat amb el que s'ha dit a la televisió i amb alguna intuïció molt creativa, i també disbarats més o menys justificats. No es parteix del que és popular perquè allà hi sigui la raó, sinó precisament perquè hi ha moltes raons contradictòries al seu si, i això ens sembla que és un camp relacional molt fecund si se sap aprofitar. És en el dissens que cada subjecte té en si mateix i amb els altres, des d'on podem extreure "quadres de conductes" (Greimas, Ibáñez) on apareixen algunes conductes contraposades i d'altres complementàries, de tal forma que aquesta és la matèria primera que ens permet fer construccions col·lectives més creatives. Per exemple, responent des de les seves pròpies frases textuais, amb els dilemes i "tetralemes" que ens proposen, podem retornar així, amb els seus propis termes, la creativitat als seus protagonistes perquè l'ampliïn.

Precisament el que volem rescatar i aportar a aquests processos són les paradoxes i les contradiccions que ens ofereix la gent mateixa, els grups mateixos. Quan més endavant arribem als sectors populars ens trobem amb idees i propostes que poden semblar escabellades i que a més no surten a la primera, però que són les que poden desbloquejar algunes postures molt encastellades, i aportar nous enfocaments per obrir els processos. Plantegem allò participatiu, no perquè sigui un gran nombre de persones el que es reuneix d'una sola vegada, sinó perquè distribuïts en petits grups sorgeixen moltes idees creatives que bullen, i que es poden tenir en compte al llarg del procés. No ens quedem amb les primeres converses ni entrevistes, ni en una reflexió de "primer grau", sinó amb uns processos que han de desbordar aquestes primeres impressions i anàlisis, construint participadament alguns salts en els enfocaments previs.

Els anomenem dispositius per a la reflexivitat de “segon grau”; és a dir, unes trobades o tallers amb preguntes escollides per facilitar la creativitat social. Són algunes qüestions que surten de les frases de la gent, tal com ens les han anant dient. En el fons és com un joc de miralls (més o menys deformats) on tots ens podem mirar i potser veure altres perspectives que no se'ns acudirien a nosaltres sols. Representants socials, informants de base, investigadors, etc., ens podem unir per construir, per exemple “sociogrames” i “fluxogrames” col·lectius; és a dir, documents gràfics on tots podem posar el nostre granet de sorra i discutir-lo amb les altres persones. El resultat pot ser prioritzar on detectem els “colls de botella” dels processos que ens bloquegen i quines “idees-força” les poden desbloquejar. Les propostes innovadores, així les pot fer qualsevol, però han de ser subscrietes per una bona majoria al marge de qui les hagi plantejat.

Tercer salt: de la sostenibilitat a les programacions integrals

Les formes tradicionals de planificació, més deterministes o probabilistes, sense un control permanent i sense un monitoratge per a la rectificació a temps, tampoc no ens semblen gaire interessants. Moltes d'aquestes planificacions es fan donant participació als invitats d'una manera restrictiva. La selecció de la mostra es fa sobre una “representativitat” que deixa fora sectors i col·lectius que es consideren minoritaris, i per tant amb poca capacitat d'aportació. Però precisament les innovacions més interessants vénen sovint de petits grups que tenen molt per aportar i que necessiten la seva oportunitat d'entrar en el debat, sobretot si pensem en el fet de representar els interessos de generacions futures. Fins i tot quan es tenen en compte, en algunes metodologies pseudoparticipatives es fa participar la majoria de la població solament perquè responguin i perquè no puguin formular les preguntes. Ens sembla que la clau perquè un procés sigui democràticoparticipatiu és que des d'un primer moment qualsevol col·lectiu pugui aportar les seves preguntes, les seves iniciatives, perquè es tinguin en compte.

Per exemple, “desenvolupament sostenible” ens sembla un concepte ambigu i poc cooperatiu si no es concreta en les necessitats locals proposades pels col·lectius de les xarxes socials implicades en la seva defensa. No es tracta de construir un model acabat i perfecte de territori, economia i societat que es contraposi a d'altres que també s'idealitzen com a tals, però sí de construir els criteris entorn d'allò que aquesta generació pensa sobre el que és la qualitat de vida (més enllà dels indicadors dels nivells de vida habituals) per a si mateixa i per als seus descendents, i que es puguin anar mesurant, avaluant i difonent entre la població els seus valors de sostenibilitat. És a dir, la necessitat de criteris construïts de manera participativa i intergeneracional amb la implicació de qui defensa uns valors de futur ecològic per a la humanitat.

Per això mateix no són suficients les protestes sense propostes, per la necessitat urgent de sistematitzar els sabers i les metodologies des de les pràctiques locals i regionals més sostenibles i democràticoparticipatives. Està bé que hi hagi protestes tant locals com globals davant dels mals que pateix la humanitat i la naturalesa, i també ens semblen interessants les

experimentacions que es vénen fent a contracorrent en diferents poblacions. Però la sistematització a partir de les experiències i dels moviments és la tasca que ens sembla imprescindible aportar en aquests moments per tal de no quedar tancats en casos molt particulars i descoratjadors, fruit de no poder visualitzar canvis metodològics i noves estratègies emergents. Creiem, més que en la planificació de l'Estat i les iniciatives del mercat, en altres iniciatives sociopolítiques dels moviments capaços d'oposar-se als mals que ens vénen d'aquesta globalització, els clientelismes, i de les explotacions, i de ser més eficients en allò social i en la creativitat per a un futur més sostenible.

Les aportacions des de les xarxes socials, locals i regionals estan en camí de ser sistematitzades en algunes xarxes d'investigació internacional. Les metodologies de la sociopraxi voldrien fer confluïr en aquesta tasca que hem iniciat, de manera pràctica, les voluntats i capacitats d'algunes entitats universitàries, moviments socials, organismes públics, etc. El Fòrum Social Mundial ha significat els últims anys una certa esperança que hi ha un nou camí obert, des d'una pluralitat de moviments per a la sostenibilitat sociopolítica, més enllà de les tensions amb què han nascut. Però necessiten aportacions sistematitzades des de les experiències plurals i dels moviments per no perdre's en discussions internes de les ideologies més tancades i de les seves pretensions d'hegemonia. Les nostres metodologies no les considerem neutrals, però tampoc al servei d'una tradició ideològica determinada, més aviat recullen les aportacions de diverses tradicions emancipadores, i aprenen en la pràctica que ens poden anar alimentant.

Les aportacions d'una estructura-xarxa democràtica-operativa, amb trobades de creativitat social, i amb el monitoratge d'un cronograma de programacions sostenibles i implicadores, aquest és el plantejament que aportem. És a dir, el que es pugui aconseguir avaluant i controlant democràticament, a través de comissions de seguiment, fòrums o coordinacions, els processos que s'inicien i es programen. Però no solament ni tant pensant en un organigrama de democràcia participativa, sinó més en un "sociograma" d'operativitat i eficiència social en allò programat. És a dir, una xarxa de col·lectius, trobades i tallers de creativitat social que funcionen *ad hoc* segons les circumstàncies locals de cada cas. El que és important és la capacitat de monitoratge i autoorganització del seu procés per si mateix.

Hem anomenat PAIS (programacions alternatives amb implicacions sustentables) alguns d'aquests projectes, i també "sociopraxi", per diferenciar-nos de la investigació-acció participativa i de la socioanàlisi més habituals segons algunes de les aportacions que aquí hem estat referint. Però allò important no són els noms que es donen a cada procés, sinó que responen a les necessitats construïdes local i socialment en cada una de les "programacions integrals". En cada cas es poden aportar des de diferents metodologies el que convé en el moment que es travessa segons el criteri de la xarxa democràtica participativa i de l'estratègia metodològica operativa que s'hagin dotat.

Quart salt: de la solidaritat als estils de creativitat social

En realitat hauria de ser el primer salt per fer, o si es prefereix és una consideració que hauria de ser permanent a tots els processos i durant el temps que durin. La consideració sobre les ètiques investigadores, d'experts o tècnics, i la seva aparent

neutralitat és un tema molt debatut, on les metodologies participatives sempre han defensat que no existeix tal neutralitat perquè és impossible intentar ni tan sols separar els diferents aspectes de qualsevol persona, que té sempre la seva forma particular d'enfocar els processos. L'únic que sembla raonable és defensar que per limitar els possibles efectes negatius dels prejudicis, les ideologies i les prevencions que cadascú tingui, el millor és plantejar-los explícitament en la mesura del possible, i a ser possible participadament, perquè els altres puguin minorar les repercussions que es poguessin derivar dels plantejaments previs. El perill de la neutralitat dels valors és creure's que existeix, ja que és aleshores quan no es deixa controlar.

En aquest sentit sovint es fa referència a l'ètica entesa com a principi de solidaritat, de justícia, etc. amb la qual cosa dipositem un discurs inicial molt abstracte, i que després cadascú interpreta quasi com vol. Sovint es parla avui d'una ètica de mínims, de tal forma que hi hauria uns principis universals per respectar una vegada definits entre els més imprescindibles de la humanitat. Almenys això tractaria de deixar fora alguns dels horrors més escandalosos que ha viscut el gènere humà, però encara així no està clar quins podrien ser aquests mínims. En nom de principis universals molt clars segons sembla se segueixen fent bombardejos, guerres, que per a l'altra part de la humanitat no semblen tan clars. No estem però d'acord en la proposta de posar exemples (ni personals ni grupals) que pretenguin servir per a totes les situacions. Més aviat ens inclinem perquè l'ètica estigui en la mateixa metodologia i en els mitjans per a la construcció d'allò social, més que ens les finalitats declarades.

Les incoherències entre el dir i el fer són paleses en tots els processos, i de manera molt especial ressalten també en les metodologies participatives. Per això no creiem que hi hagi prou amb una recomanació general perquè s'actui d'acord amb allò que es diu. Més aviat pensem que és en allò que es fa on s'ha d'augmentar el "perquè" i el "per a què", i el "per a qui" es fa. És a dir, anar rectificant el fet a partir de les lògiques que es proclamen. En cada pràctica o tècnica, en cada situació concreta, ja estan implícites totes aquestes preguntes. Anar-les contestant és un sa exercici grupal d'autocrítica, aprenentatge i rectificació possible. No és suficient la bona voluntat solidària amb les persones o les xarxes socials; en aquests processos (com en l'ecologia, la salut, etc.) s'ha que conèixer tan bé com sigui possible els beneficis i les trampes de cada element que es posa en joc. El coneixement de les metodologies i de les tècniques amb el màxim de rigor possible és molt important per no provocar més "efectes no desitjables" dels que ja es produeixen de tota manera.

Per això nosaltres aportem els "estils de creativitat social"; és a dir, combinar l'ètica amb la metodologia. Fer de tal forma que s'obrin noves possibilitats d'actuació per als subjectes amb presència, no tant mostrar la identitat o el camí que han de seguir, sinó construir amb ells les diverses estratègies que puguin adoptar en cada cas. La metodologia incorpora així un principi d'ètica oberta i dialògica que limita prejudicis en els diversos subjectes implicats, alhora que respecta els seus punts de partida. Però, pel tipus de dispositiu practicat, tracta que cadascú tingui molt en compte les aportacions dels altres

implicats, per fer més creatiu el procés i aprendre tots de les dinàmiques posades en marxa. Creativitat social significa en aquest sentit que ha estat creada col·lectivament i amb objectius per al canvi més enllà del propi subjecte o del grup que s'està movent.

En aquest sentit és molt bo que es desbordi fora d'allò plantejat inicialment, que en la pràctica apareguin efectes multiplicadors en el camp dels objectius més generals, en les concrecions dels més específics o també nous objectius que obrin noves portes o camins. És allò que anomenem “reversivitat” i “transversalitat” perquè les estratègies complexes d'uns i altres subjectes puguin aprendre en el propi procés com a primer indicador; agrupin altres conjunts d'acció en xarxes més àmplies, com a segon indicador; i a més vagin aconseguint ser eficients en les realitzacions concretes que s'hagin proposat, que també és un indicador que cal tenir en compte, sobretot perquè no decaigui l'ànim de les estratègies que s'inicien. L'ètica no solament està re-nyida amb les estratègies “transversals” (diversificades) i amb les “reversives” (desbordants), sinó que precisament ha de ser qui doni compte del “per què”, del “per a què” i del “per a qui” dels nostres enfocaments i actuacions. Perquè les estratègies existeixen sempre (més o menys conscients), i el que podem fer és aclarir-les tant com sigui possible en les seves lògiques, perquè col·lectivament les puguem orientar cap els objectius que pretenguin les xarxes socials en què ens impliquem.

Bibliografia

- BOURDIEU, P. *Razones prácticas. Sobre la teoría de la acción*. Barcelona: Anagrama, 1997.
- DELGADO; GUTIÉRREZ (comp.). *Métodos y técnicas cualitativas en ciencias sociales*. Madrid: Síntesis, 1994.
- FALS BORDA; RODRÍGUEZ BRANDAO. *Investigación participativa*. Montevideo: Instituto del Hombre, 1986.
- FREIRE, P. *Pedagogía del oprimido*. Madrid: Siglo XXI, 1970
- GREIMAS, A.J. *Semántica estructural*. Madrid: Gredos, 1973
- HARRIS, J. *Depoliticizing development. The World Bank and the Social Capital*. Nova Delhi: Left Word, 2001.
- IBÁÑEZ, J. *Por una sociología de la vida cotidiana*. Madrid: Siglo XXI, 1994.
- LAPASSADE, G. *Socioanálisis y potencial humano*. Barcelona: Gedisa, 1980.
- NAREDO et al. *Ciudades para un futuro sostenible. Habitat II*. Madrid: Ministeri d'Obres Públiques, 1996.
- PICHÓN-RIVIÈRE, E. *Teoría del vínculo*. Buenos Aires: Nueva visión, 1991.
- PUTMAN, R. *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1993.
- VILLASANTE, T.R. *Cuatro redes para mejor-vivir*. Buenos Aires: Lumen Humanitas, 1998.
- VILLASANTE, T.R.; MONTAÑÉS, M. *La investigación social participativa*. Barcelona: El Viejo Topo, 2000.
- VILLASANTE, T.R.; MONTAÑÉS, M. *Procesos locales de creatividad social*. Barcelona: El Viejo Topo, 2001.

MONOGRAFIES

Obrint nous camins: la intervenció comunitària en els Serveis Personals de l'Ajuntament de Barcelona

Carmina Català i Margarita Sáiz. Direcció d'Afers Socials als Districtes. Sector de Serveis Personals

La investigació-acció participativa és un mètode de coneixement i intervenció que pretén obtenir resultats fiables i útils per millorar les situacions col·lectives, basant la recerca i l'anàlisi en la participació dels mateixos col·lectius que cal analitzar. Aquesta metodologia es basa en la participació de tots els nivells significatius de la xarxa d'una comunitat. Els col·lectius de la comunitat passen de ser objecte d'estudi a subjecte protagonista que controla i interactua en tot el procés de treball.

La investigació-acció participativa s'ha aplicat al llarg d'aquests anys en diverses comunitats europees i de l'Estat espanyol, i a Amèrica del Sud. A Barcelona s'està aplicant en diversos projectes d'intervenció comunitària en el marc dels serveis socials i els serveis personals.

La investigació-acció participativa es basa en un model que treballa sempre a partir de les xarxes i considera sempre la persona com un individu en relació. L'objecte de treball són els nexes, els vincles i les relacions d'individus i grups.

En aquest sentit es considera el procés com a part essencial de la intervenció partint de la base que els petits canvis poden generar canvis de nivell més alt. La recurrència i la reflexivitat del procés ens porta, doncs, a una modificació contínua on la investigació es l'acció. El procés construeix la realitat. Es treballa amb les percepcions, les posicions i els significats atribuïts que s'expressen mitjançant el llenguatge.

La unió de la implicació i la participació dels col·lectius en el procés és un element important del model, que comporta una posició de colideratge i de consens. Els resultats es poden direccionar, però no controlar. El resultat és la construcció col·lectiva de nous escenaris socials des de les potencialitats de les persones, els grups i la comunitat en general, que hi participen.

Per tant, és un estil de treball que ve donat per un posicionament estratègic i per una epistemologia que obliga sempre a preguntar-nos per a què i per a qui.

Dins d'aquest model cal plantejar-se de forma diferent el paper dels tècnics i els especialistes. Atès que és impossible la neutralitat i l'objectivitat per part del tècnic que fa l'anàlisi, almenys cal ser conscient d'aquest fet, i es proposa una aproximació a la realitat conjunta dels especialistes, els agents socials i els col·lectius (grups i individus) a través de tècniques i

Aquest article està basat en el treball desenvolupat pel conjunt de persones que han participat en els projectes d'intervenció comunitària.

instruments de recerca i anàlisi innovadors (observació participativa, fluxogrames, tallers, dinàmica de grups), sense descartar els instruments i les tècniques clàssiques (sociogrames, entrevistes, qüestionaris, grups de discussió). Els professionals han d'acompanyar el procés donant suport tècnic i aportant els seus coneixements.

Les fases del procés d'investigació-acció participativa són les següents:

1. Prerecerca: detecció dels símptomes o de la demanda. Anàlisi del que és emergent. Elaboració del projecte de recerca. Enquadrament institucional del projecte. Planificació d'activitats i cronograma.
2. Diagnòstic participatiu: recollida d'informació. Aplicació de tècniques diagnòstiques. Constitució dels espais de participació: comissió de seguiment, GIAP (grup motor que impulsa la recerca), grups de treball per temes o d'altres). Inici del treball de camp.
3. Desenvolupament: continuació del treball de camp amb tècniques de participació ciutadana (tallers, grups de discussió, etc.). Processament de la informació. Realització de l'informe diagnòstic.
4. Conclusió i proposta del pla d'acció: prioritització i pacte amb la responsabilitat en cada una de les accions proposades a partir dels agents implicats en el diagnòstic.

Les experiències que es presenten a continuació s'emmarquen en el Programa de formació aplicada en intervenció amb la comunitat, de la Direcció Tècnica d'Afers Socials, que es du a terme des del Pla de formació contínua als professionals. Tots els professionals d'aquests equips han rebut una formació bàsica i han tingut seguiments tècnics en el seus propis territoris durant dos anys.

EL PROJECTE DEL DISTRICTE DE SANT MARTÍ: “APOSEM-NOS”

“Aposem-nos” és un projecte per consolidar les relacions entre les persones immigrades i les persones autòctones del Poblenou, que es concreta en:

- Una xarxa d'actuacions resultat de la voluntat d'una sèrie de persones, entitats i serveis d'integrar les respectives iniciatives en un projecte únic i consensuat.
- Una estratègia d'intervenció comunitària que pretén potenciar dinàmiques socials obertes i permeables entre les diferents cultures dels sectors de població que conviuen en el territori.
- Un escenari d'aplicació de la metodologia d'investigació-acció participativa que facilita la connexió i la incorporació al procés tant de la xarxa formal (institucional o cívica) com la informal (organitzada o no) existent al territori, tant de representants d'entitats i serveis, com de persones que hi participen o hi col·laboren a títol personal.

Per què es posa en marxa

Al Poblenou, l'any 2002 la proporció de població immigrant és encara minça (2.184 persones, que representen el 4,4% del total de població empadronada)¹ però els fluxos d'arribada s'han incrementat en els últims anys i fan preveure un augment significatiu en poc temps. Hi ha serveis en què la proporció de persones immigrades que han estat ateses ha augmentat exponencialment. A tall d'exemple, al centre de serveis socials l'any 2001 aquest col·lectiu va augmentar respecte a l'any anterior un 8%, de manera que representen per al 2002 el 21% del total d'usuaris i usuàries atesos.

Es tracta d'un fenomen d'immigració econòmica: principalment són persones amb dificultats econòmiques, amb desconexament de la cultura, les llengües, i els sistemes de funcionament del país d'acollida. La presència creixent de població immigrada en el territori no ha estat, fins avui, motiu de conflicte, però el seu creixement evident és motiu d'inquietud per a un sector de la població autòctona. Les entitats, persones i serveis que impulsen "Apropem-nos" volen fer del Poblenou un territori d'acollida on la immigració sigui una oportunitat de riquesa intercultural i no pas una amenaça.

Contingut de l'experiència

1. Arrels i desenvolupament del projecte

Aquest projecte és resultat d'un procés que es remunta a anys enrere i del qual destaquem alguns dels elements més significatius:

El 1997 es crea la Mesa Solidària de Poblenou, en la qual participen diverses entitats i serveis, i el referent territorial de la Divisió de Serveis Personals del Districte. Paral·lelament, el centre de serveis socials porta a terme diversos projectes que tenen una incidència directa en la població immigrada (Projecte d'acollida i promoció d'alumnes i famílies extracomunitàries dels instituts d'ensenyament secundari, etc.).

El novembre de 1999 s'organitza la Setmana Solidària del Poblenou, que marca un abans i un després en les relacions i en la percepció mútua entre la cultura d'acollida i les tradicions i els usos que aporten els nous veïns, i que representa un antecedent clau d'"Apropem-nos".

L'octubre de 2000 el centre de serveis socials del Poblenou, amb el suport del Districte, defineix l'objectiu estratègic de potenciar la intervenció comunitària en les seves actuacions i aprofitar l'oferta de formació en la metodologia investigació-participativa per part del Sector de Serveis Personals de l'Ajuntament.

El gener de 2001 es produeix un fet que suposa un impuls important de la participació ciutadana en el tema de la immigració: la tancada d'immigrants a la parròquia del Sagrat Cor. D'aquest fet es deriven unes actuacions importants respecte a la població immigrant, que són:

¹ La procedència de la població extracomunitària és diversa. Vegem les proporcions més significatives: 38% de països d'Amèrica (del sud i central); 17% de països d'Àfrica, principalment Marroc i Algèria; 15% d'Àsia, principalment de la Xina i Pakistan.

- La creació d'una xarxa solidària de Poblenou (amb un pis d'acollida per a immigrants)
- Es donen a conèixer les possibilitats de Serveis Socials (empadronament, inserció laboral, etc.).
- Cursos de llengua castellana i catalana, que s'inicien amb voluntariat i dels quals finalment "Apropem-nos" assumeix el cost.

Tots aquests fets i circumstàncies possibiliten noves incorporacions (entitats, veïnat) i noves línies de debat i actuació del projecte.

2. Objectius generals

- Conèixer la població immigrada al Poblenou, la seva realitat quotidiana, la seva percepció i posicionament.
- Conèixer com viu la població autòctona el fenomen de la immigració i la interculturalitat al barri.
- Apropar mútuament les diverses cultures que conflueixen en el territori.
- Fomentar la participació de la població autòctona i de la població immigrada en el projecte, tant d'entitats i equipaments com també de grups informals i de persones a títol individual.

3. A qui s'adreça

A tot el veïnat del barri, tant a aquelles persones que fa anys que hi viuen com a les persones o famílies nouvingudes.

4. Comissió permanent de treball

Està integrada pels membres següents:

- Associació de Veïns del Poblenou
- Biblioteca Xavier Benguerel
- Centre Cívic Can Felipa
- Centre de Serveis Socials Poblenou
- Escola d'Adults Poblenou
- Esplai La Flor de Maig
- Ludoteca M. Gràcia Pont
- Parròquia de Santa Maria del Taulat
- Parròquia Sagrat Cor

- Persones immigrades del Poblenou
- Xarxa Solidària del Poblenou
- Joc-Riu Besòs

5. Aplicació de la metodologia investigació-acció participativa

En aplicar aquesta metodologia es fa evident que:

- Cada membre de la comissió permanent de treball té una visió esbiaixada de la realitat i que cal construir conjuntament un diagnòstic consensuat que integri les diferents perspectives existents.
- Es desconeixen aspectes clau com ara quins són i quina incidència tenen els diferents posicionaments de la població autòctona respecte de la immigració i la interculturalitat en el barri, quina és la percepció i la voluntat de la població immigrada respecte de la seva integració en aquest nou entorn, etc.

Si la voluntat era fomentar unes dinàmiques socials obertes i permeables a la pròpia diversitat, cal que ja en la fase diagnòstica s'incorporin les diferents sensibilitats i sectors de la població, tant autòctona com immigrada, en la identificació de què és el que cal millorar i com, i què cal mantenir o consolidar perquè funciona de manera satisfactòria.

6. Eixos d'actuació en diferents moments del procés

- Xarxa d'actuacions seguint quatre àmbits d'intervenció:
 1. Lleure infantil i juvenil
 2. Veïnatge
 3. Tallers
 4. Mediació sociocultural
- Diagnòstic comunitari participat
- Divulgació del projecte a la resta de la comunitat

L'any 2002 el diagnòstic comunitari està en fase de finalització. Actualment s'està preparant un grup de discussió que haurà d'assenyalar les temàtiques més rellevants que es volen treballar i al voltant de les quals s'organitzaran grups de treball per tal d'identificar les propostes de millora que s'han de posar en marxa, i la Comissió Permanent desenvolupa activitats de presentació del projecte "Apropem-nos" a tots els veïns i veïnes del Poblenou, autòctons i immigrants.

Amb vista al futur hi ha una sèrie de propostes de treball en les quals es pretén centrar l'activitat del projecte:

- Potenciar dinàmiques de debat intern i millora en la comunicació de les entitats per tal que la seva participació en la comissió operativa es basi en una representativitat real de les entitats.
- Incorporar d'una manera clara i efectiva veïns i veïnes del Poblenou, tant població immigrada com no.
- Mantenir el procés participat un cop finalitzada l'etapa diagnòstica, establint relacions de coresponsabilització entre la ciutadania i l'Administració.

Participants

Carmina Antón Briones, Joana Curtó Forés, Carme Dedeu Solé, Marisa Gimeno de Aras, Carme González Duran, Isabel Hernández Muñoz, Montserrat Montull Pujol, Montserrat Palou Aligué, Carles Pinar Nicolás, Núria Roda Prieto, M. Dolors Rubio Vázquez, Montserrat Saltó Oliva, Elena Sarasa Ferrer, Dolors Segade del Rio, Assumpta Soler Farras, Montserrat Tejeda Juan i Laia Urgellés Salvado.

EL PROJECTE DEL DISTRICTE DE SANT ANDREU: “NASACO”

“Nasaco” (‘Navas, Sagrera i Congrés’) és un projecte per conèixer i buscar respostes als interessos, les necessitats i les problemàtiques dels adolescents i els joves dels barris de Navas, Sagrera i Congrés, cercant la implicació de la xarxa social i construint noves dinàmiques socials i de treball. Es tracta d'abordar aquests interessos, necessitats i problemàtiques:

- Des d'una perspectiva global i no solament de situacions particulars.
- Amb una estratègia d'intervenció comunitària que pretén potenciar dinàmiques socials obertes i integradores dels diferents sectors i interessos juvenils existents als tres barris. Una estratègia comunitària amb els joves i no per als joves
- En un escenari d'aplicació de la metodologia investigació-acció participativa que facilita la connexió i la incorporació al procés tant de la xarxa formal (institucional o cívica) com de la informal (organitzada o no) existent al territori, tant de representants d'entitats i serveis, com de persones que hi participen o hi col·laboren a títol personal.

Per què es posa en marxa

Al Centre de Serveis Socials arriben de manera recurrent demandes diverses tant de pares i mares com d'escoles, instituts, serveis i entitats per intervenir en situacions que afecten adolescents i joves. Es tracta de situacions d'absentisme i/o fracàs escolar, desmotivació, dificultats d'integració, desorientació formativa i laboral, conductes conflictives dins i fora de l'aula, dificultats o conflictes en les relacions entre pares i fills, conductes que generen alarma i/o rebuig social, etc.

Des d'aquest servei s'observa també que l'oferta d'activitats i espais socialitzadors per a adolescents i joves resulta

inadequada als interessos i les necessitats de determinats col·lectius d'aquest sector de població.

Comptem amb l'existència del Centre Garcilaso, un equipament nou que ofereix multiserveis, que està ubicat entre els tres barris i es defineix com un centre cultural de caràcter generalista on el sector jove és la línia transversal del seu programa d'intervenció, i hi ha una clara voluntat política perquè el Centre Garcilaso esdevingui un equipament de referència per als joves (noves tecnologies, bucs musicals, etc.).

L'octubre de 2000 el Centre Garcilaso de serveis socials, amb el suport del Districte, decideix abordar comunitàriament aquesta temàtica i aprofitar l'oferta de formació en la metodologia investigació-acció participativa per part del Sector de Serveis Personals de l'Ajuntament.

Contingut de l'experiència

Objectius

La finalitat del projecte és afavorir el desenvolupament de l'adolescent i el jove a través de la seva participació en activitats i recursos impulsats pels agents socials dels barris de Navas, Sagrera i Congrés. Per aconseguir-ho, es formulen una sèrie d'objectius generals:

- Generar processos de participació que impliquin la xarxa social per a la creació i la potenciació d'activitats i recursos adreçats a les necessitats dels joves.
- Afavorir la participació dels joves, tant a títol individual com formant part de grups formals i informals, en la identificació de què volen i què necessiten, i en l'organització d'activitats o serveis dirigits a ells mateixos.
- Potenciar estratègies de treball en xarxa entre els diferents agents socials, tant de la xarxa formal com la informal, per tal d'optimitzar i complementar els recursos disponibles ajustant-los millor a les necessitats i expectatives dels adolescents i joves dels tres barris.

Etape de prediagnòstic intern per part del Centre de Serveis Socials

Calia fer el salt des d'un coneixement de la realitat dels adolescents i joves, elaborat a partir de la intervenció en situacions particulars ateses pels professionals del centre, a un coneixement més globalitzat de la situació.

En aquesta etapa es va contactar amb les entitats, els serveis i els recursos del territori i del districte que s'adrecen a aquest sector de població; els mateixos joves, i els pares i mares. A més, es va fer una observació directa en tretze espais freqüentats habitualment per adolescents i joves.

Arran d'aquesta primera etapa no solament es va disposar d'un prediagnòstic, sinó que va ser una oportunitat que va donar altres fruits:

- Es va donar suport a iniciatives noves, per exemple es va col·laborar en l'elaboració d'un projecte d'activitats esportives lligat a la parròquia.
- Es va establir la col·laboració amb un institut d'ensenyament secundari de la zona que es concretava en un conveni de pràctiques amb alumnes de batxillerat que col·laboraven en determinades tasques de la fase diagnòstica, i també amb les entitats del territori com a suport a les activitats d'estiu.
- Amb determinades entitats s'establien per primera vegada criteris i canals d'acollida, derivació i seguiment de joves i adolescents i les seves famílies.
- Es va donar resposta o suport a demandes d'informació i propostes formulades pels adolescents i joves contactats. Per exemple, informació sobre recursos concrets (planificació familiar, punt d'informació acadèmica, etc.) o suport a una activitat de vídeo organitzada per un grup natural de joves.

Etapla inicial: constitució del grup motor i dels grups de treball

En aquesta etapa es va constituir el grup motor i es van posar en marxa tres grups de treball. Les funcions del grup motor eren:

- Consensuar un diagnòstic comunitari.
- Identificar set temàtiques o mancances que preocupaven de manera prioritària.
- Posar en marxa tres grups de treball amb l'objectiu de generar propostes concretes al voltant d'aquestes temàtiques.
- Analitzar les propostes presentades i decidir-ne l'aprovació o no.

Es van convocar onze entitats que es consideraven significatives i que estaven interessades a participar-hi. Finalment, el grup motor es va constituir amb els membres següents:

- Associació de Veïns La Sagrera
- Associació de Pares i Mares de l'Institut d'Ensenyament Secundari Príncep de Viana
- Taula de Joves del Districte
- Parròquia Sant Joan Bosco
- Parròquia Crist Rei
- Centre Obert Don Bosco
- Centre Juvenil Meridiana

- Esplai La Sagrera
- Casal Esportiu Crist Rei
- Projecte Jove Garcilaso
- Centre de Serveis Socials Garcilaso
- Un tècnic referent territorial i de Joventut (Div. de Serveis Personals del Districte)

Es van prioritzar les problemàtiques següents:

- La manca o pèrdua de valors que tradicionalment eren transmesos per la família.
- El desconeixement, per una part important dels adolescents i joves dels tres barris, de l'oferta existent tant d'equipaments i serveis com d'activitats.

- La interculturalitat: l'augment i la confluència de diversitat de cultures en la població del barri i, per tant, també en el sector adolescent i jove.

- L'abandonament de competències parentals (manca de comunicació entre pares i fills, desbordament, manca de límits i de responsabilitat, etc.).

- La necessitat de llocs de trobada tant per als joves com per als infants que puguin sentir com a propis.
- La manca d'oferta pública en ci-cles formatius i programes de garantia social.
- Desorientació formativa i laboral dels adolescents i els joves.

Es van constituir tres grups de treball en funció dels eixos següents: lleure, social-intercultural, i educació. Les funcions eren:

- Consensuar un diagnòstic comú
- Prioritzar dues o tres problemàtiques de les set identificades pel grupmotor
- Generar propostes d'actuació, prioritzar-les i concretar-les

L'any 2002 Nasaco es troba en una etapa caracteritzada per:

1. La transformació del grup motor en comissió de seguiment amb representació política, tècnica i cívica; és la instància que pren les decisions estratègiques, defineix les prioritats i els grans objectius. És la instància d'anàlisi i aprovació dels programes de treball. Compta també amb la implicació del regidor de Joventut del Districte, l'Associació de Veïns de Navas, l'Associació de Veïns Congrés i algun veí a títol individual.

2. La constitució de la Secretaria Tècnica, que té funcions directives i executives centrades en:

- Donar suport al grups de treball
- Coordinar les diferents propostes
- Vetllar pels aspectes més transversals i per l'existència de buits en temes prioritaris

- Convocar la Comissió de Seguiment

La composició de la Secretaria Tècnica és oberta a la incorporació d'altres serveis, entitats, persones i/o col·lectius que vulguin assumir les funcions i el treball que cal dur a terme i estiguin disposats a fer-ho.

3. La presentació de les propostes elaborades per cada grup de treball, identificació i aprovació de les més prioritàries

Amb vista al futur hi ha una sèrie de propostes de treball en les quals es pretén centrar l'activitat del projecte:

- Incorporar nous agents socials i aconseguir una incorporació més alta de joves i adolescents a aquest procés, especialment d'aquells que tenen situacions de risc social.
- Portar a la pràctica les propostes aprovades i demostrar la seva viabilitat.
- Donar a conèixer Nasaco a la població de Navas, Sagrera i Congrés.

Participants

Alícia Aguilera Martínez, Hermínia García Barroso, Marta Giralt Maldonado, Jacinta Gurpegui Resano, Isabel Malo Cortijo, José María Pellicero Pellicero, Isabel Pérez Martínez, Claudia Raya Ruíz, Lúdia Sallas Teruel, Anna Soteras Munné i Yolanda Valle Navarrete.

EL PLA COMUNITARI DE VERDUM (DISTRICTE DE NOU BARRIS)

El Pla Comunitari de Verдум (PCV) és una oportunitat per a la confluència de voluntats, interessos i coresponsabilitats entre veïns i veïnes i administracions (polítics homes i dones i personal tècnic), en la recerca de vies de millora i d'alternatives als problemes del barri partint de les potencialitats existents.

És també un escenari d'aplicació de la metodologia d'investigació-acció participativa que facilita la connexió i la incorporació al procés tant de la xarxa formal (institucional o cívica) com de la informal (organitzada o no) existent al territori, tant de representants d'entitats i serveis, com de persones que hi participen o hi col·laboren a títol personal.

Per què es posa en marxa

El naixement del Pla té a veure amb diferents factors que coincideixen en el temps. D'una banda, a Nou Barris hi havia l'antecedent del Pla Comunitari de Trinitat Nova, que va promoure l'Associació de Veïns i Veïnes. Aquesta línia s'ha continuat executant amb altres actuacions com el Pla Comunitari de Torre Baró o generant nous processos com les Primeres Jornades de Participació d'àmbit global de districte (març de 2001).

Pel que fa a la intervenció en l'àmbit del benestar social, el Centre de Serveis Socials Pau Casals participava en diferents

projectes de manera coordinada amb altres entitats i serveis del barri, adreçats majoritàriament als sectors d'infància i adolescents i joves. Aquestes intervencions, si bé es valoraven positivament, eren encara insuficients per millorar les condicions d'integració social de les famílies ateses pels Serveis Socials d'Atenció Primària, particularment d'aquelles més pròximes a situacions de risc.

Paral·lelament, el Sector de Serveis Personals de l'Ajuntament de Barcelona va posar en marxa un procés formatiu amb metodologies participatives d'intervenció comunitària, al qual es va incorporar tot l'equip professional.

Finalment, en el moviment associatiu van aparèixer noves accions dinamitzadores de la xarxa social del barri: una entitat (Associació Triangle) va realitzar un primer diagnòstic de Verdum el febrer del 2000, amb l'objectiu que fos el principi d'un futur pla comunitari.

Contingut de l'experiència

1. Fase inicial (del novembre de 2000 a l'estiu de 2001)

En aquest període es va constituir l'equip de Serveis Personals que havia de treballar el PCV. Aquest va estar compost per tot l'equip del Centre de Serveis Socials Pau Casals, l'agent tècnic referent del territori i la persona responsable de Serveis Socials d'Atenció Primària del Districte.

El primer pas fou la realització d'un diagnòstic intern de la situació de Verdum mitjançant l'aplicació de diferents tècniques de la investigació-acció participativa. Això va permetre situar tots els elements clau del procés, relacionar-los i, a partir d'aquí, orientar millor l'actuació de l'equip cap a l'objectiu de fer possible el Pla Comunitari de Verdum.

Mentrestant es van iniciar les negociacions entre administracions i amb els veïns i veïnes per impulsar un diagnòstic comunitari participat com a punt de partida d'un pla comunitari. Alhora es va treballar en la incorporació al projecte d'altres agents socials del territori.

Finalment, l'estiu de 2001, es va arribar als acords següents:

- Impulsar el Pla Comunitari de Verdum tenint com a promotors principals l'Associació Triangle, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona. L'any 2001 es faria l'informe de diagnòstic i les propostes de intervenció, i el 2002 s'impulsarien les línies d'acció per tal d'arribar a la formulació, priorització, execució i avaluació de projectes.
- Fer un pla comunitari viable, adaptat a les necessitats del barri però limitat (en el sentit que l'objectiu no era realitzar grans inversions no previstes), i repartint les despeses a parts iguals entre ambdues administracions.
- Destinar immediatament un pressupost inicial per contractar el Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma

de Barcelona perquè realitzés una investigació-acció participativa. Es va acordar la composició i posada en marxa de l'equip que realitzaria de manera operativa el diagnòstic comunitari. La investigació havia d'estar acabada al final del novembre de 2001.

- La voluntat d'obrir un procés al més participatiu i consensuat possible.

2. Diagnòstic comunitari participat (de juliol a novembre de 2001)

L'objectiu va ser, d'una banda, detectar els problemes i necessitats del barri, i de l'altra, identificar els agents que intervenien i realitzaven activitats a Verdum i que, per tant, es podien vincular a un futur pla comunitari. Per dur a terme aquesta tasca es va constituir un grup d'investigació-acció participativa format per:

- Dos sociòlegs del Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona
- Dos membres de l'Associació Triangle (una sociòloga i una treballadora social)
- Un tècnic de la Direcció General de Serveis Comunitaris (Generalitat de Catalunya)
- Tres professionals del Centre de Serveis Socials Pau Casals (una treballadora social, una educadora social i un tècnic col·laborador)

El diagnòstic es va acabar el novembre de l'any 2001 i posteriorment es va presentar a la Comissió de Seguiment. Pel que fa al seu contingut, cal diferenciar tres nivells:

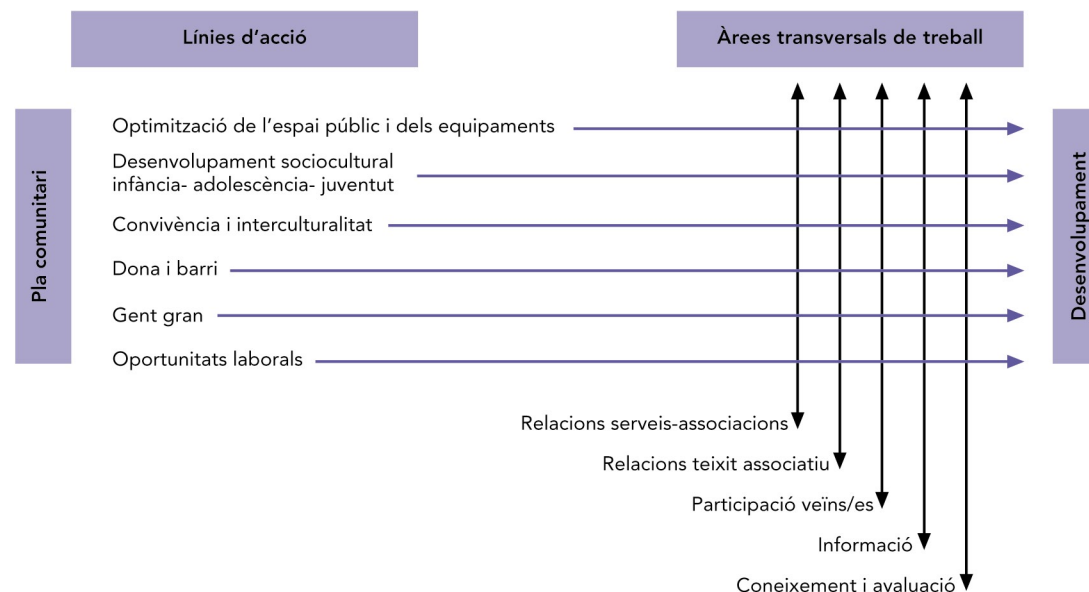
- El diagnòstic pròpiament dit
- Les línies d'acció i àrees transversals de treball
- La proposta organitzativa per al desenvolupament del pla comunitari

Línies d'acció i àrees transversals de treball

A partir de les necessitats detectades, es van proposar sis línies d'acció i cinc àrees transversals de treball. Les línies d'acció són enteses com els objectius de treball del pla comunitari. Les àrees transversals esdevenen metodologies de treball que haurien d'estar presents en el desenvolupament de les línies d'acció.

Proposta organitzativa del Pla Comunitari de Verdum

Tot i que el nivell d'organització del PCV està encara en un moment de definició, la seva estructura bàsica es pot veure a l'esquema de la pàgina següent.

L'any 2002 el Pla Comunitari de Verdum està en la fase inicial d'implementació de tots els nivells organitzatius esmentats anteriorment. Després de l'elaboració del diagnòstic i de la proposta organitzativa, el grup d'investigació-acció participativa es va dissoldre per donar pas a un equip de transició (gener de 2002) que impulsés la posada en marxa de les estructures del pla.

El mes d'abril de 2002 es constitueixen la Comissió Gestora i la Comissió Operativa, i el mes de juny l'Equip Comunitari. De forma paral·lela, entitats i serveis del barri ja estan posant en marxa un grup d'impuls al voltant de l'eix interculturalitat i convivència.

Pel que fa a reptes i interrogants de futur, la mateixa dinàmica del pla en genera molts. N'esmentem alguns:

- Si la mateixa organització (Serveis Personals) tindrà capacitat de suportar la càrrega de treball que generin les accions del pla.
- La capacitat dels grups d'impuls de generar projectes reals de manera que s'hi impliquin els agents socials del barri de forma activa.

² Disponible per consultar-la a la Direcció Tècnica de Serveis d'Afers Socials als Districtes. Av. Diagonal, 233 3r. Barcelona.

Participants

Montserrat Aguilera Rubio, Anna Àngel Mendivi, Miren Azpiri Akarregi, Humberto Banderas, Orland Blasco Aleu, Laura Córdoba del Aguila, Marta Fité Avellana, Mercè Hernández de la Torre, Marina Mañas Vegara, Teresa Martínez Peñalba, Miquel Mutiñó Giménez, Liria Pérez Vellosillo, Isabel Talaván Moriano, Anna Soler Iglèsias, Josep Vilajoana Celaya.

Bibliografia d'intervenció comunitària²

DELGADO, J.M.; GUTIÉRREZ, J. *Métodos y técnicas cualitativas de investigación en ciencias sociales*. Madrid: Síntesis (1995).

IBÁÑEZ, J. *Del algoritmo al sujeto: perspectivas de la investigación social*. Madrid: Siglo XXI (1985).

KRUEGER, R.A. *El grupo de discusión: guía práctica para la investigación aplicada*. Madrid: Pirámide (1991).

LANDETA, J. *El método Delphi: una técnica de previsión para la incertidumbre*. Barcelona: Ariel (1999).

MAX-NEEF, M.A. *Desarrollo a escala humana: conceptos, aplicaciones y algunas reflexiones*. Barcelona: Icària (1994).

MIRES, F. *La revolución que nadie soñó o la otra posmodernidad*. Caracas: Nueva Sociedad (1996).

SCHNITMAN, D.F.; PRIGOGINE, I. *et al. Nuevos paradigmas, cultura y subjetividad*. Buenos Aires: Paidós (1994).

VILLASANTE, T.R.; MONTAÑÉS, M.; MARTÍ, J. *La investigación social participada*. Barcelona: El Viejo Topo (2000).

VILLASANTE, T.R. *Las democracias participativas*. Madrid: Hoac (1995).

Articles

ÁLVAREZ AURA, A. "Les xarxes socials com a dispositius de socialitat". 2ª Jornada dels Serveis Socials d'Atenció Primària. Col·legis Oficials de Psicòlegs, Diplomats en Treball Social i Educadores i Educadors de Catalunya amb la col·laboració de la Diputació de Barcelona. Barcelona, 1998; p. 67-77.

BARBERO, J.M. (Como) complicarse la vida en trabajo social. www.estimulus.org.

GRESELY GÓMEZ, J.; MADRID CAÑADAS, M.E. "La intervenció dels SSAP en el Pla de Dinamització de Pomar". 2ª Jornada dels Serveis Socials d'Atenció Primària. Col·legis Oficials de Psicòlegs, Diplomats en Treball Social i Educadores i Educadors de Catalunya amb la col·laboració de la Diputació de Barcelona. Barcelona, 1998, p. 85-97.

NAVARRO PEDREÑO, S. "Un salto con red a la comunidad". *Revista de Servicios Sociales y Política Social*, 40, 1998, p. 51-62.

RALEIGH, K.; ROVIRA, E. "La participació ciutadana en el context local: metodologies i tècniques". *Desenvolupament Comunitari*, 2001.

RIERA, C. "Desarrollo social, una perspectiva comunitaria y participativa a escala local". Conferencias-ponencias del 3er Congreso de Escuelas Universitarias de Trabajo Social. Editores Mira. Barcelona, p. 301-304.

ROBERTIS HENRI PASCAL, C. "De la intervención colectiva en trabajo social. La acción con grupos y comunidades". Ed. El Ateneo, p. 145-159.

ROTHMAN, J. "Treball de comunitat: tres orientacions diferents (extracte), strategies of community organization". Itasca, Peacock Pub. 1981, p. 90-99.

SANCHEZ VIDAL, A. "Participación social y comunitaria". *Revista de Treball Social* núm. 117, 1990, p. 120-131.

VILLALBA QUESADA, C. "Dimensiones individuales y comunitarias de las redes sociales". *Aproximación al análisis de los sistemas de apoyo comunitario*. p. 269-280.

VILLASANTE, T.R.; GRUPO DE TRABAJO HIC. "Las ciudades hablan y hacen programas integrales". Madrid: Facultat de Sociologia de la Universitat Complutense 1998.

VILLASANTE, T.R. "Participación e integración social". Madrid: Facultat de Sociologia de la Universitat Complutense, 1998.

VILLASANTE, T.R. "Síntomas/paradigmas y estilos éticos/creativos". Madrid, Barcelona i Sevilla. Curs de postgrau sobre Desenvolupament sostenible i participació social.

VILLASANTE, T.R.; MONTAÑÉS, M.; MARTÍ, J. "La investigación social participativa. Construyendo ciudadanía". Edit. El Viejo Topo, p. 73-117.

VILLASANTE, T.R.; "Procesos para la creatividad social". Madrid: Facultat de Sociologia de la Universitat Complutense, 2000.

Nivells	Funcions	Integrants
Assemblea de Barri (anteriorment Comissió de Seguiment)	Control i seguiment públic del Pla • Ser un lloc de trobada i diàleg entre els nivells polític, tècnic i ciutadà on s'intercanvia informació sobre el pla i sobre el seu desenvolupament. • Fer el seguiment i la supervisió pública del procés, enriquant, reorientant i proposant noves línies d'acció i projectes. • Promoure la implicació de més institucions, serveis, entitats i veïns i veïnes en el procés, i la comunicació i coordinació amb altres experiències.	Fins al moment hi han participat al voltant de quaranta persones vinculades a les institucions, serveis i associacions (formals o informals) que desenvolupen activitats al barri.
Comissió Gestora	Direcció del Pla • Exercir la direcció política i possibilita la intermediació entre el teixit comunitari i les administracions. • Aprovar els projectes i la gestió general del pressupost (supervisió dels estats de comptes). • Convocar l'Assemblea de Barri. • Captar recursos externs per al desenvolupament dels projectes. Delegar la direcció tècnica en una Comissió Operativa creada a aquest efecte.	• Direcció General de Serveis Comunitaris (Generalitat de Catalunya) • Districte de Nou Barris (Ajuntament de Barcelona) • Federació d'Associacions de Veïns d'Habitatge Social de Catalunya (FAVIBC) • Associació de Veïns i Veïnes de Verdu • Associació Triangle • Grup Muntanyès • Els Propis
Equip Comunitari	Gestió i coordinació del Pla • Garantir la coordinació de les diferents línies d'acció i dels grups d'impuls que les desenvolupin. • Oferir suport tècnic al desenvolupament de les línies d'acció. • Potenciar el desenvolupament de les àrees transversals de treball. • Difondre els projectes i activitats del pla, dins i fora del barri.	• Un tècnic de l'Ajuntament (Serveis Socials d'Atenció Primària del Districte de Nou Barris) • Un tècnic de l'Associació Triangle • Un tècnic extern
Grups d'impuls	Desenvolupament de les línies d'acció i els projectes que se'n deriven	• Serveis • Associacions • Veïns i veïnes a títol individual

RESUMEN

Resumen

Presentación

Difundir los resultados de estudios, explotaciones estadísticas y trabajos sobre la realidad de Barcelona, y contribuir a que se conozcan las condiciones de vida de diferentes sectores de población ha sido desde 1993 el objetivo principal de *Barcelona Societat*. En la revista se habían publicado artículos referentes a diferentes aspectos que afectan a las condiciones de vida de las ciudadanas, pero por primera vez *Barcelona Societat* dedica un dossier monográfico a analizar la situación, los cambios y las diferentes perspectivas que afectan a las mujeres de Barcelona.

La puesta en marcha del Observatorio Barcelona, con el objetivo de consolidar una estrategia de investigación y un sistema común de distintos datos e informaciones que posibilite la observación de un sector de la población o de determinadas temáticas, responde a la voluntad de convertirse en una herramienta generadora y difusora de conocimientos. Entre los diferentes ámbitos del Observatorio, el referido a las mujeres es el que, probablemente, tiene más voluntad de incidencia transversal.

La revista *Barcelona Societat* se configura como uno de los principales elementos de difusión del conocimiento del Observatorio Barcelona, y en este número 12, se detiene en la situación y la evolución de las condiciones de vida de las mujeres y de los fenómenos y los procesos sociales que afectan a la calidad de vida de las ciudadanas. Los diferentes estudios y análisis que se recogen aquí aportan pensamiento, datos significativos y conocimientos que posibilitan entender qué quiere decir avanzar hacia una ciudad más igualitaria y adaptada a las necesidades del conjunto de la ciudadanía, incorporando la realidad, la perspectiva y las aportaciones de las mujeres.

Las condiciones de vida de las mujeres de Barcelona

Elena Sintes

Este informe presenta los resultados del estudio “Las condiciones de vida de las mujeres en Barcelona”, del año 2000, en el que se analiza la situación social de la población femenina. El informe se centra en siete ámbitos de la vida cotidiana: la familia, el nivel de estudios, el mercado laboral, el trabajo doméstico, el nivel de ingresos, el ocio y las relaciones sociales. Se trata de analizar los principales resultados para la ciudad de la Encuesta de condiciones de vida y hábitos de la población de la Región Metropolitana de Barcelona 2000.

Para cada uno de los ámbitos mencionados se describe la situación actual y su evolución, con respecto a la anterior medición. Asimismo, se analizan las diferencias existentes en el colectivo de mujeres, en función de su edad y posición

social. Finalmente, los datos se contrastan con el conjunto de la población, a fin de medir el desequilibrio entre mujeres y hombres en lo que a igualdad de oportunidades se refiere.

Los resultados del estudio apuntan hacia un avance de las mujeres, en relación con la integración en el mercado laboral, el aumento en el nivel educativo y su mayor participación en el ámbito público. Como ámbitos de máxima discriminación, se hallan su situación en el mercado laboral, su nivel de ingresos y el entorno doméstico, en el que todavía hoy siguen asumiendo la mayor parte del trabajo.

Las mujeres de Barcelona. Situación sociodemográfica

Pep Gómez

En este artículo se analiza brevemente la evolución demográfica de las mujeres de Barcelona. Se tienen en cuenta diferentes aspectos, como la incidencia de la inmigración femenina, las tasas de natalidad y fecundidad, la evolución de la estructura de los hogares, el nivel de instrucción, el trabajo asalariado y el no remunerado, y la salud.

En los últimos años la proporción de mujeres en la población de Barcelona se ha ido incrementando gradualmente y la esperanza de vida sigue aumentando para los dos sexos con la particularidad de que el colectivo femenino presenta mayor esperanza de vida y un grado de envejecimiento superior al masculino.

También se analiza la procedencia de la población inmigrante por sexos y según el subcontinente de procedencia. En cuanto a la tasa de natalidad, se observan cambios importantes relacionados con la composición de las estructuras de edad y las características socioculturales de la población. Se analiza la distribución de los nacimientos por distritos, y el global de la ciudad respecto a otras ciudades europeas. En Barcelona se advierte un aumento progresivo de la edad de la madre cuando da a luz a su hijo o hija. La familia sigue siendo el núcleo básico de convivencia y relación, aunque ya no podemos hablar de “familia”, sino que debemos hablar de “familias” si deseamos visibilizar las distintas estructuras de hogares existentes.

Los niveles educativos de las mujeres de Barcelona son, en conjunto, inferiores a los de los hombres. Esta diferencia se debe, sobre todo, a los desequilibrios educativos entre sexos en las generaciones mayores. Actualmente la tendencia se está invirtiendo y el número de chicas que estudian en la Universidad es bastante superior al de los chicos.

La participación de las mujeres en el mercado de trabajo mantiene una tendencia ascendente a lo largo de los últimos años, pero cabe destacar que la tasa de paro en las mujeres aún es superior a la de los hombres. Cuando se compara la dedicación a las labores del hogar de mujeres ocupadas y de hombres ocupados, se constata la desigualdad en el reparto.

Se analizan también distintos aspectos relacionados con la salud (percepción del estado de salud, restricción de la vida laboral, práctica de hábitos saludables) por sexo y grupos de edad.

Las políticas de igualdad de oportunidades en España

Judith Astelarra

En la lucha contra las desigualdades de género, la estrategia más generalizada ha sido la de igualdad de oportunidades, implantada en España hace veinte años. Ante la evidencia de que la aplicación de esa estrategia no ha llevado a la igualdad real entre hombres y mujeres, la autora apunta al hecho de que la igualdad de oportunidades se ha dirigido tradicionalmente al ámbito público (con resultados positivos en cuanto a la incorporación de la mujer al mercado laboral), pero no ha incidido en el ámbito doméstico. Por tanto, es precisamente la estructura familiar la que impide alcanzar la igualdad de género, pues obliga a la mujer a asumir una doble jornada.

Las medidas encaminadas a potenciar la redistribución del trabajo doméstico hallan trabas debido a que son actividades que no tienen prestigio social. Por ello, se apunta la necesidad de modificar la organización social, para corregir la dicotomía entre actividad pública y privada.

En el artículo se describen las políticas de igualdad implementadas en España, ya sean de ámbito estatal o autonómico; y se analizan sus logros y carencias actuales. Asimismo, se relacionan estas políticas con los cambios que se han producido durante los últimos veinte años en la situación social de las mujeres, y se evidencia el hecho de que esos cambios se han producido mayoritariamente en las generaciones más jóvenes. En este sentido, se analizan a fondo las diferencias entre tres generaciones de mujeres (pretransición, transición y postransición).

Tras desarrollar los aspectos más relevantes de la conciliación entre la vida familiar y la vida laboral, la autora concluye el artículo con la necesidad, ya apuntada anteriormente, de cambiar la estructura social que es, en definitiva, la que ha condicionado en la sociedad moderna los roles de los géneros.

El impacto de las políticas para la igualdad de oportunidades en el ámbito local

Sara Berbel y Equip ADAGIO

Partiendo de la base de que la Administración local es la institución pública más cercana a las necesidades de la ciudadanía, la autora aboga por el desarrollo local como uno de los ejes básicos para la incorporación de la perspectiva de género en la sociedad. Un desarrollo local que debe centrarse en las personas y, por tanto, debe tener en cuenta la diversidad. Así pues, la visión que presenta del desarrollo local defiende la necesidad de incorporar la participación y decisión de las mujeres en el diseño y la construcción del entorno.

Tras una breve radiografía de los factores que condicionan la implantación de políticas de género en el ámbito local, la autora propone un modelo de política local para la igualdad de oportunidades. Establece, en primer lugar, algunos de los principios que deberían regir cualquier plan de acción, a saber: transversalidad, integración, prevención, participación, innovación y evaluación.

A continuación, y partiendo de esos principios, describe dos experiencias de inclusión de políticas de género llevadas

a cabo en Barcelona: el Programa municipal para las mujeres 2001-2004 del Ayuntamiento de Barcelona y el Programa ADAGIO (2000-2002) de la Diputación de Barcelona.

La perspectiva de la vida cotidiana en las políticas públicas

Teresa Torns

Este artículo propone la inclusión de la vida cotidiana en las políticas públicas para conseguir mejorarlas, muy especialmente las actuales políticas de género. Para defender esta argumentación se hace un breve balance de las políticas de género destacando sus éxitos y sus limitaciones.

Se define el concepto de vida cotidiana a partir de las aportaciones hechas por científicas sociales en los años ochenta. La intención era y es explicar la problemática que afecta a las mujeres adultas de las sociedades occidentales, y también hacer propuestas para que las políticas públicas hagan viable una sociedad más solidaria y amigable con las mujeres y en consecuencia también para todos. Concretamente, se recuerda que la estructura social es una estructura sexuada en la que hombres y mujeres están distinta y desigualmente situados. El tiempo y el trabajo de cuidar deben adquirir una dimensión pública que ahora aún no tienen para hacer visible la importancia de la vida cotidiana. Al mismo tiempo se debe hacer desaparecer la lógica productivista que organiza la vida de la sociedad y de las personas. La revisión de los actuales escenarios de la familia y de la ciudad es un primer paso para orientar actuaciones satisfactorias en la línea de los objetivos reseñados.

Salud y género. La población de 25 a 64 años de Barcelona

Lucía Artazcoz, Imma Cortès, M. Isabel Pasarín y Carme Borrell

Las desigualdades de género en materia de salud vienen condicionadas, más allá de las diferencias biológicas, por factores sociales como la situación laboral, los roles familiares o la clase social. En el presente artículo se analizan estas cuestiones a partir de los resultados de la Encuesta de salud de Barcelona del año 2000.

En primer lugar, se definen las características generales —condiciones de vida y de trabajo— y el estado de salud de la población de 25 a 64 años. Los resultados del estudio confirman el distinto patrón de enfermar, según el género, y también la divergencia en el origen de las enfermedades. Asimismo, se describen los comportamientos relacionados con la salud: el consumo de tabaco, la práctica de ejercicio físico, el peso corporal y el consumo de tranquilizantes.

La combinación de la vida laboral y familiar en personas que viven en pareja es otro de los aspectos en los que profundiza este estudio. Precisamente en la desigual distribución de responsabilidades familiares y domésticas es donde radica una de las principales fuentes de mal estado de salud en las mujeres. Finalmente, analiza la salud de las mujeres ocupadas frente a las amas de casa; los resultados apuntan nuevamente al riesgo que para la salud de muchas mujeres supone compaginar el trabajo remunerado y el doméstico, que suelen asumir en solitario.

Los niveles educativos de las barcelonesas, un gran salto adelante

Marina Subirats

La autora define con entusiasmo el gran logro de las mujeres barcelonesas con respecto a la educación, ya que en pocos años se ha pasado de una gran precariedad, con altísimos niveles de analfabetismo, a niveles muy notables de titulaciones universitarias. Constata, además, el hecho de que en las generaciones jóvenes las chicas han superado a los chicos en el ámbito universitario.

En su estudio analiza los niveles educativos de las mujeres de Barcelona en comparación a los de los hombres, y constata que, si bien en términos globales el nivel educativo de las barcelonesas es inferior al de sus conciudadanos, se producen grandes diferencias cuando se tienen en cuenta cada una de las franjas generacionales.

Otras cuestiones que aborda el artículo son la elección de los estudios profesionales, por sexos —donde se constata la vigencia de modelos tradicionales, que siguen asociando las disciplinas técnicas a los hombres—, y la dimensión cultural de la educación. En este aspecto es en el que la autora sitúa la principal carencia del sistema educativo: el planteamiento de la educación sigue siendo básicamente androcéntrico y sigue excluyendo del sistema los conocimientos tradicionalmente femeninos (el cuidado de los hijos o mayores, la alimentación...), lo cual repercute negativamente tanto en los jóvenes como en sus compañeras.

Nuevos indicadores de trabajo y género: una propuesta metodológica

Cristina Carrasco y Màrius Domínguez

En el artículo se realiza una crítica a los indicadores sociales, básicamente los de trabajo, por el sesgo androcéntrico que presentan, y se proponen nuevos indicadores que permitan captar y reflejar no sólo el trabajo de mercado, sino también el trabajo familiar doméstico. Se utilizan los nuevos indicadores para reflejar el trabajo que realizan mujeres y hombres en la ciudad de Barcelona, utilizando la información que ofrece la Encuesta de la región de Barcelona: Condiciones de vida y hábitos de la población. La propuesta es limitada, ya que sólo incluye los indicadores que podrían elaborarse según la información de que se dispone. En cualquier caso, los resultados, al recuperar el trabajo oculto que realizan las mujeres, muestran dónde se generan las desigualdades de género en relación con el trabajo, lo cual puede facilitar una mejor orientación de las políticas públicas sociales y de empleo. Finalmente, se destaca la necesidad de desarrollar otros indicadores más complejos desde la misma perspectiva.

La ocupación femenina en Barcelona: tendencias subyacentes y perspectivas de futuro

Narcisa Salvador, Eduard Salvat y Àngels Santigosa

Los autores aportan información significativa para establecer una perspectiva de futuro sobre el mercado de trabajo femenino en la ciudad de Barcelona. Para ello hacen un retrato de la situación actual, considerando los índices de ocupación

femenina con respecto a la media europea; el descenso del paro femenino; el incremento —cuantitativo y cualitativo— de los contratos para las mujeres; y la mejora del nivel de formación, como factor determinante en la participación de la mujer en el mercado laboral.

A continuación describen la experiencia europea, que constituye un banco de pruebas para Barcelona. En este sentido, analizan el papel de las mujeres y la economía del conocimiento (se prevé que la demanda laboral crezca fundamentalmente en los sectores intensivos en conocimiento y, muy especialmente, en sus niveles profesionales más cualificados). Asimismo —y teniendo siempre como referente la realidad de la Unión Europea— analizan la relación del nivel formativo y la edad con las pautas de actividad femenina, y dedican una atención especial a los modelos familiares y a los sistemas de ayuda, factores determinantes en la participación de las mujeres en el mercado laboral. Los autores esbozan las medidas más efectivas para favorecer esa participación: servicios de atención a la familia, permisos parentales y otras estrategias de flexibilización de la ocupación. El artículo finaliza con una prospección del mercado laboral en Cataluña para el período 2000-2010.

Las diferencias salariales entre hombres y mujeres: discriminación versus desigualdad

María Jesús Calvo

El ejercicio de medir las diferencias de ingresos salariales entre hombre y mujeres realizado revela que las diferencias son significativas y que a pesar de que tienden a reducirse lo hacen lentamente. Mucho más lentamente de lo que se podría intuir con el acceso masivo de las mujeres a la Universidad una vez se acepta socialmente la idea de que la incorporación de la mujer al mercado de trabajo consiste, básicamente, en respetar el derecho a la autosuficiencia económica.

En términos generales, y según las fuentes utilizadas y las metodologías aplicadas, las diferencias se sitúan entre el 15% y el 30%. Los datos que se han analizado en este trabajo no permiten hablar de discriminación, pero sí permiten afirmar que las diferencias salariales por sexos se explican porque, actualmente, hombres y mujeres no ocupan los mismos espacios laborales y no desarrollan los mismos trabajos, y porque las mujeres que trabajan son, en promedio, más jóvenes, tienen menos antigüedad y ocupan —en términos agregados— puestos de trabajo de menor cualificación y remuneración.

Violencias contra las mujeres. Violencia de género

M. Isabel Cárdenas Jiménez

La intención de este artículo es realizar una primera aproximación a la realidad de la violencia que sufren las mujeres en Barcelona, e iluminar los retos para su abordaje y prevención desde el despliegue del Plan operativo contra la violencia que sufren las mujeres del Ayuntamiento de Barcelona. La complejidad de las situaciones de violencia hace necesario un abordaje integral desde todos los ámbitos de atención, pero también trabajar activamente para construir referentes culturales y relacionales que permitan la erradicación de la violencia

El mayor conocimiento de la evolución de la violencia de género en la ciudad para mejorar y adaptar los programas

de actuación a la realidad es también un reto. Mejorar el análisis de los datos de los diversos sistemas de información existentes en las instituciones implicadas y avanzar en la conceptualización de los indicadores que nos aproximan a la realidad y a las diversas dimensiones del problema constituyen algunos de los objetivos principales del Observatorio de las Mujeres, en el marco de las tareas del Observatorio Barcelona.

El Ayuntamiento de Barcelona, mediante la implementación de acciones del Plan operativo quiere asegurar una atención integral, coordinada y de calidad que permita reconocer y garantizar los derechos fundamentales de las mujeres que sufren diferentes formas de violencia.

Mujeres del Sur en el sur de Europa, ¿una domesticidad globalizada?

Natalia Ribas

Se parte de una reflexión respecto a la actividad económica y el mercado global. En un retrato del nuevo rol de liderazgo de las ciudades, la socióloga Saskia Sassen define los vínculos que el poder financiero ha establecido con el sector servicios. Efectivamente, en la ciudad global se articula una ingente trama de trabajadores al servicio de la clase dominante. Ahí es precisamente donde la autora de este artículo sitúa los nuevos flujos migratorios de las ciudades europeas, al tiempo que introduce el concepto de domesticidad globalizada. Desarrolla también el caso de la inmigración extranjera al sur de Europa como ejemplo paradigmático de la domesticidad globalizada. Analiza las transformaciones y, en concreto, la feminización de las migraciones, además de los factores que determinan ese fenómeno: el impacto de género de las políticas de inmigración, la oferta en el mercado de trabajo y el estatus de las mujeres en sus países de origen.

Profundiza además en el proceso de transformación de los patrones migratorios, que son la causa de que el sur de Europa haya pasado de ser exportador a importador de mano de obra. Define igualmente los nichos económicos para las mujeres inmigrantes: el trabajo doméstico y la prostitución.

La autora hace un retrato del modelo de familia del sur de Europa, y concluye el artículo planteando la cuestión de cómo nuestra sociedad globalizada debe gestionar una domesticidad también globalizada.

Cómo se mueven las mujeres de Barcelona. Encuesta de movilidad de Barcelona 2002

Anna Ferrer

Los datos presentados en este artículo corresponden a la Encuesta de movilidad de Barcelona y la Región Metropolitana del año 2002, que elabora el Instituto de Estudios Regionales y Metropolitanos con el equipo de investigadores formado por Josep M. Aragay, Juli Sabaté, Elena Sintés y Elisabet Torrelles.

Mujeres y hombres tienen un comportamiento diferente respecto a la movilidad en la ciudad. Las diferencias en sus desplazamientos se centran básicamente en el motivo y en el medio utilizado. En términos generales, las mujeres se desplazan

más por movilidad no obligada, van más a pie y utilizan más el transporte público.

Las mujeres de más de 65 años muestran menor movilidad. Se dedican fundamentalmente a las tareas domésticas y son las que más se desplazan a pie.

Las jóvenes son las que más utilizan el transporte público y las que van menos a pie. Hacen más desplazamientos por motivos de estudios y/o trabajo que el resto de grupos estudiados.

Las mujeres de entre 30 y 65 años son las que hacen más viajes al día (3,05) y, en cuanto a su perfil de movilidad, se hallan en una situación intermedia entre las mujeres jóvenes, que son más activas que ellas, y las mayores de 65 años.

El grupo de mujeres jóvenes, las menores de 30 años, presenta un perfil singular en comparación con el resto de los grupos de población analizados que le hace más parecido al grupo de hombres jóvenes que sus antecesoras lo son en relación con los respectivos grupos de hombres.

La accidentalidad por tráfico en las mujeres de Barcelona

Catherine Pérez, Carme Borrell, Eva Cirera, Isabel Ricart y Antoni Plasència

Las lesiones producidas por accidentes suponen una de las principales causas de mortalidad y morbilidad. Este artículo tiene por objetivo describir y comparar según el sexo las características de las personas lesionadas en accidente de tráfico en Barcelona. Los datos provienen de la información sobre lesionados en accidente de tráfico en el año 2000 atendidos en los servicios de urgencias de siete hospitales de Barcelona (estudio DUHAT, n = 18.495) y, de la información proporcionada por la Guardia Urbana de Barcelona sobre los accidentes en que ha intervenido (estudio GUB, n = 14.816). Del total de personas lesionadas atendidas en los servicios de urgencias o atendidas por la Guardia Urbana más de dos terceras partes tenían entre 15 y 39 años, y el 37% de ellas eran mujeres. La mitad de las personas lesionadas viajaban en un vehículo de dos ruedas (el 26% en ciclomotor y el 24% en motocicleta), una cuarta parte en turismo (el 27%) y una quinta parte eran peatones. La proporción de mujeres lesionadas que circulaban en turismo (el 31%) o que eran peatones (el 28 %) era superior a la proporción de hombres lesionados (el 25% y el 16% respectivamente). Las mujeres lesionadas viajaban más a menudo como pasajeras en todos los tipos de vehículos. Las lesiones más frecuentes en las mujeres eran los esguinces de cuello, mientras que en los hombres eran las contusiones múltiples.

El Consejo de las Mujeres de Barcelona: una experiencia de democracia participativa

Mercè Fernández Gesalí

El movimiento feminista, el asociacionismo y los grupos de mujeres han tenido un amplio desarrollo en la ciudad de Barcelona. El Gobierno municipal ha querido contar con la participación del tejido social como elemento clave para

afrontar los problemas que afectan a la ciudadanía, incorporando un modelo participativo a la hora de desarrollar políticas. El artículo describe la experiencia de creación y desarrollo de los diferentes sistemas de participación desde que en 1986 el Ayuntamiento de Barcelona aprueba las Normas reguladoras de la organización de los distritos y de la participación ciudadana y en 2001 se inicia el desarrollo del reglamento. Los consejos de participación serán un instrumento para la mejora y la innovación de las políticas públicas y una experiencia de democracia participativa. En 1994 se crea el Consejo de las Mujeres de Barcelona con la finalidad de estimular la participación y el asociacionismo de los colectivos de mujeres, analizar y debatir las actuaciones municipales que promuevan la presencia femenina en los diferentes ámbitos de la sociedad y la igualdad de oportunidades, así como la implantación de servicios que incorporen las necesidades y perspectivas de las mujeres, especialmente programas específicos dirigidos a las ciudadanas que se encuentran en situaciones más desfavorecidas. Desde su creación, el Consejo de la Mujeres ha participado, en diferentes ámbitos, en el análisis y la elaboración de propuestas. Destaca por su impacto en la orientación de las políticas de ciudad, la celebración en enero de 1999 del I Congreso de las Mujeres de Barcelona.

Protagonismo de las mujeres en la historia de Barcelona

Isabel Segura Soriano

El objetivo del proyecto es la recuperación de la memoria histórica de las mujeres en los distritos de la ciudad a partir de sus protagonistas. Las técnicas que se han utilizado han sido básicamente las fotos de los álbumes familiares que las mujeres han ido recopilando pacientemente, ordenando y clasificando, que hemos completado con la narración-escritura de las mujeres que han participado en las sesiones de trabajo y cuya finalidad es reconstruir la experiencia de vida en un territorio concreto, orientada en tres grandes apartados: el espacio de origen, los trabajos y sus espacios, el espacio político.

Desde 1996 el Centro de Información y Recursos de las Mujeres (CIRD) del Ayuntamiento de Barcelona puso en marcha el proyecto que cuenta con el apoyo y la colaboración de los Servicios Personales de cada distrito, del Consejo de Mujeres y del Archivo Municipal. Hasta el momento, el proyecto se ha realizado en los distritos de Sant Martí, en dos ocasiones, en el de Sants-Montjuïc y también en el de Sant Andreu.

El resultado tangible ha sido la publicación de un libro ilustrado para cada uno de los distritos, en la colección “Quaderns” del Archivo Municipal. En alguna ocasión, además, se ha completado con una exposición itinerante.

Además de los resultados tangibles, libros, exposiciones y la ampliación de los fondos documentales de los archivos de distrito, el proyecto ha fomentado el intercambio y la relación entre los distintos colectivos de mujeres del distrito, ha incrementado la participación de las mujeres, ha contribuido a potenciar la imagen del barrio y de la ciudad como espacio de intercambio intergeneracional, como espacio de vida y ha permitido entender la ciudad como espacio colectivo de participación.

El Programa municipal para las mujeres (2001-2004)

Mercè Fernández Gesalí

El artículo describe los objetivos y estrategias propuestas en el Programa municipal para las mujeres (2001-2004), elaborado diez años después del I Plan municipal para las mujeres (1991), en continuidad con las políticas dirigidas a las ciudadanas que ha venido desarrollando el Ayuntamiento de Barcelona. Tiene por finalidad definir los objetivos y estrategias que orientan la acción municipal dirigida a la mejora de la calidad de vida de este sector de población. Se propone definir la política municipal para las mujeres en los próximos años, actuación que no se puede desligar de los cambios en la realidad social de las barcelonesas, ni tampoco del balance de las políticas realizadas por las distintas administraciones y específicamente la municipal. Las propuestas están orientadas a incrementar la capacidad de la Administración local para el diseño y ejecución de políticas sensibles a la perspectiva de las mujeres, que promuevan el fortalecimiento de la red asociativa, y al incremento y reconocimiento de su participación social y política. Se trata de proponer estrategias que permitan incorporar la perspectiva de las mujeres de forma transversal, en el conjunto de la políticas municipal. El programa describe los diferentes criterios que permitirán ordenar objetivos y medidas de actuación, llevándolas a cabo desde la proximidad y el conocimiento de la realidad, considerando las diferencias en el uso de la ciudad y convirtiendo la vida cotidiana de las personas en el eje para organizar la ciudad. Serán importantes las estrategias para promover la presencia, la visibilidad y la participación de las mujeres en todos los ámbitos (social, cultural, político y laboral) medidas dirigidas a mejorar la atención a las necesidades de las mujeres que se encuentran en situaciones graves, en riesgo o en exclusión social. Se detallan las medidas para luchar contra la violencia de género.

Las políticas públicas para la igualdad: una bibliografía

Serafina Lavín Forcada

En este artículo se revisa brevemente el proceso del reconocimiento de la igualdad de oportunidades desde sus inicios, a través de las distintas declaraciones, tratados y conferencias internacionales, hasta el establecimiento de programas de acción política concreta en el ámbito del Estado, las comunidades autónomas y los ayuntamientos.

La bibliografía citada intenta recoger documentos significativos sobre las políticas de igualdad a escala de los organismos internacionales, la Unión Europea y España, y también estudios sobre las políticas públicas. Para elaborarla se han consultado tres fuentes de información: el catálogo del fondo documental del Centro Municipal de Información y Recursos para las Mujeres (CIRD) del Ayuntamiento de Barcelona y sus documentos para hacer breves resúmenes del contenido; el catálogo del Centro de Documentación del Instituto Catalán de la Mujer, y la publicación periódica *Boletín de documentación y sumarios* (de enero de 1999 a julio de 2002) del Instituto de la Mujer de Madrid.

Los documentos son principalmente libros y webs, pero también hay algún capítulo de libro y artículo de revista, y algún

CD. La presentación de la bibliografía está organizada en cinco bloques: políticas de igualdad, organismos de igualdad, planes y programas, tratados y normativas y webs.

Encuesta sobre la movilidad del alumnado de ESO de Barcelona (12-16 años)

Departamento de Estudios y Evaluación del Instituto Municipal de Informática (IMI)

El artículo describe la metodología y los principales resultados del estudio basado en 4.489 entrevistas autocumplimentadas bajo supervisión, suministradas a una muestra representativa de alumnos de educación secundaria obligatoria (de entre 12 y 16 años) de diferentes centros de Barcelona. El trabajo de campo se realizó en 2002. El objetivo general de la investigación era conocer los hábitos de los jóvenes estudiantes de educación secundaria obligatoria (ESO) cuando efectúan los desplazamientos necesarios para desarrollar sus actividades cotidianas, tanto en la vida escolar como en el tiempo libre, así como su grado de satisfacción con relación al transporte público y sus expectativas al respecto. La mayor parte de los desplazamientos tienen lugar del domicilio al centro escolar y viceversa, el 53,5% del total. La mayor parte de los desplazamientos se realiza a pie, a continuación destacan la utilización del autobús, del coche y del metro. La moto aparece en lugar prioritario entre las expectativas de los adolescentes, pero de hecho sólo se utiliza en el 1,6% de los viajes. Los desplazamientos hasta el domicilio desde los locales donde se realizan actividades deportivas o extraescolares son los que registran mayor utilización del coche y del transporte público. La encuesta profundiza sobre los horarios de los desplazamientos y los medios utilizados por chicos y chicas de entre 12 y 16 años, también sobre sus preferencias en el uso de medios de transporte y las mejoras que propondrían. En cuanto a la utilización de la bicicleta, aparecen diferencias entre sexos en lo relativo al uso habitual más intenso entre los chicos. En sus expectativas, la mitad de los adolescentes encuestados se muestran interesados en el uso de la bicicleta.

Abriendo nuevos caminos: de la investigación-acción participativa a la sociopraxis para la creatividad social

Tomás R. Villasante

Este artículo es una introducción crítica y constructiva sobre lo que supone la investigación-acción participativa frente otras metodologías, y una reflexión sobre los principales elementos conceptuales y metodológicos que la caracterizan. Frente a las investigaciones tradicionales, en las que se supone que por una parte se halla quien investiga, la persona experta que sabe y enseña, y por otra la población estudiada, se plantea un papel diferente de los sujetos de la investigación. Ambas partes construyen juntas una acción común en una dialéctica que enriquece a todos los participantes. Asimismo plantea reivindicar conceptos como el de redes sociales, que hacen referencia a dinámicas más complejas. Más allá de los individuos interesan los vínculos contruidos y de qué manera se estructuran y dinamizan, y cómo se

aprovecha su potencialidad en el marco de la investigación-acción participativa. Más que obtener informes de cifras interesan estrategias participadas que puedan ser más eficientes operativamente y socialmente con vistas a los objetivos propuestos. Se pone de manifiesto el papel de los encuentros o talleres que faciliten la creatividad social, en la que todas las personas —profesionales de la investigación, representantes sociales, informantes de base, etc.— se junten para compartir ideas, trabajar a través de “sociogramas” y “flujogramas colectivos”, identificar y debatir criterios, y construir propuestas participadamente.

Se propone trabajar a través de una estructura de red democrática y operativa, con encuentros de grupos de creatividad social, mediante un proceso participado de programación y monitorización en el que tengan un importante papel las comisiones de seguimiento, los foros y las coordinaciones. En el artículo se aportan criterios sobre lo que se debe entender como ética en la investigación, que ha de estar presente en la propia metodología y en la construcción de un proceso participado y unos resultados compartidos. Se señala la utilidad de la metodología en la intervención social, para conseguir objetivos que abran nuevos caminos, en procesos de “reversividad” y “transversalidad”, de manera que se pueda aprender en el propio proceso, crecer hacia redes más amplias y llegar a nuevas realizaciones.

Abriendo nuevos caminos: la intervención comunitaria en los Servicios Personales del Ayuntamiento de Barcelona

Carmina Català y Margarita Sáiz

La investigación-acción participativa se ha aplicado a lo largo de estos años en varias comunidades europeas, entre ellas España, y en América del Sur. En Barcelona se está aplicando en algunos proyectos de intervención comunitaria en el marco de los servicios sociales y los servicios personales en varios distritos de la ciudad.

Tras una definición de esta metodología basada en la implicación de los colectivos afectados en el proceso de cambio, de construcción de una realidad nueva a través del consenso, se plantea el desarrollo del papel de los técnicos y los especialistas en un marco en que la objetividad es imposible. Se define la labor del profesional a partir de su capacidad de acompañar el proceso dando apoyo técnico con instrumentos y técnicas nuevos sin descartar los clásicos.

También se definen las fases del proceso de investigación-acción participativa y se presentan tres experiencias enmarcadas en el Programa de formación aplicada a intervención con la comunidad, promovido desde el Sector de Servicios Sociales del Ayuntamiento de Barcelona.

RESUMEN / SUMMARY

Summary

Presentation

The main objective of *Barcelona Societat* since 1993 has been to disseminate the results of research, statistical results, and studies on the reality of Barcelona, as well as to contribute to understanding the living conditions of diverse sectors of the population. Although the magazine has published articles on the different aspects that affect inhabitants' living conditions, for the first time Barcelona Societat has published a monographic dossier to analyse the situation, the changes, and the different prospects that affect women in Barcelona.

Barcelona Observatory was started up with the objective of consolidating a research strategy in order to provide a communal database; to make specific information available to observe a sector of the population; and specific issues with the idea of making the Observatory into an instrument that generates and disseminates knowledge. Among the different sections of the Observatory, the one on women is probably the one that has a more transversal impact.

The magazine *Barcelona Societat* is one of the main platforms for disseminating information gathered from the Barcelona Observatory. The twelfth issue takes a look at the changing conditions of women's lives, and the phenomena and the social process that affects the quality of citizens' lives. Several studies and analyses that have been compiled add to general knowledge on this matter, and they also add significant data and knowledge to determine what is meant by making progress in creating an egalitarian city that is more adapted to the needs of all its inhabitants, including their everyday existence, and the perspectives and contributions of women.

Women's Living Conditions in Barcelona

Elena Sintes

This report presents the results of the study "Women's Living Conditions in Barcelona" in the year 2000, in which the social situation of the female population is analysed. The report is focussed on seven spheres of daily life: the family, studies completed, the labour market, housework, in-come, leisure-time activities, and social relationships. It analyses the main municipal results from the Survey of Living Conditions and Habits of the Population in the Metropolitan Area of Barcelona in 2000.

For each one of the spheres mentioned, the present situation and its evolution is described and compared to the previous assessment. Furthermore, existing differences among women are analysed by age and social position in order to measure the imbalance between women and men in regard to equal opportunities.

The results of the study point to women's advance regarding their entry into the labour market, the increase in their educational level, and more participation in public affairs. As for spheres where discrimination is greatest, these include their situation in the labour market, their income level, and their domestic environment, where they still do most of the housework.

Barcelona Women. The Sociodemographic Situation

Pep Gómez

This article briefly analyses the demographic evolution of women in Barcelona. Different aspects are considered, such as the frequency of female immigration, birth rates, fertility, changes in domestic structures, education, paid employment, unpaid work, and health.

In recent years, the proportion of women in the population of Barcelona has gradually increased, and life expectancy is higher for both sexes, although, as a distinguishing feature, women live longer than men do.

The immigrant population by gender, depending on the subcontinent it comes from, is also analysed. As far as the birth rate is concerned, important changes have been observed in regard to age and the socio-cultural characteristics of the population. The distribution of births by districts is analysed, as well as in the city as a whole, and in comparison to other European cities. In Barcelona, a gradual increase in the age of mothers at the moment of giving birth is shown. The family is still the basic nucleus for sharing everyday life and for forming relationships, although we should not talk about family, but "families", if we want to visualise the different structures of home life that exist.

On the whole, the educational level that women reach in Barcelona is lower than men's. This difference is mostly due to the educational imbalance between genders in older generations. At present, the tendency is reversing, and even the number of young women who study at university is quite higher than that of young men.

The participation of women in the labour market has been increasing in recent years, but it should be pointed out that the unemployment rate for women is still higher than men's. When time spent on housework by employed women and employed men is compared, the impression of inequality has been borne out.

Distinct aspects related to health (perception of state of health, fewer working hours, the practice of good health habits) are analysed by gender and age groups.

Equal Opportunity Policies in Spain

Judith Astelarra

In the struggle against gender inequalities, the most widespread strategy has been the strategy of equal opportunities, which was introduced in Spain twenty years ago. In view of recent evidence, it has been demonstrated that the application of this strategy has not led to real equality between men and women. The author points out the fact that equal opportunity

policies have traditionally been undertaken in the public sphere (with positive results as far as the incorporation of women in the labour market is concerned), but has had no effect in the domestic sphere. Therefore, it is precisely the family structure that prevents gender equality, since it obliges women to take on a double workload.

The measures addressed to promoting the redistribution of housework are hampered by the fact that there is no social prestige attached to it. For this reason, the need to modify the social organisation in order to correct this dichotomy between public and private activity has been emphasised.

The article describes the equality policies introduced in Spain, whether on the national or autonomous community level, and their achievements or deficiencies are analysed. Moreover, these policies are linked to the changes in the social situation of women that have been produced during the last twenty years, and there is clear evidence that these changes have taken place in the younger generations. In this regard, the differences between three generations of women (before the political transition to democracy, the transition, and afterwards) are analysed in depth.

After developing the most relevant aspects of combining family life and working life, the author concludes the article with the need — pointed out above — to change the social structure, which is, on the whole, what has conditioned gender roles in modern society.

The Impact of Local Equal Opportunities Policies

Sara Berbel and the team from ADAGIO

Beginning from the premise that the local administration is the public institution nearest to the citizenry, the author advocates local development as one of the basic issues to include the gender perspective in society. Local development must be focussed on people, and therefore, it must take diversity into account. Hence, the vision that local development defends is the need to include women's participation and decision-making in designing and constructing the environment.

After a brief examination of the factors that condition the introduction of gender policies into the local setting, the author proposes a local policy model for equal opportunities. In the first place, she establishes some of the principles that ought to govern any action plan: for example, transversality, integration, prevention, participation, innovation, and evaluation.

With these principles as a starting point, she then goes on to describe two experiences of the inclusion of gender policies that were carried out in Barcelona in the 2001-2004 Barcelona City Council Municipal Programme for Women and the Barcelona Provincial Council ADAGIO Programme (2000-2002).

The Perspective of Everyday Life in Public Policies

Teresa Torns

The article proposes introducing everyday life, especially current gender policy, into public policy in order to improve it. To defend her arguments, the author introduces a brief assessment of gender policies, highlighting their successes and their limitations.

The concept of everyday life is defined by starting with the contributions made by social scientists in the 1980s. Their intention was, and is, to explain problems that affect adult women in Western societies, and also to set forth proposals so that public policies can make feasible a more supportive and friendly society for women, and for everyone, as a result. She specifically recalls that social structure is a sexually focussed structure in which men and women are placed in different and unequal situations. Time and caring for others must acquire a public dimension, which it still does not have, in order to make visible the importance of everyday life. At the same time, the productivist logic that organises society and people's lives must be made to disappear. A revision of the current family and municipal settings is the first step in shaping a course for a satisfactory performance that is in line with the objectives reported.

Health and Gender. The Population from 26 to 64 in Barcelona

Lucía Artazcoz, Imma Cortès, M. Isabel Pasarín and Carme Borrell

Beyond the biological differences between men and women, gender inequalities in health matters are conditioned by social factors, such as the employment situation, family roles, and social class. In this article, these issues are analysed using the results of the 2000 Barcelona Health Survey.

In the first place, the general characteristics — living conditions and employment — and the state of health of the population from 25 to 64 years of age are defined. The results of the study confirm the distinct pattern of falling ill, depending on gender, as well as the divergence of the origins of ailments. Furthermore, behaviour related to health is described: cigarette consumption, the practice of physical exercise, body weight, and the consumption of tranquillisers.

The combination of work and family life for people who have formed a couple is another of the aspects in which this study goes into depth. One of main sources of ill health in women lies precisely in the unequal distribution of family and domestic responsibilities. Lastly, the health of working women compared to the health of housewives is analysed; the results again point to the health risks that many women face when they combine paid employment and housework, which is usually done alone.

Educational Levels in Barcelona: A Big Step Forward

Marina Subirats

The author enthusiastically defines the great achievement of Barcelona women in the field of education, since they have gone from the precarious situation of having very high levels of illiteracy to having very notable university qualifications in only a few years. The fact that young women have also surpassed young men in universities has been verified.

In her study, she analyses the educational levels of women in Barcelona compared to men, and although, on the

whole, the educational level of Barcelona women is lower than that of males, there are great differences, if each one of the generations is considered.

Other questions that the article deals with are the choice of professional studies, depending on gender (traditional models are still in force, as men continue to be associated with technical disciplines) and the cultural dimension of education. It is in this aspect that the author situates the principal deficiency in the educational system: the premise that education is still basically androcentric, and continues to exclude traditionally female knowledge from the system (the care of children and the elderly, nourishment, and so forth), which has negative repercussions in both young men and their female partners.

New Indicators on Work and Gender: A Methodological Proposal

Cristina Carrasco and Màrius Domínguez

Social indicators are criticised in the article, basically those that are about work, because of the androcentric slant they show, and new indicators are proposed that allow for understanding and reflecting not only on the labour market, but on housework as well. New indicators are used to reflect the work that women and men do in the city of Barcelona by employing the information that the Survey of the Region of Barcelona provides on living conditions and the habits of the population. The proposal is limited, since it only includes indicators that can be prepared according to the information that is available. In any case, by recuperating the hidden work that women carry out, the results show where the gender inequalities in relation to work are generated, a fact which may facilitate a better approach to public policies on social and employment questions. Lastly, the need to develop other, more complex, indicators from the same perspective are highlighted.

Female Employment in Barcelona: Underlying Tendencies and Future Perspectives

Narcisa Salvador, Eduard Salvat and Àngels Santigosa

The authors contribute significant information to establish a perspective on the female labour market that can be used in Barcelona in future. In order to do this, they portray the current situation by considering female employment rates in respect to the European average; by the quantitative and qualitative increase of work contracts for women; and by the improvement of their educational levels as a determining factor for women to participate in the labour market.

Then, they describe the European experience, which is a testing ground for Barcelona. In this regard, they analyse the role of women and the knowledge economy (an increase in the demand for labour is expected to grow, chiefly in the intensive sector of knowledge at the most qualified levels). Furthermore, they analyse the relation of educational level and age to the patterns of female activity, bearing in mind constantly what is taking place in the European Union, and

they devote special attention to family models and systems of assistance, which are determining factors for the participation of women in the labour market. The authors sketch out the most effective measures to favour this participation: family care services, parental leave, and other strategies of flexibility in the labour market during the 2000-2010 period in Catalonia.

The Salary Differences between Men and Woman: Discrimination versus Inequality

M. Jesús Calvo

The practice of measuring salary differences between men and woman that have been carried out reveals that the differences in salary are significant, and that, despite the fact that they tend to lessen, the change occurs slowly, much more slowly than what one could imagine, given the massive entry of women to universities, once the idea of their incorporation into the labour market was considered socially acceptable. This acceptance has been fundamentally based on respecting the desire for economic self-sufficiency.

On the whole, the differences are between 15 and 30%, according to the sources employed and the methodologies applied. The data that has been analysed for this study does not permit one to make any comments on discrimination, but it does show that salary differences by gender are explained — at present — by the fact that men and women are not employed in the same areas of work, and do not carry out the same work, and because women are younger on average, have less seniority, and occupy, in aggregate terms, less qualified jobs and receive less pay.

Violence against Women. Gender Violence

M. Isabel Cárdenas Jiménez

The intention of this article is to carry out an initial approximation to the reality of violence against women in Barcelona, and to shed light on the challenges involved in tackling and preventing this through the development of the Barcelona City Council Operational Plan against Violence towards Women. The complexity of situations of violence makes an integral approach from all spheres necessary, but also it is necessary to work actively to construct cultural and relationship referents that lead to the eradication of violence.

Better knowledge about the evolution of gender violence in the city to improve and adapt the programme of action to the reality is also a challenge. Improving the analysis of data from the diverse existing information systems in the institutions involved; to make progress in the conceptualisation of the indicators that help us get closer to reality; and to understand the different dimensions of the problem, are some of the main objectives of the Observatory of Women, in the context of Barcelona Observatory tasks.

The Barcelona City Council, by implementing the activities included in its Operational Plan, aims to ensure com-

prehensive and co-ordinated quality care that recognises and guarantees the fundamental rights of women who suffer from different forms of violence.

Southern Women in the Southern Europe: A Globalized Domesticity?

Natalia Ribas

This starts with a reflection on economic activity and the global marketplace. In a depiction of the new leading role of cities, the sociologist, Saskia Sassen, defines the connections that financial power has established in the service sector. Indeed, a massive conspiracy of workers at the service of the ruling class has been set up in cities worldwide. It is exactly here where the author of this article situates the migratory flow in European cities, at the same time that the concept of globalized domesticity has been introduced. It also develops the issue of foreign immigration in Southern Europe as a paradigmatic example of globalized domesticity. It analyses the transformations, specifically the feminization of migrations, in addition to the factors that determine this phenomenon: the impact of gender on immigration policies, job offers in the labour market, and the status of women in their countries of origin.

It also delves deeper into the process of the transformation of migratory patterns, which is the reason Southern Europe has gone from being an exporter to an importer of labour. It also defines the economic niche for immigrant women: housework and prostitution.

The author portrays the Southern European family model, and concludes the article by raising the question of how our globalized society must manage an also globalized domesticity.

How Women Move Around in Barcelona. 2002 Barcelona Mobility Survey

Anna Ferrer

The data presented in this article corresponds to the 2002 Mobility Survey of Barcelona and the Metropolitan Area, which the Institute of Regional and Metropolitan Studies has drawn up with the research team made up of Josep M Aragay, Juli Sabaté, Elena Sintes and Elisabet Torrelles.

Women and men have different behaviour as regards mobility in the city. The differences in their movements centre basically on motives and the means of transport used. On the whole, the trips women make are not obligatory; they usually walk; and they use public transport more.

Women over 65 years of age show less mobility. They mainly devote themselves to housework, and they are the ones who travel more on foot.

Young women are the ones who are more specialised in the use of public transport and who walk less. They travel more to get to school and/or work than the rest of the groups studied.

Women between 30 and 65 are those who make more trips per day (3.05). As far as their mobility profile is concerned, they are found in an intermediate position – between young women, who are more active than they are, and women over 65.

The group of young women who are under 30 years of age present a singular profile in comparison with the rest of the population groups analysed, making them more similar to the group of young men than their pre-decessors are, in relation to their respective groups of men.

The Traffic Accident Rate for Women in Barcelona

Catherine Pérez, Carme Borrell, Eva Cirera, Isabel Ricart and Antoni Plasència

Injuries produced by accidents are one of the main causes of mortality and morbidity. This article aims to describe and compare the characteristics of people injured in traffic accidents in Barcelona by gender. The data comes from the information on the injured in traffic accidents in the year 2000 who were treated in the emergency wards of seven hospitals in Barcelona (DUHAT study, n = 18,495), and from the information provided by the Barcelona Municipal Police Force on accidents in which they have intervened (GUB study, n = 14,816). From the total of people injured treated in emergency wards or treated by the Municipal Police Force, more than two-thirds were between 15 and 39 years old, and 37% were women. Half the people injured were travelling on two wheels (26% on moped and 24% on motorcycles), a quarter of them in cars (27%), and one-fifth were pedestrians. The proportion of injured women who were travelling in cars (31%) or were pedestrians (28%) was higher than the proportion of injured men (25% and 16% respectively). Injured women travelled more often as passengers in all types of vehicles. Whiplash was the most frequent injury in women, while it was multiple contusion in men.

The Barcelona Council of Women: An Experience of Participatory Democracy

Mercè Fernández Gesalí

The feminist movement, the associational movement, and women's groups have been a widespread phenomenon in the city of Barcelona. The municipal government has wanted to have the participation of the social fabric as one of the keys to facing the problems that affect the citizenry. It has attempted this by incorporating a participatory model when developing policies. The article describes the experience of creating and developing different participatory systems since the time that the Barcelona City Council approved the regulating norms in 1986 for the organisation of the city in districts, and in 2001, the development of regulations was begun. The participatory councils will be instruments for improving and innovating public policies, and an experience in participatory democracy. In 1994, the Barcelona Council of Women was created with the purpose of stimulating women's groups to participate and form associations, to analyse and debate municipal activities that promote

women's presence in the different spheres of society, such as equal opportunities, as well as to introduce services that include the needs and the perspective of women, especially specific programmes addressed to women in disadvantaged situations. Since its creation, the Council of Women has participated in different spheres by analysing and drawing up proposals. Hosting the 1st Women's Congress of Barcelona in January 1999 stands out for its impact on the orientation of city policies.

Women as Protagonists in the History of Barcelona

Isabel Segura Soriano

The objective of this project that is taking place in municipal districts is to recuperate women's historical memory from the viewpoint of female protagonists.

The techniques that have been employed have basically been family photograph albums that women have patiently compiled, organised, classified, and completed with spoken and written accounts by those who have participated in the working sessions – sessions that have been dedicated to reconstructing the experience of a life lived in a concrete place. The work is divided into three major sections: the space of origin, work and its spaces, and the political space.

Since 1996, The Women's Centre of Information and Resources (CIRD) of the Barcelona City Council started up the project with the support and collaboration of the Department of Personal Services in each district, the Council of Women, and the Municipal Archives. So far, the project has been carried out in the districts of Sant Martí (twice), Sants-Montjuïc and Sant Andreu as well.

The tangible result has been the publication of an illustrated book for each one of the districts in the collection "Quaderns" of the Municipal Archive. On some occasions, an itinerant exhibition has also been carried out.

Besides the tangible result of the books, the exhibitions, and the enlargement of the document collections in district archives, the project has fostered exchanges and relationships between the different women's groups in the districts; it has increased the participation of women, has helped to strengthen the image of neighbourhood and the city as a space for intergenerational exchange – as a space for living in, and it has helped to understand the city as collective participatory space.

The Municipal Programme for Women (2001-2004)

Mercè Fernández Gesalí

The article describes the objectives and strategies proposed in the Municipal Programme for Woman (2001-2004) that was drawn up ten years after the 1st Municipal Plan for Women (1991) was, thus continuing the policies addressed to the city's women that the Barcelona City Council has been developing. Its aim is to define the objectives and strategies that guide municipal action in order to improve the quality of life of this sector of the population. It proposes to define the municipal

policy for women in the coming years, which is an activity that cannot be separated from the changes in the social reality that Barcelona women have experienced, nor can it be separated from the balance of policies carried out by different administrations, and the municipal administration in particular. The proposals are addressed to increasing the capacity of the local administration to design and execute policies that are sensitive to women's perspective by promoting and strengthening the network of associations, and augmenting and recognising their participation in social and political matters. The idea is to propose strategies that enable the inclusion of women's perspective in a transversal manner in all areas of municipal policy. The programme describes the different criteria that will allow for setting up objectives, measuring performance by carrying them out in proximity to the citizenry, by having an understanding of the reality, by considering the differences that exist when using of the city, and by making people's everyday life a central issue for organising the city. Strategies to promote the presence, the visibility, and the participation of women in all spheres (social, cultural, political, work), measurements addressed to improving the attention paid to the needs of women who are in grave situations, at risk, or in social exclusion will all be important. The measures to take in order to fight against gender violence are detailed.

Public Policies for Equality: A Bibliography

Serafina Lavín Forcada

In this article, the process of recognising equal opportunities is reviewed from its beginnings through a variety of statements, treatises, and international congresses, to the establishment of political action programmes on the state level, in autonomous communities and city councils.

The cited bibliography attempts to gather significant documents on the equality policies of international organisations, the European Union, and Spain, as well as studies on public policy. In order to prepare it, three sources of information have been consulted: the catalogue of the documentary collection of the Municipal Centre of Information and Resources for Woman (CIRD) of the Barcelona City Council and its documents in order to write brief summaries of their contents; the catalogue of the Centre of Documentation of the Catalan Women's Institute; and the periodical publication, *Boletín de documentación y sumarios* (from January 1999 to July 2002) of the Madrid Women's Institute.

The documents are mainly books and Web sites, but there are some book chapters, and magazine articles, and a few CDs. The presentation of the bibliography is organised in five sections: equality policies, equality organisations, plans and programmes, treatises, regulations, and Web sites.

Survey on the Mobility of Secondary School Students (ESO) in Barcelona (12-16 years of age)

Department of Studies and Evaluation of the Municipal Institute of Information Technology (IMI)

The article describes the methodology and principal results of the study based on a sample of 4,489 people who were representative of secondary school studies (between 12 and 16 years of age) from various schools in Barcelona. The

fieldwork was carried out in 2002. The overall objective of the research was to find out about the habits of young students in obligatory secondary education (ESO) regarding the necessary travelling they did to carry out their daily activities, including their school life and free time, as well as their degree of satisfaction in regard to the current system of public transport and their expectations in respect to it. Most of their travelling was done in order to get from home to school and back again; this was 53.5% of the total. Most travelling was done on foot, followed by bus, car, and underground train. Motorcycles are a priority in the expectations of adolescents, but in reality it is only used in 1.6% of their trips. The trips home from sports activities or extracurricular activities are the ones that show more use of cars and public transport. The survey delved deeper into the timetable for travel-ing, the means of transport used by boys and girls between 12 and 16 years of age, their preferred means of transport, and any improvements they would suggest. As for the use of bicycles, differences between the sexes appear, as they are usually used by boys. As far as their expectations are concerned, half the adolescents surveyed show interest in using bicycles.

Opening up New Paths: From Research/Participatory Action to Social Practice for Social Creativity

Tomás R. Villasante

This article is a critical and constructive introduction on what re-search/participatory action is as compared to other methodologies, and a reflection on the main conceptual and methodological elements that characterize it. Faced with traditional research, where it is supposed that on one side there is the person who does research – the expert who knows and shows – and on the other, the population that is studied: a different role is considered for the people who are the subject of research. Both sides together fashion a common activity in a dialectic that enriches all the participants. Furthermore, it outlines concepts to advocate, such as social networks, which involves more complex dynamics. Beyond the individual, the interest lies in the connections made, and the way they have been structured and vitalised, as well as how to make the most of their potential in the context of participatory research/action. More than obtain reports on figures, participatory strategies are what is important; they can be more operationally and socially efficient when facing proposed objectives. The role of encounters or workshops that facilitate social creativity is made clear. Everyone – research professionals, social representatives, grassroots informants, and so on – come together to share ideas, to work through “sociograms” and “fluxograms”, to identify and debate criteria, and to draw up proposals in a co-operative and participatory manner.

Working in a democratic and operational network is proposed. This includes socially creative group encounters using a participatory process of programming and monitoring in which follow-up commissions, forums and co-ordinating committees have an important role. The article contributes criteria on what should be understood as research ethics, which must be present in the methodology, in the construction of the participatory process and the shared results. The usefulness of methodology in social intervention is pointed out in order to achieve objectives that open up new paths in the processes of “reversality” and “transversality”, so that one can learn during the process itself in order to create broader networks and reach new levels of achievement.

Opening up New Paths: Community Intervention in the Department of Personal Services of the Barcelona City Council

Carmina Català and Margarita Sáiz

The participatory research/action has been applied during these years in several European communities and in South America. In Barcelona, this method has been applied in some projects of community intervention carried out through the departments of social services and personal services in various municipal districts.

After defining this methodology — which is based on involving the affected groups in the process of change — of building a new reality through consensus, it has been determined that the development of the role of technicians and specialists within a context of objectivity is impossible. The work of professionals is defined by their capacity to accompany the process by giving technical support by means of instruments and new techniques without ruling out the traditional ones.

The phases of the participatory research/action process are also defined, and three experiences were presented that were set out in a Training Programme promoted by the Barcelona City Council Sector of Social Services to apply intervention in the community.